

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**BÖLGESEL KOLEKTİF GÜVENLİK ARAYIŞLARI: ORTA
ASYA ÖRNEĞİ**

(DOKTORA TEZİ)

Erdal DÜZDABAN

KOCAELİ 2020

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**BÖLGESEL KOLEKTİF GÜVENLİK ARAYIŞLARI: ORTA
ASYA ÖRNEĞİ**

(DOKTORA TEZİ)

Erdal DÜZDABAN

Danışman: Prof. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

KOCAELİ 2020

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

BÖLGESEL KOLEKTİF GÜVENLİK ARAYIŞLARI: ORTA
ASYA ÖRNEĞİ

(DOKTORA TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Erdal DÜZDABAN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No:

Jüri Başkanı: Prof. Dr. İrfan Kaya ÜLKER

(İmza)

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA

(İmza)

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ertan EFEGİL

(İmza)

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Caner SANCAKTAR

(İmza)

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Buket ÖNAL

(İmza)

KOCAELİ 2020

İÇİNDEKİLER
BÖLGESEL KOLEKTİF GÜVENLİK ARAYIŞLARI: ORTA ASYA
ÖRNEĞİ

İÇİNDEKİLER	iii
ÖZET	X
ABSTRACT	xii
KISALTMALAR	xiv
ŞEKİL LİSTESİ	xviii
TABLO LİSTESİ	xix
HARİTA LİSTESİ	xx
GRAFİK LİSTESİ	xxi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	8
METODOLOJİK, KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	8
1.1 METODOLOJİK ÇERÇEVE	8
1.1.1 Araştırmanın Amacı	8
1.1.2 Araştırmanın Kapsamı.....	9
1.1.3 Araştırmanın Problemi	10
1.1.4 Araştırmanın Hipotezleri	11
1.1.5 Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları	18
1.1.6 Literatür Taraması	20
1.1.7 Araştırma Soruları	24
1.2 KAVRAMSAL ÇERÇEVE	25
1.2.1 Güvenlik	25
1.2.1.1 Askeri Güvenlik.....	26
1.2.1.2 Rejim Güvenliği	27
1.2.2 Bölgesel Güvenlik	27
1.2.3 Kimlik, Ulusal Kimlik.....	28
1.2.4 Risk, Kriz ve Tehdit	29
1.2.4.1 Risk ve Risk Yönetimi.....	30
1.2.4.2 Kriz ve Kriz Yönetimi	31
1.2.4.3 Tehdit ve Tehdit Analizi.....	32
1.2.5 Devletlerin Kapasite Esaslı Güç Tasnifleri	33

1.2.5.1 Süper Güç	34
1.2.5.2 Büyük Güç	35
1.2.5.3 Bölgesel Güç	35
1.2.6 Siyasal İktidar (Güç)	35
1.2.7 Şiddet Kullanan Devlet Dışı Aktörler	36
1.3 KURAMSAL ÇERÇEVE	37
1.3.1 Neorealizm	39
1.3.1.1 Neorealizm'in Güvenlik Sorunlarına Yaklaşımı	42
1.3.1.2 Neorealizm ve Bölgesel Güvenlik Örgütleri	42
1.3.2 Bölgesel Bütünleşme ve Güvenlik Teorileri	43
1.3.2.1 İşlevselcilik (Fonksiyonalizm)	44
1.3.2.2 Yeni İşlevselcilik (Neo-Fonksiyonalizm).....	45
1.3.2.3 İşlevselcilik ve Yeni İşlevselciliğin Güvenlik Yaklaşımları	46
1.3.2.4 Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi	47
1.4 DÜNYADAKİ BÖLGESEL KOLEKTİF GÜVENLİK ÖRGÜTLERİ.....	48
1.4.1 Amerika Devletleri Örgütü.....	48
1.4.2 Batı Avrupa Birliği.....	50
1.4.3 Arap Birliği	54
1.4.3.1 Arap Birliği'nin Libya Tutumu	56
1.4.3.2 Arap Birliği'nin Suriye Tutumu	57
1.4.3.3 Arap Birliği'nin Mevcut Durumu.....	58
1.4.4 Afrika Birliği	59
1.4.4.1 Afrika Birliği Örgütü (Afrika Birliği)	59
1.4.4.2 Batı Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğu.....	62
1.4.4.3 Afrika Birliği ve Batı Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğu'nun Mevcut Durumu	64
1.4.5 NATO.....	64
1.4.5.1 NATO'nun Afganistan Operasyonları	66
1.4.5.1.1 ISAF Misyonu (2001-2014)	67
1.4.5.1.2 Resolute Support Misyonu	67
1.4.5.1.3 NATO'nun Mevcut Durumu	69
İKİNCİ BÖLÜM	71

BÖLGESEL GÜVENLİK SORUNLARI VE ORTA ASYA DEVLETLERİNİN GÜVENLİK YAKLAŞIMLARI.....	71
2.1 BÖLGESEL GÜVENLİK SORUNLARI.....	71
2.1.1 Afganistan Kaynaklı Sorunlar	72
2.1.1.1 Afganistan'ın Devlet Olarak Teşekkülü (1747-1979).....	74
2.1.1.2 SSCB'nin Afganistan'ı İşgali ve Çekilmesi Dönemi (1979-2001)	77
2.1.1.3 ABD'nin Afganistan Müdahalesi ve Yeniden İnşa Dönemi (2001-2019).....	79
2.1.1.4 Afganistan'ın Etnik Yapısı	84
2.1.1.5 Bölgesel Güvenlik İşbirliği.....	85
2.1.1.6 Afganistan'da 2018 Yılı İtibariyle Güvenlik Durumu	88
2.1.2 Radikalizm	90
2.1.2.1 Sosyo-Ekonomik Faktörler.....	92
2.1.2.2 Siyasi Yaşama Katılım ve Baskı Altında Tutulma.....	93
2.1.2.2.1 SSCB Öncesi Baskılanma.....	94
2.1.2.2.2 SSCB Dönemi Baskılanma.....	95
2.1.2.2.3 Orta Asya Devletlerinde Bağımsızlık Sonrası Baskılanma	96
2.1.2.3 Radikalizmin Orta Asya ve Dünyada Anlaşılma Şekli, Benzerlikler ve Farklılıklar	98
2.1.2.4 Orta Asya'da Radikalizmi Önleyici Önlemler	99
2.1.3 Terörizm	100
2.1.3.1 Özbekistan İslam Hareketi (IMU).....	103
2.1.3.2 İslami Cihat Birliği (IJU).....	104
2.1.3.3. Hizbüt Tahrir Örgütü.....	104
2.1.3.4 Terörizmin, Orta Asya ve Dünyada Anlaşılma Şekli, Benzerlikler ve Farklılıklar	107
2.1.3.5 Orta Asya'da Terörizmi Önleyici Önlemler.....	108
2.1.3.5.1 Kazakistan.....	108
2.1.3.5.2 Kırgızistan.....	109
2.1.3.5.3 Tacikistan.....	110
2.1.3.5.4 Özbekistan	111
2.1.3.5.5 Türkmenistan	111
2.1.3.6 Orta Asya'da Yabancı Savaşçı Analizi	112

2.1.4 Su Sorunu	114
2.1.4.1 Orta Asya Su Havzası: Ceyhun ve Seyhun	116
2.1.4.2 SSCB Dönemi Su Düzenlemeleri.....	117
2.1.4.3 Orta Asya Devletleri Bağımsızlık Sonrası Su Düzenlemeleri.....	117
2.1.4.3.1 Rogun Hidro Elektrik Santrali İnşası.....	119
2.1.4.3.2 Kambarata Hidro Elektrik Santrali İnşası.....	123
2.1.5 Sınır Sorunu.....	125
2.1.5.1 Tacikistan	131
2.1.5.1.1 Tacikistan-Afganistan Sınırı.....	131
2.1.5.1.2 Tacikistan-Çin Sınırı.....	132
2.1.5.1.3 Tacikistan-Kırgızistan Sınırı.....	134
2.1.5.1.4 Tacikistan-Özbekistan Sınırı	136
2.1.5.1.5 Mayınlı Alanlar ve Temizlenmesine Yönelik Çalışmalar	136
2.1.5.2 Kırgızistan	138
2.1.5.2.1 Kırgızistan-Kazakistan Sınırı.....	139
2.1.5.2.2 Kırgızistan-Çin Sınırı.....	140
2.1.5.2.3 Kırgızistan-Özbekistan Sınırı	141
2.1.5.2.4. Mayınlı Alanlar ve Temizlenmesine Yönelik Çalışmalar	142
2.1.5.3 Kazakistan	143
2.1.5.3.1 Kazakistan-Çin Sınırı.....	144
2.1.5.3.2 Kazakistan-Türkmenistan Sınırı	144
2.1.5.3.3 Kazakistan-Özbekistan Sınırı	145
2.1.5.3.4 Kazakistan-Rusya Federasyonu Sınırı	145
2.1.5.3.5 Mayınlı Alanlar ve Temizlenmesine Yönelik Çalışmalar	147
2.1.5.4. Türkmenistan.....	147
2.1.5.4.1 Türkmenistan-Afganistan Sınırı	148
2.1.5.4.2 Türkmenistan-İran Sınırı	152
2.1.5.4.3 Türkmenistan-Özbekistan Sınırı.....	153
2.1.5.4.4 Mayınlı Alanlar ve Temizlenmesine Yönelik Çalışmalar	154
2.1.5.5 Özbekistan	155
2.1.5.5.1 Özbekistan-Afganistan Sınırı.....	156
2.1.5.5.2 Özbekistan'ın Orta Asya Devletleri ile Olan Sınırları.....	157
2.1.5.5.3 Mayınlı Alanlar ve Temizlenmesine Yönelik Çalışmalar	157

2.1.6 Uyuşturucu Madde Sorunu.....	158
2.1.6.1 Orta Asya Bölgesi “Kuzey Güzergâhı”	163
2.1.6.2. Orta Asya’da Uyuşturucu Kullanımı.....	167
2.1.6.3 Orta Asya Devletlerinde Ele Geçirilen Uyuşturucu Maddeleri.....	168
2.1.6.4. Orta Asya Devletleri Havalimanlarında Ele Geçirilen Uyuşturucu Maddeler.....	169
2.1.6.4.1 Kazakistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde (2012-2016)	170
2.1.6.4.2 Kırgızistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde (2012-2016)	170
2.1.6.4.3 Türkmenistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde (2012-2016).....	171
2.1.6.4.4 Tacikistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde (2012-2016)	171
2.1.6.4.5 Özbekistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde (2012-2016)	172
2.1.7 Organize Suçlar	172
2.1.7.1 Yasadışı Göç.....	175
2.1.7.2 İnsan Ticareti	176
2.1.7.2.1 Türkmenistan’da İnsan Ticareti ile Mücadele	177
2.1.7.2.2 Kazakistan’da İnsan Ticareti ile Mücadele.....	178
2.1.7.2.3 Kırgızistan’da İnsan Ticareti ile Mücadele.....	178
2.1.7.2.4 Tacikistan’da İnsan Ticareti ile Mücadele.....	179
2.1.7.2.5 Özbekistan’da İnsan Ticareti ile Mücadele	180
2.1.7.3 Nükleer ve Radyoaktif Madde Kaçakçılığı	180
2.1.7.3.1 Nükleer ve Radyolojik Tehditler	181
2.1.7.3.2 Kazakistan’da Bulunan Atıklar ve Kimyasallar	185
2.1.7.3.3 Kırgızistan’da Bulunan Atıklar ve Kimyasallar	186
2.1.7.3.4 Tacikistan’da Bulunan Atıklar ve Kimyasallar	187
2.1.7.3.5 Türkmenistan’da Bulunan Atıklar ve Kimyasallar.....	187
2.1.7.3.6 Özbekistan’da Bulunan Atıklar ve Kimyasallar	188
2.2 ORTA ASYA DEVLETLERİNİN GÜVENLİK YAKLAşIMI	188
2.2.1 Kazakistan Güvenlik Yaklaşımı.....	190
2.2.2 Kırgızistan Güvenlik Yaklaşımı	193
2.2.3 Özbekistan Güvenlik Yaklaşımı.....	195
2.2.4 Tacikistan Güvenlik Yaklaşımı	199
2.2.5 Türkmenistan Güvenlik Yaklaşımı	202
2.2.6 Orta Asya Devletleri Güvenlik Kapasite Durumu	203

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	206
ORTA ASYA'DA ETKİN GÜÇLERİN POLİTİKALARI VE BÖLGESEL GÜVENLİK ÖRGÜTLERİ	206
3.1 ORTA ASYA'DA ETKİN GÜÇLERİN POLİTİKALARI.....	206
3.1.1 Rusya Federasyonu'nun Güvenlik Politikası	207
3.1.1.1 Rusya'nın Orta Asya Bölgesindeki Coğrafi Çıkarları.....	214
3.1.1.2 Rusya'nın Orta Asya Bölgesindeki Güvenlik Çıkarları	215
3.1.1.3 Rusya'nın Tacikistan Güvenlik Politikası.....	216
3.1.1.4 Rusya'nın Özbekistan Güvenlik Politikası.....	217
3.1.1.5 Rusya'nın Kırgızistan Güvenlik Politikası	218
3.1.1.6 Rusya'nın Kazakistan Güvenlik Politikası	218
3.1.2 ABD'nin Güvenlik Politikası	219
3.1.2.1 ABD'nin Tacikistan Güvenlik Politikası.....	222
3.1.2.2 ABD'nin Özbekistan Güvenlik Politikası	222
3.1.2.3 ABD'nin Kırgızistan Politikası	223
3.1.2.4 ABD'nin Orta Asya'da Yeni İpek Yolu Girişimi.....	224
3.1.3 Çin'in Güvenlik Politikası.....	225
3.1.3.1 Çin'in Tacikistan Güvenlik Politikası	231
3.1.3.2 Çin'in Özbekistan Güvenlik Politikası	231
3.1.3.3 Çin'in Kazakistan Güvenlik Politikası	232
3.1.3.4 Çin'in Kırgızistan Güvenlik Politikası	232
3.1.3.5 Çin'in Türkmenistan Güvenlik Politikası.....	233
3.1.4 AB'nin Güvenlik Politikası	233
3.1.5 Türkiye'nin Güvenlik Politikası.....	237
3.1.6 İran'ın Güvenlik Politikası	245
3.2 BÖLGESEL GÜVENLİK ÖRGÜTLERİ	248
3.2.1 Kolektif Güvenlik ve Anlaşma Örgütü	250
3.2.1.1 Kolektif Güvenlik Anlaşma Örgütü Yapısı.....	251
3.2.1.2 Bölgesel Faaliyetleri.....	252
3.2.2 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı.....	255
3.2.2.1 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Yapısı	256
3.2.2.1.1 Güvenlik İşbirliği Forumu (Forum for Security Cooperation)	256
3.2.2.1.2 Bakanlar Konseyi (Ministerial Council).....	256

3.2.2.1.3 Dönem Başkanı.....	257
3.2.2.1.4 Genel Sekreter	257
3.2.2.2 Faaliyet Alanları	257
3.2.2.2.1 Kaçakçılığın Önlenmesine Yönelik Faaliyetler.....	257
3.2.2.2.2 Silahların Kontrolü	258
3.2.2.2.3 Sınır Yönetimi	259
3.2.2.2.4 Terörle Mücadele.....	259
3.2.2.2.5 Çatışma Önleme.....	260
3.2.2.2.6 Askeri Reform Çalışmaları	260
3.2.2.2.7 Azınlık Hakları	260
3.2.2.3 Bölgesel Faaliyetleri.....	261
3.2.3 Şangay İşbirliği Örgütü	265
3.2.3.1 Şangay İşbirliği Örgütü Yapısı.....	268
3.2.3.2 Bölgesel Faaliyetleri.....	268
SONUÇ.....	272
KAYNAKÇA	280

Bölgesel Kolektif Güvenlik Arayışları: Orta Asya Örneği

Doktora Tezi

ÖZET

Coğrafi Orta Asya'nın sınırları İran ve Pakistan'ın kuzey bölgeleri, Afganistan ve Moğolistan'ı içermektedir. Siyasi Orta Asya ise SSCB sonrasında bağımsızlık kazanan Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'dan oluşmaktadır. Bu ülkeleri ihtiva eden bölge, XIX. yüzyıl ortalarında Rus çarlığının denetimi altına alınmadan önce Türkistan olarak adlandırılmıştır. Çin işgali altında kalan Doğu Türkistan haricinde kalan bu bölge, günümüzde Batı Türkistan'ı oluşturmaktadır.

Bu çalışma, SSCB sonrası dönemde Batı Türkistan'da bulunan 5 Orta Asya Cumhuriyetinin “ulus oluşturma” ve “devlet oluşturma” projelerine paralel seyir takip eden güvenlik arayışlarını inceleme amacı taşımaktadır. Çalışmanın temel hipotezi şudur: Bölgesel kolektif güvenlik işbirliği; güvenlik sorunları temelinde göreceli kazançların ve aynı coğrafyada gücün başka bir devletin ele geçmesini önlemek amacıyla hegemon bir devletin kurallarını ve gelişimini sağladığı bölgesel örgütler içerisinde gerçekleşebilir. Bu kapsamda, bağımlı değişken güvenlik işbirliği, bağımsız değişkenler ise güvenlik sorunları, Orta Asya devletlerinin güvenlik yaklaşımı, büyük ve bölgesel güçlerin bölgedeki güvenlik politikalarından oluşmaktadır.

Çalışmanın teorik temeli, Neorealizm'in temel görüşlerine dayanmaktadır. Devletler, anarşik karakter taşıyan uluslararası siyasal sistemde, ulusal güçlerini arttırmak, faydalarını maksimize ve zararlarını minimize etmek için çaba gösterirler, güç dengesi sistemi içerisinde varlıklarını sürdürmeye çalışırlar. Bir devlet için askeri ve güvenlik konuları her zaman önceliklidir ve hayati önem taşır. Bu çalışmada Orta Asya devletlerinin bölgesel güvenlik tesisi bakımından süper güç ABD, büyük güçler Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti ile bölgesel güç kategorisinde yer alan Türkiye ve İran ile ilişkileri incelenmiştir. Bölgedeki temel güvenlik sorunları, Afganistan'dan kaynaklanan istikrarsızlık, terörizm, radikalizm, uyuşturucu ticareti, organize suç örgütleri ve devletler arasındaki sınır, su ve toprak anlaşmazlıkları olarak belirlenmiştir.

Bölge devletlerinin ve diğer aktörlerin güvenlik yaklaşımlarının birbirinden farklılık gösterdiği ortamda bölgesel güvenlik, büyük güç kategorisinde bulunan Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin baskın pozisyonda bulunduğu Şanghay İşbirliği Örgütü ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü şemsiyesi altında sağlanan işbirliğine dayanmaktadır. Bu bölgesel örgütler Amerika, Avrupa ve Afrika kıtasında kurulan ve güvenlik yönü ağır basan Amerika Devletleri Örgütü, Batı Avrupa Birliği, Arap Birliği, Afrika Birliği ve Batı Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğuna kısmen benzerlik göstermektedir.

Bölge devletleri, kimi alanlarda NATO ve AGİT gibi kuruluşlarla güvenlik temelinde işbirliği yapmışlar ise de bölgesel güvenlik, esas olarak Orta Asya Devletleri üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak nüfuz sahibi olan Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin sınırlarını belirlediği ve yönlendirdiği uluslararası örgütler kanalıyla sağlanmaktadır. Orta Asya'da bu kapsamda sağlanan siyasal istikrar, Neorealizm'in temel kabulleri ile örtüşmektedir. Bölge devletlerinin, ulusal çıkarları temelinde bölgesel ve büyük güçlerle işbirliğine gitmeleri, siyasal istikrarsızlık yaratan unsurlarla mücadele edilmesi, siyasal istikrar ve bölgesel güvenliğe katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Güvenlik Sorunları, Güvenlik Yaklaşımı, KGAÖ, ŞİÖ, AGİT.

Seeking Regional Collective Security: The Case of Central Asia

Ph.D. Thesis

ABSTRACT

Geographical Central Asia borders include Afghanistan, Mongolia and the northern regions of Iran along with Pakistan. Political Central Asia consists of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan, which gained independence after the USSR. The region containing these countries was called Turkestan in the middle of the XIX century before it was taken under the control of the Russian tsarist. Except for East Turkistan, which is under the occupation of China, this region constitutes West Turkistan today.

This study aims to examine the security seeking of the 5 Central Asian Republics, located in West Turkistan in the post-USSR period, parallel to the establishing "nation-building" and "state-building" projects in the respective republics. The main hypothesis of the study is as follows; regional collective security cooperation can take place within regional organizations where hegemon state ensures the rules and development of the regional organizations based on security issues to prevent relative gains and power from another state seizing power in the same geography. In this context, the dependent variable consists of security cooperation while independent variables consist of security problems, security approach of Central Asian states, and the security policies of major and regional powers in the region.

The theoretical basis of the study is based on the basic views of Neorealism. The states try to increase their national strength, maximize benefits, and minimize losses in an international political system that has an anarchic character, in other words, the states try to survive within the environment, which has the balance of power system. Military and security matters are always a priority and have vital importance for the states. In this study, the relations of the Central Asian state with the superpower US, major powers the Russian Federation and the People's Republic of China, and with the regional powers, Turkey and Iran have been examined in terms of establishing regional security.

The main security problems in the region have been identified such as the instability caused by Afghanistan, terrorism, radicalism, illicit drug trade, the activities of organized crime organizations, border issues, water and land disputes. The regional security is based on cooperation under the umbrella of the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization, where Russia and the People's Republic of China, which is in the major power category, are in the dominant position, in the environment where the security approaches of the regional states and other actors differ from each other. These regional organizations are partially similar to the Organization of the American States, the Western European Union, the Arab League, the African Union, and the Western African States Economic Community, established in the Americas, Europe, and Africa.

Although regional states have cooperated on security grounds with organizations such as NATO and OSCE in some areas, the regional security provided through international organizations that Russia and People's Republic of China, which has direct and indirect influence mainly on the Central Asian States, define the limits of relations and control the relations. The political stability achieved in this context in Central Asia coincides with the basic assumptions of Neorealism. The cooperation of regional states with regional and major powers based on their national interests contributes to political stability and regional security and combating the elements that create political instability.

Keywords: Central Asia, Security Issues, Security Approach, CSTO, SCO, OSCE.

KISALTMALAR

AB	: European Union-Avrupa Birliği
ABD	: United States of America-Amerika Birleşik Devletleri
ACC	: Arab Cooperation Council- Arap İşbirliği Konseyi
AGE	: Anti-Government Elements-Hükümet Karşıtı Unsurlar
AGİT	: Organization for Security and Cooperation in Europe- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİGK	: Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia- Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı
APSA	: African Peace and Security Architecture-Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi
AU	: African Union-Afrika Birliği
BAE	: United Arab Emirates-Birleşik Arap Emirliği
BDT	: Commonwealth of Independent States- Bağımsız Devletler Topluluğu
BGKT	: Regional Security Complex Theory- Bölgesel Güvenlik Kompleks Teorisi
BM	: United Nations-Birleşmiş Milletler
BMGK	: United Nations Security Council-Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOMNAF	: Border Management in Northern Afghanistan-Kuzey Afganistan Bölgesi Sınır Yönetimi
BOMCA	: Border Management in Central Asia-Orta Asya Bölgesi Sınır Yönetimi
BRI	: Belt and Road Initiative- Yol ve Kuşak Girişimi
CABSI	: Central Asia Border Security Initiative- Orta Asya Sınır Güvenlik Girişimi
CADAP	: Central Asian Drugs Action Programme- Orta Asya Uyuşturucu ile Mücadele Programı
CANWFZ	: Central Asian Nuclear-Weapon-Free Zone- Nükleer Silahlardan Arınmış Orta Asya Bölgesi
CBM	: Confidence Building Measures- Güven Arttırıcı Önlemler
CFSP	: Common Foreign and Security Policy-Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkezi Haber Alma Birimi)

CNPC	: Chinese National Petroleum Corp-Çin Ulusal Petrol Şirketi
CSDP	: Common Security and Defence Policy-Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası
CSI	: Community Security Initiative-Toplum Güvenliği Girişimi
ECOWAS	: Economic Community of West African States-Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
ECOMOG	: Economic Community of West African States Monitoring Group-Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu İzleme Grubu
EEAS	: European Union External Service-Avrupa Birliği Dış İlişkiler Dairesi
ESY	: Integrated Border Management Strategy- Entegre Sınır Yönetimi Stratejisi
ERW	: Explosive Remnants of War- Patlayıcı Savaş Kalıntıları
EUROCORPS	: European Corps-Avrupa Kolordusu
EUROFOR	: European Rapid Operational Force-Avrupa Acil Müdahale Gücü
EUROMARFOR	: European Maritime Force-Avrupa Deniz Kuvveti
FSB	: Federal Security Service (Federal Güvenlik Birimi)
GCC	: Gulf Cooperation Council-Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi
GKNB	: State Committee for National Security- Milli Güvenlik Devlet Komitesi
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
HPP	: Hidro Power Plant-Hidro Elektrik Santrali
IAEA	: International Atomic Energy Agency- Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
ICWC	: Interstate Commission for Water Coordination of Central Asia-Orta Asya Devletleri Su Tahsisat Komisyonu
IED	: Improvised Explosive Device-El Yapımı Bomba
IJU	: Islamic Jihad Union-İslami Cihat Birliği
IMF	: International Monetary Fund-Uluslararası Para Fonu
IMU	: Islamic Movement of Uzbekistan- Özbekistan İslam Hareketi
IOM	: International Organization for Migration-Uluslararası Göç Örgütü
IPAP	: Individual Partnership Action Plan- Münferit Ortaklık Eylem Planı
IRP	: Islamic Renaissance Party-İslami Uyanış Partisi
ISAF	: International Security Assistance Force –Uluslararası Güvenlik ve Destek Gücü
ISI	: Inter-Services Intelligence- Pakistan İç ve Dış İstihbarat Birimi

İŞİD	: The Islamic State of Iraq and al Sham- Irak ve Şam İslam Devleti
KGAÖ	: Collective Security Treaty Organization- Kolektif Güvenlik Anlaşma Örgütü
LAS	: League of Arab States-Arap Birliği
LSD	: Lysergic Acid Diethylamide- Lizerjik Asit Dietilamidi
MERCOSUR	: Southern Common Market-Güney Ortak Pazarı
M.Ö.	: Before Christ-Milattan Önce
NATO	: North Atlantic Treaty Organization- Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NHL	: Normal Headwater Level –Normal Kaynak Seviyesi
NDN	: Northern Distribution Network- Kuzey Dağıtım Ağı
NWFZ	: Nuclear-Weapon Free Zone-Nükleer-Silahsız Bölge
OAU	: Organization of African Unity-Afrika Birliği Örgütü
OAS	: Organization of American States-Amerikan Devletler Örgütü
PDPA	: People’s Democratic Party of Afghanistan-Afganistan Halkın Demokrasi Partisi
PGF	: Pro-Government Forces- Hükümet Yanlısı Güçler
PPL	: Patrol Programming and Leadership Project-Sınır Devriye ve Yönetim Projesi
RDD	: Radioactive Dispersal Device-Radyoaktif Dağıtma Aygıtı
ROCA	: Regional Office for Central Asia-Orta Asya Bölge Ofisi
SOFA	: Status of Forces Agreement- Güçlerin Durumu Anlaşması
SSCB	: Union of Soviet Socialist Republics-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSR	: Security Sector Reform-Güvenlik Sektörü Reformu
SWOT	: S- Strength -W- Weakness- O- Opportunity -T – Threat, Güç-Zayıflık-Fırsat-Tehdit
ŞİÖ	: Shangai Cooperation Organization-Şanghay İşbirliği Örgütü
ŞKDDA	: Violent Non-State Actors- Şiddet Kullanan Devlet Dışı Aktörler
TEU	: Treaty on European Union-Avrupa Birliği Anlaşması
TFEU	: Treaty on the Functioning of the European Union- Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma
UNAMA	: United Nations Assistance Mission in Afghanistan-BM Afganistan Destek Misyonu
UNASUR	: Union of South American Nations-Güney Amerika Ulusları Birliği

- UNCTED** : United Nations Security Council Counter-Terrorism Committee-
Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Terörle Mücadele Komisyonu
- UNDP** : United Nations Development Program-Birleşmiş Milletler Kalkınma
Programı
- UNODC** : United Nations Office on Drugs and Crime-Birleşmiş Milletler
Uyuşturucu ve Suç Ofisi
- UNTOC** : United Nations Convention against Transnational Organized Crime
Birleşmiş Milletler Sınır Aşan Organize Suçlarla Mücadele Sözleşmesi
- UXO** : Unexploded Ordnance-Patlamamış Mühimmat
- VERLT** : Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism- Teröre
Sebebiyet Veren Şiddet İçeren Aşırılık ve Radikalizm
- WEU** : Western European Union-Batı Avrupa Birliği
- WMD** : Weapon of Mass Destruction-Kitle İmha Silahı

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. 1 Risk ve Tehdit İlişkisi	33
Şekil 1. 2 Neorealizm Etkileşim Mantığı.....	40
Şekil 2. 1 Uyuşturucu Madde Sınıflandırılması.....	158
Şekil 2.2 Doğal Halde İzotopu ²³⁵ U olan Uranyum Elementi.....	182
Şekil 2.3 Orta Seviyede Zenginleştirilmiş ²³⁵ U İzotoplu Uranyum Elementi.....	182
Şekil 2.4 Yüksek Seviyede Zenginleştirilmiş ²³⁵ U İzotoplu Uranyum Elementi.....	183
Şekil 3. 1 Entegre Sınır Yönetimi Stratejisi.....	262

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. 1 Hipotez, Bağımsız ve Bağımlı Değişken Listesi	18
Tablo 1. 2 Afrika Kıtasında Fransa Destekli Eğitim Kurumları	64
Tablo 1. 3 NATO Afganistan Görev Gücü ve Katkı Sağlayan Ülkeler.....	69
Tablo 2. 1 İstanbul Sürecinde Yer Alan ve Destek Veren Ülkeler	86
Tablo 2. 2 Güvenlik Unsurlarına Yönelik Saldırıları	90
Tablo 2. 3 109 Unsurlu Terörizm Tanımlanma Aralığı	101
Tablo 2. 4 Orta Asya Kökenli Yabancı Savaşçıların Gerçekleştirmiş Oldukları Terör Eylemleri (2008-2017)	113
Tablo 2. 5 Orta Asya Devletleri Su Havzası	116
Tablo 2. 6 Almatı Anlaşmasına Göre Su Tahsisi	118
Tablo 2. 7 Kambarata Hidro Elektrik Santrali-1	123
Tablo 2. 8 Kambarata Barajı Projesi İnşa Özet Bilgileri	124
Tablo 2. 9 Sınır Güvenlik Alanları.....	126
Tablo 2. 10 Orta Asya Kuzey Güzergâhı Geçiş Noktaları.....	165
Tablo 2. 11 Kazakistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde Miktarı	170
Tablo 2. 12 Kırgızistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde Miktarı	170
Tablo 2. 13 Türkmenistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde Miktarı.....	171
Tablo 2. 14 Tacikistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde Miktarı	171
Tablo 2. 15 Özbekistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde Miktarı	172
Tablo 2. 16 Kazakistan Genel Bilgiler	190
Tablo 2. 17 Kırgızistan Genel Bilgiler	193
Tablo 2. 18 Özbekistan Genel Bilgiler.....	195
Tablo 2. 19 Tacikistan Genel Bilgiler	199
Tablo 2. 20 Türkmenistan Genel Bilgiler	202
Tablo 2. 21 Orta Asya Devletleri Dış Politika ve Güvenlik Kapasitesi.....	204
Tablo 3. 1 Silah İhraç ve İthal Eden Devletlerin Küresel Payları (2012-2016).....	207
Tablo 3. 2 Çin ve Orta Asya Devletleri Arasındaki Askeri Bağlarının Zayıf Olmasının Sebepleri	230
Tablo 3. 3 Orta Asya'daki AB Menfaatleri.....	233

HARİTA LİSTESİ

Harita 1. 1 Kırgızistan Siyasi Haritası	14
Harita 1. 2 AB CSDP Misyonları ve Operasyonları (2019).....	53
Harita 1. 3 NATO Resolute Support Misyonu Görev Alanları.....	68
Harita 2. 1 Orta Asya Siyasi Haritası	71
Harita 2. 2 Afganistan Siyasi Haritası.....	74
Harita 2. 3 Afganistan Etnik-Dil Yapısı.....	85
Harita 2. 4 Ceyhun ve Seyhun Nehirleri Akış Güzergâhları.....	116
Harita 2. 5 Rogun Barajı İz Bölgesi Üzerindeki Fay Hatları	121
Harita 2. 6 SSCB Dönemi Öncesi Orta Asya Bölgesi	127
Harita 2. 7 Tacikistan ve Sınırdış Devletler	131
Harita 2. 8 Tacikistan-Afganistan Sınırı Mayınlı Bölgeler	137
Harita 2. 9 Tacikistan-Özbekistan Sınırı Mayınlı Bölgeler	138
Harita 2. 10 Kırgızistan ve Sınırdış Devletler	138
Harita 2. 11 Kazakistan ve Sınırdış Devletler	143
Harita 2. 12 Türkmenistan ve Sınırdış Devletler	147
Harita 2. 13 Özbekistan ve Sınırdış Devletler	155
Harita 2. 14 Orta Asya Uyuşturucu (Kuzey) Güzergâhı	163
Harita 2. 15 Türkmenistan Uyuşturucu Güzergâhları	166
Harita 2. 16 Havalimanlarında Ele Geçirilen Uyuşturucu Maddeler	169
Harita 2. 17 Kazakistan'da Atık ve Kimyasal Durum	185
Harita 2. 18 Kırgızistan'da Atık ve Kimyasal Durum	186
Harita 2. 19 Tacikistan'da Atık ve Kimyasal Durum	187
Harita 2. 20 Türkmenistan'da Atık ve Kimyasal Durum.....	187
Harita 2. 21 Özbekistan'da Atık ve Kimyasal Durum	188

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 2. 1 Sivil Ölümler ve Yaralanmalar (2009-2017).....	88
Grafik 2. 2 Çatışma Taraflarına Göre Sivil Ölümler (2009-2017).....	89
Grafik 2. 3 Orta Asya Devletleri Uyuşturucu Kullanımı (2011-2015/Bin)	167
Grafik 2. 4 Afganistan Afyon Üretimi ve Yakalanan Eroin/Morfin Miktarı.....	168
Grafik 2. 5 Kazakistan İnsan Ticareti Dava Sayısı (2011-2014)	178
Grafik 2. 6 Kırgızistan İnsan Ticareti Dava Sayısı (2008-2012)	179
Grafik 2. 7 Tacikistan'da İnsan Ticareti Suçundan Mahkûm Olanlar (2012-2015)	179
Grafik 2. 8 Özbekistan İnsan Ticareti Dava Sayısı (2010- Haziran 2015)	180

GİRİŞ

Realist teorinin devletlerden ve uluslararası örgütlerden oluşan çağdaş dünyayı açıklamakta en güçlü teori olduğu şeklindeki görüş, günümüzde de ağırlığını korumaktadır. Özellikle temel siyasal aktör kabul edilen devletlerin, aralarındaki ilişkilerin temelde gücü oluşturan ögelerin bileşimine ve güç dengesine dayandığı örtülü biçimde kabul görmektedir. Eski şehir devletlerinin ve modern büyük güçlerin aralarındaki rekabet de esas itibariyle güç dengesi temelinde şekillenmektedir.

İki kutuplu dünyada (1947-1991) güç dengesi, Doğu ile Batı blokları arasında kurulmuştur. Esasen, ABD'nin, SSCB'nin yayılmacı politikalarının, dünya için bir tehdit oluşturduğuna yönelik endişeleri sonrasında, Batı bloku, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında 1947 yılında teşekkül etmiştir. Avrupa kıtasındaki ayrılıkların sebeplerinin ortadan kaldırılması ve Avrupa devletlerinin bir birlik haline gelmesi çalışmaları da bu döneme rastlamaktadır. Soğuk Savaş döneminin sona erdiği 1991 yılına kadar, dünya, ABD'nin başını çektiği ülkelerin oluşturduğu Batı Bloku ve SSCB'nin başını çektiği ülkelerin oluşturduğu Doğu Bloku olarak iki kutuplu güç dengesi temelinde mücadele etmiştir.

Soğuk Savaş döneminde, öncülüğünü ABD'nin yaptığı Batı Blokunda serbest pazar ekonomisi, özel mülkiyet, hukukun üstünlüğü, ifade hürriyeti ve girişimciliğe dayanan yaşam biçimi kabul görmüştür. Diğer taraftan, öncülüğünü SSCB'nin yaptığı Doğu Bloku ülkeleri, merkezi planlamayı, üretim araçlarını ortak kullanmayı ve polis devletini yaşam biçimi olarak benimsemiştir (Farrel, 2011, s. 1).

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, sadece güç dengesinin değişmesine değil, dünya sahnesine SSCB'den ayrılan ve sosyalist birlikten bağımsızlıklarını ilan eden yeni devletlerin çıkmasına da kapı aralamıştır. SSCB'nin yıkılmasıyla gelenekselleşen iki kutuplu güç dengesi ortadan kalkmıştır. Yeni dönemde iki kutuplu merkezlerinde Rusya ve ABD'nin yer aldığı güç dengesinin yerini, ABD hâkimiyeti, bir başka deyişle tek kutuplu güç dengesi almıştır (Ikenberry, 2008, s. 140).

SSCB'nin üye ülkesi olan Litvanya, 11 Mart 1990 tarihinde ilk defa Birlikten ayrıldığını ilan etmiştir. Litvanya'nın birlikten ayrılması, diğer SSCB devletlerinin de benzer yönde bir eğilime girmelerini tetiklemiştir.

Orta Asya devletlerinden ilk olarak, Kırgızistan 31 Ağustos 1990 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Kırgızistan'ın bağımsızlığını, 1 Eylül 1991 tarihinde Özbekistan'ın, 9 Eylül 1991 tarihinde Türkmenistan'ın ve son olarak 16 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan'ın bağımsızlığı takip etmiştir. Bağımsızlıklarına kavuşan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan gerek uluslararası platformlarda ve gerekse de birbirleriyle olan ilişkilerinde güvenlik politikalarını yeni parametrelere göre oluşturmuşlardır.

SSCB sonrasında, Rusya Federasyonu'nun koordinesinde, 8 Aralık 1991 tarihinde Beyaz Rusya'nın Minsk kentinde, Beyaz Rusya, Rusya Federasyonu ve Ukrayna tarafından kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) kısa bir süre sonra 21 Aralık 1991'de Orta Asya devletleri de katılmışlardır. Orta Asya Cumhuriyetlerinden Türkmenistan, 2005 yılında BDT üyeliğinden ayrılmıştır. BDT, üye ülkeler arasında siyasi ve askeri münasebetlerden çok ekonomi, çevre, kültür ve diğer alanlarda işbirliği amacıyla kurgulandığından, Orta Asya devletlerinin güvenlik ihtiyaçlarına yanıt verememiştir.

Orta Asya devletleri, güvenlik kaygısını giderecek, güvenlik işbirliği temelinde bölgesel gündemleri ve yapıları formüle etme amacıyla ortak bir yapı oluşturma hususunda tereddütte kalmışlardır. Bölge üzerinde nüfuz kullanan güçlerden hangisi ile işbirliği yapılacağı hususunda uzlaşa sağlanamamıştır. Bölge liderlerinin endişeli ve net olmayan tutumları güvenlik konusunda tutarlı bir yaklaşımın ortaya çıkmasına engel teşkil etmiştir (Allison, 2004, s. 463).

Güvenlik politikalarını oluşturmalarında bölgesel faktörler, ekonomik yapı ve güvenliğe tehdit olarak algılanacak unsurlar belirleyici rol oynarken, dış aktörlerin bölgeye olan ilgileri ve enerji kaynaklarının güvenliğine ehemmiyet vermeleri de güvenlik politikalarının oluşumunu etkilemiştir. Orta Asya'da, güç dengeleri çerçevesinde etkin olmaya çalışan küresel ve bölgesel güçlerin işbirliği arayışlarına karşılık, Orta Asya devletleri 2001 yılı sonundan bu yana stratejik ve ekonomik çıkarlarını en üst düzeye çıkarmak için Orta Asya bölgesinde Rusya Federasyonu ve ABD arasındaki yenilenmiş rekabeti kullanmaya çalışmışlardır (Bohr, 2004, s. 501).

Bununla birlikte, Rusya Federasyonu bölge devletleri ile ilişkilerinde taktiksel yaklaşım sergilerken, ABD stratejik perspektifi esas almıştır. Orta Asya devletleri bu genel çerçeve içerisinde, orta ölçekte güvenlik politikalarını bölgesel güvenlik yapıları içinde gerçekleştirmek istemişlerdir. Dünyada 1950’li yıllardan itibaren başlayan bölgesel bütünleşme faaliyetleri ise Orta Asya devletleri için örnek teşkil etmiştir.

Bu bağlamda, Amerika kıtasındaki Amerika Devletleri Örgütü (OAS), Amerika ve Avrupa kıtasını kısmen kapsayan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Avrupa kıtasında Batı Avrupa Birliği (WEU), Afrika ve Asya kıtasını kısmen kapsayan Arap Birliği (LAS), Afrika kıtası için Afrika Birliği (AU) ile Batı Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğu (ECOWAS) aklı gelen önemli bölgesel bütünleşme girişimleridir. Orta Asya devletleri de diğer kıtalarda kurulan benzeri bölgesel yapılar olan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ), Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği (AGİT) Teşkilatına üye olarak güvenlik sorunlarını çözmeye bir denge politikasına gitmişlerdir.

Orta Asya devletlerinden Türkmenistan, “Daimî Tarafsızlık” statüsü gereği, sadece AGİT’e üye olmuştur. Bu bölgesel güvenlik oluşumları içerisinde, bütün Orta Asya devletleri, aynı güvenlik hassasiyeti göstermedikleri gibi, çoğu zamanda aynı sorun karşısında farklı tepkiler ortaya koymuşlardır. Yine, Orta Asya bölgesi için bölgesel bir oluşum olmayan ve münhasıran Afganistan kaynaklı tehditleri önceleyen NATO şemsiyesi altındaki işbirliğinin kapsamı sınırlı kalmıştır. Orta Asya devletlerinin NATO ile güvenlik alanındaki işbirliklerinin kapsamı terör tehdidine cevap vermenin ötesine gidememiştir.

Güvenlik sorunu temelinde, bölgesel kolektif güvenlik örgütlerinin faaliyetleri, Orta Asya devletlerine katkısı ve bu devletlerin bölgesel güvenlik oluşumlarına bakış açısı hem dış politikayı hem de güvenlik politikalarını oluşturmada temel yapılar olarak görülmüştür. Bu perspektif ışığında, bu çalışmanın temel hedefi; bölgesel kolektif güvenlik arayışları çerçevesinde Orta Asya’daki güvenlik yapılanmasını incelemektir. Çalışma esas itibarıyla Neorealizm teorisi temelinde şekillenmiştir. Bu kapsamda, Orta Asya devletlerinin güvenlik yaklaşımları, bölge üzerinde etkili olan güçlerin faaliyetleri ve bölgesel güvenlik örgütlerinin askeri faaliyetlerinin analizi yapılacak ve araştırma sorularına cevap aranacaktır.

Çalışma, Orta Asya devletlerini işbirliğine yönelten askeri güvenlik sorunları ve bu sorunların aynı coğrafya üzerinde faaliyet gösteren bölgesel kolektif güvenlik örgütlerinin faaliyetleri ile ne oranda örtüştüğünü analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın temel hipotezi şudur. *Bölgesel kolektif güvenlik işbirliği; güvenlik sorunları temelinde göreceli kazançların ve aynı coğrafyada gücün başka bir devletin ele geçmesini önlemek amacıyla hegemon bir devletin kurallarını ve gelişimini sağladığı bölgesel örgütler içerisinde gerçekleşebilir.*

Bu kapsamda, bağımlı değişken olarak güvenlik işbirliği, bağımsız değişken olarak güvenlik sorunları, Orta Asya devletlerinin güvenlik yaklaşımı, büyük ve bölgesel güçlerin bölgedeki güvenlik politikaları belirlenmiştir.

- *Bağımsız Değişken 1 : Güvenlik Sorunları*
- *Bağımsız Değişken 2 : Orta Asya Devletlerinin Güvenlik Yaklaşımı*
- *Bağımsız Değişken 3 : Büyük ve Bölgesel Güçlerin Güvenlik Politikaları*
- *Bağımsız Değişken 4: Bölgesel Kolektif Güvenlik Örgütünün Kurallarını ve Gelişimini Hegemon Bir Devletin Belirlemesi*
- *Bağımlı Değişken : Güvenlik İşbirliği*

Bağımlı değişken ve bağımsız değişkenler, Neorealizm'in temel önermesi uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olduğu, herhangi bir anlaşmazlık durumunda arabulucu veya sorun çözecek bir üst yapının bulunmadığı, uluslararası sistemde benzer şekilde kurulmuş ve ayrık olan devletlerin egemen ve bu devletlerin yaşamak için mücadele ve işbirliği içinde oldukları parametreleri, ışığı altında incelenmektedir.

Orta Asya devletlerini bölgesel kolektif güvenlik arayışına yönelten sebepler, anılan devletlerin güvenlik yaklaşımı, büyük ve bölgesel güçlerin güvenlik siyasetinin bu işbirliğini aramada etkin unsurlar olacağı düşünülmüştür. Neorealizm kuramı çerçevesinde oluşturulan hipotez, bölgesel kolektif güvenlik örgütleri olan KGAÖ, ŞİÖ ve AGİT örgütleri incelenerek çapraz veri analizi ile yorumlanmıştır.

Çalışma üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Birinci bölümde; Metodolojik, Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve başlığı altında çalışmanın temel alındığı metodolojik çerçevede; araştırmanın amacı, kapsamı, problemi, hipotezleri, yöntem ve sınırlılıkları, araştırma soruları ile hipotezleri belirlenmiştir. Kavramsal çerçeve altında, çalışmada kullanılacak temel güvenlik kavramları, bölgesel güvenlik, kimlik oluşumu, risk, kriz, tehdit, devletlerin güç temelindeki tasniflerinde kullanılan parametreler konularında, kavram bazında izahatlar yapılmıştır.

Kuramsal çerçeve başlığında, çalışmada kullanılan Neorealizm'in gelişimi, güvenlik ve bölgesel güvenliğe ilişkin yaklaşımları incelenmiştir. Yine, bu başlık altında bölgesel kolektif örgütlerin faaliyetleri incelendiğinden, İşlevselcilik (Fonksiyonalizm) ve Yeni İşlevselcilik (Neo-Fonksiyonalizm) bölgesel bütünleşme teorileri ile Bölgesel Güvenlik Kompleksi Yaklaşımı çalışma alanına dâhil edilerek, nasıl bir bütünleşme öngördükleri ve güvenlik ile bölgesel güvenlik yaklaşımları ele alınmıştır. Ayrıca, dünyada farklı kıtalarda kurulan Amerika Devletleri Birliği, Batı Avrupa Birliği, Arap Birliği, Afrika Birliği, Batı Afrika Ekonomik Topluluğu ve NATO örgütleri genel hatları ile ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde, Bölgesel Güvenlik Sorunları, birinci ana başlığı altında Afganistan kaynaklı risk ve tehditler, radikalizm, terörizm, su sorunu, sınır sorunu, uyuşturucu madde sorunu ve organize suçlar ara başlığı altında güvenlik sorunları ele alınmıştır. Ayrıca, Orta Asya'da faaliyet gösteren terör örgütleri ile ilgili çalışma yapılmadan önce radikalizmin, Orta Asya'daki ve dünyada anlaşılma şekli, benzerlikler ve farklılıklar, Orta Asya'da hayat bulmasının sebepleri ve genel önleyici önlemlerden bahsedilmiştir.

Afganistan kaynaklı El Kaide terör örgütü dışında Orta Asya devletlerinde ortaya çıkan, sonrasında Afganistan ve benzeri savaş yerlerine giden Özbekistan İslam Hareketi (IMU) ve İslami Cihat Birliği (IJU) terör örgütleri ile Hizbüt-Tahrir örgütü, bu örgütlere karşı bölgede yapılan çalışmaların analizi yapılmıştır.

Bölge devletlerinden Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın doğrudan veya dolaylı olarak karşı çıktıkları, Tacikistan Rogun HPP Santrali ve Kırgızistan Kambara HPP-1 baraj inşası ile ilgili sorunlar ve su tahsisatına yönelik Orta Asya devletlerince ihdas edilen kuruluşlar ve su kotaları da incelemeye tabi tutulmuştur. Sınır sorunları başlığı altında, Orta Asya devletlerinin birbirleri ve komşuları ile olan sınırların belirlenmesi, işaretlenmesi, sınır hattının tespitine yönelik faaliyetlerin arka planı ve aktüel durumu da incelenmiştir. Ayrıca, sınırda bulunan mayın alanları, organize suçlar, uyuşturucu ve nükleer madde kaçakçılığında kaynaklı güvenlik sorunları bu bölüm altında dikkatlere sunulmuştur.

Bu bölümün ikinci ana başlığı altında ise, Orta Asya devletlerinin güvenlik yaklaşımları temelinde, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan'ın güvenlik yaklaşımları araştırılarak, bu yaklaşımların bölgesel kolektif güvenlik örgütlerine katkıları ve anılan örgütlerin, bölgenin güvenliğine yaptıkları katkılar açıklanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümün birinci ana başlığı altında ABD, Rusya Federasyonu, Çin, AB ve bölgesel güç olan Türkiye ve İran'ın güvenlik çerçevesindeki politikaları analiz edilmiştir. Bahse konu güçlerin Orta Asya'ya yönelik politikaları, jeopolitik ve güvenlik menfaatleri ile bu menfaatlerin sağlanması için geliştirdikleri mekanizmalar, araçlar, kullandıkları yöntemler üzerinde detaylı bir çalışma yapılmıştır. Bu bölümün ikinci ana başlığı altında ise, Bölgesel Güvenlik Örgütleri olan Kolektif Güvenlik Anlaşma Örgütü, Şanghay İşbirliği Örgütü ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının kuruluşları, gelişim süreci, güvenlik yaklaşımları, bölge devletleri ile olan ortak çalışmalar ve etkinlikleri değerlendirilmiştir.

NATO ile Orta Asya Devletleri arasındaki ilişkilerin, bir uluslararası örgüt ile bir üçüncü devlet arasındaki ikili ilişkiler şeklinde gerçekleştirildiği dikkate alınarak, NATO örgütünün bölgedeki faaliyetleri kapsam dışı bırakılmıştır. Ancak birinci bölümde Afganistan bağlantılı olarak yapmış olduğu güvenlik katkılarına dikkat çekilmiştir. Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) faaliyet alanı daha çok ekonomik işbirliği olduğundan, bölgesel kolektif güvenlik örgütü olarak çalışma alanı içine dâhil edilmemiştir

Araştırma amacına göre, nitel çalışma olduğundan durum analizi yöntemi seçilmiştir. Durum analizi kapsamında toplanan veriler çalışma başlangıcında oluşturulan başlıklar altında irdelenmekte ve yorumlanmaktadır. Veri toplama yöntemi olarak gözlem, literatür taraması ve belge tarama yöntemleri; veri analizi için ise çapraz durum yorumlanması yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmada birincil kaynaklar kapsamında, Kafkasya ve Orta Asya bölgesinde AGİT Gürcistan, Tacikistan, Türkmenistan saha ofislerindeki görev yaptığım dönemde temin ettiğim açık kaynak bilgileri kullanılmıştır. Ayrıca, bu görevler dolayısıyla Orta Asya bölgesinde, mevcut sınır sorunları, terörizm, uyuşturucu ve diğer kaçakçılık türleri ile mücadelede bölgesel çapta yapılan işbirliği toplantılarında elde edilen verilerden de istifade edilmiştir. İkincil kaynaklardan oluşan veriler ise kütüphane katalog taraması yapılarak çalışma ile ilgili kitap, makale, konferans ve seminer bildirimleri, haber, röportaj, elektronik kaynaklar ve web sitesi kaynaklı belge ve bilgilerden müteşekkildir.

İkincil kaynaklar çerçevesinde; Milli Kütüphane, Hacettepe Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, George Mason Üniversitesi kütüphanelerinden yararlanılmıştır. Ayrıca bilimsel ve akademik veri tabanlarında makale taraması yapılarak, ilgili kurum ve organizasyonların resmi internet siteleri incelenmiştir.

Sonuç kısmı araştırma kapsamında elde edilen ve ilgili bölümlere işlenen bilgiler, çapraz durum analizi kullanılarak, bölgesel kolektif güvenlik örgütlerinin faaliyetleri ve hegemon devletlerin güvenlik politikalarının benzerlikleri ve farklılıkları temelinde çıkarımlarda bulunulmuştur. Çalışmaya temel teşkil eden Neorealizm kuramı temelinde, bölgesel kolektif güvenlik örgütlerinin faaliyetleri ve bölgesel kolektif güvenlik arayışlarına katkısı yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

METODOLOJİK, KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1 METODOLOJİK ÇERÇEVE

Bu çalışmada; Orta Asya devletlerinin bölgesel kolektif güvenlik arayışları kapsamında güvenlik sorunları, Orta Asya devletlerinin güvenlik yaklaşımları, büyük ve bölgesel güçlerin Orta Asya politikaları, bölgesel güvenlik örgütlerinden KGAÖ, ŞİÖ ve AGİT'in bölgedeki faaliyetleri incelenmektedir. Uluslararası İlişkiler kuramlarının güvenlik yaklaşımları, bölgesel bütünleşme ve güvenlik teorileri çerçevesinde, Orta Asya devletlerini iş birliğine yönelten güvenlik sorunlarının açıklanmasında, Soğuk Savaş sonrası dönem araştırılmaktadır.

Bir başka deyişle, SSCB'nin 1991 yılında yıkılmasından sonraki dönem ele alınmıştır. Çalışma nitel bir araştırma olduğundan, durum analizi çerçevesinde veriler toplanmıştır. Çalışmada, faktörlerin seçimi ve hiyerarşisi ile gerçekliğin tutarlı bir şekilde yorumlanması için gerekli kavramlar seti epistemolojik yönden verilmeye çalışılmıştır (Topolski, 1980, s. 461-462).

Çalışmada, durum analizinin seçilmesinde, veri toplama araçlarındaki çeşitlilik dikkate alınmıştır. Araştırmada incelenen durumlar bölümler halinde hazırlanmış ve bölüm analizleri sonuç kısmında çapraz model analizi ile yorumlanmıştır.

1.1.1 Araştırmanın Amacı

Güvenlik sorunu temelinde, bölgesel güvenlik arayışlarının Orta Asya bölgesinde nasıl gerçekleştiği, bölgesel güvenlik örgütlerinin faaliyetleri ve bölge ülkeleri ile bölgede çıkarları bulunan büyük ve bölgesel güçlerin bölgesel güvenlik örgütleri çatısı altında askeri iş birliğine gitmesi, çalışmada temel yapılar olarak görülmektedir.

Bu perspektif ışığında bu çalışmanın temel hedefi; bölgesel kolektif güvenlik arayışları çerçevesinde, Uluslararası İlişkiler kuramları, bölgesel bütünleşme ve güvenlik teorilerinin gelişimi ve güvenlik yaklaşımları ile bu çalışmanın kuramsal temelini oluşturacak Neorealizm 'in bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ile Orta Asya bölgesinde işbirliğinin sebeplerini, ana unsurlarını belirlemek ve bölgesel güvenlik örgütlerinin askeri faaliyetlerini inceleyerek, araştırma hipotezlerinin yorumlanması ve araştırma sorularına yanıt bulmaya çalışmaktır.

Bu amaçla yapılan araştırmanın amacı;

Uluslararası ilişkilerin bölgesel bütünleşme teorilerinden, İşlevselcilik ve Yeni İşlevselcilik teorilerinin gelişimi ve güvenlik yaklaşımları ile bölgesel güvenlik yapılarına yönelik tartışmalar ve Neorealizm çerçevesinde, güvenlik sorunları temelinde, Orta Asya bölgesel kolektif güvenlik arayışlarına yönelik tartışmanın pratik anlamda bölgesel güvenlik örgütleri konu edilerek analiz edilmesidir.

Orta Asya güvenliği üzerinde etkili olan unsurları inceleme, süper güç, büyük ve bölgesel güçlerin Orta Asya devletleri ile olan münasebetleri, Orta Asya devletlerinin güvenlik yaklaşımları ve bölgesel güvenlik örgütleri ve faaliyetlerini incelemektir.

SSCB'nin yıkılması neticesinde, dünyada değişen güç dengeleri sonrasında büyük güçler ABD, AB, Rusya Federasyonu, Çin ve bölgesel güçler Türkiye ile İran'ın Orta Asya'ya olan güvenlik esaslı dış politikalarını genel hatları ile ortaya koymaktır. Orta Asya devletlerinin güvenlik yaklaşımları temelinde, bölgesel kolektif güvenlik örgütleri KGAÖ, AGİT ve ŞİÖ'nün Orta Asya güvenlik sorunlarına getirmiş olduğu çözümler, çalışma dinamiklerinin egemen güçler perspektifinde etkinliğini incelemektir.

1.1.2 Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın kapsamı içerisinde; bölgeye yönelik risk ve tehditler, Orta Asya devletlerinin güvenlik yaklaşımı, büyük ve bölgesel güçlerin bölgeye yönelik faaliyetleri ve bölgesel kolektif örgütleri yer almaktadır. Çalışmada, Orta Asya devletlerini bölgesel kolektif güvenlik arayışlarına yönelten risk ve tehditler, güvenlik işbirliği bağlamında ele alınmıştır.

Bölge devletlerinin ve bölgede etkin güçlerin güvenlik ilişkileri ile bölgesel kolektif güvenlik örgütlerinin güvenlik faaliyetleri, çalışmada kapsama dâhil edilmiş, bu faaliyetler dışında kalan ekonomik ve sosyal ilişkiler kapsam dışında tutulmuştur. Bu araştırmada, Neorealizm kuramı bağlamında ve bölgesel güvenlik kompleksi yaklaşımına göre oluşturulan hipotezin, bağımlı-bağımsız değişken arasındaki ilişki çerçevesinde yorumlanması yer almaktadır.

1.1.3 Araştırmanın Problemi

Araştırmada analiz edilmesi gerekli değişkenler incelendiğinde, Orta Asya devletleri ile Orta Asya'da etkin nüfuzu olan ve bu nüfuzunu genişletmek isteyen devletler arasındaki ilişkiler ve bu kapsamda ortaya çıkmış bölgesel güvenlik yapıları araştırmanın nirengi noktasını oluşturmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplinde ortaya atılan kuramlar gerek kendi doğasından gerekse de açıklamaya çalıştığı konuların özelliğinden dolayı günümüz itibari ile çok sayıdadır (Kaya S. , 2015, s. 71).

Soğuk Savaş döneminden önce geliştirilen Realizm, Liberalizm ve Sosyal İnşacılık kuramları genelde devletin davranışlarını, Marksizm ise işçi sınıfı hareketlerini konu almıştır. Ayrıca, henüz teori olarak kabul edilmeyen ve devletler üstü bir yapı içerisinde ekonomik işbirliği temelinde, özellikle, Avrupa bütünleşmesini konu alan İşlevselcilik (Fonksiyonalizm) yaklaşımı da Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş dönemi sonrasında ise Uluslararası İlişkiler kuramlarının kapsamı, Feminizm gibi cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılması veya Ebedi Barış gibi toplumsal alanlarda, ekonomik gelişme temelinde barışın tesis edilmesini hedef alan kuramsal çalışmalar şeklinde geliştirilmiştir. Ayrıca, bu dönemde, Amerikan ekolü yanında Kopenhag ekolü ve İngiliz ekolü Uluslararası İlişkiler kuramlarının geliştirilmesine katkıda bulunmaya başlamıştır. Yine, geleneksel Uluslararası İlişkiler kuramları, Soğuk Savaş dönemi sonrasında, Neorealizm, Neoliberalizm ve Neomarksizm adları altında geliştirilmiştir.

Araştırmada, bölgesel kolektif örgütleri arayışı devletlerin tercihi ile şekillendiğinden, uluslararası ilişkiler kuramlarından Neorealizm teorik açıklamalar için tercih edilmiştir.

Bölgesel kolektif güvenlik arayışlarında, kolektif güvenlik örgütü yapısı ve faaliyetlerinin açıklanmasına yönelik bölgesel bütünleşme teorileri ve bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ve dünyada mevcut bölgesel güvenlik örgütleri incelenmiştir. Bölgesel bütünleşme teorilerinden İşlevselcilik ve Yeni-İşlevselcilik, iktisadi temelde iş birliğini incelemekte ve ulus üstü bir yapı altında, iş birliğini teşvik etmektedir. Ancak, bahse konu bu teorik yaklaşımlar, ulus üstü yapıda devletin egemenliğini sınırlandırdığından ve ekonomik işbirliğini temel aldığından, bu çalışma da yaklaşım olarak belirlenmemiştir.

Çalışmada, klasik askeri güvenliğin günümüze uyarlanmış şekli olan ve kapsamına radikalizm ve terörizm, organize suçlar ve düzensiz güçleri alan askeri güvenlik temelinde işbirliği hedef alındığından, Bölgesel Güvenlik Kompleksi Yaklaşımı benimsenmiştir¹. Ayrıca, Orta Asya devletlerinin güvenlik yaklaşımı incelendiğinde, rejim güvenliği ve askeri güvenliğin birçok durumda birbirlerinin tamamlayıcı unsurları olduğu, bölge eliti yönetici sınıfın yönetimde kalmak için askeri güvenliği, bir araç olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Çalışmada, askeri güvenlik esas alınmıştır.

1.1.4 Araştırmanın Hipotezleri

Çalışma, Orta Asya devletlerini işbirliğine yönelten askeri güvenlik sorunları ve bu sorunların, aynı coğrafya üzerinde faaliyet gösteren bölgesel kolektif güvenlik örgütlerinin faaliyetleri ile nasıl giderildiği arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. Aynı coğrafyada, birbirine yakın bulunan devletlerin güvenlik sorunlarından kaynaklı işbirliği geliştirmeleri, farklı coğrafyalarda bulunan devletlerle olan işbirliği eğilimlerine daha baskın olmaktadır. Coğrafi yakınlık, devletlerin güvenlik işbirliğine gitmesinde etkin unsurdur, çünkü, aynı coğrafyada beklenen risk veya tehditlerin diğer coğrafya sirayet etmesi uzun süre almaktadır.

¹ Bölgesel Güvenlik Kompleksi kavramı, bir bölgede işbirliğine gitmede ortaya çıkacak yapıların genel tipolojisinin temelini oluşturmakta, böylece, çeşitli kapsam koşulları altında hangi değişikliğin az ya da çok olası olduğu tahmin bileşenini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, güvenlikleştirme kavramı, bölgesel farklılıkları ortaya çıkarmada temel teorik bir araçtır. Diğer bir taraftan nesnel bir güvenlik teorisi, kendi görüşlerini kullanmaktadır ve böylece bölgesel olaylara, aktörlerin davranışlarını yönlendiren genel kurama daha kolay uyarlanmaktadır (Buzan & Waever, 2003, s. 86).

Coğrafi yakınlığın güvenlik işbirliği üzerindeki etkisi, askeri, siyasi, toplumsal ve çevresel sektörlerde en güçlü ve en açık noktadır (Buzan & Waeber, 2003, s. 45). Orta Asya bölgesinde, Orta Asya devletlerini güvenlik işbirliğine yönelten güvenlik sorunlarının çözümünde, Neorealizm kuramı ve bölgesel güvenlik yapılarının açıklanmasında, Bölgesel Güvenlik Kompleksi yaklaşımı çerçevesinde belirlenen hipotez kullanılacaktır².

Çalışma nitel bir çalışma olması hasebiyle, Neorealizm teorisinin varsayımları ve elde edilen verilerin yorumlanması konusunda ihtiyatlı olunmuştur (Mir & Watson, 2001, s. 1173). Araştırma kapsamında; Orta Asya bölgesinde faaliyet gösteren bölgesel kolektif güvenlik örgütleri olarak, münhasıran, KGAÖ, AGİT ve ŞİÖ örgütleri seçilmiştir. Bahse konu her üç örgütün ortak noktası, askeri güvenliğin bu örgütlerin diğer faaliyet alanlarına göre öncelenmesidir. Ayrıca, bu örgütlerin faaliyet alanı incelendiğinde, özellikle, KGAÖ ve ŞİÖ'nün faaliyet alanının askeri güvenlik alanı olduğu görülmektedir.

Öte yandan, AGİT faaliyetleri içerisinde askeri ve siyasi dairenin bütçesi ve faaliyet alanı ekonomi, çevre ile insan hakları dairesinden daha fazladır. AGİT askeri güvenlik yanında bölgede iç güvenliğin insan hakları ile dengeli bir şekilde gelişmesine yönelik faaliyetlere de devam etmektedir. BDT örgütünün, faaliyet alanı daha çok ekonomik iş birliği olduğundan, bölgesel kolektif güvenlik örgütü olarak, çalışma alanı içine dâhil edilmemiştir.

Araştırmada bir hipotez ortaya konmuştur. *Hipotez 1: Bölgesel kolektif güvenlik işbirliği; güvenlik sorunları temelinde göreceli kazançların ve aynı coğrafyada gücün başka bir devletin ele geçmesini önlemek amacıyla hegemon bir devletin kurallarını ve gelişimini sağladığı bölgesel örgütler içerisinde gerçekleşebilir.*

² Bölgesel güvenlik örgütleri veya güvenlik esaslı yapıları açıklamada, güvenlik teorisi başlığı altında yapılan çalışmalarda; güvenlik teorisi, barış, çatışma ve güvenliğin toplumsal koşullarını anlamakla ilgili süreçlerin bazı yönlerini analiz etmede yardımcı olabilmektedir, ancak, daha geniş coğrafi tarihsel süreçler ile ilgili analizlerde yetersiz kalmaktadır. Başka bir deyişle, güvenlik teorisi belirli ve sınırlı ölçekte bir sosyal mekanizmanın ideal ve tipik bir modelinden başka bir şey değildir (Balzacq, Guzzini, Williams, Waeber, & Patomaki, 2014, s. 38).

Ayrıca, bağımlı değişken olarak güvenlik işbirliği bağımsız değişken olarak güvenlik sorunları, Orta Asya devletlerinin güvenlik yaklaşımı, büyük ve bölgesel güçlerin bölgedeki güvenlik politikaları belirlenmiştir.

Bağımsız Değişken 1 : Güvenlik Sorunları

Bağımsız Değişken 2 : Orta Asya Devletlerinin Güvenlik Yaklaşımı

Bağımsız Değişken 3 : Büyük ve Bölgesel Güçlerin Güvenlik Politikaları

Bağımsız Değişken 4: Bölgesel Kolektif Güvenlik Örgütünün Kurallarını ve Gelişimini Hegemon Bir Devletin Belirlemesi

Bağımlı Değişken : Güvenlik İşbirliği

Bağımlı değişken ve bağımsız değişkenler; Neorealizm'in temel önermesi uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olduğu, herhangi bir anlaşmazlık durumunda arabulucu veya sorun çözecek bir üst yapının bulunmadığı, uluslararası sistemde benzer şekilde kurulmuş ve ayırık olan devletlerin egemen ve bu devletlerin yaşamak için mücadele ve iş birliği içinde oldukları, parametreleri ışığı altında incelenmektedir.

Uluslararası sistemde Neorealizm teorisi bağlamında, devletlerin, varsayılan tehdit karşısında güvenliklerini koruma adına bölgesel kolektif ittifakına yönelmeleri beklenmelidir. Ancak, bu işbirliğinin bir hegemon devletin korunması altında daha faydalı ve uygun olacağı değerlendirilirken, tersine bir durumda, hegemon devletin yokluğunda, bölgesel işbirliğinin sağlanması daha zor olacaktır.

Yine, Neorealizm kuramına göre askeri harcamalarda yükselen talep, coğrafi yakınlığın etkileri, ham maddelere erişim, uluslararası ekonomik baskı ve devletlerin kontrolüne aldığı bölgelerdeki kaynaklara erişim imkânları, devletlerin davranışları üzerinde işbirliği eğilimini arttırmaktadır.

Dolayısıyla, Orta Asya devletlerini bölgesel kolektif güvenlik arayışına iten sebeplerin ve bu sebepler yanında anılan devletlerin güvenlik yaklaşımı, büyük ve bölgesel güçlerin güvenlik siyasetinin bu işbirliğini aramada etkin unsurlar olacağı akla gelmektedir.

- *Bağımsız Değişken 1 : Güvenlik Sorunları*

Orta Asya devletleri güvenlik sorunu kapsamında radikalizm, terörizm, su, sınır, uyuşturucu, organize suçlar ve Afganistan'da Taliban'ın silahlı mücadele ile iktidara gelmesi halinde büyük bir göçü ihtimal dâhilinde görmektedirler. Afganistan ile sınırdaş olan Tacikistan'ın veya diğer Orta Asya devletlerinin muhtemel bir göçe veya Afganistan'dan kaynaklı diğer tehditlere karşı tek başına karşılık vermesi hem maliyetli hem de üye devletlerden bazılarının kapasitesinin üzerinde görülmektedir.

Öte yandan, SSCB'nin yıkılmasından sonra özellikle Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan arasında açıktan Rusya Federasyonu ve Kazakistan arasında ise zımnî sınır anlaşmazlıkları devam etmektedir.

Harita 1. 1 Kırgızistan Siyasi Haritası

Kaynak: (Kreutzmann, 2016, s. 122)

Yukarıdaki haritada, Kırgızistan toprakları içinde açık mavi renk ile gösterilen Sokh ve Shahmardan yerleşim yerleri (enclaves) Özbekistan devletine, açık yeşil renk ile gösterilen Vorukh isimli yerleşim yeri Tacikistan devletine aittir. Kırgızistan toprakları içerisinde yer alan bu yerleşim yerlerini ziyaret etmek istediğinizde, iki defa pasaport kontrolünden geçmeniz gerekmektedir. Önce Kırgızistan topraklarına giriş yapılmakta, daha sonra gidilecek yerleşim yerine göre ya Tacikistan veya Özbekistan topraklarına giriş yapılmaktadır.

Harita'da görüleceği üzere, Tacik, Kırgız ve Özbekler Fergana Vadisi etrafında kümelenmiş bulunmaktadır. Bu yerleşim yerlerinde yeni bina inşası veya yol yapımında silahlı çatışmalara varan uyuşmazlıklar yaşanmaktadır.

Bu yerleşim yerlerinde meydana gelecek bir çatışma 3 devleti de karşı karşıya getirebilmektedir. Her üç devletin birbirlerinden gelebilecek bir saldırı tehdidine karşı, aynı ortak güvenlik örgütüne üye olması, çatışma riskini asgari seviyeye indirmektedir. Ayrıca, bölge, Afganistan merkezli kuzey rotasındaki uyuşturucu nakli için hem transit hem de uyuşturucu kullanımı için hedef durumundadır.

- *Bağımsız Değişken 2 : Orta Asya Devletlerinin Güvenlik Yaklaşımı*

Orta Asya devletlerinin güvenlik yaklaşımı temelde, askeri güvenlik yaklaşımı üzerinden belirlenmektedir. Ayrıca, bölge devletlerinin iç politikaları incelendiğinde, yönetici elitin iktidarda kalma sürelerini uzatmak için, bir başka deyişle, mevcut statükoyu devam ettirmek için askeri güvenlikten istifade ettikleri anlaşılmaktadır.

Bölge devletlerinin güvenlik yaklaşımında, çoğu zaman askeri güvenlik ve rejim güvenliği bir arada yürütülmektedir. Hattı zatında, bu iki güvenlik rejiminin birbirlerinden, somut bir şekilde ayrıldığını gösteren bir emarede bulunmamaktadır.

- *Bağımsız Değişken 3 : Büyük ve Bölgesel Güçlerin Güvenlik Politikaları*

Çalışmada; süper güç olarak ABD, büyük güç olarak Çin, Rusya Federasyonu, AB ve bölgesel güç olarak Türkiye ve İran'ın bölgeye yönelik siyasetleri ele alınmıştır. Süper gücün veya birden fazla büyük gücün aynı coğrafyayı, bölgesel güçlerle birlikte veya ayrı olarak nüfuz altına almaya çalışması, bu güçlerin birbirleri karşısındaki pozisyonları ve birlikte hareket etme durumları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Gerçekten de süper güç ABD, büyük güçler Çin, AB, Rusya Federasyonu ve bölgesel güçler Türkiye ve İran, kendi milli menfaatlerine uygun politikaları, Orta Asya devletlerine karşı geliştirmektedirler. Bölgesel güvenlik örgütleri çatısı altında bu güçler tarafından geliştirilemeyen ilişkiler ikili işbirliğine konu olmaktadır.

- *Bağımsız Değişken 4: Bölgesel Kolektif Güvenlik Örgütünün Kurallarını ve Gelişimini Hegemon Bir Devletin Belirlemesi*

Orta Asya Devletlerinin bölgesel güvenlik arayışlarında hegemon devlet olmadan, bölge devletlerinden herhangi birisinin inisiyatifi ile oluşturulan bir işbirliğinin hayata geçirilemediği görülmektedir.

Bu çerçevede, daha önce bölge devletlerinden Özbekistan öncülüğünde, Orta Asya bölgesinde oluşturulan ve altı artı iki (6+2) olarak ifade edilen bölgesel işbirliği örgütü başarısız olmuştur. Altı artı iki (6+2) olarak bilinen Çin, İran, Pakistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ile artı ABD ve Rusya Federasyonu'ndan oluşan bu örgüt, Afganistan kaynaklı tehditlerin çözümü için 1997 yılında oluşturulmuştur. Ancak, bölgeye yönelik bu işbirliği girişimi, 2001 yılına kadar sürmesine rağmen, başarısız olmuştur. Ayrıca, bu kapsamda, Kazakistan öncülüğünde hayata geçirilen ve Asya'da işbirliği yolu güven artırıcı önlemleri hedefleyen AİGK teşkilatı da beklenen faaliyetleri gerçekleştirememektedir.

Özbekistan örneği, herhangi bir hegemon gücün nüfuzunda olmayan bir birlikteliğin, ne kadar etkin olabileceğini göstermektedir. Orta Asya bölgesinde, Bölgesel Kolektif Güvenlik örgütlerinin gelişimi ve kurallarının hegemon devletler tarafından belirlendiğine ve bu örgütlerin bağımsız olmadığına ilişkin emareler bulunmaktadır.

Rusya Federasyonu öncülüğünde, hayata geçirilen KGAÖ, SSCB'nin yıkılmasından sonra Rusya Federasyonu'nun hinterlandı içerisinde bulunan Orta Asya devletlerini, ortak menfaatler temelinde bir araya getirme, Orta Asya devletlerinin birbirleriyle veya Rusya Federasyonu ile olabilecek anlaşmazlıklarının çözümünü amaç edinmiştir. KGAÖ'nün kuruluşu, gelişimi, maddi ve insan kaynakları desteğinin büyük kısmı Rusya Federasyonu tarafından karşılanmaktadır. KGAÖ bu yapısı itibari ile Amerika Kıtasında kurulu bulunan OAS örgütüne benzerlik göstermektedir.

Güvenlik sorunlarının çözümü ve ortak savunma hedeflerine odaklanan KGAÖ örgütü çatısı altında, Rusya Federasyonu ve Tacikistan devletleri arasında 2011 yılında yaşanan, ihtilaf çözülememiştir. İki devlet arasındaki ihtilaf, merkezi Rusya Federasyonu'nda bulunan sivil bir şirkete ait 2 kargo uçağının, Afganistan Kabul dönüşü 12 Mart 2011 tarihinde, Tacikistan'ın Khatlon eyaletindeki havaalanına, herhangi bir bilgi vermeden iniş yapması üzerine ortaya çıkmıştır.

Tacikistan topraklarına izinsiz iniş yapan Rusya Federasyonu ve Estonya vatandaşı iki pilot "Kaçakçılık ve Sınır İhlali" yaptıkları gerekçesi ile Tacikistan'da yargılanmıştır.

Tacikistan devleti mahkemelerince yapılan yargılama sonrasında, her iki pilota 8,5 yıl hapis cezası verilirken, Antonov-72 model iki uçağa da el konmuştur. Tacikistan mahkemesi kararı sonrasında, Rusya Federasyonu Göçmen İdaresi tarafından Tacikistan vatandaşlarına yönelik başlatılan operasyonlarda, 134 Tacik işçi tutuklanarak, 300 Tacik işçi sınır dışı edilmiştir. Tacikistan, gayri safi milli hasılasının yarısına yakını, Rusya Federasyonu'nda çalışan Tacik işçilerin gönderdiği para ile karşılamakta ve Rusya Federasyonu'nda halen yaklaşık 1 milyon Tacikistan vatandaşı çalışmaktadır.

Rusya Federasyonu'nun Tacik işçilerini sınır dışı etmeye başlaması sonrasında, Tacikistan mahkemelerince pilotlara verilen hapis cezası ve iki kargo uçağına el koyma kararı hükümsüz kalmıştır. Tacik mahkemesi, pilotların sadece uçak kullanma lisansları ile ilgili olarak 4 yıl hak mahrumiyeti cezasını vermiştir (Havakargo, 2012). Rusya Federasyonu'na ait uçağın Tacikistan'a inişi ve Tacikistan hava sahasını izinsiz kullanmasından kaynaklı sorun, KGAÖ bölgesel güvenlik örgütünde gündeme gelmemiştir. Tacikistan ve Rusya Federasyonu arasındaki ihtilafın, KGAÖ örgütü nezdinde çözüme ulaşması, Rusya Federasyonu'nun milli menfaatlerine aykırı görüldüğünden, KGAÖ örgütünün bu örnek olayda dahil olmadığı gibi anlaşmazlığı çözmede de herhangi bir fonksiyonu olmamıştır.

AGİT Teşkilatına ABD, AB ülkeleri, Türkiye ve Rusya Federasyonu üyedir. 2019 yılı itibari ile ABD % 11,5, AB yaklaşık % 70, Rusya Federasyonu % 6 ve Türkiye % 1,010 oranında AGİT bütçesine mali katkıda bulunmuştur. AGİT Teşkilatında kararlar oybirliği ile alınmasına rağmen, teşkilat faaliyetleri üzerinde, ABD ve AB etkin durumda bulunmaktadır. AGİT Gürcistan ofisi uhdesinde, sınır güvenlik birimlerine yönelik Eğitim Destek Programı (*Training Assistance Programme*), Rusya Federasyonun tüm itirazlarına rağmen 2005 yılında uygulanmış olması ABD ve AB'nin faaliyetleri belirleyici olduğu konusunda somut bir veri olarak karşımızda durmaktadır.

ŞİÖ örgütü, daha çok Çin devletinin kontrolünde bulunmaktadır. Örgütün, en önemli birimi sekreteryası Pekin'de bulunmaktadır. Üye devletler tarafından, ŞİÖ örgütünün, bütçesi karşılanmaktadır. Çin, ŞİÖ örgütünü, kendi arka bahçesi olarak kullanmaktadır.

Çin, güvenlik kaygıları olan radikalizm, terörizm ve ayrılıkçı hareketleri, ŞİÖ örgütünün, iş birliği yapacağı temel argümanları arasına eklemiştir. Çin, ŞİÖ örgütü çatısı altında Rusya Federasyonu ve diğer Orta Asya devletleri ile işbirliği yaparken, Rusya Federasyonu'nun ABD ve Batı ile olan Orta Asya bölgesi dışındaki ihtilaflarda çekimser kalmaktadır. Nitekim bu meyanda, 2008 yılında, Rusya ve Gürcistan arasında yaşanan düşük seviyeli savaşta ŞİÖ örgütü çekimser kalmıştır.

Tablo 1. 1 Hipotez, Bağımsız ve Bağımlı Değişken Listesi

No	Niteliği	Açıklama
1	Hipotez	Bölgesel kolektif güvenlik işbirliği; güvenlik sorunları temelinde görece kazançların ve aynı coğrafyada gücün başka bir devletin ele geçmesini önlemek amacıyla hegemon bir devletin kurallarını ve gelişimini sağladığı bölgesel örgütler içerisinde gerçekleşebilir.
1	Bağımlı Değişken	Güvenlik İşbirliği
1	Bağımsız Değişken	Güvenlik Sorunları
2	Bağımsız Değişken	Orta Asya Devletlerinin Güvenlik Yaklaşımı
3	Bağımsız Değişken	Büyük ve Bölgesel Güçlerin Güvenlik Politikaları
4	Bağımsız Değişken	Bölgesel Kolektif Güvenlik Örgütünün Kurallarını ve Gelişimini Hegemon Bir Devletin Belirlemesi

Neorealizm kuramı çerçevesinde oluşturulan ve yukarıda tabloda belirtilen hipotez ile bağımsız ve bağımlı değişkenler, bölgesel kolektif güvenlik örgütleri KGAÖ, ŞİÖ ve AGİT örgütleri incelenerek çapraz veri analizi ile yorumlanmaktadır.

1.1.5 Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Araştırmanın yönteminde, ontolojik ve epistemolojik görelilikten yararlanılarak, gerçekler ve çalışma ile ilgili ontolojik görelilik, algı, inanç ve mantıksal sınıma yapılarak, epistemolojik görelilik, araştırmanın bilgilerinin derlenmesinde kullanılmıştır (Niiniluoto, 1991, s. 150-151).

Araştırma amacına göre, nitel çalışma olup, durum analizi yöntemi seçilmiştir. Durum analizi kapsamında toplanan veriler, çalışma başlangıcında oluşturulan başlıklar altında irdelenmekte ve yorumlanmaktadır. Bu başlıklar altında, unsurların ve faktörlerin seçimi ve hiyerarşisi ve gerçekliğin tutarlı bir şekilde yorumlanması için, gerekli kavramlar seti, epistemolojik yönden verilmeye çalışılmıştır (Topolski, 1980, s. 461-462).

Veri toplama yöntemi olarak kişisel gözlemler, literatür taraması ve belge tarama yöntemleri, veri analizi için ise çapraz durum analizi kullanılmıştır. Araştırmada birincil kaynaklar kapsamında, Kafkasya ve Orta Asya bölgesinde AGİT Gürcistan, Tacikistan, Türkmenistan saha ofislerinde görevli bulunduğum sırada yapmış olduğum kişisel gözlemlerim ve anılan saha ofisleri adına yapılan çalışmalar neticesinde derlenen bilgiler kullanılmıştır.

Ayrıca, bu görevler dolayısıyla, Orta Asya bölgesinde mevcut sınır sorunları, terörizm, uyuşturucu ve diğer kaçakçılık türleri ile mücadelede bölgesel çapta yapılan işbirliği toplantılarında elde edilen verilerden de istifade edilmiştir. İkincil kaynaklardan oluşan veriler ise, kütüphane katalog taraması yapılarak çalışma ile ilgili elde edilen, kitap, kitap bölümü, makale, konferans ve seminer bildirileri, haber, röportaj, elektronik kaynaklar ve web sitesi kaynaklı belge ve bilgilerden müteşekkildir³.

İkincil kaynaklar çerçevesinde; Milli Kütüphane, Hacettepe Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi ve George Mason Üniversitesi kütüphanelerinden istifade edilmiştir. Ayrıca, bilimsel ve akademik veri tabanlarında makale taraması yapılarak, ilgili kurum ve organizasyonların resmi internet siteleri incelenmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen ve ilgili bölümlere işlenen bilgiler, çapraz durum analizi kullanılarak, bölgesel kolektif güvenlik örgütlerinin faaliyetleri ve hegemon devletlerin güvenlik politikalarının benzerlikleri ve farklılıkları temelinde çıkarımlarda bulunulmuştur.

³ 2004-2005 yılları arasında, AGİT Gürcistan ofisinde; askeri-siyasi dairenin faaliyetleri kapsamında, sınır gözlem ekip lideri olarak Rusya Federasyonu Çeçenistan Cumhuriyeti-Gürcistan sınırında bulunan Omalo askeri üssünde, 2005-2007 yılları arasında, Gürcistan güvenlik kuvvetlerinin kapasitesini geliştirilmesini amaçlayan, Eğitim Destek Programı (*Training Assistance Programme*) ve Kapasite Geliştirme Programlarında (*Capacity Building Programme*), Eğitim Uzmanı ve Eğitim Koordinatörü olarak, 2007-2009 yılları arasında ise Terörle Mücadele ve Tehdit Analiz Uzmanı olarak (*Anti-Terrorism and Threat Analysis Expert*) görev yaptım. 2010 yılında, AGİT Kosova ofisinde, tehdit ve risk konularında kısa süreli danışman olarak çalıştım. 2011-2013 yılları arasında, AGİT Tacikistan ofisinde askeri-siyasi daire başkanlığı uhdesinde bulunan sınır biriminde sorumlu personel (*Border Management Officer*) olarak, 2013-2015 yılları arasında, AGİT Tacikistan askeri-siyasi daire başkan vekili ve danışman olarak, 2015 Mart-Mayıs ayları arasında, AGİT Türkmenistan ofisinde, Türkmenistan-Afganistan sınırında, Türkmen özel birliklerine verilen eğitimde danışmanlık hizmeti verdim.

Uluslararası İlişkiler bölgesel bütünleşme teorileri ve bölgesel güvenlik kompleksi teorisi incelenerek, çalışmaya temel teşkil eden Neorealizm kuramı temelinde, bölgesel kolektif güvenlik örgütlerinin faaliyetleri ve bölgesel kolektif güvenlik arayışlarına katkısı yorumlanmıştır. Çalışma, zaman olarak 1991 sonrası ele alarak başlamış ve günümüze kadar olan süreçler ve gelişmeler doğrultusunda şekillenmiştir.

Orta Asya devletlerini, bölgesel kolektif işbirliğine sevk eden güvenlik sorunları temelinde, bölgesel kolektif güvenlik örgütleri olarak KGAÖ, ŞİÖ ve AGİT çalışmaya dâhil olmuştur. İslam İşbirliği Teşkilatı, Avrasya Ekonomik Birliği, Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı Teşkilatı ve Bağımsız Devletler Topluluğu gibi örgütler güvenlik kapsamında, bölgede etkin faaliyet göstermediğinden, çalışma kapsamı dışında tutulmuştur⁴.

1.1.6 Literatür Taraması

Tez çalışmasında, Türkiye ve yurt dışında çalışma konusuna ilişkin yayınlanan kitap, makale, dergi, yurtiçinde ve yurt dışında hazırlanmış bilimsel tezler, gazete, arşiv ve raporlardan faydalanılmıştır. İkincil kaynakların taranması kapsamında, öncelikle Yüksek Öğretim Kurulunu (YÖK) internet sitesinde yer alan kaynaklar tez tarama motoru ile taranmıştır. “Orta Asya” kelimesi girilerek yapılan taramada, 29 Doktora Tezi ve 97 yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 126 adet tez bulunmuştur.

Bu tezler konusu ve içeriği itibarı ile incelenmiştir. Doktora tezlerinden sadece 2'si yüksek lisans tezlerinden ise 30'u uluslararası ilişkiler alanında iken diğer tezlerin ekonomi, ziraat, kültür ve sosyoloji alanında olduğu görülmüştür.

⁴ Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından, 5 Ekim 1992 tarihinde, Birleşmiş Milletler 47. Genel Kurul toplantısında, Asya'da güvenlik ve işbirliği süreci başlatılması önerisi yapılmıştır. Daha sonra bu öneri, 1993 yılında, Kazakistan öncülüğünde hayata geçirilerek Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (AİGK), (*Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia / CICA*) adını almıştır. AİGK Teşkilatı, diyalog yolu ile çok taraflı ilişkiler çerçevesinde, barış, güven ve istikrarın sağlanmasını hedeflemektedir. AİGK Teşkilatına, Çin, Rusya Federasyonu, İran, Türkiye ile toplam 27 devlet, üye devlet statüsünde, ABD ile 7 devlet ise gözlemci statüsündedir. Büyük ve bölgesel güçlerin neredeyse tamamını üye olarak bulunduran teşkilat, hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik somut adımları ve planları, uygulamaya geçirememiştir (Conference on the Interaction and Confidence Building Measures in Asia, 2020).

İncelenen tezlerde araştırma konularının bu çalışmanın konusuna yakın oldukları düşünülmüş, ancak tezlerin kapsam ve amaç yönünden bu çalışmadan tamamen farklı oldukları değerlendirilmiştir. Bu farklılığa rağmen tezlerin bir kısmında, bu çalışmada incelenen belirli konuların kısmi olarak kapsandığı değerlendirilmiş olup, bu tezlerden çalışma konumuz ile yakınlık ve ilgileri olanlar belirtilmiştir.

Hasanov'un (1997) YÖK veri tabanında yer alan "*Central Asia and the great three: The struggle for influence between Turkey, Russia and Iran*" başlıklı yüksek lisans tezinde, SSCB'nin dağılmasına rağmen, Rusya Federasyonu'nun bölgede etkinliğinin devam ettiği, özellikle petrol ve doğal gaz gibi stratejik konularda müdahalelerinin olduğu konuları gündeme getirilmektedir.

Yidayiti'nin (2003) YÖK veri tabanında yer alan "*Çin'in Tarihi İpek Yolunu Yeniden Canlandırma Çabaları; Orta Asya, Kafkasya ve Türkiye'ye Yönelik Politikası*" başlıklı yüksek lisans tezi incelenmiştir. Tez'de, tarihi ipek yolunu canlandırma fikrinin 80'li yılların ortasında ivme kazanarak Çin'in Soğuk Savaşın sona ermesi ile çok yönlü bir dış politika uygulamasına geçtiği belirtilmektedir. Ayrıca, Çin'in batı ile ilişkilerini geliştirmesinin ekonomik, siyasi ve güvenlik boyutlarının bulunduğu hareketle, Orta Asya ve Kafkasya'daki cumhuriyetler ve Türkiye ile olan ekonomik ve siyasi ilişkileri incelenmiştir.

Kuşçu'nun (2003) YÖK veri tabanında yer alan "*Russian military policy in Central Asia 1991-2001*" başlıklı tezinde Rusya Federasyonu'nun Orta Asya'da 1991-2001 döneminde izlediği askeri politikalarının analiz edildiği görülmektedir.

Usmanova'nın (2008) YÖK veri tabanında yer alan "*Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Politikası (1991-2006)*" başlıklı yüksek lisans tezi incelenmiştir. Tezde, Rusya Federasyonu'nun, SSCB'nin dağılmasından 2006 yılına kadar olan zaman aralığında, Orta Asya bölgesine yönelik etnik, ekonomik ve güvenlik alanlarında sürdürdüğü politikaları ve bu bölgede hâkimiyetini güçlendirmek için gösterdiği çabaları araştırılmıştır.

Nogeyava'nın (2009) YÖK veri tabanında yer alan "*Yeni Dünya Düzeninde Orta Asya Bölgesinde Rusya Federasyonu, ABD ve Çin Arasında Stratejik Denge Arayışları*" başlıklı doktora tezi incelenmiştir.

Tez’de, SSCB’nin dağılmasıyla uluslararası ilişkilerde meydana gelen değişimler çerçevesinde, Rusya Federasyonu ve Çin’in, Orta Asya’daki politikaları Neorealist perspektiften araştırılmakta, güç ve tehdit bileşimi şeklinde bir denge arayışı temelinde politikalar incelenmektedir.

Açıkalın’ın (2009) YÖK veri tabanında yer alan “*Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Güç Mücadeleleri*” başlıklı tezinde, 1990 yılı sonrasındaki süreçte Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarını müteakiben, sahip oldukları enerji kaynaklarının zenginliği nedeni ile bölgede önemli güç mücadelelerinin görüldüğü ifade edilmiştir. Bu mücadelenin temel aktörlerinin ise ABD ve Rusya Federasyonu olduğu konularının, realizm teorisi temelinde, incelendiği anlaşılmaktadır.

Tursunaliyev’in (2010) YÖK veri tabanında yer alan “*Orta Asya’da Entegrasyon Hareketleri ve Kırgızistan*” başlıklı yüksek lisans tezinde; SSCB sonrası bağımsızlığını yeni kazanan Orta Asya devletlerinin küreselleşen dünyada birçok engelle karşılaştığı, çözümün bütünleşme sürecine girilmekle bulunduğu belirtilmiştir. Bütünleşme sürecinde ise alt yapı eksikliği ve iletişim zayıflığı gibi pek çok sorunla karşılaşıldığı ve uluslararası örgütlerin örnek model olarak alındığı konuları araştırılmıştır.

Gapparova’nın (2012) YÖK veri tabanında yer alan “*Orta Asya’da Güvenlik Sorunları ve Dış Müdahalelerin Rolü*” başlıklı yüksek lisans tezi incelenmiştir. Tezde, Orta Asya bölgesel güvenlik sistemini oluşturmanın temel eğilimleri, Orta Asya’daki bölgesel güvenliği etkileyen faktörler ve küresel ve bölgesel güçlerin bölge politikaları ele alınmıştır.

Ydyrs’in (2012) YÖK veri tabanında yer alan “*Rusya Federasyonu’nun Yakın Çevre Politikası ve Orta Asya Güvenliği Üzerindeki Etkileri*” başlıklı yüksek lisans tezi incelenmiştir. Tez’de, Post-Sovyet dönemde, Rusya Federasyonu’nun Orta Asya devletlerine yönelik izlediği yakın çevre politikası, ABD, Çin gibi küresel aktörlerin ve İran, Türkiye gibi bölgesel aktörlerin Rusya’nın yakın çevre politikasına etkilerinin irdelendiği anlaşılmıştır.

YÖK veri tabanında yer alan ve çalışma konumuz ile ilgili kısmı olarak yakınlık gösteren diğer yüksek lisans tezlerinde ŞİÖ, ABD, Rusya Federasyonu, Çin, AB, Türkiye ve İran'ın Orta Asya yönelik politikaları incelenmiştir. “Bölgesel Kolektif Güvenlik Arayışları: Orta Asya Örneği” başlıklı çalışmamıza katkı sağlayacak kaynaklardan faydalanıldığında, ilgi yapılarak kaynakça bölümüne dâhil edilmiştir.

ProQuest veri tabanlarında 1000'in üzerinde doktora ve yüksek lisans tezleri incelenmiştir. Araştırma konusu ile yakınlığı bulunan 30 doktora tezi ve 17 yüksek lisans tezi gözden geçirilmiş ve bu tezlerden de istifade edilmiştir. Ayrıca, Jstor veri tabanı taranarak güncel bulunan ve çalışmaya katkı sağlayacağı değerlendirilen 300'den fazla makale kişisel arşivime alınmıştır. Orta Asya güvenliğine ilişkin internet medyasında çıkan haberler arşivlenerek, değerlendirmede kullanılmak üzere hazır hale getirilmiştir. Faydalanılan kaynaklar, ekteki kaynakçada ve tez yazımı esnasında ilgi yapılarak veya dipnotlar ile çalışma içerisinde belirtilmiştir.

Araştırma ile Orta Asya bölgesinde güvenlik sorunları, Orta Asya devletlerinin güvenlik yaklaşımı, büyük ve bölgesel güçlerin Orta Asya güvenlik siyaseti ve bölgesel kolektif güvenlik örgütleri çalışılmıştır. Gerek birincil kaynaklardan ve gerekse ikincil kaynaklardan elde edilen bilgilere bakıldığında, Orta Asya bölgesel güvenlik işbirliği incelenirken, yukarıda belirtilen tüm inceleme bileşenlerinin birlikte analiz edilmediği anlaşılmıştır. Yapılan çalışmalarda ya güvenlik sorunlarına ya da büyük ve bölgesel güçlerin dış politikalarına odaklanmıştır.

Öte yandan, Avrupa özelinde geliştirilen, aslında barışa hizmet eden bölgesel bütünleşme teorileri ve bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ile güvenlik işbirliği yaklaşımları geliştirilmiştir. Bölgesel bütünleşme teorileri, ekonomik temelde üst yapılar altında, bir işbirliği imkânı sağlamaktadır ve üst yapıda devletlerin karar alma süreçlerinde etkinliğini azaltmaktadır.

Çalışmada devletlerin egemenlik gücünü sınırlayan bölgesel bütünleşme teorilerinin, bilimsel bir katkıda bulunulmayacağı düşünülmektedir. Bu sebeple, Bölgesel Güvenlik Kompleksi Yaklaşımı ve Neorealizm kuramına göre kurgulanan çalışma, teorik kurama ve bölgesel güvenlik kompleksi yaklaşımına katkıda bulunacaktır.

1.1.7 Araştırma Soruları

Orta Asya bölgesine gerek bölge dışından ve gerekse bölge içinde yer alan devletlerden gelebilecek muhtemel içsel tehdit ve riskler temelinde, bölgesel güvenlik işbirliğine ilişkin bu çalışma, açıkça bu konuların tümünü kapsayamaz.

Büyük güçlerden Rusya Federasyonu veya AB'nin güvenlik eksenli dış politikalarının oluşmasını sağlayan süreçler ve ekonomi gibi temel faktörlerin incelenmesi bile başlı başına bir araştırma konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmamızda, araştırma konusunun farklı mecralara yönelmesinin engellenmesi ve bölüm başlıkları altında incelenen konuların bilimsel ölçütler çerçevesinde ele alınması amacıyla, çalışma konusu soyut halden somut hale genelden özele getirilerek, Orta Asya devletlerinin güvenlik sorunu temelinde güvenlik işbirliğine odaklanılmıştır.

Çalışma kapsamında yapılacak analizlerde;

1. Orta Asya devletlerinin, güvenlik işbirliğine yönelmesine ve bölgesel güvenlik örgütleri içerisinde yer almasına, neden olan belirleyiciler nelerdir?
2. Güvenlik sorunları, bölge devletlerinin güvenlik yaklaşımını nasıl etkilemektedir?
3. Niçin, büyük ve bölgesel güçler, Orta Asya devletleri ile bölgesel kolektif güvenlik örgütleri çatısı altında, işbirliğine gitmektedir?
4. Bölgesel kolektif güvenlik örgütlerinin, Orta Asya'da ki muhtemel çatışmaların önlenmesindeki, etkinliği nasıldır?

Bu araştırma sorularının yanıtlanması marifetiyle, Neorealizm kuramı çerçevesinde, bölgesel kolektif güvenlik örgütlerinin güvenlik işbirliği eksenindeki yazılı kaynaklarına katkıda bulunulacaktır.

1.2 KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmada, eserin ortaya konması amacıyla toplanan verilerde geçen ve belli bir süreç içerisinde olgunlaşan ve genel kabul gören özgün kavramların kullanılması, yerleşik kullanımda olmayan ve müteakip tartışmalarla geliştirilen kavramların ise kabul görmüş son kullanım anlamlarıyla işlenmesi hedeflenmiştir. Böylece, genel kabul görmüş kavramların kullanılması ile çalışmanın anlaşılabilirliği artırılırken, fikri tartışmalara konu olan kavramlar da detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Ayrıca, araştırmada kullanılan kavramlardan, önemli görülenlerin daha doğru anlaşılabilmesi için, tanımlaması yapılarak okuyucu için doğru anlaşılması için çaba gösterilmiştir.

1.2.1 Güvenlik

Güvenlik, insan yaşamını sürdürme amacını taşıyan ve her davranışta kendini hissettiren temel bir zorunluluktur (Dedeoğlu, 2008, s. 21). Güvenlik kavramı, milli güvenlik, uluslararası güvenlik ve insani güvenlik şeklinde kategorilere ayrılmaktadır. Milli güvenlik, bir devletin yaşamını idame ettirebilmesi için tehdit ve risklere karşı kendini hazırlaması, bir başka deyişle, gerekli caydırıcı silah, teçhizat ve donanımlara sahip olmasıdır.

Uluslararası güvenlik kavramı ise, küresel bir sistemde devletlerin uzlaşa ve işbirliğine dayanan ve uluslararası sisteme içten gelebilecek tehdit ve risklere karşı almış oldukları tedbirlerdir. Bölgesel güvenlik oluşumlarının olduğu yapılarda kullanılan güvenlik kavramında, tehdit ve riskler hem içsel ve hem de dışsal kaynaklıdır. Ulusal güvenlik, bir başka anlamı ile milli güvenlik, uluslararası güvenlik ve insan güvenliği kavramları arasında karşılıklı ilişki bulunmaktadır. İnsan güvenliği, devletin ulusal güvenliğini, devletin ulusal güvenliği ise uluslararası sistemin bir bütün veya parça olarak güvenliğini sağlamaktadır.

Güvenlik kavramı, temel olarak uluslararası ilişkilerde bir aktör olan devletin davranışları, bölgesel kuruluşların ve uluslararası kuruluşların davranışları çerçevesinde ele alınan bir kavram niteliğindedir (Dedeoğlu, 2008, s. 26). Buzan'a göre güvenlik beş ana sektörden teşekkül etmektedir. Bu sektörler sırası ile askeri güvenlik, politik güvenlik, toplumsal güvenlik, ekonomik güvenlik ve çevresel güvenlidir.

Güvenlik temelinde yukarıda sıralaması yapılan sektörler, belli bir önem derecesine göre sıralamaya tabi tutulmamışlardır. Bu sayılan bütün sektörlerin, kendisine göre etkileri bulunmaktadır. Ayrıca, bu sektörler sürekli bir değişkenliği içerisinde barındırmaktadır. Bu değişken kapsamında bu gün için tehdit olan bir durum yarın için tehdit olmayabilir (Karabulut B. , 2015, s. 76).

Güvenlik kavramı, XX. Yüzyılın büyük bir kısmında askeri güvenlik anlamıyla sınırlı kalmıştır. Bu yüzden, yapılan güvenlik çalışmaları daha çok siyasi hedeflere ulaşmak için, askeri unsurların kullanılması ve askeri güç ile siyasi hedeflere ulaşılması arasındaki ilişkilerin, stratejik çerçevede yorumlanması olarak ifade edilmiştir (Sheehan, 2017, s. 148).

Uluslararası İlişkiler teorilerinde, güvenlik kavramının en fazla vurgulandığı teori, devletlerin birinci saikinin güvenlik olduğunu belirten Neorealizm'dir. Ancak, neorealist analizlerde, güvenlik kavramı önemsenmesine rağmen, güvenlik kavramının ne olduğuna yönelik açıklamalara gösterilen dikkat ve çaba çok azdır (Baldwin , 1997, s. 21).

1.2.1.1 Askeri Güvenlik

Güvenlik, en geniş anlamda, askeri kuvvet kullanımının risk ve tehditler karşısında, tek veya öncelikli seçenek olduğu durumlar için kullanılmaktadır. Soğuk Savaş döneminden sonra güvenlik alanlarında yapılan çalışmalarda, askeri güvenliğin kapsamı genişletilmeye çalışılmıştır.

Askeri güvenlik, sadece askeri tehditlere karşı değil, terörizm ve radikalizm, uyuşturucu ile mücadele, düzensiz göç gibi daha geniş kapsamlı meselelerde bir tepki olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte, askeri güvenliğin genişletilmiş tanımında, devletler açısından askeri güvenliğin hala merkezi yerini koruduğu ve öncelik olduğu dikkate alınmalıdır (Sheehan, 2017, s. 148).

ŞİÖ, KGAÖ ve AGİT'in bölgesel faaliyetlerinde, askeri güvenliği, ekonomi ve çevresel güvenlik konuları takip etmektedir.

1.2.1.2 Rejim Güvenliği

Yeni kurulan devlet elitlerinin, uzun dönemde devlet inşa etme ve kısa dönemde iktidarlarını sürdürme sırasında karşılaştıkları çatışmayı ifade etmek için, rejim güvenliği, son zamanlarda kullanılmaya başlamıştır. Rejim güvenliğini sağlama ve bu çıkmazdan çıkış yolu genelde bulunmamaktadır. Çoğu zaman bu devlet elitleri, devlet kurumlarını güçlendirme, ortak kimlik duygusu oluşturma gibi gerçek devlet inşa sürecini hayata geçirdikleri sırada, bir darbe veya isyan ile yönetimden uzaklaştırılma ihtimalleri artmaktadır (Sheehan, 2017, s. 169).

Bu ihtimallerin ortadan kaldırılmasına ilişkin devlet elitleri iç ve dış alanlarda bir takım önlemler almaktadır. Ülke içi kontrolün sağlanması için askeriyenin ve devlet kurumlarının bilinçli olarak zayıflatılması, paralı asker, özel asker gibi yeni birimlerin ihdas edilmesi, nepotizm, kimlik politikası ve demokratik manipölasyonlar kullanılmaktadır. Ülke dışında ise devlet elitleri tarafından, büyük güçlerle savunma anlaşmaları yapılmakta ve bölgesel örgütlere üye olunmaktadır. Netice olarak rejim güvenliği çok zayıf olan devlet, kendi halkına karşı en büyük tehdit unsuru haline gelmektedir (Jackson, 2017, s. 169).

1.2.2 Bölgesel Güvenlik

Bölgesel güvenlik kavramı, son dönemlerde ortak güvenlik sorunlarına karşı çözüm yollarının tespitinde dayanak olarak kullanılan kavramlardan birisidir.

Bölgesel kelimesinin anlamı, farklı disiplin ve kıstaslara göre politik, sosyal, coğrafi ve ekonomi gibi pek çok bileşenler dikkate alınarak tanımlanmaktadır. Ancak bu bileşen ve ölçülere rağmen, bölgenin sınırlarının nereden başladığı ve nerede bittiği ve bölgenin mutlak nelerden oluştuğu konusunda henüz bir uzlaşı bulunmamaktadır.

Bölgesel güvenlik temelinde, teşkil edilen örgütlere, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının Bölüm VIII, Bölge Anlaşmaları başlığı altında cevaz verilmektedir. Anılan antlaşmanın 52. Maddesinin 1. Fıkrasında bölgesel güvenlik örgütleri için ”...İşbu Antlaşmanın hiçbir hükmü milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasına müteallik olup, mevzii (bölgesel) mahiyette bir harekete müsait bulunan işlerin çözümlenmesi amacını güden bölge anlaşma ve teşkillerinin mevcudiyetine mani değildir;

Yeter ki işbu anlaşma veya teşkillerin ve bunların faaliyetinin Birleşmiş Milletler amaç ve prensipleri ile telifi kabul olsun...” şeklinde belirtilmiştir (UN, 1945, s. 28-29). Birleşmiş Milletler, bölgeye münhasır güvenlik sorunların çözümünde, üye devletlerin teşebbüslerini desteklerken, Bölgesel terimi ile ilgili açık bir tanımlamaya gitmemiştir. Bir başka ifade ile, Birleşmiş Milletler tarafından, bölgesel terimine ilişkin resmi olarak kabul edilen bir tanım bulunmamaktadır (Furniss, 1959, s. 22).

Bölgesel ile güvenlik arasındaki ilişki ise yerel anlaşmazlıkların bulunduğu alan ile sınırlı kalmayıp, bölgesel sonuçlara neden olan güvenlik olarak açıklanabilir. Bu anlaşmazlıklar yatay ve dikey ilişkili olmasına rağmen, aynı seviyede yoğunluğa sahip olmayabilir. Nihayetinde, bölgesel güvenlik basit güçler denge sisteminden uyuma veya daha kapsamlı topluluklara dönüşebilme kapasitesine katkıda bulunan, yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka deyişle, coğrafi esaslar çerçevesinde, ortaya çıkan bir güvenlik düzeyi olarak tanımlanabilmektedir (Karabulut B. , 2015, s. 24).

Çalışmada konu edinen bölgesel güvenlik, üye devletlerin güvenlik önceliklerine uygun olan ve bu önceliklerin devletler arasında bir iş birliğine dönüştüğü alan olarak kullanılmaktadır.

1.2.3 Kimlik, Ulusal Kimlik

Kimlik kavram olarak, mevcut durumun ilk asıl özelliğini oluşturan değerler bütünüdür. Kimlik, ferdi veya kolektif bir şahsiyetin, çeşitli biçimleriyle içinden veya dışından tanımlanmasıdır (Çalık, 2008, s. 24).

Dinamik ve zaman içinde değişime maruz kalabilen bir özellik gösteren kimlik, bireysel düzeyde bile zaten önemli ölçüde din, ulus, aile, sosyal sınıf, meslek, eğitim, vs. gibi sosyal belirtecilerinden oluşmaktadır (Sözen, 1995, s. 112).

Kimlik, bir gruba aidiyet, öznenin durumuna göre değişiklik gösteren, gelip geçici algı ve duygularla ilgili bir meseledir. Kimlik, diğer gruplara nazaran daha büyük olan gruplar içerisinde doğan, çocukluklarını geçiren, sosyal ve kültürel tarihi paylaşan ve kendini o gruba ait hissetme durumu olarak da ifade edilebilir (Weinreich & Saunderson, 2004, s. 27-28).

Bu durum, kimliğin başka bireysel ve kolektif çıkarlar için, özellikle de iktidar mücadelelerinde amaçlarını arkaalamaları için taraftarlarını harekete geçirme ihtiyacını duymada kullandıkları bir değer olarak, karşımıza çıkmaktadır. Farklı etnik yapıya sahip, bir başka deyişle, farklı kimliklerin bulunduğu bir devlette herhangi bir kimliğin ön plana çıkarılması, bir nevi o devletin ciddi anlamda güç kaybına neden olacağı aşikârdır.

Kimlikleri, diğer kimliklere bakış açısına göre, esnek ve katı kimlik olarak da ele alabiliriz. Kimlikler oluşurken temel aldıkları kültürlerdeki bağlayıcı unsurların müsaade ettiği kadar farklılaşma olarak da ifade edebileceğimiz katı veya esnek kimlik, diğer kimliklerin yaşamasına izin verecektir. Katı kimlikler, topluluklar üzerindeki bağlayıcılıklarını artırdıkları oranda, farklılıkları mümkün kılan manevra alanını da daraltmaktadırlar (Kongar, 1997).

Böylesi kimlikler, tek tip bir topluluk ön gördüklerinden, diğer kimlikleri kabul edememektedirler. Ulusal kimlik, doğuştan kazanılan ve önceki nesillerden aktarılan üzerinde herkesin anlaştığı değerler ve sonradan elde edilen iradi unsurları içeren bir topluğu ifade eden, topluluğa ait farklılaşmanın tezahürüdür. Ulusal kimlik, ortak dil, kültür, din, coğrafya ve tarih gibi öğelere dayansa da 'öteki' ile temasın özel tarihidir ve bir ulusu diğerlerinden farklılaştırır. Öteki ile temasın en uç biçimi savaşlardır; savaşlar birçok modern ulusal kimliğin üretilmesinde kaynaklık yapmıştır (Dağı, 2002, s. 49).

Nasıl birey bulunduğu toplum içinde kendisi ifade etmek için sosyal bir role ve konuma ihtiyaç duyuyorsa, aynı şekilde, devletlerde kendini ifade etmek için ulusal kimliğe ihtiyaç duyarlar. Çalışmada Orta Asya bölgesinde ulusal kimlik ve kimlik oluşturma hususları bu çerçevede ele alınmıştır.

1.2.4 Risk, Kriz ve Tehdit

Risk, kriz, risk yönetimi, kriz yönetimi, tehdit ve tehdit analizi ile ilgili kullanılan kavramlar çoğu zaman yekdiğerinin yerine kullanılmaktadır. Risk yönetimi için kriz yönetimi, kriz yönetimi için ise risk yönetimi tabirlerini sıklıkla duymaktayız. Çoğu zamanda risk kavramı tehdit kavramı yerine ikame edilmektedir.

Çalışmada risk, tehdit ve tehdit analizi kavramı yoğun olarak kullanıldığından, bu kavramların açıklanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

1.2.4.1 Risk ve Risk Yönetimi

Risk kavramı güvenliğin sağlanması amacıyla, belirlediğimiz hedefler üzerinde olumsuz etkiye neden olacak olay veya olaylar bütünü, gerçekleşmesi ihtimalidir. Risk yönetimi ise herhangi bir devlet tarafından gelebilecek risklerden hangisinin olabileceğinin tespiti, riskin yok edilmesi veya minimize edilmesi için gerekli idari ve fiziki çalışmaların sevk ve idare edilmesidir.

Örneğin, Afganistan merkezli, Tacikistan'ın güvenliğine yönelik potansiyel riskler arasında terörizm, uyuşturucu, silah, insan, hayvan ve mal kaçakçılığı, insan ticareti, akaryakıt kaçakçılığı ve kimyasal madde kaçakçılığı sayılabilir. Bütün bu sayılanlar, güvenlik açısından birer risk midir bunun anlaşılabilmesi için risk yönetimine ihtiyaç vardır. Risk yönetiminde, beyin fırtınası⁵, belli bir olayın zayıf, güçlü yanlarını imkân ve kapasite kullanımı çerçevesinde ele alan SWOT⁶ analizi ve senaryolar sıklıkla kullanılmaktadır.

Tacikistan örneğine geri döndüğümüzde, risk yönetimi kapsamında yukarıda verilen risklerin sıra ile değerlendirilmesinde; terör eyleminin, Tacikistan sınırları dahilinde gerçekleştirilme ihtimalinin düşük, ancak güvenlik açısından sonuçlarının çok önemli olacağı görülmektedir. Uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığının gerçekleşme ihtimali yüksek, sonuçları ise ülke güvenliği için önemlidir⁷.

⁵ Beyin fırtınası (*Brainstorming*), risklerin belirlenmesi amacıyla en çok başvurulan metotlardan birisidir. Beyin fırtınası, katılımcıların yaratıcı kapasitelerinin bir nevi dışı vurumdur. Beyin fırtınası uygulama çalışmasında, teorik anlamda katkı sağlayanlar ile pratik alanda katkı sağlayanlar bir araya getirilmelidir.

⁶ SWOT analizinde, riskin belirlenmesi organizasyonun güçlü tarafları, zayıflıkları, kapasitesi ve tehditlerin değerlendirilmesi yapılmaktadır. SWOT analizinde, grup çalışmaları ve beyin fırtınasından istifade edilmektedir. Bu analiz, yapısal ve değerlendirme olarak basit olmasına rağmen, oldukça etkilidir.

⁷ İnsan ticareti, özellikle, sınır bölgelerinde karşılaşılan bir risk türüdür. Tacikistan-Afganistan sınır köylerinde yaşayan ve Afgan çiftçinin Tacik çiftçiye verdiği borcuna karşılık Tacik aile bireylerinden, özellikle, kızlarını kaçırmaya ilişkin olaylardan görülmektedir. Bu tür olaylar, sınır bölgesinde normal karşılanmakta, daha sonra uzlaşmazlıklar iki sınır beldesinde çözüme kavuşmaktadır. Ancak, bu anlamda bir ticaret, bahse konu devletler tarafından tedbir alınması gereken risk türleri arasında görülmemektedir.

Akaryakıt kaçakçılığı, daha çok Kırgızistan-Tacikistan sınırında yapılmaktadır. Akaryakıt kaçakçılığının meydana gelme ihtimali yüksek, ancak sonuçları devlet güvenliği üzerinde çok önemli görülmemektedir. Öte yandan, akaryakıt kaçakçılığı, Afgan merkezli bir risk değildir. Yine, uyuşturucu imalatında kullanılan kimyasal madde (asit anhidrit) kaçakçılığı, Tacikistan-Çin sınırından yapılmaktadır. Dolayısıyla, kimyasal madde kaçakçılığı risk olmasına rağmen, Afganistan kaynaklı bir risk değildir.

Sonuç olarak, Tacikistan için Afganistan merkezli riskler arasında ve önem derecesi yüksek olarak, terörizm ve uyuşturucu nakli gelmektedir. Tacik-Afgan sınırında meydana gelen insan kaçırma vakaları, devlet güvenliği üzerinde çok az bir öneme sahiptir. Akaryakıt kaçakçılığı ve kimyasal madde kaçakçılığı, Tacikistan-Kırgızistan sınırında gerçekleştiğinden, Afganistan merkezli riskler arasında bu riskler görülmemektedir. Yukarıda teferruatlı olarak anlatılan bu değerlendirmeler ışığı altında risklerin belirlenmesi, çözüm yollarının tespitini kolaylaştırmaktadır.

1.2.4.2 Kriz ve Kriz Yönetimi

Kriz kavram olarak, güvenliğin sağlanması amacıyla belirlenen hedefler üzerinde, beklenilmeyen sonuçlar doğuran ve önceden tahmin edilemeyen, olması ihtimal dâhilinde bulunmayan olay veya olaylar bütünüdür. Başka bir ifade ile devletin örgütsel yapıları, ekonomisi, insan hayatı ve doğal hayat ile sosyal çevresi üzerinde büyük zararlar oluşturan olaylardır (Mitroff, Shrivastava, & Udwadia, 1987, s. 283).

Güvenlik boyutu ile kriz, bir devletin toprak bütünlüğü, halkı, silahlı kuvvetlerini ve hayati önemdeki çıkarlarını tehdit eden ve beklenmeyen bir zamanda ortaya çıkan, meydana geldiği devletin silahlı güçlerini ve ulusal kaynaklarını seferber eden diplomatik, ekonomik, politik ve ulusal güvenlik açısından endişe verici boyutlara ulaşan bir olay veya durumdur.

Örneğin, 11 Mart 2011 tarihinde meydana gelen, 9,0 büyüklüğündeki Töhoku depremi sonrasında, Tsunami etkisi ile Fukuşima I Nükleer Santralinde meydana gelen, kazalar kriz ve kriz yönetimi açısından dikkate değer vakalardır. Fukuşima'da meydana gelen nükleer sızıntının tehlike derecesi Japonya Nükleer Güvenlik Kurumunca Radyolojik Durum Ölçeği 'ne göre 7 seviyesine çıkarılmıştır.

Bu nükleer sızıntının seviyesi, 1986 yılında Ukrayna'nın Çernobil kasabasında meydana gelen, reaktör kazasıyla aynı seviyededir. Kriz, bu örnekte olduğu gibi beklenilmeyen ve hesaba katılmayan ancak sonuçları itibari ile yıkıcı etkiler bırakan durumlardır.

Risk ve kriz arasındaki temel fark; risk olaylar olmadan, olayların öncesine ait tespitler iken, kriz herhangi bir tespite dayanmayan ve meydana geldikten sonra yönetilen süreçtir. Kriz yönetiminde ortaya konan tüm çabalar taktiksel seviyede gelişmektedir. Kriz yönetimi, beklenilmeyen ve ağır sonuçlara açan bir olay sonrasında, gerekli idari ve fiziksel işlerin etkin bir şekilde kullanılmasıdır.

Orta Asya güvenlik sorunları perspektifinden bakıldığında, Afganistan'dan Orta Asya'ya nükleer silah kaçakçılığının yapılması ihtimal dâhilinde değildir. Ancak, bu ülkeden nükleer silah kaçakçılığının gerçekleşmesi halinde, meydana gelen olay risk veya risk yönetimi ile değil, kriz ve kriz yönetimi ile açıklanabilecektir.

1.2.4.3 Tehdit ve Tehdit Analizi

Bir devletin egemenliğini, egemenlikten kaynaklanan koruma refleksini olumsuz etkileyecek ve menfaatlerine hanel getirecek riskler, tehdit olarak tanımlanmaktadır. Tehdit, belirlenen bir riskin ortada açık bir amaç olmamasına rağmen gerçekleşme imkân ve kabiliyetinin olmasıdır. Örneğin, bir ŞKDDA olan Taliban örgütü, Afganistan'da mevcut hükümete karşı uzun bir süredir savaşmaktadır. Afganistan coğrafi yapıdan kaynaklı olarak mevcut hükümet tarafından tam olarak kontrol edilememektedir.

Bu durum, Talibanın ülke içinde rahat yer değiştirmesine, meşru hükümete karşı baskıyı arttırmasına ve Afganistan'ın komşuları ile iyi ilişkiler kurmasına neden olmaktadır. Normal şartlar altında ve açıktan Taliban'ın, Orta Asya devletlerine saldırma amacında olduğunu, beklemek olanaksızdır. Öte yandan, Taliban'ın muhtemel bir saldırı için gerekli kapasiteye sahip olduğu da kuşku götürmez bir gerçektir. Taliban'ın gerektiğinde saldırı kapasitesini kullandığı, 17 Aralık 2014 tarihinde Tacik-Afgan sınırında konuşlu 2610 sayılı askeri birime bağlı, (4) Tacik askerinin kaçırılmasından anlaşılmaktadır (Yuldoshev, 2015, s. 1).

Netice itibari ile Taliban tarafından yapılan kaçırma eylemi bir risk değil riskin gerçekleşmesi nedeni ile bir tehdittir. Bu örnekte olduğu gibi, bir riskin gerçekleşme imkân ve kabiliyeti varsa, tehditten söz edebiliriz. Tehdit Analizi ise, gerçekleşmesi kuvvetle beklenen risklerin idari, fiziki ve operasyonel çalışmalar kapsamında daha somut hale getirilmesidir.

Şekil 1.1 Risk ve Tehdit İlişkisi

Şekil 1.1' de risk ve tehdit ilişkisi ve sonuçları açıklanmaya çalışılmıştır. Şekle göre, Orta Asya bölgesi için tehdit analizinin yapılması durumunda, risklerin, sınır uyumsuzluğu, su sorunu, uyuşturucu kaçakçılığı ve terörizm gibi unsurlardan oluşacağı görülmektedir. Bu risklerin hepsinin gerçekleşme imkân ve kabiliyetinin yanında, devletlerin bu riskleri minimize etme kapasitesinden söz edilecektir.

Risklerin gerçekleşmesi halinde tehdit, tehdidin gerçekleşmesi halinde ise devletin veya devletlerin tehdiye karşı koyma yeteneğine göre savunma veya savunmasızlık durumu ortaya çıkmaktadır. Devletlerin savunmasızlığı durumunda, devleti meydana getiren en küçük mekanizma olan bireyden topluma, toplumdan devlete, herkes zarar görmektedir. Etkili bir savunma için tehdit analizi ve devletlerin işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bölgesel kolektif güvenlik arayışları ve dış politika araçları oluşturulurken, devletlerin tehdit algılamaları, önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.5 Devletlerin Kapasite Esaslı Güç Tasnifleri

SSCB'nin dağılması ile Soğuk Savaş dönemi sona ermiş ve dünya tek kutuplu bir dünyaya dönüşmüştür.

Soğuk Savaş sonrası dünyada, kim güçlü veya neye göre güçlü, gücün sınırlarının başlangıcı ve kullanımına yönelik ilmi tartışmalar teorik ve teoriyi meydana getiren yaklaşımlar temelinde tartışma konusu olmuştur. Güçlü devletler modern, post-modern veya küresel güçler şeklinde sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Çalışmada, Barry Buzan'ın devletlerin kapasitesine göre yapmış olduğu tasnif kullanılmaktadır.

1.2.5.1 Süper Güç

Süper güç olarak kabul edilecek bir devletin, uluslararası sistemin tamamında, etkili olacak geniş kapsamlı kapasiteye sahip olması gerekmektedir. Süper güçler değerlendirmenin yapıldığı günde, birinci sınıf askeri ve siyasi kapasiteye ve bu iki kapasiteyi destekleyecek ekonomik güce sahip olmalıdır. Süper gücün, bu kapasitesi diğer devletler tarafından retorik bulunmalı ve kabul edilmelidir. Süper güç olarak kabul edilen devlet, uluslararası sistemin tamamında güvenliği sağlamada müttefik, arabulucu, garantör veya tehdit eden rollerin birinde olmalıdır (Buzan & Waeber, 2003, s. 34).

Askeri ve ekonomik kapasitesi diğer devletler ile karşılaştırıldığında, açık ara önde olan ABD Soğuk Savaş sonrası sahip olduğu kapasite ile tek kutuplu dünyanın en güçlü devleti olmuştur. El Kaide terör örgütüne kaçırılan uçaklarla 11 Eylül 2001 tarihinde, başta ABD'nin New York şehri olmak üzere diğer şehirlerinde gerçekleştirilen terör eylemleri sonrası, Başkan George W. Bush Afganistan merkezli terörle mücadele etmek için tek başına karar almıştır. Dönemin ABD başkanı W. Bush, yaptığı basın toplantısında, dünya devletlerine “...ya bizimlesiniz ya da teröristlerle birliktesiniz...” diyerek meydan okumuştur. George W. Bush, süper gücün gerektirdiği şekilde, uluslararası sistemde diğer devletlerin onayını almadan, Irak operasyonunu gerçekleştirmiştir.

Ancak maliyetli operasyonların ekonomiye getirdiği külfetler, operasyonlarda uluslararası meşruiyet zemininin gözetilmesi çerçevesinde, 2009-2017 yılları arasında ABD başkanlığı yapan Obama, uluslararası sorunları ve çatışmaları çözmede diplomasinin etkin kullanılmasına, diyalog yollarının açık tutulmasına gayret göstermiştir. 2017 yılında göreve gelen Başkan Trump'in ise ABD'nin George W. Bush dönemindeki politikalara döndüğü görülmektedir.

3 Ocak 2020 tarihinde, Irak Bağdat Havaalanı yakınında, 1998 yılından bu yana İran devletinin dış operasyonlarını yöneten Kudüs Gücü komutanı Kasım Süleymani'nin, doğrudan hedef alınarak öldürülmesi, George W. Bush dönemi güvenlik politikalarının uygulamada olduğunu göstermektedir (Doucet, 2020).

1.2.5.2 Büyük Güç

Büyük güçlerin, süper güçlere nazaran sahip olacağı kapasite ve davranış daha sınırlı olup, askeri, siyasi ve ekonomi alanlarının tamamında büyük kapasiteye sahip olmaları gerekmemektedir. Büyük güçler, sadece uluslararası sistemin bütün güvenlik süreçlerinde aktif olarak yer almalıdır. Büyük güçler genellikle birden fazla bölgede faaliyet göstermektedirler (Buzan & Waever, 2003, s. 35).

Araştırmada büyük güçler olarak Rusya Federasyonu, Çin ve AB'nin, Orta Asya bölgesine yönelik güvenlik politikaları incelenmektedir. Rusya Federasyonu, askeri kapasite olarak yetkin olmasına rağmen siyasi ve ekonomik kapasite olarak sınırlı kapasiteye sahiptir. Çin askeri ve ekonomik yönden her geçen gün güçlenmesine rağmen, her iki kapasiteyi etkin olarak kullanacak siyasi kapasitenin yokluğunu yaşamaktadır. AB ise ekonomik bir dev ve siyasi bir cüce olarak görülmekte ve askerî açıdan NATO'nun imkânlarını kullandığından büyük güçler arasında yer almaktadır.

1.2.5.3 Bölgesel Güç

Bölgesel güçlerin kapasitesi, buldukları bölgede büyük görünmesine rağmen küresel seviyede geniş kapsamlı değildir. Buldukları coğrafyada diğer devletlerden kapasite olarak daha güçlü seviyede bulduklarından, sadece konuşlu oldukları bölgeye tesir edebilmektedir (Buzan & Waever, 2003, s. 37). Araştırmada, Türkiye ve İran'ın iki bölgesel güç olarak Orta Asya'ya yönelik politikalarına değinilmektedir.

1.2.6 Siyasal İktidar (Güç)

Neorealistler, siyasal gücü, en basit tanımı ile devletin sahip olduğu maddi imkân ve kabiliyetlerin, başka devletlerin davranışlarını gözlemlenebilir bir şekilde değiştirmesi olarak açıklamaktadırlar. Bir başka deyişle, siyasal güç devletin sahip olduğu askeri, ekonomik ve teknolojik imkân ve kabiliyetlerdir (Garst, 1989, s. 18).

Bir devletin sahip olduğu imkân ve kabiliyetleri, sadece fiziksel kaynaklarla açıklamaya çalışmak yetersiz kalacaktır. İmkân ve kabiliyetler, devletin sahip olduğu fiziki kapasitenin yanında, kültür ve değerler silsilesinin içinde yer aldığı maddi olmayan kaynakları da kapsamaktadır. Maddi olmayan kaynaklar da bir devletin hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı olmaktadır.

SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan Türkmenistan, uluslararası sistemde daimî tarafsızlığa sahip tek Orta Asya ülkesidir. Türkmenistan, SSCB döneminde, diğer Orta Asya devletlerinde olduğu gibi, Rusya Federasyonunun kültürel etkisine maruz kalmıştır. Özellikle, şehirlerde ve başkent Aşgabat'ta Rus kültürü ve dilinin halk üzerindeki etkisini kolaylıkla görmek mümkündür. Devlet dairelerinde ve uluslararası kuruluşlarda, Rusçanın kullanımı, oldukça yaygındır.

Rus kültürünün etkisinin azaltılması amacıyla, Türkmen milli kimliğini oluşturma ve ortak değerler etrafında kenetlenme politikaları devlet tarafından sürdürülmektedir. Orta Asya'nın ekonomik gelişmişlik ve kalkınma bakımından yıldızı Türkmenistan her ne kadar daimî tarafsızlık statüsü çerçevesinde işbirliği arayışlarında bulunsa bile, Rusya Federasyonu'nun hala maddi olmayan kaynaklarla Türkmenistan'da etkin olduğu görülmektedir⁸.

1.2.7 Şiddet Kullanan Devlet Dışı Aktörler

ŞKDDA, siyasi hedeflerini şiddet yoluyla elde etmek isteyen ve uluslararası toplum tarafından kabul görmüş herhangi bir hükümet olarak değil, organize gruplar olarak görülmektedir.

⁸ AGİT Türkmenistan Ofisi tarafından, Türkmen Özel Kuvvetleri için hazırlanan “*Sınır Yönetimi ve Tehditler*” başlıklı eğitim vermek amacıyla, uzman olarak 21 Mart-23 Mayıs 2015 tarihleri arasında Türkmenistan'ın başkenti Aşgabat ve Türkmenistan-Afganistan sınırında bulunan Imamnazar bölgesinde bulundum. Eğitimin hazırlanması amacıyla devlet yetkilileri ile yapılan görüşmelerin tamamı Rusça dili üzerinden yapılmıştır. Ayrıca, uluslararası bir kuruluş olan AGİT Türkmenistan ofisinde çalışan yerli personelin tamamına yakını günlük konuşmalarında, Türkmen dili yerine Rusça dilini kullanmaktaydılar. Başkentte en büyük açık hava alış-veriş merkezi bir başka deyişle popüler olan pazar yeri eski Rus pazarıdır. İlk, orta ve yüksek kademede okuyan öğrencilerin tek tip ve farklı renklerde kıyafetler giymeleri, devlet hizmetlerinde görev alan ve kamu hizmeti veren yetişkinlerin kep takmaları, devlet tarafından ortak değerlerin anımsatılması ve milli ve dini günlerin birlik ve beraberliğe katkıda bulunması Türkmen milli kimliği ve kültürü oluşturma çabaları arasında görülmektedir.

Etnik, ideolojik, dini veya ekonomik amaçlar temelinde ortaya çıkan ŞKDDA, mevcut bir devlette meşru olan bir hükümeti daha fazla özerklik ve güç kazanmak amacıyla yıkmayı hedeflemektedirler (Andersen, 2004, s. 3). Afganistan merkezli terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığı tehditleri yanında meşru hükümete karşı saldırı dozlarını her geçen gün artıran Taliban örgütlenmesi Şiddet Kullanan Devlet Dışı Aktörler kapsamında değerlendirilmektedir.

Afganistan'ın coğrafi yapısı nedeniyle, ülkenin yaklaşık %55'lik kısmı devlet tarafından kontrol edilirken, diğer alanlar yerleşik kabileler tarafından kontrol edilmektedir. Afganistan topraklarının dağlık ve engebeli olması nedeni ile Afganistan'da hangi hükümet görevde bulunursa bulunsun, sınırlarını kontrol etmesi mümkün değildir. Afganistan sınırının Orta Asya devletleri ile sınırları Orta Asya devletleri tarafından tek taraflı olarak kontrol altında tutulmaktadır.

1.3 KURAMSAL ÇERÇEVE

Uluslararası sistemi oluşturan devletlerin davranışının temelinde, bireyin davranışı önemli bir yer tutmaktadır. Devletler, aslında bireyin öğrenilmiş davranışlarını, devleti oluşturan gruplar marifetiyle uluslararası sistemde yansıtmaktadırlar. Abraham Maslow, insanı motive eden unsurların, insanın ihtiyaç duyduğu isteklerin yerine getirilmesinden kaynaklandığını belirtmektedir. İnsanları motive eden unsurların engellenmesi, bir başka deyişle, ihtiyaçlarının karşılanmaması durumunda birey ve gruplar toplumdaki sosyal sistemi cebri olarak dönüştürmeye zorlamaktadır.

Sosyal sistemin dönüşmesi, bireylerin duyduğu ihtiyaca göre tedrici veya ani hareketlerle mümkün olmaktadır. Sosyal sistemini değiştirmekte isteksiz davranan toplumlarda, birey ve gruplar, temel ihtiyaçların giderilmesi ve menfaatlerin sağlanması için şiddete başvurmaktan kaçınmayacaktır. Devletler, bireylerde olduğu gibi ihtiyaç duyduğu maddi fırsatlara ulaşmak için, bir davranış kalıbı ortaya koymaktadır. Bu davranış kalıbına uygun barışçıl davranışlar sergilerken, herhangi bir engelleme durumunda, barışçıl davranışını değiştirerek saldırgan hale dönüşebilmektedir.

Devletlerin davranış şekli, işbirliğine gitmeleri ve dünya düzeni ile ilgili, insanoğlunun topluluk halinde ve sonrasında devlet çatısı altında yaşadığı dönemden günümüze kadar, birçok düşünür, teoriler ve bu teorileri açıklayıcı kavramlar geliştirmişlerdir. Modern dünya tarihindeki bölgesel güvenlik, oluşumları itibari ile üç çağ evresinde incelenmektedir.

Birinci evre, 1500 yılından başlayıp 1945 yılında sona eren modern çağ, ikinci evre 1945 yılında başlayıp 1989 yılında sömürgeciliğin sona erdiği Soğuk Savaş dönemi, üçüncü evre ise 1990 yılında başlayan ve hala devam eden Soğuk Savaş sonrası olan evredir (Buzan & Waever, s. 14).

Bu evrelerin, teorik çalışmalar yapanlar tarafından kuramsal temelde ifade edilmesi ve çalışmalarının, Uluslararası İlişkiler teorilerinin ontolojik ve epistemolojik önceliklerini saptaması, Uluslararası İlişkilerin bir disiplin olarak kendini ifade etmesine olanak sağlamıştır. Uluslararası İlişkiler teorileri, daha çok uluslararası siyaset bağlamında öğretileri yerleştirmek ve temel politika araçlarını kullanmak için tasarlanmıştır.

Devlet davranışının somut hale geleceği süreçte, Uluslararası İlişkiler teorileri doktriner yönelimler verebilir. Bu teoriler, özellikle, devletlerin bir başka devlete yaptırım politikasında, nelerin yanlış olduğunu anlamaya yönelik bir teşhis aracı olarak kuramsal açıklamalar da kullanılabilir. Ancak, geliştirilen Uluslararası İlişkiler teorileri, devletlerin davranışı ile ilgili kesin bir yargıda bulunmamakta ve devletlerin öngörülme davranışlarının hukuki çerçevesini de çizememektedir.

Dolayısıyla, devletler, ortak değerler bağlamında barışçıl bir ortamın gelmesi için uygun gördüğü davranışı seçmektedirler. Devletlerin, aynı sorun karşısında farklı bakış açılarına sahip davranış sergilemeleri, çoğu zaman işbirliği için gerekli çözümlerin ortaya konulmasını engellemektedir.

Sonuçta, devletler tarafından kabul gören, her değerler dizisi, farklı bir reçete sunmaktadır. Günümüzde, uluslararası sistemde devletlerin davranışları ve dünyanın nasıl işlediğine dair mevcut teorilerde akademik tartışma hala devam etmektedir.

Uluslararası İlişkiler disiplinin önde gelen düşünürleri, Soğuk Savaş döneminin sona ermesi sonrasında dünyanın işleyişi ile ilgili mevcut teorileri, yeni dünya düzeni ile beliren gerçekleri karşılamak üzere uyarlamaya gitmişlerdir. Stephen M. Walt, Uluslararası İlişkiler teorileri ile ilgili “*One World, Many Theories*” başlıklı çalışmasında, Uluslararası İlişkileri açıklamada kullanılan Realizm, Liberalizm ve Sosyal İnşacılık ana akım teorilerinin tasvirini yapmıştır.

Amerikan ekolünü yansıtan bu düşünce tarzında, Marksizm teorisi ihmal edilmiştir. Kuramsal çerçeve oluşturulurken, Neorealizm’in gelişimi, güvenlik ve özelde bölgesel güvenliğe bakış açısı açıklanmaya çalışılmıştır. *Bölgesel Kolektif Güvenlik Arayışları: Orta Asya Örneği* başlıklı doktora tezinde, temel olarak Neorealizm alınmıştır.

Çalışmada, bir devletin, diğer bir devlete karşı yaptırım gücünün, siyasetin bir aracı olduğu ve güvenliği esas olan bölgesel güvenlik örgütlerinin, güvenlik sorunlarını çözmeye yardımcı olmasında bu yaptırımın etkisinin nasıl olacağı ve hangi teorinin pratik uygulamalarının, bölgesel güvenlik yapılarına uygunluğu teorik temelde detaylı irdelenmiştir.

1.3.1 Neorealizm

Soğuk Savaş dönemi sonrası Realizm kuramı, klasik realist düşüncelerinin düzeltilmesi ve daha bilimsel bir temel üzerine yerleştirilmesi girişimlerine sahne olmuştur. Yakın geçmişte Neorealist düşünürler, uluslararası politikada realist düşüncenin ilk örneği Peloponez Savaşını içeren Thucydides'in yazmış olduğu *The History of War (Savaşın Tarihi)* eserinin, devletler arası ilişkileri şekillendirmede, küresel anarşinin önemini ifade etmede değişmez görüşleri sunduğunu, ifade etmektedirler.

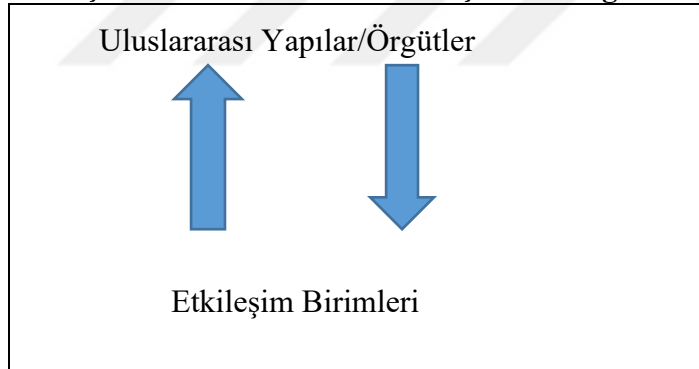
Bu görüşlerin, dünya siyasetinde düzen ve değişime dair Neorealizm savlarını ön gördüğünü iddia etmektedirler⁹ (Garst, 1989, s. 3).

Neorealizm, özellikle Soğuk Savaş sonrasında klasik realizm anlayışlarını sistematik hale getirmek ve daha sağlam bir teorik temele oturtmaya yönelik bir girişim olarak tasvir edilmiştir (Shimko, 1992, s. 281).

Neorealizm'e göre, devlet ontolojik olarak uluslararası sistemden önce gelmektedir. Uluslararası sistem, sistem içerisindeki devletleri öncelikle, bireysel elemanlar olarak tanımlamaktadır. Bu elemanlar, ortak amaçlar çerçevesinde bir araya gelerek uluslararası sistemi meydana getirmektedirler (Ashley, 1984, s. 240).

Uluslararası siyasette başlıca aktörler devletlerdir. Devletler, güvenliklerini sağlamak için kullanabilecekleri sınırlı kaynaklara sahiptir ve dolayısıyla kullanabilecekleri kaynakları korumak ve bu kaynakları geliştirmekle ilgilidirler (Elman & Elman, 1997, s. 924).

Şekil 1. 2 Neorealizm Etkileşim Mantığı

⁹ Peloponez Savaşı, eski Yunan devletleri ve Sparta arasında meydana gelen, Atina'nın yenilgisi ile sona eren ve uzun yıllar süren savaşa verilen addır. Eski Yunan yazar Thucydides tarafından, kaleme alınan eserde (431-404 BC), savaşın kesin sebebi bilinmemekle birlikte ekonomik çekişmeye dayalı Atina şehir devleti emperyalizmi gösterilmektedir (Jowett, 1881, s. 2). Atina şehir devleti, ittifak ettiği şehir devletleri ve kuvvetli donanmasına, Sparta şehir devleti ise güçlü kara ordusu ve müttefik olduğu şehir devletlerinin desteğine güvenmektedir. Savaş sonunda, Atina şehir devleti politik gücünü yitirmiştir. Antik Yunan döneminde gerçekleşen, Peloponez savaşı ve diğer mücadeleleri konu alan *The History of War* isimli yapıtın B.Jowett tarafından, 1881 yılında İngilizceye çevrilmiş olan, "Thucydides Introduction, Marginal Analysis, Notes and Indices" nüshasından daha detaylı bilgiler elde edilebilmektedir.

Neorealizm mantığını açıkladığı yapısal kurguda Waltz, nedenselliğin yapılardan devletlere ve devletlerden yapıyla ilişkili olduğunu vurgulamaktadır (Waltz K. N., 1997, s. 914). Şekilde görüldüğü üzere Neorealizm, devlet davranışına ilişkin durumsal ya da çevresel bir açıklama sağlamaktadır.

Bu sistemde devletler, nüfuzlarını korumak ya da genişletmek isterler, çünkü bunu yapacakları için değil, sistemin mantığı ile yapmak zorunda kaldıkları için yapmaktadırlar (Shimko, 1992, s. 293). Neorealistler, savunmacı (*defensive*) ve saldırgan (*offensive*) realistler olmak üzere iki grupta altında toplanmaktadırlar. Waltz savunmacı realist olarak bilinirken, Mearsheimer saldırgan realist olarak tanınmaktadır. Her iki düşünürün, devletin gücünü ve araçlarını kullanmasına yönelik, farklı bakış açıları bulunmaktadır. Mearsheimer, devletin davranış olarak gücünü maksimum seviyede göreceli olarak artırmasını ve hegemon bir güç olarak uluslararası sistemde yer almasını savunmaktadır. Waltz ise devletin gücünü yeterli miktarda artırmasını uygun görmektedir, ancak, aksi bir durumda, devletin gücünü artırması ve hegemon güce ulaşma çabalarının, diğer devletler ile meydana getireceği dengeli bir koalisyonu yok edeceğini düşünmektedir.

Devletin güvenliğini sağlama noktasında başvuracağı en son silah olan savaş, konusunda da her iki düşünür farklı söylemlere sahiptir. Waltz geçmişin taklidi olarak savaşı görmekte ve devletin güvenliğini sağlaması için yenilik getirici hareketlere odaklanmasını önermektedir (Mearsheimer, 2006, s. 241).

Neorealizm'e yapılan eleştirilerin birisinde, Elman'ın Neorealizm'in temelinde etkili olan unsurları somut hale getirmesinde, realistlerin savunduğu insan doğasının devlet davranışı ve siyaset üzerindeki etkilerini, dikkate almadığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte devletin güvenlik sorununu çözmede, yenilik getirici hareketleri önemseyen Kenneth Waltz'unda insan doğasının siyasal yaşamdaki etkilerini ihmal ettiği, insan doğasının etkileri yerine uluslararası sistemin etkilerine yoğunlaştığı şekildedir.

Nihayetinde, Neorealizm'e getirilen en önemli eleştiri ise Soğuk Savaş döneminin sona ermesini tahmin etmede yetersiz kalmasıdır. Ancak, bu Neorealizm'e yöneltmiş olan büyük bir eleştiri niteliğinde olmadığı gibi, geçerliliği olan bir eleştiri de değildir.

Neorealizm, herhangi bir zamanda bireysel olarak devletlerin davranışlarını değil, devletlerin bireysel ilişkisinin mantığını tahmin etmeye çalışmaktadır (Kennedy-Pipe, 2000, s. 747).

1.3.1.1 Neorealizm'in Güvenlik Sorunlarına Yaklaşımı

Neorealizm'de, güç veya devletlerin milli çıkarları, uluslararası ilişkilerin temel değişim aracıdır. Küresel sistemin yapısı, bir devletin davranışının temel belirleyicisidir (Ripley, 1993, s. 406).

Dolayısıyla, Neorealistler bir anarşi sisteminde hayati değere sahip faktörün devletler arasında imkân ve kabiliyetlerin veya gücün dağıtılması olarak görmektedirler (Capie, 2002, s. 17).

Neorealist görüş açısından, güvenlik ve refahın kıt kaynakları için rekabet, uluslararası çatışmaları kaçınılmaz kılar. Kültürel benzerlikler ve karşılıklı saygı, çatışmaların çözüme kavuşmasında ancak az miktarda önemli rol oynayabilir. Demokrasi ile yönetilen veya yönetilmeyen hiçbir devletin, ulusal çıkarlarını ihlal eden diğer devletlerin hak algılamalarını kabul etmeleri beklenemez (Roy, 1993, s. 451).

Neorealizm teorisi mantığında, çok zayıf devletlerin sahip oldukları kapasite, milli güvenliklerini sağlayamaz. Böyle bir durumda, güvenliği sağlama adına zayıf devletler, riskler ne olursa olsun küresel bir gücün başını çektiği devlet veya devletlerin yanında yer almaktadır (Waltz K. N., 1997, s. 915).

1.3.1.2 Neorealizm ve Bölgesel Güvenlik Örgütleri

Neorealizm kuramına göre, güvenlik sorunları temelinde, çözüm üretemeyen zayıf devletler zorunlu olarak hegemon bir devletin veya devletlerin kurguladığı bölgesel kolektif örgütlere üye ve hiyerarşisi içerisine dâhil olabilmektedir. Devletler, bugünkü güçlü müttefiklerinin, yarının tehdit eden devletlerine dönüşebilmesi ihtimalini göz önünde bulundurarak, yükselen güç ve baskın olan güçleri dengelemeyi ve bu güçlerden sadece birisine veya birkaçına katılmaya tercih etmektedirler (Collard-Wexler, 2006, s. 400).

Gerçekten de devletler, dış tehditlere karşı ve güvenliklerini sağlayamayacakları durumlarda, egemenliklerine halel gelmemesi temelinde devletin yaşamını sürdürmesi amacıyla diğer devletlerle işbirliğine gidebilirler. Bu durumda, devletler, işbirliği yapmaktan kaynaklanacak risklerin, devletlerin ortadan kalkma risklerinden daha az olduğunu farz etmektedirler (Collard-Wexler, 2006, s. 401).

Devletlerin zorunlu birliktelikleri, Waltz tarafından eleştirilmiştir. Waltz, uluslararası örgütleri patolojik bir olay olarak görmekte, nedenleri arasında ise bu örgütlerin kendilerini ön plana çıkardığını, devletleri deforme ettiğini iddia etmektedir. Uluslararası kuruluşlar nezdinde güvenlik sorununun çözümünde devletlerin rızasının alındığı, uluslararası örgütlerin yetkili karar alıcı mekanizmalarının olduğu ve bu mekanizmanın devletlerin özgürlüğünü olumsuz yönde etkilediği Waltz tarafından dile getirilmiştir (Waltz K. , 1979, s. 110-112).

Waltz'un görüşleri, uluslararası örgütlerin üyeleri değil, üyelerin bu örgütleri kontrol ettiği noktasındadır. Bir başka deyişle, uluslararası örgütler, bölgede önemli rol oynamaya başladıklarında, karar alma mekanizmaları ve yaptırımları daha etkin hale gelmektedir. Bu durum üye devletleri daha çok kontrol etme anlamına gelmekte, dolayısıyla, üye devletler oluşan bu yeni durumu kabul etmemektedir.

1.3.2 Bölgesel Bütünleşme ve Güvenlik Teorileri

Özellikle, II. Dünya savaşının meydana getirmiş olduğu sosyal ve ekonomik yıkımların tekrar etmemesi adına, Avrupa özelinde, teorik ve pratik temelde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan amaç, bölgede bütünleşmenin sağlanması ile toplumsal düzeyde ihtiyaçların giderileceği ve sonucunda devletlerin buna kayıtsız kalamayarak barışı önceleyeceği hususlarıdır.

Ancak, bütünleşmenin nasıl tanımlanacağı ve ne olduğu hususlarında tam bir uzlaşma bilim adamları arasında bulunmamaktadır. Kimilerine göre bütünleşme bir durumu, kimilerine göre ise bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, bütünleşme, farklı ulusal birimlerin siyasi birleşmelerine yönelik bir süreç veya bu birleşmenin ortaya çıkmış durumu olarak da ifade edilmektedir (Yapıcı, 2007, s. 133).

Bir başka ifade ile bütünleşme, bir süreç ve durumun sonlandırılması değildir. Bütünleşmenin birçok özelliği, yapılarda, kurallarda ve uygulamalarda pekişerek devam etmektedir. Örneğin, Avrupa Topluluğu mimarisi ve Avrupa topluluğu kazanımları az veya çok başarılı olan bütünleşme gerçekleri olarak karşımızda durmaktadır (Caporaso, 1998, s. 1).

Farklı tanımlamalara rağmen, bütünleşme, genel olarak ekonomik, sosyal ve siyasal bütünleşme olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Ekonomik bütünleşme iki ve daha fazla ülke arasındaki ticari kısıtlamalarının kaldırılmasıdır. Orta Asya bölgesi için Bağımsız Devletler Topluluğu, yine bu anlamda Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü örnek olarak verilebilir. Sosyal bütünleşme ise temelde halk kitlelerinin bütünleşmesi olarak anlaşılmaktadır. Siyasal bütünleşme ise aynı siyasal varlık içinde bireylerin oluşturduğu topluluk ilişkisi olarak ifade edilmektedir. Bu ifadeye rağmen üzerinde uzlaşa sağlanabilen tam bir açıklaması bulunmamaktadır (Yapıcı, 2007, s. 134).

1.3.2.1 İşlevselcilik (Fonksiyonalizm)

Fonksiyonalizm (İşlevselcilik) yaklaşımı 1930'lu yıllarda David Mitrany tarafından ortaya atılmış ve II. Dünya savaşı ortamında geliştirilmiştir¹⁰. Mitrany'a göre, dünyadaki savaşların temel nedeni, siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar olarak görülmektedir. Milliyetçilik, ulus devlet yapısı içinde gelişmekte ve bulunduğu toplumu diğer toplumlara karşı saldırgan hale getirebilmektedir.

¹⁰ David Mitrany, (1888-1977), 1932 yılında Fonksiyonalizm ile ilgili olarak düşüncelerini Yale Üniversitesinde, *Dodge Lectures* adı verilen derslerde formüle etmiştir. Bu görüşleri, daha sonra 1933 yılında "*The Progress of International Government*" başlığı altında yayınlanmıştır. Aynı yıl, Mitrany, Princeton üniversitesinde ders vermeye başlamıştır. Mitrany'nin düşünceleri, bu dönemde gelişme imkânı bulmamıştır. İngiltere hariciyesi ile çalıştığı, 1938-1941 yılları arasında, yazmış olduğu makaleler beklenen etkiyi gösterememiştir. Bu çalışmalarında, İngiliz hariciyesinin SSCB için yeni Avrupa düzeninde herhangi bir aktif rol öngörmemesi önemli rol oynamıştır. Mitrany'nin Fonksiyonalizm çerçevesinde kabul göreceği görüşleri, II. Dünya savaşı ile tekâmül etmiştir. Mitrany tarafından, fonksiyonalizmin esası, (Avrupa'da) erozyona uğrayan bölgesel temelli güçlerin onarılması için, bir fırsat olarak görülmüştür. Mitrany'nin kariyerindeki son dönemleri de bu temel görüşlerin üzerinde önemli bir tesir bırakmamıştır. Daha ayrıntılı bilgi için 1991 yılında yayınlanan "*Saved from oblivion: Interdependence Theory in the first half of the twentieth century: A Study on the causality between war and complex interdependence*" başlıklı esere bakınız.

Uluslararası yapı içinde, ekonomik refahın artması, ulus devlet içinde bulunan insanların refahına müspet yönde etki edecek ve bu etki, toplumların uluslararası iş birliği için baskı yapmasına neden olacaktır. Devletlerin, uluslararası üst yapı altında iş birliğine gitmeleri bölgede savaş ve istikrarsızlıklarının önlenmesini sağlayacaktır (Yapıcı, 2007, s. 138).

Mitrany, modern toplumla birlikte teknik uzmanlıkla çözülebilecek birçok sorunun ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bu sorunların, ulus içi ve uluslararası karakterinin olabileceğini belirtmektedir. Siyaset alanına girmeyen bu sorunların, devletler arasındaki iş birliği temelinde teknik uzmanların çözümü ile giderileceğini ifade etmektedir (Yapıcı, 2007, s. 138).

Sonuç olarak İşlevselcilerin yanıt bulmaya çalıştığı soru, çeşitli insan ihtiyaçlarının teknik seviyede tanımlanması ve bu tanımlanma doğrultusunda hangi düzlemde daha iyi karşılanmasıdır. Dolayısıyla, İşlevselcilik, bir kuram olmaktan öte barışın inşa edilmesi için bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır (Hettne, 2008, s. 89).

1.3.2.2 Yeni İşlevselcilik (Neo-Fonksiyonalizm)

Yeni İşlevselcilik, İşlevselciliğe yöneltilen eleştirilerin giderilmesi amacıyla ortaya çıkan ve İşlevselcilik temelinde bütünleşmeye çözüm üreten bir yaklaşımdır. Yeni İşlevselcilik yaklaşımının öncü düşünürleri ve kurucuları arasında yer alan Ernest Haas, temel olarak Avrupa bölgesi inşası için, İşlevselcilik yaklaşımının geliştirilmesine katkıda bulunmuştur (Hettne, 2008, s. 89).

Ayrıca, Haas ile birlikte Schmitter ve Lindberg gibi bilim adamları, Mitrany'nin sosyal gruplar ile siyasi bütünleşme arasındaki belirsiz durumun teorik yapısını belirleyerek, bütünleşme için kurallara, kurumlara ve siyasi organizasyona büyük önem verdiler. Böylece, Yeni İşlevselcilik ile toplumun taleplerini ulus-ötesi örgütlenme kapasitesine bağladılar. Uzman gücü, uluslar üstü teknokratların gündemi yapılandırma ve komisyonun değişken müzakere yeteneğini ön plana çıkardılar. İşlevselcilik ve Yeni İşlevselcilik teorik bileşenin birlikte çalıştığı ve ulus-ötesi toplum olmadan, bütünleşme sürecini besleyecek hiçbir unsurun olmadığını ifade ettiler (Caporaso, 1998, s. 8).

Yeni İşlevselcilik ile bütünleşme sürecinin iki önemli bileşeni açıklanmaktadır. Birinci bileşen toplumsal, ikinci bileşen ise uluslararası uzmanların ve uluslar üstü kuruluşların önemi ile ilgilidir. Haas, toplumsal bileşen kapsamında siyasetin temel unsurlarının toplumda olduğunu düşünmektedir. Haas'a göre, siyasal yaşamın hammaddesi aile, fabrika, okul, meslek kuruluşları, sendikalar, şirketler vb. ile başlamaktadır.

Haas, sosyal yaşam dokusunu özellikle AB'de çok ayrıntılı olarak incelemiştir. Toplumsal aktörler, siyasetin hammaddesi olan talebi yaratır, ancak talep, kendi başına yeterli değildir. Toplumsal istekler, açıkça bir siyasi süreç olmadan, işbirliğine dayalı veya başka şekilde, sonuçlara veya politikalara kendiliğinden dönüşemez. Bunun için uluslararası uzman ve uluslararası örgütlere ikinci bileşen olarak ihtiyaç duyulmaktadır (Caporaso, 1998, s. 8).

AB'nin bütünleşmesine katkıda bulunan Yeni İşlevselcilik üye devletlerin egemenlik alanlarını sınırlamakta ve yönetim elitleri olan teknokratları ana belirleyici olarak birlik için taşıyıcı lokomotif görevi vermektedir.

1.3.2.3 İşlevselcilik ve Yeni İşlevselciliğin Güvenlik Yaklaşımları

Gerek İşlevselcilik ve gerekse de Yeni İşlevselciliğin Avrupa'ya özellikle II. Dünya savaşından sonra barışın tesis edilmesine katkısı tartışılmazdır. Her iki teoride de ortak olan nokta, çözümün ulus devlet içerisinde aranmamasıdır. Bu teorilerde uluslararası ticaretin, ekonomik refahı artıracığı, refahın toplumsal düzeyde üye devletlerin birbiri ile işbirliği yapmasına araç olacağı varsayılmıştır. Devletler arasındaki iş birliğinin de dolaylı olarak, barışa ve güvenliğe hizmet edeceği öngörülmüştür. Ekonomik gelişme, refahın artması, devletlerin iş birliğini belirleyici bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.

Devletler arasındaki ilişkilerde, güvenlik kaygısı belirleyici değil, ekonomik refahın ve iş birliğinin sonucu olarak görülmüştür. İşlevselciliğin ilk kurgulandığı dönemlerde, bölgesel yapı içerisinde bütünleşmenin gerçekleşmesi mutlak anlamda beklenmemiştir. Ayrıca, bu iki yaklaşım, AB Ortak Güvenlik ve Dış Politika alanlarında somut bir bütünleşme için öneriler geliştirememiştir. Çoğu zaman üye ülkeler, kendi çıkarlarına yönelik diplomatik ilişkiler geliştirmektedirler.

1.3.2.4 Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi

Bölgesel güvenlik yapılarının oluşturulması ve bu yapıların teorik anlamda açıklanması amacıyla, uluslararası ilişkilerde kuram geliştirme çalışmaları devam etmektedir. Bu alanda dikkat çeken çalışmalar yapan, Kopenhag Okulu ekolünden Barry Buzan, *Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi* adı altında bir çerçeve oluşturmuştur. Bu çerçeve ile dört analiz düzeyinde, neye bakılacağını ve bunları nasıl birbiriyle ilişkilendireceğini, belirtmektedir.

Analiz seviyeleri sırasıyla;

1. Bölge devletleri içerisinde yer alan bir devletin içsel tehditlere hedef olmasıdır. Bir başka deyişle, bölgesel yapı içinde yer alan bir devletin, güçlü ve zayıf olarak nitelendirilmesi, devletin iç (kamu) düzeninin istikrarlı olması ve halkı ile ilişkisine bağlıdır. Bir devletin içsel olarak hedef olduğu tehdit, o devletin, karşılaşması muhtemel güvenlik korkusunu tanımlamaktadır. Böyle bir durumda, komşu devlet veya birkaç devletten oluşan bir grup, düşmanca niyetler beslememesine rağmen, yapısal bir tehdit oluşturabilir.

2. Devlet-Devlet ilişkileri (bölgesel yapıyı oluşturmaktadır).

3. Bölgenin komşu bölgelerle olan etkileşimi,

4. Bölgedeki küresel güçlerin rolü, küresel ve bölgesel güvenlik yapıları arasındaki karşılıklı etkileşimdir (Buzan & Waever, 2003, s. 51).

Buzan'ın, BGKT çerçevesinde oluşturduğu bu analiz seviyeleri, Orta Asya devletlerinden Özbekistan ve Tacikistan devletlerine etnik yapı temelinde uygulandığında karşımıza şöyle bir resim çıkmaktadır. Özbekistan sınırları içinde Tacik orjinli nüfus, Tacikistan sınırları içinde ise Özbek orjinli nüfus, kalabalık topluluklar halinde yaşamaktadırlar.

Her iki devlet sınırları içinde yaşayan bu topluluklara tehdit olabileceği düşüncesiyle mesafeli davranmaktadırlar. Her iki devlet sınırlarını en üst güvenlik düzeyinde korumaktadır.

Özellikle, Özbekistan, Tacikistan'a giden en önemli ulaşım araçlarından biri olan demiryolunun teknik çalışmalar bahanesi ile Kerimov döneminde sık sık kapatmıştır. BGKT ile getirilen analiz düzeyindeki açıklamalara uyan her iki devletin ilişki durumu, Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov'un 2016 Eylül ayında vefat etmesinden sonra değişmeye başlamıştır. BGKT'nin merkez fikri, birçok tehdidin uzak bölgelerden ziyade yakın bölgelerde kolaylıkla etkili olacağından bahisle, bölgesel yapılarda karşılıklı işbirliğinin güvenlik eksenli yapılarda oluşacağı şeklindedir (Buzan & Waever, 2003, s. 3-4).

Bir başka ifade ile, BGKT teorisi, Soğuk Savaş sonrası dönemde çatışmaların bölgeler arasında değil, bölge içinden çıkma olasılığının daha yüksek olduğunu ifade edilmektedir (Birdişçi, 2017, s. 187).

BGKT, bölgesel güvelik alanında yapılmış önemli bir çalışma olmakla birlikte teori vasfına haiz değildir. Bölgesel güvenlik oluşumları ile ilişki düzeylerini sistem üzerinde açıklarken, diğer güçlerin bu ilişki düzeyindeki yerini ve ilişki şekillerini ihmal etmektedir. Büyük ve bölgesel güçlerin, bölgeler arasında ilişki kurma nedenleri ifade edilmezken, sadece bölgeler arası ilişkiden bahsedilmektedir. Buzan'a göre, bölgesel güvenlik yapıları için sistem düzeyinde ilişkilerin temeline inen ve bütün değişkenleri problemsiz bir şekilde genel teoriye bütünleştiren, Neorealizm, güvenlik yapılarını açıklama da tek aday kuramsal temeldir (Buzan & Waever, 2003, s. 4).

1.4 DÜNYADAKİ BÖLGESEL KOLEKTİF GÜVENLİK ÖRGÜTLERİ

1.4.1 Amerika Devletleri Örgütü

Amerikan Devletleri Örgütü (OAS), 1948 yılında Kolombiya'nın başkenti Bogota'da kuruluş senedinin imzalanması ve nihayetinde bu senedin Aralık 1951 yılında yürürlüğe girmesi ile kurulmuştur.

OAS kuruluş sözleşmesi, 1967 yılında imzalanan Buenos Aires Protokolü, 1985 yılında imzalanan Cartagena de Indias Protokolü, 1993 yılında imzalanan Managua Protokolü ve en son 1992 yılında imzalanan Washington Protokolü ile değişikliklere konu olmuştur.

OAS örgütü, sözleşmenin 1. Maddesinde ifade edildiği üzere, üye devletler arasında, barış ve adalet düzeninin sağlanması, dayanışmanın tesis edilmesi, iş birliğini güçlendirme, egemenliklerini, toprak bütünlüklerini ve bağımsızlıklarını savunmak amacıyla kurulmuştur. Günümüzde 35 bağımsız devletin üye olduğu OAS örgütü, batı yarımküresinde siyasi, hukuki ve sosyal hükümet yapısını oluşturan temel bir örgüttür. AB'ne daimî gözlemci statüsü veren OAS örgütü, temel amaçlarını etkili uygulamak için, demokrasi, insan hakları, güvenlik ve üye devletlerini gelişimi olmak üzere dört yönlü bir yaklaşım kullanmaktadır (Organization of American States, 2019).

ABD himayesinde gelişen OAS örgütü, Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra, kendisini, geleneksel olmayan güvenlik tehditlerini belirleme ve demokrasiyi koruyan bir araç olarak yeniden tanımlamıştır. Ancak bu yeni tanımlamaya rağmen, Amerika kıtasındaki bölgesel sorunlar için daha önceki gibi eşsiz bir platform olarak görülmemeye başlanmıştır. Bunun sebeplerinden bir tanesi, günümüzde, sorunların çoğu devletler tarafından yarım küresel değil, alt-bölgesel olarak çerçevelendirilmekte, diğer sebep olarak ise ABD'nin bölge üzerinde artan kontrolüdür.

Son yıllarda, Latin Amerika'da iş birliğini güçlendirmek ve ABD'yi bölgesel işlerden dışlamak için bir dizi yeni uluslararası örgüt kurulmuştur. Bu örgütler arasında güvenlik açısından en belirgin olanı, Güney Amerika Ulusları Birliğidir (UNASUR). (Weiffen, Wehner, & Nolte, 2013, s. 371). Bölgesel bütünleşmeyi teşvik etmek amacıyla MERCOSUR¹¹ ve Andean Uluslar Topluluğu¹² üyelerini bir araya getiren UNASUR örgütü, 2004 yılında tasarlanmış, 23 Mayıs 2008 tarihinde (12) Güney Amerika ülkesi tarafından Brezilya'da kurucu anlaşmanın imzalanması ile kurulmuştur.

¹¹ Güney Amerika'da hayat bulan ve dikkat çeken bütünleşme süreci (MERCOSUR) Güney Ortak Pazarıdır. MERCOSUR örgütü, Arjantin, Brezilya, Uruguay ve Paraguay tarafından 1991 yılının mart ayında ihdas edilmiştir. MERCOSUR'un kuruluşunda, Arjantin ve Brezilya'nın karşılıklı geleneksel siyasi ve askeri rekabet algılarını aşma arzusu önemli rol oynamıştır (Marengo, 1998, s. 141).

¹² Andean Paketi olarak bilinen, "Andean Uluslar Topluluğu", Bolivya, Peru, Venezuela, Kolombiya ve Ekvator tarafından iktisadi pazarların genişlemesini teşvik etmek ve bölgeye etkili bir ekonomik kalkınma sağlamak amacıyla kurulan hükümetler arası bir örgüttür. Daha detaylı bilgi için <http://www.internationaldemocracywatch.org/index.php/andean-community-of-nations> adresine bakınız.

UNASUR örgütü, özellikle, Brezilya devlet başkanı Luiz Inácio Lula da Silva'nın dış politikasının paralelinde siyasi arenada yer bulmuştur. Da Silva, Güney Amerika ülkelerinin sorunlarla karşılaştıkları durumlarda, ABD veya Avrupa'da aradıkları çözümleri UNASUR örgütü şemsiyesi altında aramalarına olanak sağlamıştır (Burges, 2018).

UNASUR, AB'ni ortak bir para birimi ve merkez bankası oluşturmak için bir model olarak görmesine rağmen, bu alanlarda verilen teklifleri dikkate almamıştır. UNASUR örgütü, ekonomik birlikten ziyade, üye ülkeler arasındaki çatışmalarda arabuluculuk yapılması, afetlerle ortak mücadele ve ortak savunma ve kalkınma projelerinde iş birliğini teşvik etmiştir (Flannery, 2012).

Genelde OAS, özelde ise ABD'nin etkisini Güney Amerika bölgesinde minimuma indirmek için tasarlanan UNASUR, Venezüella krizi nedeniyle bir çıkmaza girmiştir. 20 Nisan 2018 tarihinde, Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya, Paraguay ve Peru, UNASUR örgütüne olan üyeliklerini 1 yıl süre ile askıya almışlardır. Latin Amerika ülkelerinin, bölgesel kuruluşlardan toplu olarak çekilmesine tarihte ilk defa şahit olunmaktadır (Burges, 2018).

Latin Amerika ülkelerinin, UNASUR üyeliklerini askıya almaları, OAS'ın, yarımkürede en etkin bir kıtasal örgüt olduğu gerçeğini teyit etmiştir. OAS, Haiti ve El Salvador'da Birleşmiş Milletler çatısı altında barışı koruma operasyonlarına ve güvenliğe katkı sağlamıştır.

OAS örgütünün, Venezüella krizinde zamana yayılan ve güç kullanımına gerek kalmayan politikaları, Amerika kıtasında bölgesel örgütler bağlamında önemli değişikliklere neden olacaktır. OAS örgütü bütçesinin, büyük oranda ABD fonlarına bağlı olduğu dikkate alındığında, OAS örgütünün, ABD tarafından yönlendirildiği gerçeği karşımıza çıkmaktadır (Gelot, 2012, s. 28).

1.4.2 Batı Avrupa Birliği

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ortak bir Avrupa savunma politikası oluşturma çabaları, Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere tarafından imzalanan ve Batı Birliği'ni meydana getiren, 1948 tarihli Brüksel Ekonomik, Sosyal, Kültürel İş Birliği ve Kolektif Meşru Müdafaa Antlaşmasıyla başlamaktadır.

Batı Birliği'nin askeri savunma ile ilgili yükümlölükleri 1949 yılında NATO antlaşması imzalandığında NATO'ya devredilmiştir. 1954 tarihli Paris Anlaşmaları uyarınca, Federal Almanya ve İtalya Brüksel Anlaşmasına katılmış ve Batı Birliği'nin adı Batı Avrupa Birliği (WEU) olarak değiştirilmiştir. Yunanistan, İspanya ve Portekiz devletleri daha sonra WEU'ya katılmışlardır. Soğuk Savaş döneminin çoğunda WEU, Avrupa savunma konularını ele almak için nadiren toplanmıştır. Sair zamanlarda ise savunma konuları önemsiz, daha çok politik öneme sahip konular olarak kalmıştır (Markowski & Wylie, 2007, s. 32-33).

İkinci Dünya Savaşı sonrası jeopolitik açıdan bakıldığında, Fransa, Almanya ve İngiltere artık ABD ve Sovyetler Birliği ile eşit düzeyde Büyük Güç statüsü iddiasında bulunamadığından, Avrupa bütünleşmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş ve sömürge kolonilerinden çekilme bağlamında, bu ulusların sömürgeleri ile emperyalist devletlerin rolünü oynamaya devam etmeleri, askeri komünizm tehlikesini savuşturma ve Avrupa'yı kültür, bilim ve medeniyet için bir odak noktası olarak tutmak için tek olasılıklarının Batı Avrupa Birliğini oluşturmaları olduğu görölmektedir (Knecht, 2017, s. 264).

WEU'nun güvenlik anlamında sorumluluk alma çabalarının tarihi, 1984 yılına kadar gitmektedir. 1984 yılı şubat ayında, Fransızlar, Alman desteği ile Batı Avrupa Birliği bakanlık toplantısında, yeni bir silahlanma yarışı tehlikesi olduğu ve Avrupalı müttefiklerin silah kontrol seçeneklerine bakmaları gerektiği inancını dile getirmişlerdir (Agar, 2019, s. 192).

Yine aynı yıl, WEU'dan, NATO'nun Avrupa sütununu güçlendirmek amacıyla ortak bir Avrupa savunma kimliği geliştirmesi talep edilmiştir. Sonrasında, ortak güvenlik ve savunmaya yönelik Avrupa yaklaşımını öngören, WEU'nun NATO ve diğer örgütlerle ilişkilerini tanımlayan, Avrupa Güvenlik Çıkarları ile ilgili platform 1987 yılında ilan edilmiştir. Yeni durum, WEU'nun genişlemesine imkân vererek Avrupa savunma ve güvenlik konularının düzenli tartışılması için bir forum olarak gelişmesine yol açmıştır. Özetle, 1990'lı yıllara gelindiğinde, WEU, gelişen ve genişleyen AB ve NATO arasında uygun bir köprü görevi görmüştür.

1991 yılının aralık ayında Maastricht'te yapılan Avrupa Konseyi toplantısında, AB, dikkatlerini savunma ve güvenlik konularına çevirmeye başlamıştır. Bu çerçevede, WEU, NATO içinde yer alan WEU üyesi ülkelerin, rollerini ve yükümlülüklerini belirleyerek AB savunma ve silahlanma girişimlerini desteklemeyi kabul etmiştir (Markowski & Wylie, 2007, s. 33).

1992 yılında, WEU, askeri kuvvetlerin gerektiğinde bir havuzda toplanacağı “*Petersberg Görevleri*” olarak bilinen ve bir dizi sorumluluk yükleyen şartlar üzerinde anlaşmaya varmıştır. Petersberg Görevleri özetle “...*insani yardım ve kurtarma görevleri, çatışma önleme ve barışı koruma görevleri, barış yapma da dâhil olmak üzere kriz yönetiminde savaş güçlerinin görevleri, ortak silahsızlanma operasyonları, askeri danışma ve yardım görevleri, çatışma sonrası istikrar görevlerini...*” içermektedir.

Petersberg Görevleri çerçevesinde, WEU, 1992 yılında Eurocorps'u oluşturmuştur. Eurocorps, sevk ve idarede, katkıda bulunan herhangi bir ülkenin doğrudan komutası altında olmayan, ortak yönetilen ve beş ülke birliklerinden oluşan kolordu seviyesinde bir birliktir (McCray, 2014, s. 4).

1995 yılında ise Fransa, İtalya, Portekiz ve İspanya, uluslararası antlaşma ile karada Eurofor, denizde ise Euromarfor birimlerini kurdular. Bu birimler, aynı zamanda, NATO veya WEU görevlerini yerine getirmekle de görevlendirilmişlerdir. Bu güçlerin komutanlığı, Eurocorps'da olduğu gibi üye devletlerin askeri subayları arasında belli bir rotasyona göre yapılmıştır (Paulo, 2008, s. 19).

Petersberg Deklarasyonu ve Maastricht Anlaşması'nın güvenlik hükümleri, ilk olarak AB Konseyi'nin Afrika'daki insani çabalarını desteklemek için, WEU'nun yardımını talep ettiği 1996 yılı kasım ayında test edilmiştir. WEU-AB iş birliği; mülteci tahliye operasyonlarının planlanması, barışı koruma çabalarının desteklenmesi ve mayınlı alanların temizlenmesi hususlarını içermektedir. 1997 yılında ise AB, Maastricht Antlaşması himayesinde CFSP'yi ilan etmiştir (Markowski & Wylie, 2007, s. 34) . Maastricht Anlaşması (TEU) ile getirilen birçok önemli değişiklik arasında, güvenlik ve savunma meseleleri ilk kez Avrupa ülkeleri tarafından, NATO gibi askeri ittifaklar çerçevesi dışında ele alınmıştır (Paulo, 2008, s. 18) .

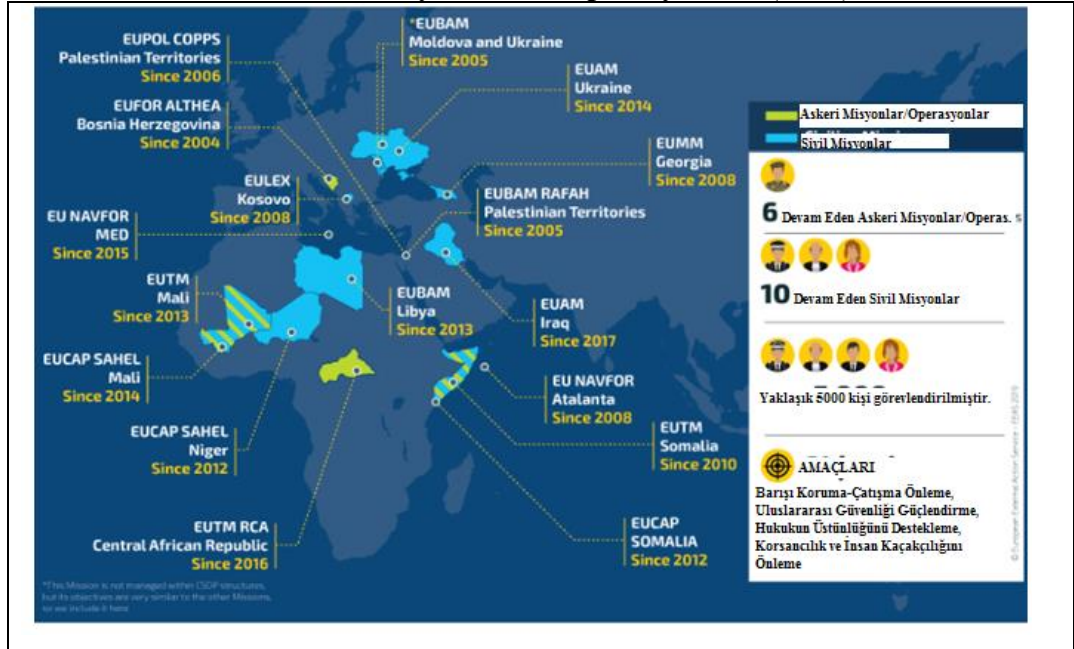
WEU'nun kriz yönetimi rolü, AB tarafından oluşturulan yeni güvenlik ve askeri yapılara 2000 yılında devredilmiştir. 1991-2000 yılları arasında NATO-WEU iş birliği için yapılan düzenlemeler, gelecekteki NATO-AB ilişkisinin daha sonraki gelişimi için zemin hazırlamıştır.

Uygulamada bu düzenlemeler; NATO'nun müdahale etmediği durumlarda, WEU'nun müdahale seçeneğini seçmesi halinde, NATO çatısı altında bulunan imkân ve kabiliyetleri kendi siyasi kontrolü ve stratejik yönetimi altında bir operasyon yürütmesine imkân verebilmektedir (Markowski & Wylie, 2007, s. 35).

Nitekim ABD 1996 yılında yapılan büyük pazarlığın bir parçası olarak, güçlerinin bir kısmının WEU'nun operasyonları sırasında ve komutası altında görev yapabileceği hususunda onay vermiştir (Hunter, 2002, s. 18-19).

Bir başka deyişle, bu onay, NATO uhdesinde bulunan güvenlik yapılanmasının WEU tarafından kullanıma sunulacağı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, WEU, NATO ittifakından ayrılma yerine NATO imkân ve kabiliyetlerini ödünç kullanan bir Avrupa güvenlik sütunu haline gelmiştir (Hunter, 2002, s. 13).

Harita 1. 2 AB CSDP Misyonları ve Operasyonları (2019)

Kaynak: (European Union External Action, 2019)

Tabloda WEU'nun CSDP misyonu çerçevesinde; Balkanlar, Doğu Avrupa, Kafkasya, Akdeniz, Filistin ve Afrika kıtasında gerçekleştirmiş olduğu operasyonlar gösterilmektedir. Günümüz itibari ile 10 sivil operasyon ve 6 askeri operasyon halen icra edilmektedir. Avrupa savunma endüstrisi, ABD'deki gelişmelere ayak uydurmaya çalışmaktadır.

Ancak, Avrupa hükümetlerinin, yeni dönüşüm teknolojilerini benimsemek ve modernizasyon için gerekli tedarik ve Ar-Ge bütçelerini tahsis etmek noktalarındaki isteksizliği, Avrupa savunma sanayisinin zarar görmesine neden olmuştur. NATO Askeri Komitesinin eski Başkanı General Klaus Naumann, Avrupa savunma endüstrisinin, savunmada öncülük ettiği yerlere rağmen, ağ merkezli harbin çok önemli alanlarında, ABD'nin en az beş yıl gerisinde olduğunu ifade etmiştir (James, 2008, s. 43).

1.4.3 Arap Birliği

Arap Devletleri Birliği (LAS) veya Arap Birliği, halkları çoğunlukla Arapça konuşan veya Arapçanın resmi bir dil olduğu ülkelerin oluşturduğu, gönüllü katılıma dayalı bir birliktir. LAS'ın bağımsız bir devlet olarak kabul ettiği Filistin dâhil olmak üzere 22 üyesi bulunmaktadır. Arap Birliği fikri, Arap ülkelerini Mihver devletlerine karşı toplamak isteyen İngilizler tarafından 1942 yılında ortaya atılmıştır.

Ancak, Arap liginin ortaya çıkışı, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden hemen önceye, 22 Mart 1945 yılına uzanmaktadır. Arap liginin kurucu devletleri arasında Mısır, Suriye, Lübnan, Irak, Ürdün, Suudi Arabistan ve Yemen devletleri bulunmaktadır. Arap ligine, Libya (1953), Sudan (1956), Tunus ve Fas (1958), Kuveyt (1961), Cezayir (1962), Bahreyn, Umman, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri (1971), Moritanya (1973), Somali (1974), Filistin Kurtuluş Örgütü (1976), Cibuti (1977) ve Komorlar (1993) yılında üye olmuştur. Kurucu devletler arasında yer alan Suriye devletinin üyeliği, 2011 yılı kasım ayı itibari ile askıya alınmıştır. Her üye devletin, lig konseyinde bir oyu bulunmakta, kararlar sadece oy veren devletler için bağlayıcı olma niteliğini taşımaktadır. LAS örgütünün kurulduğu 1945 yılındaki amaçları arasında; üyelerinin siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal programlarını güçlendirmek ve koordine etmek ve üye devletler arasında veya üye devletler ile üçüncü taraflar arasında uyuşmazlıklara aracılık etmek bulunmaktadır.

LAS'a üye devletler, 13 Nisan 1950 tarihinde ortak savunma ve ekonomik iş birliği konulu bir anlaşmayı daha imza altına almışlardır. Bu anlaşma ile üye devletler askeri savunma tedbirleri hususlarında iş birliğine gitmeyi taahhüt altına almışlardır (Tesch, 2019). Ancak bu yazılı metinlerde geçen amaçlara rağmen, Arap liginin kurulduğu ilk dönemlerdeki gündemi, sömürge yönetimi altındaki Arap ülkelerinin bağımsızlığına kavuşması ve Filistin'deki Yahudi toplumunun, Yahudi devleti kurmasının engellenmesi konuları olmuştur (BBC, 2017).

LAS Örgütü Ortak Savunma Konseyi, Arap savunma politikasını koordine etmek için hala görevli bulunmaktadır. Bu açık göreve rağmen, 1973 yılı ekim ayında yaşanan Arap-İsrail savaşından bu yana, Arap Ligi seviyesinde askeri iş birliği çok az veya hiç görülmemiştir. 2 Ağustos 1990 tarihinde, Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında, LAS üyeleri arasında kutuplaşma daha çok artmıştır (Kechichian, 1994, s. 10).

LAS örgütünün faaliyetleri üzerinde etkinliği bulunan Mısır'ın, Arap-İsrail savaşından sonra, 26 Mart 1979 tarihinde, İsrail ile yaptığı barış anlaşması, LAS örgütünde kırılmalara neden olmuştur. LAS'ın diğer üyeleri, Mısır devletinin üyeliğini askıya alarak örgütün merkezini Kahire'den Tunus'a taşımışlardır. Mısır, 1989 yılında tekrar LAS üyesi olarak eski durumuna kavuşmuştur ve LAS'ın genel merkezi 1990 yılında tekrar Kahire'ye taşınmıştır (Tesch, 2019).

Yine bu dönemde yaşanan bir başka gelişme ise, Arap İş birliği Konseyinin (ACC) kurulmasıdır. Irak, Mısır, Ürdün ve Yemen tarafından 16 Şubat 1989 tarihinde kurulan ACC, Körfez İş birliği Konseyine (GCC) bir tepki olarak doğmuştur¹³.

¹³ 25 Mayıs 1981 tarihinde, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Suudi Arabistan, Umman, Katar ve Kuveyt, Abu Dabi'de bir araya gelerek tüm alanlarda ve üye devletler arasında iş birliği ile bütünleşmeyi sağlama noktasında bir çerçeve metin üzerinde anlaşmışlardır. Bu anlaşma neticesinde Körfez Arap Devletleri İşbirliği Konseyini (GCC) vücuda getirmişlerdir (Gulf Cooperation Council, 2019). Merkezi Riyad'da bulunan GCC, genellikle güvenlik ve ekonomik iş birliği üzerinde faaliyet göstermektedir.

Ancak, ACC konseyi, 2 Ağustos 1990 tarihinde başlayan Körfez savaşına ilişkin üye devletler arasında yaşanan ihtilaf nedeni ile 1990 yılında dağılmıştır. Arap yarımadasında, ACC konseyinin dağılması ile LAS ve GCC örgütleri etkin olarak kalmıştır. LAS örgütünün faaliyetleri üzerinde Mısır devleti etkin olurken, GCC örgütü faaliyetleri üzerinde Suudi Arabistan etkinliğini sürdürmektedir.

Durum bu olmakla birlikte, Mısır ve Suudi Arabistan bir çok noktada birlikte hareket etmektedir. Mısır ve diğer GCC üyeleri Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn, 2017 yılında Katar'a karşı bir abluka düzenlemiştir. Bu abluka sebebi ile Katar, Aralık 2018 yılında devlet başkanları seviyesinde yapılan GCC'nin yıllık toplantısında büyükelçi ile temsil edilmiştir. Türkiye, Arap dünyasında yaşanan bu kırılma karşısında, Katar devleti yanında yer almıştır. İki örgüt arasındaki iş birliğine rağmen, LAS ve GCC örgütlerinin, fikirlerini resmi karar alma çevrelerine taşıma ve daha geniş bir meşruiyet kazanma konusunda karşılaşacağı zorluklar bulunmaktadır (Kaye, 2007, s. 71).

1.4.3.1 Arap Birliği'nin Libya Tutumu

LAS örgütü, 2010 sonu ve 2011 yılları başında Arap Baharı olarak bilinen protestoların, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki birçok ülkede patlak vermesiyle, Arap dünyasındaki ani değişikliklere uyum sağlamak zorunda kalmıştır (Tesch, 2019).

LAS Bakanlık komitesinde 11 Mart 2011 tarihinde Kahire'de, Libya ile ilgili yapılan toplantıda, çok önemli kararlar alınmıştır (Nardulli, 2015, s. 342).

LAS örgütü bu toplantı ile Libya hükümeti tarafından uygulanan şiddete yanıt olarak, Libya heyetinin LAS Konseyi'ne katılımını askıya almıştır. Aynı zamanda, BMGK'yi acil göreve çağırarak, Libya'nın Askeri Havacılığı üzerinde uçuşa yasak bölge uygulaması için derhal gerekli önlemleri almaya davet etmiştir.

Ayrıca, meşruiyetini yitirmiş Libya hükümeti yetkilileri tarafından işlenen insan hakları ihlalleri ve ağır suçlara karşı gerekli korumayı sağlamak için 12 Mart 2011 tarihinde BMGK'yi göreve çağırmıştır. LAS örgütünün BMGK'yi acil önlemler alması için yaptığı çağrı, anılan örgüt tarafından alınan 7360 sayılı kararın gereğidir. (Simpson, 2011, s. 57-58).

LAS örgütü tarafından talep edilen uçuşa yasak bölge, daha geniş bir evrime dönüşerek, ağustos ayında Kaddafi'nin devrilmesine katkıda bulunan uluslararası askeri müdahaleye sebep olmuştur (Tesch, 2019). LAS örgütü, Libya halkına insani yardımın öneminden hareketle, ABD, Afrika Birliği, İslam Konferansı Örgütü ve AB ile Libya'daki süreçle ilgili iş birliğini sürdüreceğini teyit etmiştir. LAS örgütü, uçuşa yasak bölgenin onaylanmasıyla, tarihinde ilk kez, bir üye devlete karşı askeri eylem çağrısında bulunmuştur (Nardulli, 2015, s. 343).

1.4.3.2 Arap Birliği'nin Suriye Tutumu

LAS örgütü, Esad hükümetinin sivillere yönelik saldırılarını protesto etmek için Suriye'nin, Birlik Konseyine katılımını 16 Kasım 2011 tarihinde askıya almıştır. 7441 sayılı kararı gereği, LAS örgütü, Suriye'de bir gözlem misyonu başlatmıştır. Ancak, 29 Ocak 2012 tarihinde anılan gözlem misyonu, görevin yerine getirilmesinde engelleyici şiddet düzeyinin artması nedeni ile sonlandırılmıştır.

Gözlem misyonunun sonlandırılması üzerine, LAS örgütü, Suriye'ye yaptırım uygulamak için 7442 sayılı kararı almıştır. Bu karara göre, özellikle, üst düzey Suriyeli yetkililerin seyahatleri yasaklanmış, Suriye Merkez Bankası ile yapılan transfer işlemleri, Suriye hükümeti ile yapılan devlet ticaret işlemleri durdurulmuş ve Suriye hükümetinin finansal varlıkları dondurulmuştur.

LAS örgütü, 22 Ocak 2012 tarihinde almış olduğu 7444 ve 7445 sayılı kararlar gereği, Suriye'de ulusal birlik hükümetinin kurulması, uluslararası toplumun ulusal birlik hükümetine destek vermesi ve Esad rejiminin askeri faaliyetlerinin tüm unsurları ile geri çekilmesi için çağrıda bulunmuştur. 17 Şubat 2012 tarihinde, Suriye'de sivillerin korunmasına yönelik olarak, BM-LAS Barışı koruma misyonlarının kurulmasını öngören 7446 sayılı LAS örgütü kararı, Suriye hükümeti tarafından reddedilmiştir.

2012 yılı kasım ayının başlarında, LAS örgütü, Suriye hükümetiyle Suriye'deki barışçıl protestoculara yönelik on aydan beri devam eden şiddeti sona erdirme anlaşması imzaladığını açıklamıştır. Ancak, bu anlaşmaya rağmen, Suriye rejim kuvvetleri protestocuları öldürmeye devam etmiştir. Bunun üzerine, LAS örgütü, Suriye'nin üyeliğini 12 Kasım 2011 tarihi itibarı ile askıya almıştır (Tesch, 2019).

1.4.3.3 Arap Birliği'nin Mevcut Durumu

LAS örgütü ile ilgili, 1990'lı yılların ortasında, Kechichian tarafından yapılan değerlendirmede özetle; "...*"Arap Birliği" sloganına rağmen, bölgedeki her devletin kendi politik gündemi bulunmaktadır. (Arap yarımadasında bulunan) büyük devletlerin birçoğu, Arap dünyasındaki liderlik rolü için birbirlerine rakiplerdir. Arap devletlerini gerçekten birleştiren tek şey, İsrail'e karşı olan karşıtlık, bölgesel politikaları ve hedefleridir. Diğer yandan, her devlet, özellikle de büyük devletler, ittifaklar kurarak ve olayları etkilemek için başka yollarla önemini korumaya çalışmaktadır. Sonuç olarak, bölgedeki ülkelerin hepsinin veya çoğunun belirli bölgesel güvenlik hedefleri ve hedefler üzerinde anlaşmaya varması güçtür. (Bölgesel yapılar için) ikinci bir zorluk, çeşitli devlet politikalarının siyasetçi nezdinde kişileştirilmesidir. (Arap yarımadasında) bulunan bazı devletler demokratik eğilimler sergilemekle birlikte, hiçbir Ortadoğu devleti, gerçek bir Batı tarzı demokrasiye sahip değildir. Bu, politikalarının, liderlerin fikirlerini ve kişiliklerini güçlü bir şekilde yansıttığı anlamına gelmektedir. Aynı özelliğin (güçlü liderliğin) Batı demokrasilerine atfedilebileceği, yani (hükümet) politikalarının seçilmiş liderliklerinin görüşlerini yansıtacağı söylenebilir. Ancak buna rağmen, Batı demokratik hükümetlerinde dış politika bir değişken olmaktan çok sabit bulunmaktadır. Orta Doğu'da ise durum oldukça farklıdır. Bir hükümetin politikaları, devlete öncülük eden kişiye çok yakından bağlı olduğu için, bu bireysel değişiklik durumunda hükümet politikalarının da bazen önemli ölçüde değişmesi muhtemeldir. Tabii ki, bu özellik değişimin (bireysel anlamda lider değişiminin) aniden ortaya çıkması nedeniyle, Orta Doğu daha fazla şiddete maruz kalmaktadır. (Arap yarımadasında) liderlik değişiklikleri neredeyse sadece ölüm, genellikle şiddet veya devrim yoluyla gerçekleşmektedir. Bu gibi durumlarda, devrim sonucunda (yeni gelen) hükümetin politikaları, devrimin ardından antlaşma yükümlülüklerini ve diğer güvenlik anlaşmalarını radikal bir şekilde değiştirmeye çok meyilli olmaktadır..." ifade edilmektedir (Kechichian, 1994, s. 22).*

Günümüzde LAS örgütünün faaliyetlerine bakıldığında, LAS'ın bir bütünleşme örgütü olarak çok aşama kaydetmediği görülmektedir. Ayrıca, Suriye ve Libya örneklerinden anlaşıldığı üzere, Arap yarımadasında lider değişimi normal şartlar altında gerçekleşmemektedir.

Mevcut ve geçmiş liderler ya bir darbe ile veya iç çatışmalar sonucunda görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Bu da liderlerin LAS örgütünü kendi amaçları doğrultusunda kullandıklarını ve LAS'ın gerçek anlamda bir güvenlik örgütü olarak etkinliğini en azından bugünün koşullarında sağlayamayacağına işaret etmektedir.

1.4.4 Afrika Birliği

Afrika kıtasında bölgesel bütünleşmeyi zorunlu kılan ve çözüm bekleyen birçok sorun bulunmaktadır. Bu sorunlardan bir tanesi, sömürgeci devletlerin kontrolünden kurtulmak için, bölge içi yaşanan ve diğer devletlerin tahriklerinden kaynaklanan çatışmalardır. Bir başka sorun ayrılıkçı politikalarından kaynaklanmaktadır. Bu meyanda, Sudan ve Güney Sudan arasında 1983-2011 yılları arasında yaşanan ve bölgede güvenlik sorunlarına neden olan çatışmaların benzeri Afrika kıtasının bir çok bölgesinde yaşanmaktadır.

Afrika kıtasının maruz kaldığı, etnik gruplar veya aşiretler arası çatışmalardan kaynaklanan, kimlik esaslı çatışmalar da bölge güvenliği için önemli sorunlardan birini teşkil etmektedir. İnsanlığın, 1994 yılında şahit olduğu Ruanda Soykırımını etnik esaslı çatışmalardan meydana gelmiştir.

Ayrıca, Afrika kıtasında 1975 yılında Batı Sahra'nın Fas tarafından işgal edilmesi ile ortaya çıkan ilhak kaynaklı güvenlik sorunları, yoksulluk, inkâr politikası ve adaletsizliğe bağlı çatışmalar ve Boko Haram isyanı gibi şiddet içeren sorunlar bulunmaktadır. Afrika kıtasında, yukarıda özetlenen güvenlik sorunları, Birlik bünyesinde ihdas edilen kolektif örgüt çatısı altında, çözüme kavuşturulmak istenmiştir (Obasanjo, 2015, s. 10). Öte yandan, küresel düzeyde, BM, Afrika kıtası genelinde, barışı koruma misyonları kurarak ve aldığı kararları uygulayarak barış ve güvenliğin restorasyonunu desteklemiştir (Obasanjo, 2015, s. 12).

1.4.4.1 Afrika Birliği Örgütü (Afrika Birliği)

Afrika kıtasının karşılaştığı güvenlik sorunların çözümü için, BM amaçları doğrultusunda, Afrika Birliği Örgütü (OAU) 25 Mayıs 1963 tarihinde Addis Ababa şehrinde kurulmuştur. OAU örgütü, bölgesel bütünleşme anlamında Afrika kıtasında kurulan ilk örgütlerden birisidir.

OAU örgütü kuruluş senedinin, 1963 yılı eylül ayında kabul edilmesinden sonra, OAU örgütü kıta genelinde operasyonel hale gelmiştir. OAU örgütünün amaçları arasında, birçok Afrika devletinde değişim ve özgürlük hareketlerini destekleme, bulunmaktadır.

OAU örgütünün gerçek anlamda fonksiyonel bir örgüte dönüşmesi, Libya devlet başkanı Kaddafi liderliğinde, 9 Eylül 1999 tarihinde Sirte’de yapılan toplantı ile alınan kararların açıklandığı Sirte deklarasyonu ile olmuştur. Sirte Deklarasyonu ile, OAU eyalet ve hükümet başkanları tarafından, Afrika Birliği kurulması çağrısında bulunulmuştur. Bu çağrı, 2000 yılında Lome şehrinde yapılan devlet başkanları toplantısında somut hale gelmiştir. Afrika Birliği’nin kurucu senedi Lome şehrinde 2001 yılında, Afrika Birliği’nin idaresi ile ilgili plan Lusaka şehrinde 2002 yılında kabul edilmiştir. Afrika Birliği’nin (AU) resmi olarak kurulmasıyla OAU örgütü fiilen sona ermiştir. AU Birliği’ne günümüz itibari ile 55 devlet üye bulunmaktadır (Oduro, 2017, s. 17).

AU örgütü sağlıktan, tarıma, eğitimden, güvenliğe birçok alanda örgütlenmiştir. AU örgütünün Barış ve Güvenlik Konseyi, Afrika kıtasında güvenlik ve barışın desteklenmesine yönelik en hayati kurumlarından biridir. AU Barış ve Güvenlik Konseyi, kıtada çatışmaların önlenmesi, yönetimi ve çözümlenmesi için faaliyet göstermektedir. Bir başka deyişle, AU Barış ve Güvenlik Konseyi, Afrika'daki çatışma ve kriz durumlarına zamanında, etkin yanıtlar vermeyi amaçlayan, kolektif bir güvenlik ve erken uyarı düzenlemesidir.

AU Barış ve Güvenlik Konseyi, aynı zamanda Afrika'da barış, güvenlik ve istikrarı teşvik etmek için bir çerçeve olan Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisinin (APSA) temel direğidir (African Union, 2019). AU Barış ve Güvenlik Konseyi faaliyetleri kapsamında; 2003 yılından günümüze AU örgütü tarafından, 9 Barışı Destekleme Operasyonu ve 4 sivil misyon hayata geçirilmiştir.

AU örgütü tarafından, Somali’de Afrika Birliği Misyonu (AMISOM), AU-BM Darfur Misyonu (UNAMID), Tanrı’nın Direniş Ordusunun (RCI-LRA)¹⁴ Elimine Edilmesine Yönelik Bölgesel İşbirliği Girişimi, Burundi’de İnsan Hakları Gözlemciliği ve Askeri Uzmanlık hizmetleri, Barış Destekleme Operasyonları kapsamında icra edilmiştir. Ayrıca, Boko Haram ve G5 Sahel Ortak Kuvvetlerine karşı, Çokuluslu Ortak Görev Gücü (MNJTF) de dâhil olmak üzere, Afrika kıtası alt bölgelerine yönelik güvenlik düzenlemeleri yapılmıştır (African Union, 2019).

Güvenlik düzenlemeleri çerçevesinde, AU örgütü, “AU 2063 Gündemi” başlığı altında devlet ve insan güvenliği arasında bir denge sağlayacak yapıyı temel öncelikleri arasına almıştır (Obasanjo, 2015, s. 12).

AU’nun temel öncelikleri arasına aldığı insan ve devlet güvenliği arasındaki denge, bölge içi güvenlik tehditlerini minimize edeceği, zenginlik ve adil gelir dağılımını sağlayacağı yönündeki inançları artırmaktadır. Afrika kıtasının küresel ekonomide önemli hidrokarbon kaynaklara sahip olması arzu edilen dengenin sağlanmasına katkıda bulunacaktır.

Afrika’nın öneminin artması büyük ölçüde Orta Doğu’daki yeni keşifler ve petrol piyasalarının istikrarsızlığından kaynaklanmaktadır (Taylor, 2016, s. 88). Afrika kıtasının uluslararası toplumun dikkatini çekmesi sadece hidrokarbon kaynaklarına sahip olması ile açıklanamaz. AU örgütü, demokratik süreçlerin içselleştirilmesi programlarını, Birlik temelinde desteklemektedir.

Bu çerçevede, AU örgütü, bölge içi devletlerde meşru seçimle işbaşına gelen hükümetlerin, askeri darbe ile yıkılmasına karşı güçlü tavır almıştır. 1999 yılından günümüze, Afrika kıtasında askerler tarafından yapılan darbelere karşı AU örgütü tarafından “kırmızı kart” çıkartılmıştır. Böylece, AU örgütü, bölgede istikrara yönelik adımların desteklenmesi ve demokratik sürecin inşasına yardımcı olmuştur.

¹⁴ Tanrının Direniş Ordusu (LRA), Kuzey Uganda kökenli, Joseph Kony liderliğinde bulunan amaçlarını gerçekleştirmek için, şiddete dayalı faaliyetleri benimseyen silahlı bir tehdit örgütüdür. 1987 ve 2004 yılları arasında, kuzey Uganda’da korkunç zulümlere imza atmıştır. Uganda devleti tarafından 2003 yılı aralık ayında, örgütün en üst liderlerinden beşi, Uluslararası Ceza Mahkemesine sevk edilmiştir. Detaylı bilgi için <http://www.peaceau.org/en/page/100-au-led-rci-lra-1> adresine bakınız.

Gelecekte istikrarlı bir Afrika kıtası, sadece barış ve güvenlik için değil, aynı zamanda ekonomik gelişme ve daha müreffeh bir yaşam için fırsatlar sunacaktır (Doss, Herbst, & Mills, 2013, s. 132).

1.4.4.2 Batı Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğu

Batı Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğu (ECOWAS), Batı Afrika'da bir alt bölge örgütü olarak, 28 Mayıs 1975 tarihinde Nijerya'da, Lagos Anlaşması ile kurulmuştur. ECOWAS örgütünün, günümüzde 15 üyesi bulunmaktadır. ECOWAS örgütüne kuruluş döneminde üye olarak yer alan Moritanya, 2002 yılında üyelikten ayrılmıştır (Oduro, 2017, s. 17).

ECOWAS örgütünün amacı, üye devletlerin ulusal ekonomilerini bütünleştirme, yaşam standartlarını yükseltme ve ekonomik istikrarı geliştirme yolu ile ekonomik ve parasal birliğe yol açan ekonomik sosyal ve kültürel faaliyetlerde iş birliğini ve bütünleşmeyi teşvik etmektir (Ping, Janneh, & Kaberuka, 2012, s. 17).

ECOWAS örgütü ekonomik bir bölgesel bütünleşme örgütü olarak tezahür etmesine rağmen, BMGK tarafından, Afrika kıtası merkezli sorunların çözümünde barış operasyonları yürütmek üzere AU örgütünün yanında istifade edilecek örgütler arasında kayıt altına alınmıştır (Gelot, 2012, s. 2).

Bir başka deyişle ECOWAS örgütü, BMGK tarafından Afrika kıtasında güvenlik sorunlarının çözümünde bir aktör olarak tanınmıştır. ECOWAS örgütü, Liberya'da 1990 yılında geçici olarak hayata geçirilen ECOWAS Ateşkes İzleme Grubu, bir başka adı ile ECOMOG'u oluşturmaya ve Liberya'da konuşlandırmaya teşvik etmiştir (Appiah-Mensah, 2001, s. 52).

ECOMOG İzleme Grubunun görevlendirilmesi neticesinde Liberya'da yaşanan iç çatışmalar, 1990 yılının kasım ayında sona ermiştir. Ancak, bu ateşkes süreci uzun sürmemiş, iç çatışmalar kısa bir süre sonra tekrar başlamıştır. İç çatışmalar sadece ölümlere değil, zorunlu göçe, mülteci akışına, sermaye kaçışına, sosyal, sağlık ve eğitim altyapısının tahrip edilmesine de sebep olmuştur (Dyck, 2016, s. 43).

Liberya misyonu sonrasında, ECOWAS örgütü, bir başka barışı koruma misyonu olan, BMGK'nun 20 Aralık 2012 tarihli ve 2085 sayılı kararı ile kurulan, Afrika liderliğinde Mali Uluslararası Destek Misyonunu (AFISMA) desteklemiştir.

AFISMA misyonu, diğer görevlerinin yanı sıra, Mali'nin terörist ve silahlı grupların kontrolü altında bulunan topraklarını kurtarma, güvenliği sağlama ve ülke genelinde devlet otoritesini pekiştirme konularına katkı sağlamıştır (Buyoya, 2015, s. 69).

Ancak, ECOWAS örgütü tarafından verilen katkı çerçevesinde, olaylara müdahalede geç kalınması ve Mali'deki durumun kötüleşmeye başlaması üzerine, Fransa devleti harekete geçmeye karar vermiş ve Mali'deki çatışmalara 2013 yılı ocak ayı başında doğrudan müdahil olmuştur (Hashim, 2013, s. 6-7). Fransa'nın Mali'de operasyonlar yaparak ECOWAS örgütüne yardım etmesi, zaman içerisinde ECOWAS örgütü uhdesindeki misyonun Mali'de kontrolü sağlamasına vesile olmuştur.

Ayrıca, ECOWAS örgütü, Sierra Leone'de barışı koruma görevleri için katkıda bulunmuştur. ECOWAS örgütünün katkıları, bölgede çatışma önlemede tek başına etkili olmamasına rağmen, çatışma sonrası bölgenin güvenlik açısından iyileştirilmesine faydalı olmuştur. Bölgesel bütünleşme örgütü ECOWAS ve Fransa devleti arasında geliştirilen güvenlik alanındaki ilişkiler, bu bölgede çıkarları bulunan diğer aktörlerle mukayese edildiğinde daha iyi durumdadır.

Fransa, Afrika orduları ihtiyaçlarına uyarlanmış, teknik ve operasyonel becerilerin öğretildiği eğitim merkezlerini, Afrika bölgesinde kurmuştur. Bahse konu eğitim merkezleri, yerel gerçekliklere ve kaynaklara adapte edilme sureti ile Fransa'da verilen eğitime denk kaliteli bir eğitimi bu bölgede sunmaktadır.

Hali hazırda çoğunluğu ECOWAS bölgesinde olmak üzere Fransa tarafından kurulan 14 Eğitim Merkezi ve 2 uluslararası statüye sahip okul bulunmaktadır. Fransa kontrolündeki eğitim merkezi ve okullarında, ev sahibi devletin ve komşu devletlerin askerlerine ortak eğitim verilmektedir. 1997 yılından günümüze kadar, Fransa tarafından desteklenen bu okullarda, 20.000'den fazla personel eğitim görmüştür (France Diplomacy, 2017).

Tablo 1. 2 Afrika Kıtasında Fransa Destekli Eğitim Kurumları

ÜLKE	EĞİTİM KURUMU
Benin	Mayın Temizleme ve Tasfiye Etme Teknikleri Geliştirme Merkezi
Burkina Faso	Teknik Askeri Okul
	Sivil Koruma Çalışmaları Yüksek Enstitüsü
Kamerun	Uluslararası Harp Okulu
	Güvenlik Kuvvetleri Uluslararası Okulu
Kongo	Brazzaville Mühendislik İşleri Okulu
Gabon	Libreville Harp Akademisi
	Melen Sağlık Hizmetleri Uygulama Okulu
Mali	Bamako Barışı Koruma Okulu (Uluslararası Statülü)
	Askeri İdare Okulu
Ekvator Ginesi	Bata Denizcilik Okulu
Nijer	Niamey Sağlık Görevlileri Okulu
Togo	Lome Sağlık Hizmetleri Okulu
Fildişi Sahili Cumhuriyeti	Bölgeler Arası Deniz Güvenliği Enstitüsü (Uluslararası Statülü)
Senegal	Piyade Uygulama Okulu
	Jandarma Görevlileri Uygulama Kursu

Kaynak: (France Diplomacy, 2017)

Tabloda, Fransa devleti tarafından kara, deniz ve jandarma okullarının yanı sıra teknik alanda eğitim veren okullar gösterilmektedir. Ayrıca, eğitim verilen askerlerin savaşma kabiliyetlerine ek olarak yönetim, tedarik yönetimi ve lojistik konularında eğitim veren uzmanlık okulların bulunduğu görülmektedir.

1.4.4.3 Afrika Birliği ve Batı Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğu'nun Mevcut Durumu

AU ve ECOWAS'ın Afrika'da barış ve güvenliğin sağlanmasındaki bölgesel girişimleri gerek üye ülkeler ve gerekse de kolektif güvenliğe katkı sağlayan diğer ortaklar tarafından bir fırsat olarak görülmesine rağmen, yeni güvenlik düzenlemesi birçok zorluğu beraberinde getirmektedir. AU ve ECOWAS'ın bölgede güvenliği sağlamada imkân ve kabiliyetleri sınırlıdır (Appiah-Mensah, 2001, s. 53). Örneğin, ECOWAS üye devletlerinin mevcut askeri yetenekleri, Afrika kıtası alt bölgesinde bulunan modern tehditlere karşı koymada yetersiz kalmaktadır (Appiah-Mensah, 2001, s. 57).

1.4.5 NATO

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), 4 Nisan 1949 tarihinde imzalanan anlaşma ile ABD Washington'da kurulmuştur. Bugün itibari ile Kuzey Amerika ve Avrupa kıtasından toplam 29 üye devlet sayısına sahiptir.

NATO devletler arası tasarlanmış bir askeri ittifaktır. Bölgesel kolektif savunma örgütleri arasında en güçlüsü, kaynak ve yetenekleri açısından ise tartışılmaz caydırıcı güce sahip olanıdır. Türkiye, bu örgüte 1952 yılında kabul edilmiştir.

Türkiye'nin, NATO ittifakına girmesinde, SSCB'nin boğazların korunmasına yönelik taleplerinin büyük etkisi olmuştur. SSCB'nin talebi Batı dünyası tarafından kabul görmemiştir. Nitekim ABD ve İngiltere, 1946 yılının ağustos ve ekim aylarında, Türk Boğazlarının savunulmasına yönelik SSCB tarafından sunulan Türk-SSCB ortak düzenlemelerine ilişkin, önerilere karşı olduklarını ve boğazların korunmasının Türkiye'nin sorumluluğunda olması gerektiğini belirtmişlerdir (Bayülken, 1976, s. 19).

NATO'nun, amacı siyasi ve askeri yollarla, üyelerinin özgürlük ve güvenliğini sağlamaktır. NATO, siyasi açıdan, demokratik değerleri teşvik etmekte ve üyelerin sorunları çözmek, güven tesis etmek ve uzun vadede çatışmayı önlemek için savunma ve güvenlikle ilgili konularda üyelerinin danışma mekanizmasını kullanmasını ve iş birliği yapmalarını sağlamaktadır. NATO, askerî açıdan ise, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi konusunda karardır. Diplomatik çabaların başarıya ulaşmaması halinde, NATO, kriz yönetimi operasyonlarını üstlenecek askeri güce sahiptir.

NATO operasyonları, NATO antlaşmasının 5. Maddesi veya BM yetkisi altında, münferiden veya diğer devletler ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği içinde yapılmaktadır (NATO, 2019).

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile transatlantik güvenlik gündemi yeniden şekillenmiştir. Ortaya çıkan yeni tehditlere karşı, askeri güvenlik kapsamındaki yanıtların yerine, daha uygun karşılık verilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu çerçevede, NATO'nun dönüşümü ve sorumlu olduğu bölge dışındaki operasyonlara katılımı güncellenmiştir. (Sütalan, 2006, s. 3).

Öte yandan, NATO siyasi açıdan temel aldığı, demokratik standartları 1995 yılında yaptığı *NATO Genişleme Çalışmasında* kullanmıştır.

Demokratik standartların genişleme çalışmalarına konu olması, Soğuk Savaş dönemi sonrasında NATO'ya üye olacak yeni devletler ile ilgili temel ilkelerin ve normların belirlenmesine imkân vermiştir. NATO'ya yeni üyelikler için temel gereklilikler; (1) istikrarlı, demokratik bir siyasi sistem, (2) ülkenin NATO üyeliği için halkın desteği, (3) askerî açıdan aday ülkenin hazır olması ve nihayet (4) komşu ülkelerle çözülmemiş bölgesel uyuşmazlıkların giderilmesi ve bütünleşme eğilimlerinin güçlendirilmesi olarak ifade edilmiştir (Bechná & Thayer, 2016, s. 70).

Soğuk Savaş sonrası dönemde, NATO askerî açıdan operasyonlarına ilk defa 1992 yılında Balkanlar'da başlamıştır. NATO, 2003 yılı itibari ile operasyonlarını Avrupa kıtası dışında da sürdürmüştür. NATO öncülüğünde yapılan operasyonlara, Bosna Hersek, Kosova, Afganistan'da icra edilen askerî operasyonlar, 2005 yılında Pakistan'da gerçekleştirilen Afet Yardım Operasyonu ve Darfur'daki Afrika Birliği'ne destek verilmesi, 2011 yılında Libya'ya hava harekâtı yapılması örnek olarak verilebilir (Kobieracki, 2007, s. 87).

1.4.5.1 NATO'nun Afganistan Operasyonları

NATO, BM tarafından Afganistan'da görevlendirilen ISAF kuvvetlerine 2003 yılı ağustos ve 2014 yılı aralık arasında komuta etmiştir. ISAF, Afganistan ulusal güvenlik kuvvetlerinin kapasitesinin arttırılmasına yardımcı olmuştur. Afganistan Ulusal Güçlerinin kapasitesinin artması ile tedrici olarak ISAF komutasında bulunan alanların güvenliği bu ulusal güçlere bırakılmıştır. Afgan güvenlik güçlerini eğitmek, kurumsal kapasiteyi geliştirmek, danışmanlık hizmeti vermek ve yerel güçlere yardım için, NATO öncülüğünde yeni bir görev, "*Resolute Support*" adı altında 2015 yılı ocak ayında başlatılmıştır.

NATO müttefikleri ve ortakları ile uluslararası yükümlülükleri gereği, Afganistan güvenlik kuvvetlerine sadece güvenlik alanında değil mali alanda da destek olmaya devam etmektedirler. Afganistan'da yerel güçlere destek veren NATO, NATO-Afganistan Kalıcı Ortaklığı kapsamında, daha geniş bir siyasi diyalog ve bu diyalogun hayata geçirilmesi için işbirliğini sürdürmektedir (NATO, 2017).

1.4.5.1.1 ISAF Misyonu (2001-2014)

NATO, 2001 yılında NATO'ya üye ülkelerden birkaçının öncülüğünde, 6 aylık bir süre için Afganistan'da görevlendirilmiştir. Daha sonra, Afganistan hükümetinin talebi ve BM çatısı altında olmak şartı ile, ISAF misyonu, sadece Kabil içine ve çevresine münhasır olmak üzere görevlendirilmiştir. NATO, 2003 yılının ağustos ayında ISAF'ın komutasını ele almıştır.

BMGK, NATO'nun ISAF'ın komutasını almasından sonra, ISAF'ın tüm ülkeyi kapsayacak şekilde operasyonlarının kademeli olarak genişletilmesine izin vermiştir. NATO ve Afganistan İslam Cumhuriyeti "*Ortaklıkta Kalıcı Sürdürülebilir İşbirliği Çerçevesi*" başlığı altında 2006 yılı eylül ayında özel bir işbirliği programını kabul etmişlerdir. Bu çerçevede, temel iş birliği alanları, savunma reformu, eğitim, öğretim ve kamu diplomasisi olarak belirlenmiştir (Kobieracki, 2007, s. 90).

ISAF, NATO'nun tarihindeki en büyük koalisyonlarından ve bugüne kadarki en uzun ve en zorlu görevlerinden birini icra etmiştir. ISAF, NATO ve ortaklarından oluşan (51) devletten gelen 130.000'den fazla askere sahip olarak hizmet vermiştir. Uluslararası toplumun genel çabasının bir parçası olarak, ISAF, profesyonel ve yetenekli Afgan güvenlik kuvvetlerinin geliştirilmesi de dâhil olmak üzere Afgan hükümetinin ülke çapında yetkisini kullanabildiği koşulları oluşturmaya da çalışmıştır. ISAF, Afgan güvenlik güçlerine bölgedeki güvenliğin devrini 2011 yılında kademeli bir şekilde başlatmıştır. ISAF görev süresinin dolduğu 2014 yılı aralık ayında ise, güvenlik fonksiyonunu tamamen Afgan yerel güçlerine devretmiştir (NATO, 2016).

1.4.5.1.2 Resolute Support Misyonu

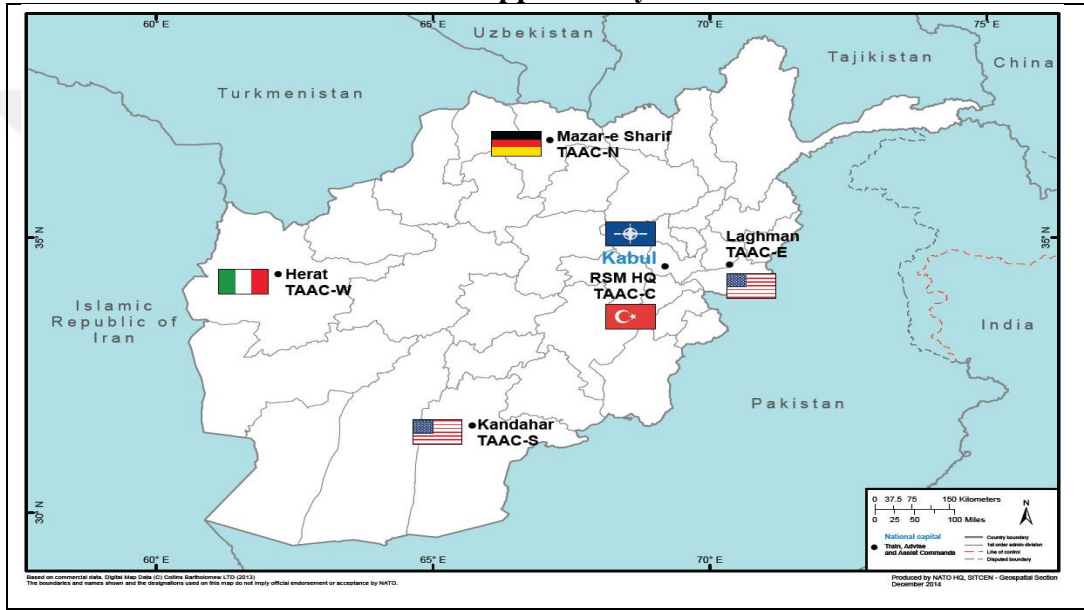
Afganistan'da, ISAF'ın görevini 2014 yılı sonunda tamamlamasından sonra, 1 Ocak 2015 tarihinde, NATO'nun öncülüğünde, "Resolute Support" misyonu altında, Afgan güçlerine, eğitim, danışmanlık ve destek vermek için yeni bir misyon göreve başlamıştır.

Resolute Support Misyonunun yasal çerçevesi, Afganistan Cumhurbaşkanı ve NATO'nun Afganistan'ın Kıdemli Sivil Temsilcisi tarafından 30 Eylül 2014 tarihinde Kabil'de imzalanan ve 27 Kasım 2014 tarihinde Afgan Parlamentosunca onaylanan SOFA Anlaşmasına dayanmaktadır.

SOFA Anlaşması, NATO kuvvetlerinin Afganistan'da Resolute Support'un bir parçası olarak görevlendirilmesinin hüküm ve koşulları yanında, bu anlaşma kapsamında, NATO kuvvetlerinin gerçekleştirecekleri faaliyetleri de tanımlamaktadır.

Varşova'da 2016 yılında yapılan NATO zirvesinde, Resolute Support Misyonun süresi 2016 yılı sonrasına uzatılmıştır. Ancak daha sonra görülen lüzum üzerine, 2018 yılı temmuz ayında yapılan toplantı ile Resolute Support Misyonun süresi, Afganistan'daki şartların bir değişikliğe müsaade edeceği zamana kadar uzatılmıştır.

Harita 1.3 NATO Resolute Support Misyonu Görev Alanları

Kaynak: NATO Web sitesi

Resolute Support Misyonu kapsamında kuvvetler ve destek birimleri, merkezi Kabil/Bagram'da olmak üzere, Mezarı Şerif, Herat, Kandahar ve Laghman bölgesinde konuşlanmıştır. Bu misyon kapsamında, öncelikle güvenlikle ilgili bakanlıklarda, ülkenin kurumlarında, ordu ve polis üst düzey görevlerinde bulunan personele yönelik eğitim, danışmanlık ve destek hizmetlerine odaklanılmaktadır. Resolute Support Misyonu bünyesinde görev alan personel, Afgan ordusunun farklı unsurları, polis ve hava kuvvetleriyle yakın iş birliği içinde çalışmaktadır.

Tablo 1. 3 NATO Afganistan Görev Gücü ve Katkı Sağlayan Ülkeler

	Arnavutluk	135		Almanya	1.300		Portekiz	193
	Emenistan	121		Yunanistan	12		Romanya	733
	Avustralya	300		Macaristan	93		Slovakya	36
	Avusturya	17		İzlanda	3		Slovenya	8
	Azerbaycan	120		İtalya	895		İspanya	67
	Belçika	62		Letonya	42		İsveç	29
	Bosna-Hersek	63		Litvanya	50		Kuzey Makedonya	47
	Bulgaristan	159		Lüksemburg	2		Türkiye	593
	Hırvatistan	106		Moğolistan	233		Ukrayna	16
	Çek Cumhuriyeti	357		Karadağ	29		İngiltere	1.100
	Danimarka	155		Hollanda	160		Amerika	8.475
	Estonya	39		Yeni Zelanda	13			
	Finlandiya	24		Norveç	54			
	Gürcistan	870		Polonya	303			
							Toplam	17.034

Kaynak: NATO Resmî Web sitesi

Resolute Support Misyonuna askeri personel anlamında katkıda bulunan devletler, 2017 yılı kasım ayında yapılan savunma bakanları toplantısında, Afganistan'da görev alacak asker sayısının 13.000'den 16.000'e çıkarılması kararı almıştır (NATO, 2018).

1.4.5.1.3 NATO'nun Mevcut Durumu

NATO, 2010 yılında “*Stratejik Yaklaşım*” başlığı altında, ittifakın temel görev ve ilkelerini, değerlerini, gelişen güvenlik ortamını ve ittifakın önümüzdeki on yıl için stratejik hedeflerini ortaya koymuştur. 2010 Stratejik Yaklaşımı kapsamında, özetle NATO'nun ana görevleri, kolektif savunma, kriz yönetimi ve güvenlik iş birliği şeklinde tanımlanmıştır (NATO, 2019).

Ayrıca, anılan “*Stratejik Yaklaşım*” belgesiyle NATO'ya üye devletlerin, savunma bütçelerinin GSYİH'in %2'sinden az olmamak kaydı ile, NATO bütçesine katkısı taahhüt altına alınmıştır. Ancak, strateji belgesinde taahhüt için verilen beyanların, uygulamaya geçirilmesinde önemli zorluklar bulunmaktadır. Bu zorlukların başında, NATO üyesi sadece birkaç devletin taahhüt ettiği katkıyı verecek mali disipline sahip olması gelmektedir (Dzambic, 2011, s. 35).

NATO bütçesine katkı konusu, ABD başkanı Trump tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Trump'ın söylemleri, NATO'nun kolektif savunma örgütü değil de ABD silahlarının pazarlandığı bir pazar olarak görülmesine neden olmaktadır. NATO ile ilgili savunma bütçesi taahhütleri, Birlik içinde ihtilaflara neden olmaktadır. Askeri sorunlar, iç siyasi aksaklıklar ve ABD başkanının eleştirel söylemi, NATO'nun, üyelerinin çıkarları doğrultusunda hareket etme kapasitesini zayıflatabilir (Monov, 2019, s. 11).

İKİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL GÜVENLİK SORUNLARI VE ORTA ASYA DEVLETLERİNİN GÜVENLİK YAKLAŞIMLARI

2.1 BÖLGESEL GÜVENLİK SORUNLARI

Orta Asya bölgesi, SSCB'nin yıkılmasından önce “İç Asya” olarak adlandırılmıştır. Denize kıyısı olmayan ve İç Asya olarak tanımlanan bölge, Asya kıtasının batısında yer alan Çin, Tibet ve Moğolistan'ı da içine alan coğrafi bölgeyi kapsamaktadır. Günümüzde ise Orta Asya bölgesi ile ilgili bu coğrafi tanımlama, yerini kuzeyde Rusya Federasyonu bozkırları, doğuda Çin Tanrı (Tien-Şan) Dağları, batıda Hazar Denizi ve güneyde İran'dan Pakistan'a kadar uzanan sınır hattı ile çevrili olan bölge tanımına bırakmıştır. Çalışmada konu alınan Orta Asya bölgesi, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan devlet sınırlarından oluşan bölgeyi ifade etmektedir.

Harita 2. 1 Orta Asya Siyasi Haritası

Kaynak: (Political Map of Central Asia, 2016).

Orta Asya bölgesinde yer alan ve haritada gösterilen beş devlet üç farklı medeniyetin buluştuğu bir yerde bulunmaktadır.

Bu farklı üç medeniyetten iki medeniyet kaynağını semavi dinler, üçüncü medeniyetin kaynağını ise beşerî dinler oluşturmaktadır. Haritada gösterilen ve Orta Asya bölgesinin kuzeyinde yer alan medeniyet Slav Hristiyanlığını, güneyde yer alan medeniyet İslam dünyasını ve doğuda yer alan medeniyet ise çoğulcu din yapısını temsil etmektedir (Mandelbaum, 1994, s. 2).

Orta Asya bölgesi güvenlik sorunları, çalışma konusu olan devletler arasındaki sorunlar, güvenlik ve bölge istikrarı ile ilgili sorunlar ve bölgenin uluslararası konumundan kaynaklanan sorunlar olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Bölge jeostratejik konumundan dolayı, ABD, Çin ve Rusya Federasyonu gibi büyük güçler ve Türkiye, İran ve Pakistan gibi bölgesel güçlerin diplomatik ve stratejik faaliyetleri sonucu ortaya çıkan jeopolitik riskleri içermektedir.

Bu güvenlik sorunları dışındaki sorunlar ise bölge içi tehditleri ve riskleri içermektedir. Ancak, güvenlik sorunlarını, kategorik olarak iki sorun altında belirlemek veya iki tür sorun arasında kesin bir ayırım çizgisi çizmek oldukça zordur (Laumulin, 2012, s. 2).

Orta Asya bölgesinin sahne olduğu dış tehditler ve risklerin başında, Afganistan kaynaklı radikalizm, terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığı gelmektedir. Bölgenin, iç tehdit ve risk kapsamında maruz kaldığı sorunların başında ise, su sorunu, sınır sorunu, mayın, organize suçlar, uyuşturucu ve muhtemel nükleer kaçakçılığı sorunları yer almaktadır. Orta Asya devletlerinin güvenlik kapsamında, Afganistan'a karşı pozisyonu Hindistan, İran, Çin ve Rusya ile karşılaştırıldığında daha az bilinmektedir. Orta Asya devletleri, uluslararası platformda yer alan Afganistan meselesinden dolayı, bölgede etkin olan güçler tarafından mağdur olarak görülmektedirler (Laruelle, Peyrouse, & Axyonova, 2013, s. 5).

2.1.1 Afganistan Kaynaklı Sorunlar

Afganistan ve Orta Asya, uzun süreli bir ortak tarihi paylaşmaktadır. Günümüzdeki Afganistan'ın kuzeyi bir başka ifade ile Ceyhun (Amu Darya) nehrinin kuzeyinde kalan bölge, Orta Asya kavramının kullanılmadığı dönemde Türkistan bölgesi olarak bilinmektedir.

Ceyhun nehrinin kuzeyinde hali hazırda Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan devletleri bulunmaktadır. Ceyhun nehri, Afganistan ve Orta Asya'yı tarihsel süreç içerisinde, coğrafi anlamda birbirinden ayırmamaktadır. SSCB'nin kuruluşuna kadar Türkistan olarak bilinen ve günümüzde Orta Asya devletleri ile Çin'in Sincan Uygur Özerk bölgesinin tamamını kaplayan bölge, on sekizinci yüzyılda, Rusya Çarlık imparatorluğunun ilerleyişi ile ayrılmaya başlamıştır. XIX. yüzyıla gelindiğinde, bölge, Rusya Çarlık ve İngiliz sömürge imparatorluklarının birbiri ile rekabeti neticesinde bölünmüştür.

Bölünme yaşanan dönemde, Buhara Emirliği, Orta Asya ve Afganistan arasında kalan bölgeler arasında sınırları oluşturmaktadır. Buhara Emirliğine, 1917 yılında yaşanan Bolşevik ihtilalinden sonra, Rusya tarafından son verilmiştir. Buhara Emirliğinin son emiri Âlim Khan, Bolşevikler ile olan mücadelesi sonrasında, 1920 yılında İngilizlerden bağımsızlığını kazanan Afganistan'a sığınmak zorunda kalmıştır (Laruelle, Peyrouse, & Axyonova, 2013, s. 5).

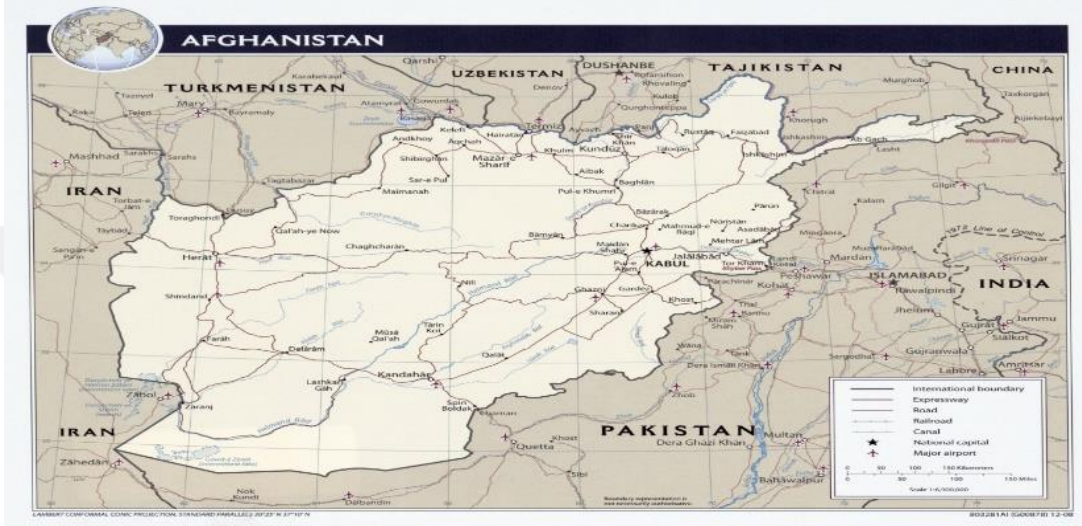
SSCB'nin kurulması ile Orta Asya devletlerinin Afganistan ile olan sınırı SSCB'nin dış sınırlarını oluşturmuştur. SSCB döneminde, Orta Asya devletleri ile Afganistan devleti arasındaki ilişkiler, SSCB'nin merkezi hükümeti üzerinden gerçekleşmiştir. SSCB idaresi, bölge devletlerinin Afganistan ile doğrudan ilişki kurmasına müsaade etmemiştir.

Bu çerçevede, Afganistan ile SSCB arasında yer alan sınır kasabaları, sınır hattından en az 50 km mesafe olacak şekilde inşa edilmiştir. Örneğin, Türkmenistan-Afganistan arasında yer alan İmamnazar sınır hattından Atamurat (eski adı ile Kerki) şehrine olan mesafe yaklaşık 70 km'dir. SSCB döneminde, Orta Asya bölgesi ile Afganistan arasında sınır kasabaları üzerinden de halklar arasında diyaloga fırsat verilmemiştir.

SSCB'nin dağılması sonrasında, Orta Asya devletleri ile ilişkilerini geliştiren Afganistan, Orta Asya olarak tanımlanan bölgenin güneyinde yer almakta ve 652,090 km² yüzölçümüne sahiptir. Yaklaşık 35 milyon nüfusu bulunan Afganistan'ın başkenti Kabil olup, en büyük şehirleri arasında Kandahar, Herat, Mezar-ı Şerif ve Jalalabad bulunmaktadır.

Nüfusun %90'ını Sünniler, diğer kalan kısmının çoğunluğunu ise Şiiiler oluşturmaktadır. 5000 yıllık tarihe sahip Afganistan'da, çeşitli kültürler, gelenekler, dinler hüküm sürmüştür ve Afganistan, büyük bir medeniyet ve eğitim geçmişine sahip olmuştur. Afganistan İslam Cumhuriyeti olarak dünyada tanınan Afganistan, geçmiş tarihlerde Antik Ariana ve Khurasan adları ile bilinmektedir.

Harita 2. 2 Afganistan Siyasi Haritası

Kaynak: (Meuser, 2014)

Afganistan, güneyde çöller, kuzeyde düzlükler dâhil olmak üzere çeşitli tipte arazilerle kaplıdır ve Hindukuş dağları ülkenin merkezinden Pakistan'ın kuzeyine kadar uzanmaktadır. Dünyanın en büyük dokuzuncu kara ülkesi Afganistan, güney ve doğuda Pakistan, batıda İran, kuzeyde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan ve uzak kuzeydoğuda Çin ile sınırdış devlettir. Afganistan'ın Türkmenistan ile 743 km, Özbekistan ile 143 km ve Tacikistan ile 1303 km sınırı bulunmaktadır (Pariona, 2018, s. 2-3).

2.1.1.1 Afganistan'ın Devlet Olarak Teşekkülü (1747-1979)

Afganistan'ın kurucusu sayılan Ahmed Şah Durrani, 1747 yılında Peştun kabilelerini birleştirerek, modern Afganistan devletinin başlangıcı sayılan Durrani İmparatorluğu'nu kurmuştur. XIX. yüzyılın sonlarında Afganistan, İngiliz Hint İmparatorluğu ile Rus İmparatorluğu arasında tampon bir devlet haline gelmiştir (Ray of Hope Foundation, 2018).

Bu dönemde Afganistan, “Büyük Oyun” olarak bilinen İngiliz-Rus güç mücadelesine konu olmuştur. İngiltere, Afganistan’ı doğrudan egemenliğine almak için, 1839-1842 yılları arasında yapılan ilk Anglo-Afgan savaşında büyük bir yenilgiye uğramıştır (Baird, 2008).

Afganistan tarafından yenilgiye uğratılan İngilizler, misilleme olarak 1843 yılında Kabil’i işgal ederek şehrin büyük bir bölümünü ateşe vermiştir. İngilizler, bu savaş ile kendi uhdesinde bulunan sömürge topluluklarının, bağımsızlık yönündeki beklentilerini akamete uğratmıştır.

İngilizler, Kabil’i işgal ederek Hindistan’a doğru ilerleyen Rusların ilerleyişini Herat kapıları önünde durdurmuştur. Büyük Oyun kapsamında, Orta Asya bölgesinde Rusya ve İngiltere arasındaki mücadele, Batı’da sürmüştür (Yazıcı, 2002, s. 81).

İngiltere, Fransa ve Küçük İtalya (Sardinya) devletleri ile birlikte, Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında 1853-1856 yılları arasında yapılan savaşta, Osmanlı İmparatorluğu’nun yanında yer almıştır. Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında meydana gelen savaş Rusya’nın, Polonya ve Macaristan’da ayaklanmaya katılan ve Osmanlı İmparatorluğuna sığınan askerlerin iade edilmesini talep etmesinden kaynaklanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, Rusya’nın bu talebine olumsuz cevap vermiştir. Bunun üzerine, Rusya, Osmanlı İmparatorluğuna karşı savaş ilan etmiştir. İngiltere ve anılan Avrupa devletleri bu savaşta Osmanlı İmparatorluğuna destek vermiştir. İlber Ortaylı bu durumu “*Bu civanmert davranıştan sonra İngiltere, Fransa kamuoyu bizi tutmuştur. Ve İngiliz kamuoyunda ve basınında Türkiye’nin dostları vardır*” şeklinde ifade etmiştir (Ortaylı, 2016, s. 79).

İngiltere ve Afganistan devletleri arasında 1878-1880 yılları arasında yapılan ikinci Anglo-Afgan savaşında Afganistan yenilgiye uğramıştır. Bu savaş sonrasında, Afganistan, topraklarını ve dış işlerinin kontrolünü, tamamen İngilizlere bırakmak zorunda kalmıştır. Öte yandan, aynı yıllarda 1877 yılında başlayıp 1878 yılında sona eren Osmanlı-Rus savaşı meydana gelmiş ve Osmanlı İmparatorluğu mağlup olmuştur.

Çok çetin geçen ve “93 harbi” olarak da bilinene bu savaşta, Sultan II. Abdülhamit halifelik makamını ilk defa Orta Asya’nın Müslüman Buhara, Hive ve Hokand devletlerini ortadan kaldıran Ruslara karşı kullanmış ve Afganistan’a üst düzey heyet göndermiştir (Quataert, 2009, s. 135-136).

Sultan II. Abdülhamid’in destek arayışlarına Orta Asya bölgesi ve Afganistan cevap verememiştir. Osmanlı’ya destek verilmemesinde; Doğuda İngilizlerin Afganistan’ı kontrol altına alması, Batıda ise Rusların Osmanlı’yı yenmesi ve bu iki savaşın sonucunda, Osmanlı İmparatorluğu ile Orta Asya bölgesi ve Afganistan arasındaki bağın fiziksel olarak ortadan kaldırılması yatmaktadır.

İngilizler, Afganistan’ın güney ve doğu sınırlarını oluşturan sınır hattını, Pamir dağlarına kadar uzatan ve Çin ile küçük bir bölgede sınır oluşturacak alan için, Ruslarla anlaşmaya varılıncaya kadar, tek taraflı olarak Durand Line anlaşmasını, 1893 yılından itibaren uygulamaya koymuştur. Duran Line anlaşması, Peştunların yaşadığı bölgeyi ikiye ayırmıştır. Peştun bölgesinin ikiye ayrılması günümüzde dahi, Afganistan ile komşu Pakistan arasında, tam bir uzlaşmayı engelleyen anlaşmazlık noktası olarak kalmıştır (Krambs, 2012, s. 8-9).

İngiltere’nin Afganistan üzerinden bölgede düzenlemeler yapması sadece Orta Asya’yı değil, Hindistan ve Çin sınırlarını da kapsamaktadır. Esasen, İngiltere ve Rusya arasındaki rekabet, Great Game (Büyük Oyun) olarak adlandırılan çekişme, Orta Asya bölgesinden daha büyük bir alanı, içerisinde Hindistan’ın da olduğu bölgeyi kapsamaktadır.

Ruslar için, ana hedef Hindistan’dır. Ruslar, Orta Asya bölgesini, Afganistan’a açılan kapı, Afganistan’ı ise Hindistan’a açılan kapı olarak görmekteydiler.

Rusların Hindistan’a ulaşma çabaları, Japonların, Rusları 1904-1905 yılları arasında yapılan savaşta yenmesi ve deniz kuvvetlerini imha etmesi ile yeni bir süreç girmiştir. Japonlarla yapılan savaş sonrasında, Rusların saygınlık ve ihtişamı uluslararası platformda zarar görmüştür. Ayrıca, I. Dünya savaşında İngiltere ile müttefik olan Rusların, İngilizlerle Büyük Oyunu sürdürmesinin bir anlamı kalmamıştır (Cooley, 2019, s. 4).

İngiltere ile Afganistan arasında yapılan üçüncü Anglo-Afgan savaşından sonra, Afganistan, 1919 yılında İngiltere'den bağımsızlığını ilan etmiştir. Afganistan'da, 1919-1978 yıllarını kapsayan dönemde, devletin idaresine yönelik siyasal reformlar ile ekonomik, sosyal reformlar gerçekleştirilmiştir.

2.1.1.2 SSCB'nin Afganistan'ı İşgali ve Çekilmesi Dönemi (1979-2001)

Sovyetler, mücahit (İslam savaşçıları) olarak bilinen milislerin, daha fazla güçlenmesinin önüne geçmek amacıyla, 27 Aralık 1979 tarihinde Afganistan'a asker göndermiştir. Aynı zamanda, Afganistan'da içte birliğin sağlanması adına, komünist partinin farklı fraksiyonlarını birleştirme yoluna gitmişlerdir. Sovyetler, 1978 yılında PDPA'nın bir parçası olan ve Taraki ve Amin tarafından sürgün edilen PDPA'nın fraksiyon lideri Babrak Karmal'ı, PDPA yöneticiliğine getirmiştir.

Nihayetinde, Sovyetlerin iç ve dış müdahaleleri sonucunda, Afganistan'da Sovyet işgal kuvvetlerinin sayısı 120.000'i bulmuştur. SSCB kuvvetlerine, Demokratik Afganistan Cumhuriyeti (DRA) adı verilen, 25.000- 40.000 arasındaki askeri güçler destek vermiştir. Ayrıca, PDPA partisinin kontrolünde yarı askeri yapıya sahip "Sarandoy" adı verilen, sayıları yaklaşık 20.000'i bulan kabile milis kuvvetleri de işgal döneminde Sovyet güçlerine yardım etmişlerdir.

Bu desteğe rağmen, birleşik Sovyet ve Afgan kuvvetleri hiçbir zaman ülke içinde güvenliği sağlayamamışlardır. Sovyet işgali döneminde, Afganistan, Soğuk Savaşın zirvesinde, ABD tarafından finanse edilen mücahitler ve Sovyet birlikleri tarafından desteklenen komünist hükümet güçleri arasında, bir vekalet savaşına sahne olmuştur. Sovyetlere karşı mücadele eden, 7 partili mücahitler ittifakı 1985 yılında bir araya gelerek Birlik olarak Sovyet kuvvetlerine karşı mücadele kararı almışlardır.

1986 yılında ABD, mücahitlere Sovyetlerle mücadelesinde daha modern silahlar vermeye başlamıştır. Özellikle, Stinger adıyla bilinen güdümlü füzeler, mücahitlerin sahada Afganistan birleşik kuvvetlerine karşı üstünlük elde etmesine neden olmuştur. 1987 yılına gelindiğinde ise, SSCB siyasi bürosu Afganistan'dan çekilmeye karar vermiştir. Afgan hükümeti, Sovyet silahlı kuvvetlerinin Afganistan'dan çekilme programını da kapsayan Cenevre Anlaşmasını (*Geneva Accord*) SSCB, ABD ve Pakistan ile 1988 yılında imzalamıştır.

SSCB'nin çekilme programına göre Afganistan'dan son asker 2 Şubat 1989 tarihinde çekilmiştir. SSCB askeri birliklerinin geri çekilmesinden sonrasında da Mücahit fraksiyonları¹⁵ ve Sovyet yanlısı General Muhammed Necibullah rejimi (1987-1992) arasında çatışmalar sürmeye devam etmiştir. Afganistan merkezi hükümeti, SSCB tarafından işgale uğradığı dönem ve çekilme sonrasında zayıflamıştır.

Bu durum, yerel savaş liderlerinin kontrol altına alınamamasına ve Afganistan'ın, dünyanın farklı yerlerinden dini veya askeri eğitim amacıyla gelen gönüllüler için bir cennet olmasına neden olmuştur (Karrar, 2006, s. 76).

Merkezi hükümetin zayıflığı yanında, İslamcı Gulbuddin Hekmetyar'ın SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesi sonrasında kurulan Afgan hükümetinde yer almayı reddetmesi, mevcut hükümete karşı saldırılara başlaması ve Kabil başta olmak üzere Afganistan'ın büyük şehirlerini bombalaması, ülkede yeni iç savaşların başlamasına sebep olmuştur. Bu defa iç savaş, mevcut hükümet ve Taliban arasında cereyan etmeye başlamıştır.

Esasen, Taliban hareketine katılanların birçoğu Sovyetlere karşı savaşan mücahitlerdir. Mücahitler, Sovyetlerin çekilmesi sonrasında ortaya çıkan ihtilaflar nedeniyle anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Mücahitler yanında Taliban hareketine destek verenlerin bir kısmı, İslam'ın "Deobandi" okulu olarak adlandırılan medreselerde Pakistan'da eğitim alan ve sonrasında ülkeye geri dönenlerdir. Deobandi okulunun, İslami yorumlayış şekli daha çok Suudi Arabistan'da uygulanan "Vahabizm" in yorumlanış şekline benzemektedir.

¹⁵ 1989 yılının başlarında, Mücahitler, Afganistan Peşaver şehrinde, Sovyet yanlısı hükümete karşı "*Afgan Geçici Hükümeti'ni*" kurmuşlardır. Böylece fraksiyon şeklindeki yapılanmaları tek parti haline dönüşmüştür. Tek parti haline gelen yapılanma, *Peşaver Yedilisi*" olarak da bilinen 7 parti liderinden oluşmaktadır. Bu liderler ve partiler sırasıyla; 1. Muhammed Nabi Mohammadi (Afganistan İslami Devrimci Hareketi); 2. Sibghatullah Mojaddedi (Afgan Ulusal Kurtuluş Cephesi); 3. Gulbuddin Hikmetyar (İslam Partisi); 4. Burhanuddin Rabbani (İslam Topluluğu); 5. Yunus Khalis (Hezb-i-İslam); 6. Abdi-Rab Rasul Sayyaf (Afganistan Kurtuluşu İslam Birliği); ve 7. Pir Gaylani (Ulusal İslam Cephesi)'dir. Parti liderlerinden Mohammadi ve Khalis sırasıyla 2002 ve 2006'da doğal sebeplerden vefat etmiştir. Rabbani, 20 Eylül 2011 tarihinde uğradığı bir suikast sonucu öldürülmüştür. Diğer parti liderleri, Afgan siyaseti ve yönetimi konusunda hala aktiftirler (Katzman, 2013, s. 3).

Gerek m¼cãhitler ve gerekse de Pakistan'dan gelenlerin desteklediği Taliban, Afgan h¼k¼metinin başı Ahmed Shah Massoud'un Kabil'den çekilmesi neticesinde 1996 yılında Kabil'de kontrol¼ ele geçirmiştir.

1998 yılında Mezarı Şerif bölgesini de ele geçiren Taliban, ¼lkede etkinliğini artırarak siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda d¼zenlemeler yapmıştır. Yaptığı d¼zenlemelerde, dini ve k¼lt¼rel alanlarda farklılığa m¼saade etmemiştir. Bu çerçevede, 2001 yılında Bamiyan şehrinde bulunan Buda heykellerini imha etmiştir. Afganistan'da giriştiği reformlarla ¼lkeyi dizayn eden Taliban, 1996 yılından itibaren Suudi Arabistan tarafından s¼rg¼n edilen ve mali a¼ıdan g¼çlü Osama Bin Laden'in etkisine girmiştir. Sonuç olarak, Taliban, 1996-2001 yılları arasında teokratik rejim inşa etmiştir (Dupree, ve diğerleri, 2019).

Afganistan'da toplumu d¼n¼řt¼rme hareketi gön¼ll¼ olarak değil, cebri y¼ntemler kullanılarak gerçekeştirilmiştir. 9-11 Eyl¼l 2001 tarihinde ABD'de, El Kaide ter¼r örg¼t¼ tarafından gerçekeştirilen ter¼rist eylemler, Taliban'ın sonunu hazırlamıştır. Ayrıca, 9 Eyl¼l 2001 tarihinde, Taliban'ın en b¼y¼k d¼řmanı, eski devlet başkanı, Kuzey İttifakı lideri Ahmet Shah Massoud, El Kaide ter¼r örg¼t¼ tarafından öld¼r¼lm¼řt¼r.

El Kaide ter¼r örg¼t¼ tarafından, 9/11 Eyl¼l saldırılarından çok kısa bir s¼re önce, Kuzey İttifakı liderinin öld¼r¼lmesi eylemi, Osama bin Laden'in Taliban tarafından koruma altına alınması amacıyla, d¼zenlendiđini akla getirmektedir (Cunningham, 2011).

11 Eyl¼l 2009 tarihinde gerçekeştirilen ter¼rist eylem sonrası, ABD, Afganistan Kabil'e y¼nelik hava saldırıları ve akabinde bir aydan kısa i¼inde kara operasyonlarına başlamıştır. ABD'nin hava ve kara saldırıları sonucu Taliban rejimi yıkılmıştır (Norwegian Afghanistan Committee, 2019).

2.1.1.3 ABD'nin Afganistan M¼dahalesi ve Yeniden İnşa D¼nemi (2001-2019)

ABD'ye yapılan ter¼rist saldırı sonrası, ABD tarafından iadesi istenilen El Kaide ter¼r örg¼t¼ mensupları, Taliban Rejimi tarafından iade edilmemiştir.

Bunun üzerine, Taliban Rejimi ve El Kaide terör örgütünü hedefleyen, ABD ve İngiltere'nin hava saldırılarından sonra, Taliban rejimi 2001 yılının aralık ayında devrilmiştir. 1996 yılında, Taliban'ın iktidara gelişi, halk tarafından barış ve istikrarı getireceği düşüncesiyle memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak yıllar içinde, Taliban idarecilerinin, baskıcı ve köktenci hareketleri, Talibanın halkın nazarındaki değerini düşürmüş ve halkı korkutmuştur.

Taliban rejiminin devrilmesinden kısa süre sonra, Taliban karşıtı güçler, bir geçiş dönemi, geçiş döneminde ise, yeni bir anayasa çalışması ve demokratik olarak seçilmiş bir hükümetin kurulmasına yol açacak bir yönetim süreci üzerinde anlaşılabilir (Dupree, ve diğerleri, 2019).

BMKG, ISAF (Uluslararası Güvenlik ve Destek Gücü)'nü varılan uzlaşma neticesinde 2001 yılında hayata geçirmiştir. Aynı yıl, Bonn Anlaşması ile BM öncülüğünde, Afgan siyasi hayatında etkin aktörlerin bir araya gelmesi sağlanarak, ülkenin yönetimi için gerekli planlar ve mekanizmalar oluşturulmuştur. Bu mekanizmalar kapsamında, Hamid Karzai, Afganistan Geçici Yönetiminin Lideri olarak seçilmiştir. 2002 yılında ise Afganistan Büyük Meclisi Loya Jirga, Hamid Karzai'yi Afgan Geçiş Yönetimi'nin başkanı olarak atamıştır.

Afgan Geçici Yönetimi çalışmalara başlayarak, Anayasa konusunu, 2003 yılında ele almıştır. Yapılan bu çalışmalar sonucunda, Loya Jirga, devlet başkanının yetkilerini güçlendiren yeni bir anayasayı kabul etmiş ve aynı yıl yapılan seçim ile Hamid Karzai devlet başkanı olmuştur. Yaklaşık 30 yıl işlevsiz kalan Afgan parlamentosu 2005 yılında tekrar çalışır hale gelmiştir.

Afganistan genelinde siyasi ve idari anlamda reformlar devam ederken, 2006 yılında, NATO, Afganistan'da güvenliği sağlamaya başlamıştır. 2009 yılında yapılan seçimde Hamid Karzai tekrar devlet başkanı olarak seçilmiştir. 2011 yılı hem Afganistan hem de dünya için güvenlik anlamında yeni düzenlemelere gidildiği yıl olma özelliğini taşımaktadır.

Osama Bin Laden, 2 Mayıs 2011 tarihinde, ABD silahlı kuvvetlerince, Pakistan'ın Abbottabad şehrinde öldürülmüştür¹⁶. Osama bin Laden'in öldürülmesi olayı dünya kamuoyuna, ABD başkanı Obama tarafından” ...*Bugün sevk ve idarende, Birleşik Devletler, Pakistan Abbottabad bölgesinde bir hedefe yönelik operasyon başlatmıştır. Küçük bir Amerikan ekibi olağanüstü bir cesaret ve kapasite ile bu operasyonu yapmıştır. Silahlı çatışmadan sonra Osama Bin Laden öldürülmüş ve bedeni muhafaza altına alınmıştır...*” sözleri ile duyurulmuştur (Phillips, 2011).

Osama Bin Laden'in öldürülmesinden kısa bir süre sonra, 20 Eylül 2011 tarihinde Afganistan'da çok önemli bir mücahidin, eski Afganistan Devlet Başkanı ve Yüksek Barış Konseyi Başkanı, Burhanuddin Rabbani öldürülmüştür. Rabbani, Taliban elçisi gibi görünen ve Rabbani ile müzakere yapması için Hamid Karzai tarafından gönderilen şahıs tarafından öldürülmüştür. Rabbani, mücahidinler arasında müzakere yapmak amacıyla, görüşme yapacağı sırada öldürülen birinci liderdir.

Rabbani'nin suikast sonucu öldürülmesi, Rabbani'nin partisi İslam Birliği ile ilişkilendirilen Taliban karşıtı komutan Ahmed Shah Massoud'a 9 Eylül 2001 tarihinde yapılan suikastı anımsatmıştır (Maley, 2012, s. 94).

Gerek Rabbani ve gerekse Ahmed Shah Massoud'un öldürülmeleri, Afganistan'da güvenliğin sağlanmasının ne kadar zor olduğunu ve dış faktörlerin ne kadar etkin olduğunu göstermektedir. Afganistan, 2011 yılının sonuna doğru, güvenlik temelinde, yeni bir yapılanmaya gitmiştir.

“Afganistan Ulusal Cephesi” olarak bilinen bu yapılanma, Tacik lider Ahmad Zia Massoud, Hazara lider Mohammad Mohaqiq ve Özbek lider Abdul Rashid Dostum tarafından oluşturulmuştur.

¹⁶ Osama Bin Laden'in yakalanması için özel olarak görevlendirilen Afganistan istasyon şefi Jennifer Matthews ve 6 kişilik CIA ekibi, çift taraflı ajan olarak çalışan Ürdünlü Humam Khalil Abu-Mulal al-Balawi tarafından, C4 bomba düzeneği ile Khost üssünde, 30 Aralık 2009 tarihinde ölmüştür. Bu olay, Beyrut'ta Amerikan elçiliğine 1983 yılında yapılan bombalı eylemden sonra, CIA'ye karşı yapılan en ölümcül olaydır. Osama Bin Laden'in bu olay sonrası yakalanması, CIA için itibar meselesi haline gelmiştir.

5 Aralık 2011 tarihinde, Bonn Konferansı ile Afganistan'da, güvenliğin Afgan hükümetine devredilmesi ve NATO'nun, 2014 yılında Afganistan'dan çekilmesi kararlaştırılmıştır. Güvenlik devri ile ilgili çalışmalar yapılırken, El Kaide Terör örgütünün etkin kadroları, Suriye'de savaşmak ve IŞİD saflarına katılmak için bölgeden ayrılmaya başlamıştır. İttifakların her gün değiştiği Suriye'de büyük güçler gibi bölgesel güçler arasında da menfaat çatışması yaşanmaktadır. Nitekim bu çerçevede, Orta Asya bölgesinde nüfuzu artırmak isteyen oyuncuların birbirlerine karşı Suriye'de de saf tuttıkları görülmektedir.

Bölgeler arası bu gelişmeler yaşanırken, El Kaide terör örgütü üst düzey liderlerinin Saif Al Adel'de dâhil olmak üzere İran'da olduğu, Bin Laden'in damadı Süleyman Ebu Ghaith'in Mart 2013 yılında İran tarafından sınır dışı edildiği Katzman tarafından 2013 yılında ifade edilmiştir. ABD, İran'dan, El Kaide terör örgütünün faal elemanlarını tutuklamasını ve uluslararası makamlarca yargılanması için verilmesini talep etmiştir (Katzman, 2013, s. 14).

İran, ABD'nin talebi karşısında sessiz kalarak konu ile ilgili bir açıklama yapmamıştır. 13 Ekim 2013 tarihinde Türkiye gazetesinde çıkan bir haber Afganistan'da başlayan, Türkiye'de sona eren ilginç bir yolculuğu, sayfalarına taşımıştır. Bu haberde” *...Türkiye'nin Suriye'de El Kaidecileri desteklediği ve örgüt üyelerinin geçişine kolaylık sağladığı yönünde yoğun bir propaganda yürütülüyor. Konunun sadece propagandanın ibaret olmadığı ortaya çıktı. İran'ın kendi kontrolündeki El Kaidecileri istihbarat örgütü SAVAMA aracılığıyla Türkiye'ye soktuğu ve buradan Suriye'ye geçirmeye çalıştığı belirlendi. Operasyon tamamlandığında söz konusu militanların Suriye'ye geçmeden önce Türkiye'de kaldıklarına dair bilgi sızdırılacak ve dünya kamuoyu manipüle edilecekti. Kirli oyunu açığa çıkaran Türkiye, diplomatik yollardan İran'ı uyararak, "Ne yapmaya çalıştığınızı biliyoruz, bundan vazgeçin" mesajı ilettili. İran'ın ülkemize kaçak yollardan soktuğu isimlerden birinin de ocak ayında Ankara'da yakalanan El Kaide'nin iki numaralı adamı Süleyman Abu Ghaith olduğu kaydedildi. El Kaide lideri Usame Bin Ladin'in damadı Ghaith, SAVAMA'nın kontrolünde Türkiye üzerinden Suriye'ye sokulacaktı. El Kaide'nin iki numarası, CIA'nın istihbarat desteğiyle MİT ve Emniyet'in ortak operasyonu sonucunda sahte pasaportla kaldığı 5 yıldızlı otelde yakalandı” ifade edilmiştir. (Duvaklı, 2013).*

2013 yılında verilen bu haber sonrasında haberin muhatapları tarafından herhangi bir yalanlama veya haberin teyidi yapılmamıştır. 2013 yılından 2018 yılına kadar olan süreç içerisinde, haber konusu ile ilgili bir bilgi açık kaynaklarda belirtilmemiştir. 2018 yılında farklı bir gelişme yaşanmıştır.

2018 yılında, İran Dışişleri Bakanlığı kaynaklı, İran'dan ayrılan El Kaide terör örgütü mensupları ve içerisinde Osama Bin Laden'in aile efradının bulunduğu şahıslar ile ilgili bir haber gündeme gelmiştir. Bu haberde” *...İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Behram Kasimi, ABD'nin Afganistan'ı işgali sırasında İran'a sığınan El Kaide lideri Usame bin Ladin'in aile üyelerinin Suudi Arabistan'a teslim edildiğini belirtti. İran Dışişleri Bakanlığı'nın internet sitesinde yer alan açıklamaya göre, Kasimi, başkent Tahran'da düzenlediği haftalık basın toplantısında Suudi Arabistan Veliht Prensi Muhammed bin Selman'ın, terör örgütü El Kaide liderlerinden bazılarının İran'da bulduklarına dair iddialarına tepki gösterdi. Bin Selman'ın El Kaide liderlerinin İran'da bulunduğuna ilişkin ortaya attığı iddiaları "büyük bir yalan" olarak niteleyen Kasimi, Riyad yönetimini El Kaide gibi terör örgütlerinin oluşturulmasında rolü olmakla suçladı. İranlı sözcü, Afganistan işgalinin ilk yıllarında El Kaide üyelerinin yasa dışı yollardan İran topraklarına girmek istediğini ancak yakalanarak gözaltına alındıklarını belirterek, gözaltına alınanların vatandaşı oldukları ülkelere iade edildiğini aktardı. Kasimi, İran'a giren kişiler arasında Bin Ladin'in aile üyelerinin de olduğunu ancak Suudi Arabistan'ın talebi doğrultusunda bu kişilerin Suudi Arabistan'ın Tahran Büyükelçiliğine teslim edildiğini...*” belirtilmiştir (Habertürk, 2018).

Afganistan güvenlik sorunlarının temelde içsel faktörlerden kaynaklanmadığı anlaşılmaktadır. Bölgede, münhasıran Afganistan'da, çoklu menfaat çatışmalarının yaşandığı ve ittifakların sıklıkla değiştiği, çatışmaların bir bölgeden başka bir bölgeye kolaylıkla taşındığı müşahede edilmektedir. 2001 yılı sonrasında, güvenlik bağlamında, Afganistan'ın karşılaştığı sorunların çözümünde ve Afgan toplumunun siyasi, sosyal ve ekonomik gelişiminin sağlanmasında ciddi yol alınmıştır.

Ancak, bu ilerlemeye rağmen, ABD ve müttefiklerinin, Afganistan'a yardım etme, reformlar yapma, reformlarının gelişimi, şartlarının belirlenmesi ve uygulanması için etkili planlama oluşturmada yetersiz kalması, güvenlik noktasında başarısızlığa neden olmaktadır (Cordesman, 2013, s. 2).

Afganlılarla yapılan mülakatlarda görüşülen kişilerin çoğu, genel olarak ekonomik gelişmenin, güvenliğe giden en iyi ve en sürdürülebilir yol olarak görmektedirler. Ayrıca, uluslararası yardımların büyük bir kısmını başarısız olarak değerlendirmişlerdir.

Afganlılar, uluslararası yardımların başarısız olmasında iki ana iddia ileri sürmektedirler. Birinci iddiaya göre, fonların çoğu kalkınma için değil, uluslararası güçler için harcanmıştır. İkinci iddia ise fonların, fabrikalar, barajlar ve sulama işleri gibi altyapıya değil, aksine kısa vadeli projelere tahsis edilmesidir (Lijn, 2013, s. 10).

Kaynakların, ihtiyaç duyulan alanlarda kullanılmaması ve yolsuzluk algısı kompto teorilerini besleyerek Taliban isyanını güçlendirmektedir. Afganistan'da, hali hazırda, yolsuzluk döngüsü şiddetini daha da arttırmıştır (Mullen, 2010, s. 135).

2.1.1.4 Afganistan'ın Etnik Yapısı

Afganistan'da etnik gruplar, kabile ve kabile şeklinde olmayan topluluklar olmak üzere, iki grup altında toplanmaktadır. Kabile olarak yapılan etnik gruplarda, soy bağı erkekler üzerinden yürümektedir. Peştunlar, bu şekil gruplara en iyi örnek teşkil etmekte ve Afganistan'ın yaklaşık %40'lık bir etnik grubunu oluşturmaktadır. Soy bağı'nın kurulamadığı durumlarda veya soy bağı'nın geriye dönük olarak izlenemediği durumlarda, kabileyi oluşturan klanlar, birbiri ile bağ kurmakta ve en büyük kabile altında bir araya gelmektedirler.

Afganistan'da, Özbekler, Türkmenler, Hazaralar, Aimak etnik toplulukları bu şekilde bir yapı görünümündedirler. Kabile şeklinde yapılanmayan ve dil bağı ile etnik yapı oluşturan Tacikler, bu ülkede en büyük kabile dışı yapılanmaya sahip, bir etnik yapıyı oluşturmaktadır. Peştunlar dışında kalan, diğer beş etnik yapı, %45'lik bir kısma tekabül etmektedir (Barfield, 2010, s. 22-23).

Harita 2.3 Afganistan Etnik-Dil Yapısı

Kaynak: (University of Texas Libraries, 2018)

Geriyeye kalan %15'lik etnik yapı, Nuristani, Kızılbaş, Beluci, Pamiriler, Kırgızlar, Sihler, Hindular ve diğerlerinden mürekkeptir.

2.1.1.5 Bölgesel Güvenlik İşbirliği

Orta Asya'nın bölgesel güvenliği, Afganistan'daki istikrara ve komşu ülkelerle olan dış ilişkilerine dayanmaktadır. Afganistan, bölgesel güvenliğin sürdürülmesinde değil, aynı zamanda bölgenin ekonomik ve politik gelişimi için de çok önemlidir (Krambs, 2012, s. 5).

Afganistan'da içsel istikrarın sağlanması, başta Orta Asya bölgesi olmak üzere, güvenlik sorunları nedeni ile doğrudan veya dolaylı olarak etkilenecek bölgelerde, güvenlik endişelerinin giderilmesi için bölgesel iş birliğine gidilmiştir. Bu çerçevede, "Asya'nın Kalbi" olarak bilinen İstanbul süreci başlatılmıştır. İstanbul süreci ile bölgede sürekli etkileşimler marifetiyle, güveni tesis ve teşvik etme amaçlanmaktadır. İstanbul süreci ile ortaya konulan bölgesel güvenlik işbirliği, ekonomik ve politik iş birliği için bir platform olarak tasarlanmıştır.

Bölgenin ve Afganistan'ın jeostratejik konumundan kaynaklı çok yönlü zorluklar nedeniyle, İstanbul süreci ile başlatılan işbirliği girişiminin merkez noktasını, 2011 yılı kasım ayı itibariyle Afganistan oluşturmaktadır.

Afganistan, İstanbul sürecinin tüm operasyonel yönlerini koordine eden sürecin kalıcı başkanı ve merkez noktası olarak görev yapmaktadır. İstanbul sürecine müdahil olan devletler, sırası ile her yıl İstanbul sürecine başkanlık ve bakanlar konferansına ev sahipliği yapmaktadır (MFA of Islamic Republic of Afghanistan, 2016, s. 3).

Tablo 2. 1 İstanbul Sürecinde Yer Alan ve Destek Veren Ülkeler

Katılımcı Devletler	Destek Olan Devletler
Afganistan İslam Cumhuriyeti, Azerbaycan, Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Rusya Federasyonu, Suudi Arabistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan, Birleşik Arap Emirlikleri	Avustralya, Kanada, Danimarka, Mısır, AB, Fransa, Finlandiya, Almanya, Irak, İtalya, Japonya, Norveç, Polonya, İspanya, İsveç, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri

Kaynak: Afganistan İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı

İstanbul Sürecine katılan ülkeler, süreç kapsamında alınan kararların gerçekleştirilmesi için aşağıda belirtilen üç unsur üzerinde uzlaşmaya varmışlardır.

A) Afganistan, Afganistan yakın çevresi ve uzak komşularını da kapsayan siyasi görüşmelerde bulunmak,

B) İstanbul Süreci belgesinde ifade edilen, güven artırıcı önlemlerinin (CBM) uygulanmasına yönelik sürekli artan bir yaklaşım göstermek,

C) Özellikle, Afganistan ile ilgili konularda, çeşitli bölgesel süreçler ve kuruluşların çalışmalarına katkı sağlayarak üye ülkelerin politikalarına daha fazla tutarlılık getirmek (Safi, 2014, s. 3).

İstanbul sürecinde, (CBM) güvenlik artırıcı önlemler başlığı altında, Afet Yönetimi, Terörle Mücadele, Uyuşturucu ile Mücadele, Sanayi, Ticaret ve Yatırımlar, Bölgesel Alt Yapı Hizmetleri ve Eğitim hizmetleri bulunmaktadır (Safi, 2014, s. 10).

Afganistan'ın sorunları sadece askeri tedbirlerle değil, iyi bir koordinasyon ve iş birliğinin sağlandığı, siyasi hareketlerle çözülebilir. İstanbul sürecinde dile getirilen, çözümlerin hayata geçirilmesi, bölgesel güvenlik için önem arz etmektedir. Güvenlik yanında, Afgan hükümetine, hastaneler, barajlar gibi ülkeyi geliştirici projelere destek verilmesi gerekmektedir (Geneva Centre for Democratic Control of Armed Forces , 2008, s. 17-18).

İstanbul süreci, mevcut durumda, önemli bölgesel kuruluşlarla doğrudan çalışma ilişkileri kurma ve bu bölgesel kuruluşlarla birbirini tamamlayıcı katkı sağlamanın ötesine geçme çabalarını geliştirmeye ihtiyaç duymaktadır (MFA of Islamic Republic of Afghanistan, 2016, s. 19).

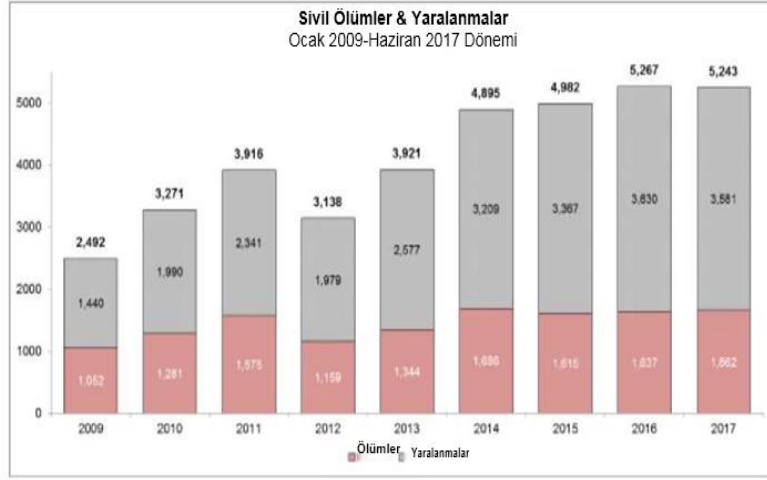
İstanbul sürecinin başlatılması sonrasında, ŞİÖ'ne, Afganistan, tam gözlemci statüsü ile 2012 yılının haziran ayında kabul edilmiştir. 6-7 Haziran 2012 tarihinde, Pekin'de gerçekleşen ve Hamid Karza'nın de katıldığı ŞİÖ toplantısında Afganistan'ın 2014 yılı sonrasında katılımı için kapsamlı bir görüşme gerçekleşmiştir (Katzman, 2013, s. 44).

Ancak, bu görüşmelere rağmen, Afganistan, 2019 yılı itibari ile ŞİÖ'de halen gözlemci statüsündedir. Afganistan'ın gözlemci statüsü devam ederken, ŞİÖ, 8-9 Haziran 2017 tarihinde Astana'da yapılan devlet başkanları toplantısında, Hindistan Cumhuriyeti ve Pakistan İslam Cumhuriyetinin tam üyeliği için karar almıştır (Shanghai Cooperation Organisation, 2017).

İstanbul süreci ile hedeflenen istikrarın ve bölge devletleri ile ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik beklentilerin, gerçekleşmesinin zaman alacağı görülmektedir.

2.1.1.6 Afganistan’da 2018 Yılı İtibariyle Güvenlik Durumu

Grafik 2. 1 Sivil Ölümler ve Yaralanmalar (2009-2017)

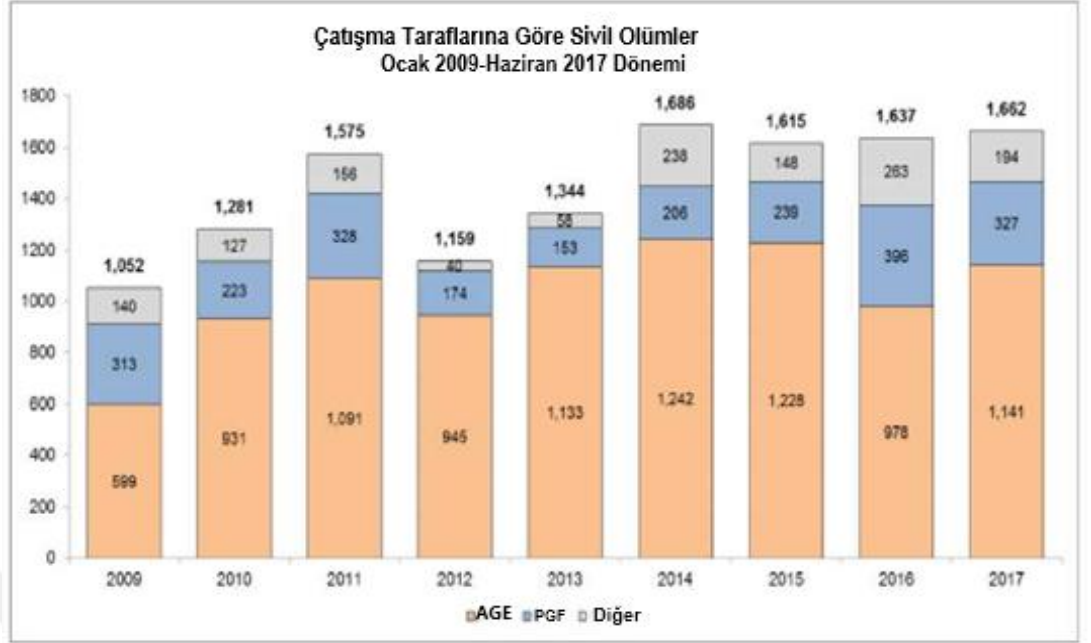
Kaynak: (UNAMA, 2017, s. 3)

Afganistan’da, 2017 yılının ilk altı ayında yaşanan sivil zayıatların çoğunluğu, hükümet karşıtı unsurlar tarafından hedef gözetilmeden ve IED taktikleri kullanılarak, münhasıran intihar bombacılarının kullanılması ve patlayıcı içerisinde baskılı-levha aparatlarının kullanılmasından kaynaklanmaktadır (UNAMA, 2017, s. 3).

Grafikten anlaşılacağı üzere hem sivil ölüm hem de yaralanmalar sayısında artış bulunmaktadır. Sivil ölümlerde tedrici bir artış var iken sivil yaralanmalarda dikkate değer artışlar görülmektedir. Meydana gelen silahlı çatışmalar, evlerin, okulların ve tıbbi kliniklerin zarar görmesine, iş yerleri dâhil olmak üzere eğitim, sağlık ve ekonomik fırsatlara erişimin kısıtlanmasına neden olmaktadır. Şiddetin sürdüğü ve öngörülemeyen şartlarda, aile ve arkadaş kayıplarının ve kendilerinin de bu şiddetin mağdurları olacağına yönelik endişenin, sivil nüfus ve yerel topluluklar üzerinde uyguladığı psikolojik sarsıntı hafife alınmamalıdır (UNAMA, 2017, s. 7).

Afgan ulusal güçlerince güvenliğin devir alındığı tarihten sonra sivil kayıp ve yaralı sayısında artış görülmektedir. Bu durum, Afgan ulusal güçlerinin, güvenliği sağlamada yetersiz kaldığını göstermektedir.

Grafik 2. 2 Çatışma Taraflarına Göre Sivil Ölümler (2009-2017)

Kaynak: (UNAMA, 2017, s. 7)

Öte yandan, Afgan ulusal güvenlik kuvvetlerini hedefleyen Taliban saldırıları, ISAF'ın görev süresini tamamlamasından sonra artarak devam etmiştir. Grafikte görüleceği üzere, sivil ölümlerde, 2016 yılında nisbi bir gerileme olduğu görülse bile 2017 yılında durumun daha da kötüleştiği görülmektedir.

Grafikte hükümet karşıtı unsurlarda (AGE) ve hükümet yanlısı unsurlarda (PGE) silahlı saldırılardan dolayı ölümlerde artış devam etmektedir. Bu Afganistan içi mücadelelerin daha şiddetli bir hale geldiğini göstermektedir.

Tablo 2. 2 Güvenlik Unsurlarına Yönelik Saldırılar

Afgan Ulusal güçleri, uluslararası askeri güçler ve hükümet yanlısı gruplara Taliban tarafından doğrudan yapılan saldırılar	
Afgan Ulusal Polisi	27
Afgan Yerel Polisi	3
Afgan Ulusal Ordusu	6
Afgan Ulusal Güvenlik Güçleri	8
Ulusal Güvenlik Kuruluşu	4
Afgan Sınır Polisi	1
Uluslararası Askeri Kuvvetler ve Diğerleri	1
Hükümet Yanlısı Milisler	4
Taliban tarafından web sitesi ve twitter hesapları üzerinden askeri/güvenlik güçlerine karşı üstlenilen saldırılar sonucu meydana gelen sivil kayıplar	54
Sivil ve sivil hedeflere yönelik doğrudan yapılan saldırılar	
Diğer Sivil Hedefler	10
Sivil Hükümet İdaresi	18
Savcı, Hâkim ve Yargı Mensupları	3
Kabile İleri Gelenleri	5
Müteahhitler/İşçiler	3
Trafik Polisi	1
İbadet Yerleri ve Din Adamları	1
Taliban tarafından sivil ve sivil yerleşimlerine karşı üstlenilen saldırılar sonucu meydana gelen sivil kayıplar	41
Taliban tarafından üstlenilen ve sivil ölümlere yol açan saldırı sayısı	95

Kaynak: (UNAMA, 2017, s. 80)

Taliban, 1 Ocak- 30 Haziran 2017 tarihleri arasında gerçekleşen ve sivil kayıplarla sonuçlanan, 95 saldırının sorumluluğunu aleni olarak üstlenmiştir. Taliban tarafından yapıldığı iddia edilen 95 saldırıdan, 54'ü Hükümet yanlısı kuvvetleri, 41'i de kasıtlı olarak sivilleri hedef almıştır. Yukarıdaki tablo, 551 sivil zayıyat (186 ölüm ve 365 yaralı) ile sonuçlanan 95 saldırının, hedef türüne göre bir dağılımını sunmaktadır (UNAMA, 2017, s. 81).

2.1.2 Radikalizm

Radikalizm, kelime anlamı olarak radikal düşünceler fikirler veya davranış anlamlarına gelmektedir. Radikal ise, aşırı veya mevcut kurumlarda veya siyasi veya sosyal veya ekonomik şartlarda köklü değişikliklerin vücut bulması demektir¹⁷.

¹⁷ Radikal kelimesi anlamı için <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/radical> ve radikalizm kelimesinin detaylı anlamı için <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/radicalism> adreslerine bakınız.

İslam dünyasında, temel sorunlar başında, Müslümanların medeniyet ve teknoloji alanında geri kaldığı, emperyalist batının dünyaya hâkim olduğu, Müslümanların büyük güçlerin maşası ve birlik ve beraberlikten yoksun olduğu, İslam'da reformlar yapılması gerektiği dillendirilmektedir.

Din, kültürü oluşturan unsurların en önemlilerinden biridir. Din unsuru, ait olduğu toplumu, temel öğretileri ve gelenek haline getirilmiş kuralları ile şekillendirmektedir. Semavi dinlerden İslam, Hıristiyanlık ve Yahudilik dinleri de bu etkileşim ile yoğrulmuş ve kendi medeniyetlerini oluşturmuşlardır. İslam kültüründe din ile devlet işleri bir arada yürütülmekte iken batı medeniyetinde din ve devlet işleri birbirinden ayrılmıştır.

İslam kültürü, ümmeti esas almakta ve ahiret hayatının nihai hedef olmasından dolayı, dünyayı, bu hedefe gidecek bir istasyon olarak görmektedir. Batı kültürü, bireyi temel almakta ve iyiliği bu dünyada görmektedir. Bir kültüre göre doğru olan, bir başka kültüre göre doğru olmayabilmektedir. İslam medeniyetinin geçmişteki başarıları ve tekrar hâkimiyet kazanması için ortaya atılan çözüm önerileri, öneri sahiplerinin beslendiği ilmi kaynaklar, dış unsurlar ve buldukları coğrafi alanlara göre, geleneksel İslami metotlardan daha katı şiddet içeren somut hareketlere kadar gidebilmektedir.

Geleneksel İslam anlayışında cihat söylemine yer verilmemekte ve İslam'ın barış dini olduğu çeşitli vesilelerle ifade edilmektedir. Ancak, İslam dünyasında bu düşünceler dışında, değişimin bir an önce gerçekleşmesi ve evrensel bir Müslüman devletinin kurulması, halifeliğin tekrar ihdası için cihadı elzem gören düşünceler de bulunmaktadır.

Bu düşüncelerin, uygun zemin bulması halinde provakatif eylemlerden toplumu terörize edecek eylemlere dönüşmesi kaçınılmaz olmaktadır. Şiddete kolayca yönelebilecek ve taraftar bulabilecek bu düşünceler radikalizm olarak adlandırılmaktadır. Orta Asya bölgesinde gerek Çarlık ve gerekse SSCB dönemlerinde, bölgenin Ruslaştırılması için planlı çalışmalar yapılmıştır. Bölgede yaşayan halkın, duygu ve düşünce dünyasında kırılmalar yaşanmıştır. SSCB döneminde, İslami yaşayış merkezi yönetimin müsaade ettiği kadardır ve din Sovyet ideolojisine hizmet ettiği kadar var olabilmıştır.

Orta Asya devletlerinin SSCB'den ayrılmasından sonra, bölge halkında dine dönüş tekrar başlamıştır. İslam'a dönüş sonrasında, bölgede, radikal görüşler, hatta dini motifli terör örgütlerinin faaliyetleri, özellikle Fergana vadisini paylaşan Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da görülmeye başlanmıştır (Baran, Starr, & Cornell, 2006, s. 7).

İslam'a dönüş ile bölgede radikalist hareketlerin artışı arasında sebep-sonuç ilişkisi bulunmadığı açıktır. Dolayısıyla, Orta Asya bölgesinde radikalizmin yaygınlaşmasının kimlere ne kazandırdığına bakılmalıdır. Mesela, Özbekistan'ın Andican bölgesinde meydana gelen olayın Radikalizm temelinde izah edilmesi ne kadar gerçekçidir.

Bu olayın, Özbekistan ve Orta Asya bölgesi için sonuçları ne olmuştur. Andican olayları neticesinde, Kerimov, Özbekistan'da baskıcı yönetimini sağlam temellere bina etmiştir. Andican olaylarının diğer bir sonucu da Özbekistan'ın Rusya Federasyonu ile ilişkileri daha da güçlenmiş ve Özbekistan Batı ile olan ilişkilerini kesmiştir.

Radikalizmin yayılmasında, sosyo-ekonomik faktörler, siyasi yaşama katılımın engellenmesi ve muhalif grupların baskı altında tutulması rol oynamaktadır. Salt ekonomik faktörler, tek başına radikalizmin nedeni olarak görülmemektedir. Diğer taraftan, beyin yıkama, cehalet, yetersiz eğitim, işsizlik, sosyal sorumluluk bilincinin olmaması, suçluluk ve akıl hastalığı da radikalizmi tetiklemektedir (Sageman, 2008, s. 224).

2.1.2.1 Sosyo-Ekonomik Faktörler

SSCB döneminde, Orta Asya bölgesinde yaşayan halklar, *Yeni Ekonomik Modeli* adı verilen bir program marifetiyle dönüşüme tabi tutulmuştur. Kolhoz olarak da bilinen bu sistem ile yeni eğitim, ekonomi, sosyal, kültürel, siyasi ve tarım politikalarını ortaya konmuştur. Yeni Ekonomik Modelinde özel mülkiyet hakkı kaldırılmıştır. Lenin tarafından, Yeni Ekonomik Modeli, 1921 yılında uygulanmaya başlamış, 1928-1932'den başlayan dönemsel planlamalarla 1930'lu yılların sonuna kadar devam etmiştir (Karabulut F. , 2019, s. 58).

Yeni Ekonomik Modeli olarak adlandırılmasına rağmen, bu sistem, daha çok Orta Asya halkını sosyal ve siyasi anlamda dönüştürmek, kimliğine yabancı hale getirilmesi için kullanılmıştır. 1930'lu yılların sonunda bölgede kolhozlaşma süreci yaklaşık %98'lere ulaşarak yerel halkta travmalara neden ve romanlara konu olmuştur (Karabulut F. , 2019, s. 62).

Bu sistemde, Orta Asya Türkleri ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerinin büyük bir kısmını kaybetmek durumunda kalmışlardır (Demirel, 2018, s. 18). Orta Asya bölgesinde, Milli kimliklerin hızlı asimilasyona uğraması Ruslaştırma için neredeyse tüm engelleri ortadan kaldırmıştır (Karabulut F. , 2019, s. 56).

Orta Asya'da radikalizmin yayılmasında, dış devletlerden ihraç edilen dini ideolojilere karşı, Sovyet sistemi içinde yetişen idarecilerin uygulamaları etkili olmuştur. Radikalleşme, özellikle Orta Asya bölgesinde ekonomisi iyi olmayan ve fakirliğin yoğun olarak yaşandığı yerlerde gözlenmektedir. Yerel halk, geçimi için sınır ve asayiş kontrolünün çok az olduğu yerlerde, mal ve uyuşturucu kaçakçılığı ile organize suç kapsamına giren konularda faaliyet göstermek zorunda kalmaktadır.

Gerçekten de hukuk düzenin olmadığı, kuralların kişi ve aşiretlere göre belirlendiği durumlardan hem dini motifli terör örgütleri hem de organize suç örgütleri nemalanmaktadır. Sosyo-ekonomik faktörler radikalizmi tetiklemele birlikte tek başına sebebi olarak görülmemektedir. Ancak sosyo-ekonomik sorunların kronikleşmesi, zamanla küskün bireyler ve gruplar üzerinde radikal fikirlerin yeşermesine fırsat verebilir. Taklidi olan ve tahkike dayanmayan biat kültüründe, radikal düşünceler aksiyon olarak ortaya çıkabilmektedir.

2.1.2.2 Siyasi Yaşama Katılım ve Baskı Altında Tutulma

Toplum baskı altında tutma, siyasi yaşama katılımdan menetme ve baskıcı yönetim radikalizmin doğrudan bir sebebidir. Böyle bir durumda, muhalifler, radikal grupların kucağına itilmekte ve siyasi faaliyetleri için bu alanı mümkün olan bir yol olarak görmektedirler (Baran, Starr, & Cornell, 2006, s. 44).

Orta Asya bölgesinde, muhalifler, izin verilmesi halinde ülke içinde, izin verilmemesi durumunda ise bölgeye komşu devletlerde veya diğer dost devletlerde örgütlenmeye gitmektedirler.

Ülke içinde siyaset yapılmasına izin verilen grupların faaliyetleri, devlet tarafından zamanla kontrol altına alınmakta ve bu gruplar çeşitli suçlamalara maruz kalmaktadırlar. Ülke dışında faaliyet gösteren muhaliflerde aynı şekilde gözlem altına alınmaktadır.

İstanbul ilinde gözlem altında bulunan, ‘Özbek Hoca’ lakaplı Abdullah Buhari’nin 10 Aralık 2014 tarihinde, Tacikistan ‘Grup 24’ adlı hareketin lideri Umarali Kuvatov’un 5 Mart 2015 tarihinde infazın nedenleri konusunda, adli mercilerce çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Hali hazırda, Orta Asya devler idaresinde yer alanlar, Sovyet sistemi içinde ya daha önce görev almış ya da bu sistemden istifade etmiş kimselerdir. Devlet idaresinde, demokratik değerler, hukukun üstünlüğü, düşüncenin serbestçe açıklanması ve yönetimde çoğulculuk ilkeleri emekleme döneminde dir.

2.1.2.2.1 SSCB Öncesi Baskılanma

SSCB öncesinde, Türkistan olarak bilinen Orta Asya bölgesinde halkın kontrol altına alınması için Rus idarecileri, eğitim konusunu bir araç olarak kullanmıştır. Bir başka ifade ile Orta Asya bölgesinde, Rus nüfuzun tesisi için Rus okulları önemli rol oynamıştır. Barthold, Orta Asya’daki Rus okullarının önemini, “...*Rus okullarının Türkistan/Orta Asya’daki amacı her şeyden önce Avrupa seviyesinde eğitim çalışmasını devam ettirmektir. Rusların Türkistan yönetiminde yer almasından sonraki süreçte eğitimin muhtevası, derslerin muhtevası, Rusların bölgenin yerli halkının yapısı ile dilinin öğrenmesinin ehemmiyeti doğu bilimi çalışmalarımızın gelişimi gibi hususlar önemli kazançtır...*” şeklinde ifade etmektedir (Lunin, 2015, s. 126).

Rus okulları, bölge halkının eğitim yolu ile dönüştürülmesinde bir araç olarak kullanılmıştır. Bu dönemde, Orta Asya bölgesinde yaşayan halkın demografik yapısı incelenerek, halkın ayrıştırılması politikaları bilimsel zemin üzerine inşa edilmiştir.

SSCB İlimler Akademisi Üretim Gücü Araştırma Komisyonu Başkanlığı ve Orta Asya bölümü yöneticiliği yapan Barthold'un, Türkistan bölgesinde yaptığı demografik araştırmaların, bölge halkının dönüştürülme politikalarına önemli katkıları olmuştur¹⁸.

SSCB ilimler akademisi Türkistan bölümü, SSCB sınırları içinde kalan Batı Türkistan'ın yanı sıra İran ve Afganistan'ın demografik yapısını araştırmıştır. Orta Asya bölgesinde demografik yapı çalışmaları koordine eden Barthold, aynı zamanda Türkmenistan ve Kırgızistan'ın tarihlerini kaleme almıştır. Barthold'un tarih yazmalarında, objektif olduğu tartışma konusudur. Barthold, Kazakları, önceki eserlerinde, XV. yüzyılda Timur Krallığı tarafından işgale uğramayan Özbekler olarak ifade etmiştir. Ancak, daha sonra, Kazakların Özbek olduğu fikrini değiştirerek, Kazakların, aslında Kırgız olduğunu iddia etmiştir (Barthold, 1962, s. 66).

1917 ekim ihtilali sırasında, Orta Asya'daki nüfus yapısının, Rus yönetimi tarafından iyi bir şekilde bilindiği, Barthold idaresindeki bölümün yaptığı çalışmalardan anlaşılmaktadır. Orta Asya bölgesinde demografik yapının bilinmesi, SSCB'nin kuruluş ve sonraki dönemlerinde, bölge devletleri idari sınırlarının planlamasında belirleyici faktör olmuştur (Green, 2000, s. 71).

2.1.2.2.2 SSCB Dönemi Baskılanma

SSCB döneminde, Birlik içerisinde Sovyet ideolojisi ön planda tutularak ulusal kimlik dikkate alınmamıştır. Orta Asya devletleri arasındaki sınırlar herhangi bir etnik yapı veya sosyolojik bir duruma göre değil, aksine nüfusların birbirine geçtiği bölgelerde oluşturulmuştur. Kazakistan'da Rus ve Alman, Kırgızistan'da Koreli, Özbekistan'da Tacikler bulunmaktadır. Tacikistan sınırları içinde, Özbek, Rus, Ermeni, Türkmenistan sınırları içinde ise Özbek, Rus ve Tatar etnik yapıları muhafaza edilmiştir.

¹⁸ Türkistan tarihçisi olarak bilinen V.V. Barthold, 1869 yılında St. Petersburg'da doğmuştur. Alman orjinli ve zengin bir aileye mensuptur. Wilhelm olan ismini Vasily Vladimiroviç olarak değiştirmiştir. 1912-1930 tarihleri arasında, Rusya Bilimler Akademisi üyesi olarak görev yapmıştır. Bir başka deyişle, Çarlık döneminde başladığı görevini SSCB döneminde vefatına kadar sürdürmüştür. Barthold, birçok Avrupa, İstanbul ve Kahire kütüphanelerinde çalışmıştır. 1917 yılında, Kırgızlar ve Türkmenlerin tarihini kaleme almıştır. Türkistan tarihi ile ilgili Atatürk'ün daveti üzerine İstanbul'da sunum yapmıştır. Daha detaylı bilgi için "Four studies on the History of Central Asia" isimli esere bakınız.

SSCB döneminde, Kafkasya kökenli topluluklar, Ahıska Türkleri gibi zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Orta Asya bölgesi Kafkasya'dan gelen zorunlu göçe de ev sahipliği yapmıştır. Orta Asya'da Sovyet yönetimi, İslam'ı ruhsuz, dogmatik ve okuma yazma bilmeyen cahillerin peşinden koştuğu ve eski şaşalı günlerinden uzak bir inanç sistemi olarak sunmuştur.

Ayrıca, Müslüman menşeli kurumları baskılayarak, asli köklerinden kopararak, Müslüman halkın dini yaşayışlarını, günlük dini ibadetlerini yerine getirecek şekilde sınırlamışlardır. Müslüman kitle, Sovyet eğitim sistemine katı bir şekilde tabi tutulmuştur. 1960'lı yıllarda bir Müslüman sadece doğarken, evlenirken ve ölürlen, İslam dini esaslarına göre hareket etmiştir. Bu esaslar dışında ise tüm hayatını, Sovyet sistemine göre şekillendirmiştir.

Neredeyse, tüm Orta Asya entelektüelleri, bu şekil bir dini yaşayışı normalleştirmiştir. Halk kitleleri, Sovyet ideolojisine göre gelişen kültürü benimseyerek, İslam bilgisinden ve yaşayışından uzaklaşmıştır. Özellikle komünizmden kaynaklı seküler yaklaşım ve Marksizm-Leninizm yoluyla kurtuluşa inancın aşılması, Müslümanlar arasında kültürel ve psikolojik bir boşluk yaratmıştır (Baran, Starr, & Cornell, 2006, s. 12).

Bu kültürel ve psikolojik boşluk, Orta Asya devletlerinin SSCB'den ayrılmasından sonra, bölge halkını, dış devletlerden ithal edilen ideolojilere açık hale getirmiştir. Radikal akımlar ve dini terör motifi terör örgütleri, bu baskılanmanın ve ithal edilen İslami anlayışın bir eseri olarak ortaya çıkmıştır. SSCB tarafından, dini yaşayışla ilgili makro seviyede yapılan düzenlemeler, bireysel düzeylerde kabul görmemiştir (Alimahomed, 2011, s. 152).

2.1.2.2.3 Orta Asya Devletlerinde Bağımsızlık Sonrası Baskılanma

SSCB'nin, Müslümanları baskılaması ve kültürel bütünleşmeye zorlaması, Orta Asya devletlerini bağımsızlık sonrasında rol model arayışına itmiştir. Özellikle Türkiye, demokratik yapısı, İslam'ı barış dini olarak yaşanabilir bir örnek olarak temsil etmesi ve Orta Asya halkı ile aynı etnik yapıya sahip olması nedeni ile Orta Asya devletlerince referans olarak alınmıştır.

Sünni gelenekten gelen Suudi Arabistan ve Şia geleneğinden gelen İran'ın da bu bölgedeki münasebetleri artmıştır. Bölgenin zengin doğal kaynakları ve jeostratejik önemi, sadece Müslüman devletleri değil, diğer büyük güçlerin de bu bölge üzerinde yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Bölgenin hegemon gücü Rusya, Çin, Amerika ve AB, Afganistan kaynaklı terör ve radikalizm tehditlerini minimize etmek için bölge devletleri ile ikili işbirliği ve bölgesel örgütler vasıtasıyla işbirliğini geliştirmişlerdir.

Bölgesel güç Türkiye, TİKA ve açık diplomasi yolu ile İran ise elçilikleri ve kapalı kapılar ardında sürdürdüğü siyaseti ile bölge devletleriyle işbirliğine gitmiştir. Rusya'nın önderliğinde kurulan KGAÖ, Çin'in daha çok etkin olduğu ŞİÖ, AGİT gibi bölgesel örgütler Orta Asya devletlerinin terörle ve radikalizm ile mücadele kavramları üzerinde etkin olmuşlardır. Afganistan kaynaklı dini motifli terör örgütleri ve radikal akımlar ile Orta Asya devletleri içinde neşet eden dini motifli terör örgütleri ve radikal akımlar, Orta Asya devletleri için değil, büyük bir Müslüman nüfus barındıran Çin, Rusya Federasyonu ve İran için de bir tehdit oluşturmaktadır.

Radikalizmin Çin, Rusya Federasyonu ve İran'daki anlaşılma şekli ile dünyada anlaşılma şekli arasında farklar bulunmaktadır. Radikalizm ile mücadelede bu devletlerin ortak bir uzlaşıya sahip oldukları görülmektedir. Bu çerçevede, Orta Asya bölge devletleri ile Doğu Türkistan'da yaşayan halklar arasında alfabe birliğinin sağlanamamış olması dikkate değerdir. Bölgede alfabe birliğinin olmaması, büyük medeniyetlere ev sahipliği yapan bölge halklarının, kültürel birliğini menfi yönde etkilemiştir.

Orta Asya devletlerinde, Türkmenistan 1993 yılında, Özbekistan ise 1995 yılında Latin Alfabesine geçiş yapmıştır. Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan'da Kiril alfabeleri halen kullanılmaktadır. Kiril alfabesi kullanan Kazakistan, 2025 yılında Latin alfabesine geçmeyi planlamakta ve bu meyanda alfabede kullanılan harf sayısını 32'ye indirerek, pilot bölgelerde uygulamaya başlamıştır. Çin'in hâkimiyetinde bulunan Doğu Türkistan (Sincan Uygur Özerk Bölgesinde) ise önce Arapça, 1955 yılında 10 yıllık süre için Kiril Alfabeti, 1965-1983 yılları arasında Uygur Latin alfabesi ve 1983 yılından sonra ise Arapça esaslı Uygur alfabesi yedek alfabe olarak da Latin alfabesi kullanılmaktadır.

Orta Asya bölgesinde, halk dini vecibelerini yerine getirirken geçmişe oranla daha az kontrole tabi tutulmasına rağmen, gençlerin dini eğitim alacağı ve dinini öğreneceği müesseseler ortaya konulamamıştır. Dini müesseseler ve devlet kontrolündeki yapılar bu ihtiyacın giderilmesini sağlayacak tedbirler almakta gecikmişlerdir.

2.1.2.3 Radikalizmin Orta Asya ve Dünyada Anlaşılma Şekli, Benzerlikler ve Farklılıklar

Orta Asya devletlerinin terörizme bakış açısı diğer bölge dışı devletler ile paralellik gösterirken, radikalizme bakış açısında bu devletler ile arasında temel farklılıklar bulunmaktadır. Bu temel farklılığın sebeplerinden birisi, özellikle Tacikistan'da meydana gelen iç savaş ve bu savaş nedeni ile tehdide maruz kalabilecek diğer devletlerin bölgedeki faaliyetleridir.

Tacikistan'da 1992 yılında başlayıp 1997 yılında sona eren iç savaş, Orta Asya devletlerinin bağımsızlığını kazanmasından sonra Müslümanların acı bir tecrübe yaşamasına ve bölgede radikal akımların güçlenmesine sebep olabilecek gelişmeleri doğurmuştur. 1992 yılında, yönetimde kısa süreli bir koalisyon dönemin akabinde, SSCB döneminin bakiyesi güvenlik güçlerinin Başkent Duşanbe'yi ele geçirmesi ve mevcut başkan İmomali Rahmanov'u devlet başkanı ilan etmesi ülkeyi iç savaşa götürmüştür.

İç savaş, Tacikistan nüfusunun yaklaşık yüzde 1 veya 2'sine tekabül eden sayıda vatandaşının ölmesine, 1,2 milyon insanın yerlerinden olmasına, tahmini 1 milyon insanın göçmen konumuna düşmesine ve ekonominin çökmesine neden olmuştur. İç savaşın başlangıcında Rusya taraf tutmamıştır. Savaşın sonuna doğru ise SSCB döneminde, Tacikistan yönetimine olan yakınlık, Rus ordusu ile ilişkiler, Tacikistan Garm bölgesi ve radikal İslamcılar arasındaki bağlar nedeni ile neokomünistler olarak adlandırılan tarafı desteklemiştir¹⁹.

¹⁹ Daha detaylı bilgi için, http://factsanddetails.com/central-asia/Tajikistan/sub8_6a/entry-4858.html sayfasına bakınız.

Tacik iç savaşı, bir daha aynı güvenlik sorunlarıyla karşılaşmamak için, devlet tarafından seküler anlamda bir takım önlemler alınmasına vesile olmuştur. Diğer Orta Asya devletleri de Tacikistan'da yaşanan iç savaştan dolayı caydırıcı tedbirler almıştır.

Tacikistan'da, çocukların 18 yaşına kadar tek başına camiye ibadet amaçlı gitmelerine izin verilmemiştir. Çocuklara, babalarının refakati durumunda, ibadet yerlerine girişlerine müsaade edilmiştir. Son yıllarda, Tacikistan'da, bu idari tedbirin terk edilmeye başlandığı görülmektedir. Bölgede, benzeri iç karışıklara sahne olmamak için radikal akımlar, dini motifli terör örgütü kapsamına alınmıştır.

Radikal dini akımlar, yöntem, hedef kitle ve hedef kitleye ulaşmada kullanılan vasıtalar açısından, dini motifli terör örgütlerinden farklıdır. Radikal dini akımların dini motifli terör örgütü olarak kabul edilebilmesi için, silahlı bir aparatının olması, gerçekleştirmiş oldukları eylemlere toplumda infial uyandırması, korku ve kargaşaya neden olması gereklidir.

Orta Asya devletlerinin, radikalizme bakış açısı, tanımlaması ve mücadele yöntemleri, diğer modern devletlerin bakış açısından tamamen farklıdır. Orta Asya devletleri, radikal dini akımlara yönelik taktiksel ve operasyonel çalışmalara yoğunlaşırken, bölge dışı devletler ve etkin güçler, daha çok stratejik mücadele yöntemlerini kullanmaktadır.

2.1.2.4 Orta Asya'da Radikalizmi Önleyici Önlemler

Orta Asya bölgesinde, radikalizm ve terörizm ile mücadele genel bir çerçeve içerisinde yapılmaktadır. Çoğu zaman radikalizm ile mücadele yöntemleri ile terörle mücadele yöntemleri karıştırılmaktadır. Orta Asya bölgesinde, uluslararası kuruluşlar ve bölgesel kuruluşlar tarafından radikalizm ile mücadele yöntemlerini konu edinen teorik ve pratik eğitimler düzenlenmektedir.

Eğitim programlarına ilaveten mevzuat alanında da çalışmalar yürütülmektedir. Orta Asya devletlerinin terörle mücadele de aldıkları önlemler, terörizm ile mücadele alt başlığı altında teferruatlı inceleneceğinden burada sadece uluslararası kuruluşlar tarafından dikkate değer görülen ve radikalizmin önlenmesine matuf çalışmalardan bahsedilmektedir.

Orta Asya'da bölgesel iş birliğini teşvik etmek ve yabancı terörist savaşçılara yönelik etkili karşılık vermek amacıyla, Duşanbe'de 26 Şubat 2015 tarihinde üç gün süren bir çalıştay düzenlenmiştir. Bu çalıştay, Orta Asya bölgesi için yapılmış ilk çalıştay özelliğini taşımaktadır. AGİT Tacikistan Ofisi ve AGİT Sınırşan Tehditler Dairesi koordinesinde düzenlenen çalışmaya, AGİT'e üye devletler ve iş birliği statüsüne sahip ortakları temsilen 150 hükümet ve sivil kuruluş temsilcisi katılmıştır. Çalıştay, şiddet içeren aşırılık hareketleri ve radikalizmin artması (VERLT),

AGİT'e üye devlet vatandaşlarının bulunduğu ülkeden ayrılarak savaş süren alanlara yönelmesi ve bu alanlarda terörist eylemlere katılmasından dolayı düzenlenmiştir (Shoinbekova, 2015).

Çalıştayda, akademisyenler, din âlimleri, hükümet yetkilileri, aşırılık ve radikalizm ile mücadele eden kuruluşların temsilcileri fikir teatisinde bulunmuştur. Çalışmaya, UNCTED, UNODC, BM El Kaide İzleme Birimi, BDT Anti-Terörizm Merkezi temsilcileri, ŞİÖ'nün bölgesel anti-terörizm birimi ve NATO'nun ilgili temsilcileri de iştirak etmişlerdir.

2.1.3 Terörizm

Terör, büyük çaplı korku veren ve bireylerde yılgınlık yaratan bir eylem durumunu ifade ederken, terörizm, siyasal amaçlar için mevcut durumu, yasadışı yollardan değiştirmek amacıyla örgütlü, sistemli ve sürekli terör eylemlerini kullanmayı bir yöntem olarak benimsemiş durumdur. Terörizm, genel anlamda sınır tanımayan, hedef gözetmeyen, şiddet içeren ve korkuya dayalı ideolojik değişim için senkronize edilmiş suç hareketleri olarak görülebilir.

Günümüzde, terörizmin ne olduğu ve tam olarak üzerinde uzlaşa sağlanmış bir tanımı yoktur. Terörizm tanımının yapılamaması, terör ile mücadele de uluslararası platformda ortaya konacak ortak mücadele stratejisinin belirlenmesini engellemektedir. Terör tanımı, devletten devlete de değişmektedir. Bir devlet için terörist sayılan bir grup, başka bir devlet için özgürlük savaşçısı, gerilla şeklinde tanımlanabilmektedir.

Birleşmiş Milletler nezdinde de bütün devletlerin terör tanımında, uzlaşa sağladıkları bir tanım yapılamamıştır. BM tarafından 1999 yılında sözleşme altına alınan “Terörizmin Finansmanının 2. Maddesinin 1. (b) paragrafında terörizmin tanımı; “...*Bir sivilin ölümüne veya ciddi bir şekilde yaralanmasına sebep olma amaçlı veya silahlı bir çatışma içerisinde yer almayan sivil şahıslara aynı şekilde yönelen şiddet hareketlerine sebep olan diğer herhangi bir eylem, eylemin amacı ya da bağlamı gereğince bir halkı tehdit etme ya da bir hükümeti ve ya uluslararası organizasyonu herhangi bir harekette bulunmaya veya bulunmamaya zorlamak...*” şeklinde yapılmıştır. Terörün, genel tanımından ziyade terörü oluşturan unsurlar üzerinde çalışmalar yapılarak, unsurlardan tümevarım yöntemi ile terör tanımına ulaşılmaya çalışılmıştır²⁰. Alex Schmid tarafından, terörizmin tanımına yönelik, 1984 yılında yapılan çalışmalarda, terörizm ile ilgili aşağıda tabloda gösterilen 109 kısa tanım belirlenmiştir. Schmid, belirlenen tanımlara ilişkin olarak katılımcılardan alınan cevapları ve yüzdelik değerleri, bu alanda araştırma yapan diğer ilim adamlarına göndermiştir²¹.

Tablo 2. 3 109 Unsurlu Terörizm Tanımlanma Aralığı

Sıra	Unsur	Aralığı (%)
1	Şiddet, Zorlama	83.5
2	Siyasi	65
3	Korku, terör ağırlıklı	51
4	Tehdit	47
5	(Psikolojik) Etkiler ve Beklenen Reaksiyonları	41.5

Kaynak: (Schmid & Jongman, 2005, s. 5-6).

²⁰ Terörizm ile mücadele amacıyla, BM tarafından yapılan sözleşmeler ve alınan kararların detaylı incelemesi için, aşağıda belirtilen sözleşmeler ve kararlara bakılmasında yarar görülmektedir. Convention on Offences/Acts Committed on Board Aircraft – 1963, Convention for Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft – 1970, Convention for Suppression of Unlawful Acts Against Safety of Civil Aviation – 1971, Convention on Crimes Against Internationally Protected Persons, Including Diplomatic Agents – 1973, Convention Against Taking of Hostages – 1979, Convention for Physical Protection of Nuclear Material – 1980, Convention for Suppression of Unlawful Acts Against Safety of Maritime Navigation – 1988, Protocol for Suppression of Unlawful Acts Against Fixed Platforms Located on the Continental Shelf – 1988, Convention on the Marking of Plastic Explosives for Detection – 1991, Convention for Suppression of Terrorist Bombings – 1997, Convention for Suppression of Financing of Terrorism – 1999, Convention for Suppression of Acts of Nuclear Terrorism -2005.

²¹ Alex P. Schmid, terörizm ve terörle mücadele konularında akademik çalışmalar yapmanın yanı sıra bu çalışmaların pratik uygulamalarını sahada gören nadir araştırmacılardan birisidir. Schmid, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suçlarla Mücadele (UNODC) birimi terörle mücadeleden sorumlu dairesinin başkanlığı görevini ifa etmiştir.

Terörizm alanında saha çalışması yapan araştırmacılar ve akademisyenlerden gelen geri bildirimine göre, terörizm için belirlenen tanımlamaların sayısı 100'de sabitlenmiştir²². Sabitlenen tanımlara ilişkin katılımcılardan elde edilen verilerin analizinde, şiddet ve güç kullanımı tanım sıralamasında önceliği almıştır. Şiddet ve güç kullanımını, siyasi (ideolojik) hedefler izlemekte, ideolojik hedefleri ise sırasıyla terör ağırlıklı korku ve tehdit, psikolojik etkiler ve bu etkilere karşı gösterilen reaksiyonlar izlemektedir (Schmid A. , 2004, s. 382).

Orta Asya devletler özelinde terörizm ve radikalizm konuları, Schmid tarafından geliştirilen ve üzerinde uzlaşa sağlanan, terörizm tanımını oluşturan faktörler dikkate alınarak incelenmiştir. Terör örgütleri, organize suç örgütlerinden ayrılmaktadır. Terör örgütlerini, organize suç örgütlerinden ayıran temel unsur, örgütsel motiflerde saklıdır. Terör örgütleri ideolojik temelde mücadele ederken, organize suç örgütleri maddi çıkarlar temelinde hareket etmektedir.

Orta Asya bölgesindeki, cihatçı terörist ağların kaynağı, mevcut yapısı, yetenekleri ve kaynakları hakkında bölgede açık kaynaklardan bilgi derlenememektedir. Nisbi olarak elde edilen bilgiler de genelde teyide muhtaç bilgilerdir(Sanderson, Kimmage, & Gordon, 2010, s. 3).

Ancak sınırlı veri teminine rağmen, bölgede FSB kontrolünde Şii faaliyetleri ve CIA kontrolünde Vahabizm faaliyetlerinin sürdürüldüğü şeklinde duyular alınmaktadır. Bölge ve dünya için tehdit oluşturan IŞİD terör örgütünün kuruluşu hakkında Afganistan eski devlet başkanı Hamid Karza'nın ifadeleri dikkat çekici bulunmaktadır.

Hamid Karzai, 2017 yılında vermiş olduğu bir beyanda; IŞİD terör örgütünün ABD tarafından bir araç olarak kullanıldığı ve ABD'nin, Afganistan'da uzun süreli askeri varlığına dayanak olması adına bu örgütü desteklediğini ifade etmiştir.

²² Tablo 1.2'de ilk 5 tanım aralığı asli unsurlar olarak belirleyici olduğundan çalışmada temel veri olarak kullanılmıştır. Kaynak eserde ifade edilen diğer tanımlamaların önem derecesi, asli unsurları etkilemeyeceğinden hareketle çalışmada bu veriler tablo üzerine işlenmemiştir.

Karzai dışında, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı ve Pakistan'daki bazı hesaplardan da bu konuda çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. IŞİD terör örgütüyle ilgili ortaya atılan bu iddialar salt ABD düşmanlığı ile ifade edilemez. SSCB'nin Afganistan'ı işgali sırasında, Afganistan'daki İslamcı savaşçılara ABD tarafından verilen destek ve ABD kuvvetlerinin Irak'ı işgal etmesinden sonra, IŞİD terör örgütünün ortaya çıkması gibi bazı ilgili gerçekler iddiaların kaynağını oluşturmaktadır (Kugelman, 2019).

Orta Asya bölgesinde faaliyet gösteren ve daha sonra El Kaide ve Taliban ile ortak hareket eden terör örgütleri arasında Özbekistan İslam Hareketi (IMU) ve bu örgütten kopmalar sonucu Pakistan kırsalında kurulan İslami Cihat Birliği (IJU) terör örgütü dikkati çekmektedir. Ayrıca, Orta Asya bölgesinde terör örgütleri arasında radikal dini akımlardan olan Hizbüt-Tahrir örgütü de yer almaktadır.

2.1.3.1 Özbekistan İslam Hareketi (IMU)

Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'da terörist faaliyetlerde bulunan başlıca terör örgütü Özbekistan İslami Hareketi adlı örgüttür (Sanderson, Kimmage, & Gordon, 2010, s. 5).

Orta Asya'nın en büyük cihadist grubu Özbekistan İslam Hareketi 1992 yılında, Tahir Yuldashev tarafından Özbek şehri olan Namangan şehrinde kurulmuştur. Bu hareket daha sonra Fergana Vadisinin Özbekistan tarafında faaliyet göstermiştir. IMU militanları, bu bölgede yerel pazarlarda fiyat belirleme, düzenin sağlanması için emirler çıkarma, suçluları cezalandırma konularında inisiyatif almışlardır. El Kaide terör örgütü ile irtibatlanan örgütün 1999-2005 yılları arasında 8000 mensubu yakalanmıştır (Broda, 2015, s. 6).

Yuldashev'in düşünce dünyası, Suudi Arabistan, Pakistan ve Afganistan'a yaptığı seyahatlerin neticesi olarak Vahabizm ve Deobanizm ile şekillenmiştir²³.

²³ Deobandizm, Hz. Muhammed'in (S.A.V.) hayatını ve yaşadığı zaman dilimini taklit etmeye çalışan, muhafazakâr selefist bir düşünce sistemidir. Deobandi felsefesi ilk olarak, 1867 yılında Hindistan'ın Deoband kentindeki Dar ul-Ulum Medresesinde ne'şet etmiştir

Taliban'ın izni ile IMU terör örgütü Afganistan'da eğitim kampı kurmuştur. Fergana Vadisinde yer alan bütün militanlar bu kampa gelerek terör taktikleri konusunda Taliban'dan eğitim almışlardır. 2001 yılında, Amerika liderliğindeki koalisyon güçlerinin saldırılarına karşı, Taliban ve El Kaide terör örgütü yanında yer alan IMU büyük güç kaybına uğramış ve liderini Afganistan'da kaybetmiştir.

Örgütün insan kaynakları, Sürekli Özgürlük Harekâtı (*Operation Enduring Freedom*) kapsamında, icra edilen operasyonlarda büyük darbe almıştır. Örgütün, yaklaşık 150 kişilik bir savaşçı grubuna sahip olduğu değerlendirilmektedir (Baran, Starr, & Cornell, 2006, s. 27).

2.1.3.2 İslami Cihat Birliği (IJU)

2002 yılının mart ayında, Özbekistan İslami Hareket Örgütü'nden (IMU) ayrılan bir grup tarafından, Pakistan kırsalında yerel kabilelerin kontrol ettiği alanlarda kurulan bir terör örgütüdür. Örgüt, kuruluşundan itibaren Özbek devletine karşı savaş esas almıştır. El Kaide terör örgütü benzeri bombalama eylemleri yöntem olarak seçen örgüt, Özbekistan dışında terör eylemleri gerçekleştirmiştir.

Özbekistan'da Amerika ve İsrail elçiliklerini 2004 yılında hedef almıştır. Örgüt, adını İslami Cihat Grubundan İslami Cihat Birliğine değiştirmiştir. Terör örgütü El Kaide ile yakınlaşan örgüt, Pakistan, Batı Avrupa ve özellikle Almanya'da nokta terör saldırıları düzenlemiş ve Afganistan'da birçok bombalama eylemi gerçekleştirmiştir (Broda, 2015, s. 17-18).

Bahse konu terör örgütü, Haqqani ağı ile işbirliğine girerek, Afganistan'da intihar saldırıları gerçekleştirmiştir. Afganistan ve Pakistan'da faaliyetlerine halen devam eden örgütün, 100-200 arasında değişen mensubu bulunmaktadır (United States Department of State, 2017).

2.1.3.3. Hizbüt Tahrir Örgütü

Hizbüt Tahrir örgütü, 1952-1953 yıllarında şeyh Taquiuddin al- Nabhani tarafından, Ürdün yönetiminde olan Doğu Kudüs'te kurulmuştur. Hizbüt Tahrir örgütünün temel amacı, halifelik müessesini yeniden ihdas etmektir.

Osmanlı Devleti uhdesinde olan halifelik müessesesi, Osmanlı devletinin yıkılmasını müteakiben 1924 yılında resmen kaldırılmıştır. Örgüt, küresel çapta halifeliğin yeniden ihyası ile Müslümanların birlikte hareket etmesini önemli görmektedir.

Al-Nabhani'in 1977 yılında vefatından sonra, yerine gelen Filistinli imam Abu Yusuf Abdul Qadim Zallum, örgütün liderliğini vefat ettiği 2003 yılına kadar sürdürmüştür. Daha sonra örgüt liderliğini, Ürdün'de örgüt sözcüsü olarak görev alan Ata Ibnu Khaleel Abu Rashta devralmıştır. Günümüzde 40'tan fazla ülkede aktif olan Hizbüt Tahrir örgütünün ideolojik merkezi, Londra'da resmi merkezi ise Ürdün'de bulunmaktadır (Baran, Starr, & Cornell, 2006, s. 19).

İslam cihada önem atfederken, cihadı bir savunma silahı olarak kendini savunmak için kullanılmasını kabul etmemektedir²⁴. Hizbüt Tahrir örgütü, İslami hayatın bir beldeye yaşanıp yaşanmadığını ve şeri hükümlere göre yönetilip yönetilmediğini Darül-İslam ve Darül-harb kavramlarına göre tanımlamaktadır. Örgüt terminolojide, Darül-harbi, inanç sahibi olmayanların yurdu olarak tanımlamaktadır.

Darül-İslam kavramı için ise beldeye yaşayan halkın Müslüman olmasının önemli olmadığını kabul etmektedir. Beldede bakılması gereken hususlar, hangi yönetim şeklinin uygulandığı ve güvenliğin kim tarafından sağladığı hususlarıdır. Örgüt, günümüzde Müslüman toplulukların Darül-harb şartlarında yaşadığını, ekonomiden eğitime kapitalist sistemin egemen olduğunu ve bu durumun yaşamın tüm alanları için geçerli olduğunu dile getirmektedir.

Dolayısıyla bu alanlarda hâkimiyetin Allah (C.C.)'ye değil, insanlara ait olduğunu ve İslam'a uygun olmayan uluslararası sözleşmelerin bu gerekçeden dolayı tanındığı belirtilmektedir. Sistemin değiştirilmesi için Hizbüt Tahrir örgütü bir siyasi parti olarak teşkil edilmiştir²⁵. Örgüt, Özellikle Orta Asya, Orta Doğu, Bazı Avrupa ve Afrika ülkelerinde eyalet şeklinde örgütlenmiştir.

²⁴ Detaylı bilgi için <https://www.counterextremism.com/threat/hizb-ut-tahrir> adresine bakınız.

²⁵ Detaylı bilgi için <http://english.hizbuttahrir.org/about/about-us> adresine bakınız.

Örgüt, hedef olarak toplumun alt katmanını almakta ve bu alt katmanda meydana gelen değişikliğin üst katmanları etkileyeceğini ve bu etkilenme sonrasında toplumun üst katmanının da alt katmanla birlikte hareket edeceğini öngörmektedir. Örgüt, halifeliği konu alan ilk konferansı 1994 yılında 12.000 kişinin katılımı ile İngiltere’de gerçekleştirmiştir. Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan’da Hizbüt Tahrir örgütüne mensup olanların sayısı, 20.000-100.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir.

Örgütün, hedef kitlesi arasında okul öğrencileri, öğretmenler, işsizler ve fabrika çalışanları bulunmaktadır. Örgütün, şahsi bağışlar ve örgüt mensuplarının aylık gelirlerinden yapılan %5-%20 arasındaki kesintilerle, finansmanını sağladığı değerlendirilmektedir. Orta Asya bölgesinde taraftar bulan Hizbüt-Tahrir örgütü ile Andican olayları arasında bağ kurulmakta ve bu olaylardan hareketle Hizbüt Tahrir örgütü terör örgütü olarak nitelendirilmektedir.

Esasen, Andican olayları, 3 Mayıs 2005 tarihinde, Özbekistan Devlet Başkanı Kerimov’a karşı, Andican şehrinde bir ayaklanma şeklinde meydana gelmiştir. Bu ayaklanma sırasında, cezaevi mahkûmları bırakılmış, sonrasında ise hükümet yanlısı ve halk arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Çatışmalarda, yüzlerce sivil ve güvenlik personeli öldürülmüştür. Özbekistan hükümeti, Andican olayları ile ilgili terör örgütlerini suçlamış ve özellikle Hizbüt Tahrir örgütünün olayları organize ettiği iddiasında bulunmuştur.

Hizbüt Tahrir örgütü, suçlamaları ve olaylara sebebiyet verdiği şeklindeki iddiaları kabul etmediğini deklare etmiştir. Özbekistan’da, gerçekleşen bu müessif olayla ilgili bağımsız kaynaklar tarafından, Hizbüt Tahrir örgütünün suçlamalara konu eylemleri gerçekleştirdiğine dair bilgiler doğrulanamamıştır²⁶. Bir başka Orta Asya devleti, Kırgızistan’da, 2013 yılında yapılan operasyonlarda güvenlik güçleri çok sayıda kişiyi, Hizbüt Tahrir örgütü ile bağlantılı olduğu gerekçesi ile gözaltına almıştır. Gözaltına alınan şahısların sorgulamalarında, herhangi bir terörist saldırı eylemini gerçekleştirdiklerinde dair bir bilgiye ulaşılamamıştır (Broda, 2015, s. 22-23).

²⁶ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşmak için, <https://www.counterextremism.com/threat/hizb-ut-tahrir> adresini ziyaret ediniz.

Hizbüt Tahrir örgütü, eyaletler şeklinde yapılanmıştır. Hizbüt Tahrir örgütü mensupları, eyalet sorumlusunun imzaladığı broşürleri, bildirimleri ve basın açıklamalarını vatandaşlara dağıtarak hilafet devleti için çağrıda bulunmaktadır. Bildirimleri vb. dokümanları, genellikle cemaat namazları sonrasında ve bayram namazı gibi önemli günlerde halka dağıtırlar. Hedef kitlesi, toplumun eğitim ve sosyo-ekonomik olarak alt katmanlarında bulunan halk kitlesidir.

Örgüt, basın ve kamu kurumlarına faks göndermek sureti ile de tebliğde bulunmaktadır. Ayrıca, zaman zaman konferans ve panel de düzenlemektedirler. Örgüt, son zamanlarda görsel medyayı da kullanmaya başlamıştır. Örgütün, ülkemizde diğer eyalet yapılanmalarında olduğu gibi benzer faaliyetleri bulunmaktadır. Yazılı ve görsel kaynaklarda, Orta Asya bölgesi ve diğer devletlerde terör faaliyetlerine katılan Hizbüt Tahrir örgütü mensupları ile ilgili bilgilere rastlanılmaktadır.

Ancak, terör eylemine katılanların, Hizbüt Tahrir örgütü amaçları doğrultusunda örgüt adına mı, yoksa bireysel tercihler veya Hizbüt Tahrir örgütünden kopmadan sonra intisap ettikleri yeni terör örgütü adına mı yaptıkları konusunda, ilmi bir çalışma veya bir veri bulunmamaktadır.

2.1.3.4 Terörizmin, Orta Asya ve Dünyada Anlaşılma Şekli, Benzerlikler ve Farklılıklar

Terörizmden bahsedilebilmesi için bir grup insan, bu insanları birlikte hareket etmeye sevk eden bir ideoloji ve bu ideolojinin hayat bulması için korku ve tehdit ortamı oluşturan, bir halkı tehdit eden veya bir hükümeti veya uluslararası organizasyonu bir harekette bulunmaya veya bulunmamaya zorlayan silahlı bir aparatın bulunması gereklidir.

Dini motifli terörist örgütlerin organizasyon yapısında, lider, liderin idaresinde istişare yapacağı şura ve şuraya bağlı bölge sorumluları bulunmaktadır. Ayrıca, örgütün, disiplin, mali, lojistik birimi, siyasi birimi ve askeri birimleri bulunmaktadır. Askeri birimler altında, örgütün insan kaynakları, mali gücü ve aldığı dış desteğe bağlı olarak hücresel temelde teşkil edilen profesyonel silahlı gruplar, silahlı mobil gruplar, militanlar ve intihar bombacıları bulunmaktadır.

Örgütün silahlı kanadı azami gizliliğe riayet etmektedir. İslami Cihat Birliği (IJU) ve Özbekistan İslam Hareketi (IMU) özelinde, Orta Asya’da dini motifli terör örgütlerinin anlaşılma şekli ile diğer dış dünyada terör örgütlerinin anlaşılma şekli arasında bir farklılık bulunmamakta aksine bakış açıları paralellik göstermektedir.

Anılan terör örgütleri ile mücadelede taktiksel ve operasyonel anlamda da herhangi bir farklılık bulunmamakta, tek farklılık stratejik yaklaşımlarında ortaya çıkmaktadır²⁷. Orta Asya devletleri, terörle ve radikalizm ile mücadelede asli görevleri güvenlik olan birimlerin yanında diğer birimlere de terörle mücadele etmede rol vererek terörle mücadele için yasal düzenlemeler yapmışlardır. Ayrıca, operasyonel çalışmalara ağırlık vermişlerdir.

Bölge devletleri, KGAÖ, ŞİÖ ve AGİT gibi bölgesel örgütlerle terör ve radikalizm ile mücadele amacıyla işbirliği yapmıştır. Öte yandan, İstanbul süreci çerçevesinde, Afganistan merkezli Acil Durum Yönetimi, Terörle Mücadele, Ticaret ve Yatırımlar, Bölgesel Altyapı Kurulması ve Eğitim ana temalarında güven inşa edici tedbirlerin alınması gündeme gelmiştir²⁸. Türkiye, “Asya’nın Kalbi” başlıklı, İstanbul süreci ile alınan kararların hayata geçirilmesinde önemli katkılarda bulunmuştur.

2.1.3.5 Orta Asya’da Terörizmi Önleyici Önlemler

2.1.3.5.1 Kazakistan

Kazakistan, terörle mücadele amacı ile 26 devlet kurumuna terörle mücadele rolü vermiştir.

²⁷ Terör örgütleri ve radikalizm ile mücadele; taktiksel, operasyonel ve stratejik seviyelerde olmak üzere 3 başlık altında toplanmaktadır. Taktiksel mücadele, bir terör örgütüne, anlık alınan bir bilgi üzerine veya ani gelişen beklenmeyen durumlarda yapılan mücadeledir. Operasyonel mücadele, belli bir program ve plan çerçevesinde hazırlanan birden fazla kuruluşun dâhil olduğu operasyon içeriğinin ve safhalarının en ince ayrıntıları ile kurgulandığı, bir mücadele yöntemi iken stratejik mücadele, uzun soluklu çalışmayı konu edinen, sorunun kaynağına inen siyasi, sosyal ve ekonomik yöntemleri kapsayan bir mücadele şeklidir.

²⁸ Afganistan Bölgesel Koordinasyon Genel Müdürü Kamel Safi’nin, 2014 yılında Kabil’de yaptığı sunumdan derlenmiştir.

Terörle mücadele mevzuatı, terörizm ve radikalizm ile mücadeleye yönelik ulusal bir program geliştirmiştir. Kazakistan tarafından, 4'ü İçişleri Bakanlığı ve 1'i Ulusal Güvenlik Komitesi uhdesinde olmak üzere toplam 5 özel terörle mücadele birimi kurulmuştur.

Kazakistan, Kara Para Aklama ve Terörizmin Finansmanı ile ilgili bölgesel yapı olan Avrasya Grubu Üyesi olarak, terörle mücadele etmektedir. Kazakistan güvenlik güçleri, ABD Dışişleri Bakanlığı Terörle Mücadele Yardım Programı kapsamında, terörle mücadele eğitimine katılmıştır (Broda, 2015, s. 20-21).

Kazakistan, KGAÖ, ŞİÖ ve AGİT gibi bölgesel güvenlik örgütlerine üye olarak, bu örgütler himayesinde düzenlenen terörle mücadeleye yönelik kurumsal kapasitenin geliştirilmesi programlarına katılmaktadır. Ayrıca, terörle mücadele konusunda, işbirliğinin geliştirilmesi için inisiyatif almaktadır.

2.1.3.5.2 Kırgızistan

Devlet Ulusal Güvenlik Komitesi (GKNB), terörle mücadele görevini üstlenen ana devlet kurumu özelliğine sahip olmaya devam etmektedir. Kırgız parlamentosu, 2013 yılında devlet kurumları arasında işbirliği ve terörle mücadele mevzuatını konu alan yasayı onaylamıştır. Bu mevzuat ile terörle mücadelede rol alan birimler ve fonksiyonları belirlenmiştir.

Kırgızistan İçişleri bakanlığı personeli, ABD Dışişleri Bakanlığı Terörle Mücadele Yardımı Programı çerçevesinde, düzenlenen terörle mücadele eğitimine iştirak etmiştir. Kırgızistan, sınır muhafızları ve gümrük hizmetlerinin kapasitesinin artırılması ve güvenli sınırlar için, başta ABD olmak üzere Rusya ve Çin'den teknik, donanım ve mali desteğin yanında danışmanlık hizmetlerini de almaktadır.

ABD'nin ilgili kurumları ve Kırgızistan GKNB, İçişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı ve Sınır Birlikleri kurumları arasında bir dizi terörle mücadele eğitimi düzenlemiştir. Kırgızistan güvenlik güçleri, KGAÖ faaliyetleri çerçevesinde benzer aktivitelere katılmıştır. Kırgızistan, Kara Para Aklama ve Terörizmin Finansmanı ile ilgili bölgesel bir yapı olan Avrasya Grubu Üyesi olarak terörle mücadeleye devam etmektedir.

Kırgız güvenlik kuvvetleri, ŞİÖ ve AGİT üyesi olarak Afganistan kökenli risk ve tehditlere karşı bu örgütler tarafından organize edilen eğitim programlarına katılmaktadır.

2.1.3.5.3 Tacikistan

Terörle Mücadele ve sınır güvenliğini KGAÖ ve ŞİÖ üyesi devletlerle ve ABD Dışişleri Bakanlığı Terörle Mücadele Yardım programı çerçevesinde sürdürmekte ve bu devletlerle işbirliği yapmaktadır. Kara Para Aklama ve Terörizmin Finansmanı ile ilgili bölgesel bir yapı olan Avrasya Grubu Üyesi olarak terörle mücadeleye devam etmektedir.

Orta Asya devletleri içerisinde en zayıfı olan Tacikistan güvenlik noktasında dış yardımlara ve bölgesel güvenlik örgütlerine ihtiyaç duymaktadır. 2010 yılında Tacikistan Ulusal Sınır Yönetimi Stratejisi ve Hareket Planı onaylamasına rağmen, strateji ve stratejinin dayanağını oluşturan yol haritası uygulamaya geçirilememiştir. Bu planın hayata geçirilmemesinde en büyük etken Rusya Federasyonu olmuştur.

Rusya Federasyonu, Tacikistan sınır yönetim ve güvenliğinin aksayan yönlerinin düzeltilmesini savunurken, ABD ve AB mevcut sınır güvenlik ve yönetiminin ihtiyaçlara cevap vermediğini ve sistemin değiştirilmesi gerektiği noktasında hemfikir olmuşlardır. Tacikistan’da, AGİT sınır yönetim görevlisi (*Border Management Officer*) olarak görev yaptığım dönemdeki kişisel gözlemlerimde, Afganistan ile yaklaşık 1300 km sınırı olan Tacikistan’ın mevcut sistemle sınır güvenliğini sağlamanın mümkün olmadığı müşahede edilmiştir.

Tacikistan’da ana güvenlik aparatı GKNB’dir. İstihbarat başkanı ve sınır muhafaza birlikleri komutanı ile diğer güvenlik bürokrasisi yetkileri GKNB’nin tabi üyeleridir. Terörle mücadele konusunda, devlet başkanı himayesinde, belirli konularda ihtisaslaşmış kurumlar bulunmakta ve bu kurumlar GKNB ile müşterek hareket etmektedirler.

2.1.3.5.4 Özbekistan

Özbekistan Delegasyonu tarafından, 2018 yılında BM Terörle Mücadele komitesinde yapılan sunumda, Özbekistan'ın radikalizm ve terör tehdidine karşı mücadele konusundaki yaklaşımları ve mevcut zorlukları çözme konusundaki tecrübeleri ifade edilmiştir.

Bu kapsamda;

1. Özbekistan, BM, AGİT, ŞİÖ ve BDT gibi bölgesel ve uluslararası kuruluşların terörizm ve radikalizme karşı yapmış olduğu faaliyetlerine aktif olarak katılmaktadır.

2. Radikalizm ve terörle mücadelede, sadece askeri araçların kullanılması sorunun çözümü için yeterli olmamaktadır. Genel olarak askeri çözümler, olayların köklerine inmekten ziyade sonuçlarını ele almak ile sınırlıdır. Özbekistan, radikalleşmeye karşı koymak için hedefli ve sistematik bir çalışma yürütmektedir. Bu amaca matuf olmak üzere, Özbekistan Cumhurbaşkanının girişimi ile Özbekistan'da İslam Medeniyetleri Merkezi, Uluslararası İslam Akademisi, İmam Buhari ve İmam Tirmizi Uluslararası Araştırma Merkezleri kurulacaktır.

3. Gençlerin radikal gruplar ve terör örgütlerinin faaliyetlerine katılımına engel olmak için, gençlerin sosyal korunma seviyesini artırma, iş bulma, ev sahibi yapma ve diğer meseleleri çözme konularında destek verilmesi için Özbekistan özel gayret sarf etmektedir.

4. Özbekistan Senatosu, bireyin, toplumun ve devletin güvenliğini sağlamayı, anayasal düzeni ve Özbekistan'ın toprak bütünlüğünü korumayı, barışı, etnik ve dinler arasındaki dengeyi korumayı amaçlayan radikalizm ile mücadele yasasını onaylamıştır (Statement by Delegation of the Republic of Uzbekistan, 2018).

2.1.3.5.5 Türkmenistan

Türkmenistan Hükümeti, kolluk kuvvetlerinin terörle mücadele, sınır güvenliğini sağlama ve terörizm finansmanını tespit etme kapasitelerini geliştirme çabalarını sürdürmektedir.

Türkmenistan, terörle mücadele için gerekli yasal düzenlemeleri yapmaya devam etmektedir. Nitekim bu çerçevede, Türkmen Parlamentosu Terörle Mücadele Yasası'nı kabul etmiştir. Terörle mücadele ve radikalizmin önlenmesi amacıyla Milli Güvenlik, İçişleri Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı arasından bilgi paylaşımı kurumlar arası ortak bir komisyon tarafından yapılmaktadır.

Uluslararası Örgütler tarafından finanse edilen eğitim programlarına Türkmenistan güvenlik güçleri iştirak etmektedir. Bu çerçevede Afganistan-Türkmenistan sınırında 2015 yılı nisan-mayıs ayları arasında, AGİT tarafından düzenlenen *Sınır Tehdit Değerlendirmesi Eğitim Programına* Türkmenistan Özel Kuvvetleri katılmışlardır.

AGİT tarafından havaalanlarının etkin kontrolüne yönelik olarak düzenlenen eğitim programına Türkmenistan'ın ilgili birimleri katılmıştır. Türkmenistan, Terörün Finansmanı ve Kara Para Aklama ile mücadele eden ve bölgesel bir yapılanma olan Avrasya Grubu'nun bir üyesidir (United States Department of State , 2018).

2.1.3.6 Orta Asya'da Yabancı Savaşçı Analizi

İslam'ın Şartları arasında Kelime-i Şehadet getirmek, Namaz kılmak, Oruç Tutmak, Zekât Vermek ve Hacca Gitmek bulunmaktadır. Kur-an'da ve İslam'ın diğer kaynaklarında, Cihat ifade edilmekte, ancak Seleflerin yorumladığı bir şekilde Cihata anlam yüklenmemektedir. Bu açık yorumlamaya rağmen, dini motifli terör örgütleri neredeyse İslam'ın altıncı şartı olarak Cihata görmektedir.

İslam âlimlerine göre gerçek cihat nefse karşı cihat olup, manevi anlamda çaba göstermeye işaret etmektedir. Selefi düşüncesine sahip cihadistler, İslam coğrafyasında İslami veya İslami olmayan hükümetlerin temsil ettiği çürüme ve çöküşün utancını aşmak için İslam'ın manevi düşmanları ile mücadele etmektedirler (Serafim, 2006, s. 8).

Dolayısıyla, bu gruplar, nerede İslam karşıtı bir direniş var ise bölge ayırt etmeksizin savaş alanlarına gitmektedirler. Cihadistler gittikleri ülkelerde özellikle sosyal medya ve teknolojiyi kullanarak yerel destekçilerini eğitmektedirler (Ahmadzai, 2015, s. 2).

Büyük ve bölgesel güçler savaşına sahne olan Suriye'ye, Orta Asya bölgesinden radikal grup ve dini motifli terör örgütü üyeleri IŞİD terör örgütüne katılmak için, illegal yollardan gitmişlerdir. IŞİD terör örgütüne karşı mücadele ve Suriye'de barışın sağlanmasına yönelik hem koalisyon güçleri tarafından oluşturulan Cenevre Süreci hem de Türkiye, Rusya Federasyonu ve İran tarafından oluşturulan Astana süreci ile müzakereler devam etmektedir.

Özellikle, sahada, Türkiye'nin Özgür Suriye Ordusu ile IŞİD'e yönelik yaptığı operasyonlarda IŞİD terör örgütü önemli darbeler almıştır. IŞİD'in Suriye'de etkisini kaybetmesi sonrasında, Suriye'ye savaşçı olarak gelenlerin bir bölümü ülkelerine dönmek zorunda kalmıştır. Ülkelerine dönmeyen yabancı savaşçıların bir kısmı Orta Asya bölgesi dışında terörist eylemler gerçekleştirmiş ve geri kalan son kısmı da Suriye'de girdiği terör sarmalından çıkamamıştır.

Tablo 2. 4 Orta Asya Kökenli Yabancı Savaşçıların Gerçekleştirmiş Oldukları Terör Eylemleri (2008-2017)

YIL	OLAY YERİ	İLGİLİ ÖLÜMLER GRUP		SUÇLU/LARIN ÜLKELERİ
2014	Karaçi	IMU	39 (10 saldırgan dâhil)	Özbekistan
2016 Mart	Moskova	---	1	Özbekistan
2017 Ocak	İstanbul	IŞİD	39	Özbekistan
2017 Nisan	St. Petersburg	--	14 (1 saldırgan dâhil)	Kırgızistan
2017 Nisan	Astrakhan	IŞİD	2	Kazakistan
2017 Nisan	Stockholm	IŞİD	4	Özbekistan
2017 Ekim	New York	IŞİD	8	Özbekistan
TOPLAM			107 (11 saldırgan dâhil)	

Kaynak: (Lemon, Mironova, & Tobey, 2018, s. 9)

Tablo, 2008-2017 yılları arasında, Orta Asya devletlerinden gelen ve Orta Asya bölgesi dışında ölümlerle sonuçlanan terörist eylemleri göstermektedir. Yabancı savaşçıların Avrupa'da olduğu gibi Orta Asya devletleri içinde sorun oluşturmaktadır.

Terörle mücadelede mutlak güvenlik tedbirleri ile sorun çözülemez. Bir başka ifade ile, terörle mücadele de polisiye tedbirler uygulanırken, insani boyut daima ön planda tutulmalıdır. Sorunun çözümü için, devlet dışı aktörler, sivil toplum örgütleri ve bu alanda çalışanlara yönelik teşvik edici imkânlar verilmelidir.

Hükümetler ve hükümetler arası organlar tarafından benimsenen terörle mücadele yasaları ve ilgili önlemler, insani amaçlı yardımları ve sivil yapıların insani amaçlı çalışmalarını terör kapsamında değerlendirmemelidir (Mackintosh & Duplat, 2013, s. 25). Aksi bir durumda terör lokal bir yaradan tüm vücuda sirayet eden kangrene dönüşebilir.

2.1.4 Su Sorunu

Orta Asya bölgesi, Aral Denizin kuruması, nehir ve sulama sularının azalması, su seviyelerinin düşmesi, Çin ve Sovyetlerin sırasıyla Semey ve Lop Nor'da nükleer silahları test etmelerinden kaynaklı çevresel sorunlar olmak üzere bir dizi soruna sahiptir. Ancak, yukarıda sayılan tüm sorunlar içerisinde, en önemli sorun sulama yapılan topraklara ilişkin su sorunu olarak görülmektedir (Horsman, 2004, s. 69).

Orta Asya bölgesi su kaynakları, bölgenin niteliği gereği, üç ana kısma ayrılmaktadır. Bunlar sırasıyla; 1. Yüzeysel akış oluşum bölgesi (dağlık bölgelerde ve güney-doğudaki üst havzalar), 2. Su akış geçiş ve yayılımı bölgesi (orta kısım) ve (kuzey batı yönünde olan), 3. delta bölgeleridir. Gerek yüzeyde ve gerekse de yer altındaki su kaynakları, Orta Asya bölgesi ekonomik faaliyetleri üzerinde, çevresel şartlarla rekabet eden kalkınma için, sınırlayıcı bir faktör olarak temel etkiye sahip olmuştur.

Bölgenin sahip olduğu en büyük nehirler çoğunlukla sınır aşan karakterde ve devletler arasında akmaktadır. Orta Asya bölgesinin en büyük iki nehri Seyhun ve Ceyhun nehirleri Afganistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan boyunca akmaktadır. Çuy ve Talas nehirleri Kırgızistan ve Kazakistan boyunca akarken, Tarım nehri Kırgızistan, Tacikistan ve Çin sınır hatları boyunca uzamaktadır. Bölgede bulunan nehirlerden İli nehri Çin ve Kazakistan, İrtiş nehri Çin, Kazakistan ve Rusya boyunca, Ural, İşim ve Tobol nehirleri ise Kazakistan ve Rusya sınır hatları boyunca akmaktadır (Interstate Commission for Water Coordination of Central Asia, 2018).

Günümüzde, Orta Asya nüfusunun %40'ından fazlası, taşıyıcı boru sistemi ile su kaynağına erişimi bulunmamaktadır. Önümüzdeki yıllarda su kaynağına erişimde ihtiyacın daha da artacağı öngörülmektedir.

Ayrıca, yaklaşık 65 milyon nüfusa sahip Orta Asya bölgesi nüfusunun 2025 yılına kadar %20 oranında artacağı tahmin edilmektedir (Kushkumbayev & Kushkumbayeva, 2013, s. 212).

Orta Asya bölgesinde gelecekte ihtiyaç duyulan su ihtiyacının yanında hali hazırda su paylaşımı ile ilgili sorunlar bulunmaktadır. Bölgede, suyun yanlış ve aşırı tahsisi, ekonomik önemi ve yakın gelecekte suya ihtiyacın artması, suyun bölge devletleri arasında bir ihtilaf noktası olarak kalacağını göstermektedir (Horsman, 2004, s. 70).

Orta Asya bölgesinde, mevcut su krizi, SSCB döneminde bölgeye uygulanan politikalardan kaynaklanmaktadır. SSCB döneminde, Orta Asya devletlerinin idari sınırlarının belirlenmesinde kullanılan yöntemler ve 1950'lerden sonra sulamaya dayalı tarımın artması bu krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

SSCB sonrası su tahsisatı ile ilgili yapılan düzenlemelerde teknik çözümler ön plana çıkmıştır. Esasen, teknik çözümler, siyasi ve kurumsal tasarımlara dayanmaktadır. Teknik çözümler yerel halk ve kurumlar tarafından desteklenmezse sorunu çözmede işlevsiz kalmaktadır (Dobner & Frede, 2015, s. 86).

Orta Asya bölgesinde su sorununun çözümü için kurulan mekanizma/teknik çözümler yeterli siyasi desteğe sahip olmasına rağmen, bölge devletlerin daha fazla su talebine yanıt veremediğinden, istenilen faydayı sağlayamamaktadır.

2.1.4.1 Orta Asya Su Havzası: Ceyhun ve Seyhun

Bölgede kullanılan suyun çoğu Pamir ve Tanrı dağlarından doğan Seyhun ve Ceyhun nehirlerinden gelmektedir.

Harita 2. 4 Ceyhun ve Seyhun Nehirleri Akış Güzergâhları

Kaynak: (Ziganshina, 2014)

Haritadan görüleceği üzere, Seyhun nehri Kırgızistan'dan yol alarak Tacikistan'ı (ayrıca yoğun bir nüfusa sahip Fergana Vadisinden) geçmekte, sonrasında Özbekistan ve Kazakistan'a doğru akmaktadır. Ceyhun nehri de Tacikistan'dan, Özbekistan ve Türkmenistan'a doğru akmaktadır. Orta Asya bölgesi devletleri Ceyhun ve Seyhun nehirlerine göre aldıkları konumlara göre adlandırılmaktadır. Haritada belirtildiği üzere, Ceyhun nehrinin yukarı kesiminde Kırgızistan ve Tacikistan aşağı kesiminde ise Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan bulunmaktadır. Seyhun nehrinin alt kesiminde bulunan devletler suyu ekseriyetle tarımsal amaçlı kullanırken, nehrin üst kısmında yer alan Kırgızistan ve Tacikistan ise suyu bir Hidro enerji kaynağı olarak kullanmaktadır.

Tablo 2. 5 Orta Asya Devletleri Su Havzası

Devletler	Seyhun Nehri	Ceyhun Nehri
Kırgızistan	74.2 %	2.0 %
Kazakistan	6.5 %	-
Özbekistan	16.6 %	8.5 %
Tacikistan	2.7 %	72.9 %
Türkmenistan	-	1.9 %
Afganistan	-	13.9 %

Kaynak: (Kushkumbayev & Kushkumbayeva, 2013, s. 212)

Tabloda görüldüğü üzere Seyhun nehri su havzasının %74,2'lik kısmı Kırgızistan'da bulunmakta iken, Ceyhun su havzasının %72,9'luk kısmı Tacikistan'da bulunmaktadır. Her iki nehrin yukarı kısmında bulunan bu devletler, suyun tahsisi konusunda önemli bir aktör olarak bulunmaktadır. Suyun tahsisinde önemli rol oynayan ve su havzasının büyük bir kısmını kontrol eden, Tacikistan ve Kırgızistan'ın kırsal kesimlerinde yaşayan halkın yarısının içme suyuna ve enerjiye erişimi yoktur (Laruelle, Rabindranath, & Collins, 2013, s. 2).

2.4.1.2 SSCB Dönemi Su Düzenlemeleri

SSCB döneminde, Orta Asya bölgesinde suyun kullanımına yönelik düzenlemeler merkezden koordine edilmiştir. Sovyet planlamacıları, 1950'lerde Orta Asya bölgesinin su havzalarına yönelik en büyük düzenlemeyi yapmışlardır. Bu düzenlemelerdeki maksat, büyük ölçüde arazi ıslahı ile tarımsal üretimi artırıcı büyük projeleri teşvik etmektir. Bu konu ve uygulama zamanı ile ilgili tüm planlamalar doğrudan Moskova'dan yönetilmiştir (Becks, 2011, s. 38).

Sovyet dönemi düzenlemelerine göre, Kırgızistan ve Tacikistan devletleri, Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın sulamaya dayalı tarım ekonomileri ve pamuk tarlaları için ilkbahar ve yaz aylarında gerekli suyu tedarik edecektir. Suyun tahsisine karşılık, nehrin alt yakasında bulunan Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan devletleri, nehrin üst kısmında bulunan Kırgızistan ve Tacikistan'a kış süresince elektrik ihtiyacının karşılanması için gaz ve kömür temin edecektir.

Sovyet hükümeti tarafından, Moskova'nın pamuk talebini karşılamak için, Orta Asya bölgesinde birbiri ile son derece bütünleşmiş sulama sistemleri inşa edilerek masrafları ödenmiştir. SSCB döneminde, su yönetimi, Moskova'nın baraj ve rezervuarların tüm bakım ve işletme giderlerini karşıladığı bir iç mesele iken, SSCB'nin yıkılması sonrasında devletlerarası bir problem haline gelmiştir (Zakhirova, 2013, s. 1997).

2.1.4.3 Orta Asya Devletleri Bağımsızlık Sonrası Su Düzenlemeleri

SSCB'nin dağılması sonrasında, Orta Asya devletleri 15 maddeden oluşan Almatı Anlaşması ile su sorunu çözümü için 18 Şubat 1992 tarihinde anlaşmaya varmışlardır.

Özbekistan bu anlaşma öncesinde SSCB döneminde kararlaştırılan su tahsis oranı ile ilgili itirazlarını öne sürmüştür. Su sorunun çözümünde, “*ortak işbirliği ve işbirliği için gerekli olan hareket tarzının birleştirilmesi*” yöntemi kullanılmıştır.

Bahse konu anlaşmaya göre, Orta Asya devletleri SSCB dönemindeki su tahsisat oranlarını muhafaza etmişlerdir. Ayrıca, bölge devletleri, birbirlerine zarar verecek projelerden kaçınacaklarına ve bilgi alışverişi için iletişim kanallarının açık tutulacağına söz vermişlerdir (Horsman, 2004, s. 71).

Tablo 2. 6 Almatı Anlaşmasına Göre Su Tahsisi

Devlet	Seyhun Nehri Su Tahsisi (%)	Ceyhun Nehri Su tahsisi (%)
Kazakistan	38.1	0
Kırgızistan	1.0	0.4
Tacikistan	9.2	13.06
Türkmenistan	0	43.0
Özbekistan	51.7	43.0

Kaynak: (Zakhirova, 2013, s. 1997)

Tablodan görüleceği üzere, Almatı anlaşmasına göre, nehrin aşağısında bulunan havza devletleri en büyük kotalarda su almaya devam etmiştir. Yukarı havza ülkelerine ise pamuk üretimlerine bağlı olarak, daha küçük kotalarda su tahsisatı yapılmıştır (Zakhirova, 2013, s. 1998).

Almatı anlaşması ile bölgede su düzenlemelerini yapmak üzere, devletlerarası bir komisyonun kurulmasına karar verilmiştir. Orta Asya Devletleri Su Komisyonu (ICWC) adı altında hayata geçirilen su tahsisat komisyonu, suyun ekonomik kullanımının sağlanması yanında Aral Denizini koruma altına alan Uluslararası Fon’un bir parçası olarak da faaliyet göstermektedir. ICWC su tahsisat komisyonunun amacı, ‘*Aral Denizi’ne yönelik yönetim çözümlerini, suyun rasyonel kullanımı ve sınırlar arası su kaynaklarının korunmasını karşılıklı olarak belirlemek ve tarafların çıkarlarına, ortaklık ve karşılıklı saygı ilkelerine dayanan ortak planlı programları uygulamak*’ olarak belirlenmiştir (Kushkumbayev & Kushkumbayeva, 2013, s. 214).

Orta Asya devletleri, anlaşmaya rağmen, ICWC su tahsisat komisyonunun çalışmalarını desteklememektedirler (Woldemariam, 2007, s. 12).

Bir başka deyişle hem nehrin yukarı havzasında hem de nehrin aşağı havzasında bulunan devletler, anlaşma gereği taahhüt ettikleri veya almaları gerektiği su kotalarının gereğini, sulama yapılan alanları artırma çabalarından dolayı yerine getirememişlerdir. Suyun tahsisatı ile ilgili sorunlar ortada iken, Tacikistan'ın Rogun Barajını, Kırgızistan'ın ise Kambarata barajını inşa etmeye başlamaları ile bölgede tansiyon yeniden yükselmiştir. Baraj inşaları, bölge devletleri arasında yeni anlaşmazlıklar ve bu anlaşmazlıklardan dolayı tarafların birbirlerine karşı müeyyideler uygulamasına neden olmuştur.

2.1.4.3.1 Rogun Hidro Elektrik Santrali İnşası

Rogun HPP inşaatı ilk olarak 1959 yılında SSCB döneminde tarım ekonomisinin güçlendirilmesi amacıyla önerilmiştir²⁹.1976 yılı itibari ile projeye başlanılmış olmasına rağmen, SSCB'nin dağılmasından sonra baraj inşası, hiçbir işlem yapılmadan beklemeye alınmıştır. SSCB dönem sonrasında, Orta Asya bölgesi su tahsisatı ve suyun ortak yönetimi ile ilgili 1992 yılında yapılan Almatı anlaşması ile Rogun su rezervuar alanı onaylanmıştır.

1992 yılında yapılan anlaşmaya rağmen, Rogun bölgesinde suyu tutmak için gerekli çalışmalara, Tacikistan'da başlayan iç savaş nedeni ile başlanamamıştır. İç savaş sonrasında, Tacikistan, 2000'li yıllarda Rogun barajının inşa edilmesi için uluslararası finans desteği arayışına girmiştir. Bu çerçevede, Rusya Federasyonu ile müzakereler yapılmış ve Rogun baraj inşaatına 2008 yılında yeniden başlanılmıştır.

²⁹ Dünyanın en yüksek bölgesinde kurulacak olan Rogun barajı, bölge de su tutulması kapasitesi en fazla olandır. Rogun Barajı inşası, ülkenin enerji üretimini iki katına çıkaracaktır. Vakhsh Nehri üzerinde kurulacak olan baraj, 335 metre dolgu kaya alanına sahiptir. Baraj, Orta Asya'nın ana dağlık alanlarından ve dünyanın çatısı olarak adlandırılan Pamir bölgesinde bulunmaktadır. Salini Impregilo ve OJSC "Rogun Hidroelektrik Projesi" (projeyi koordine eden devlet şirketi) arasındaki anlaşma, Pamir'in devasa hidroelektrik potansiyelinin işletilmesi ile ilgili dört parçadan müteşekkildir. Baraj tamamlandığında her biri 600 MW olan 6 türbinden oluşacak, bu da toplam kurulu gücün (üç nükleer santralin eş değeri olan) 3.600 MW ulaşması anlamına gelmektedir. Barajın en önemli katkısı, Tacikistan'ı bölgedeki enerji sektörü için bir referans noktası haline getirmek, ülkedeki enerji üretimini iki katına çıkarmak ve kış aylarında yaşanan elektrik kesintilerini azaltmak olacaktır. Daha detaylı bilgi için <https://www.salini-impregilo.com/en/projects/in-progress/rogun-dam.html#> adresine bakınız.

Baraj inşası kapsamında, Vaksh nehrinin derivasyon tünellerinden biri 2010 yılında yenilenmiştir (Akhmetkaliyeva, 2016). Tacikistan, Özbekistan ile Rogun barajı inşası sebebiyle doğrudan, nehrin alt kısmında kalan diğer devletlerle ise dolaylı olarak ihtilaf yaşamaya başlamıştır. Özbekistan, barajın inşasına sürekli karşı çıkmıştır. Özbekistan, barajda su tutulmaya başlanması durumunda, tarım alanlarının sulamadan etkileneceğini ve olası bir deprem ile de barajın yıkılabileceği iddia ederek, her iki ihtimal de de sonuçlarının bölge ekonomisi için yıkıcı olacağını öne sürmüştür.

Özbekistan Tacikistan'ın Rogun barajını iki devlet arasında bir baskı aracı olarak kullanacağı konusunda şüphelere sahip olmuştur(Kucera, 2013, s. 3). Özbekistan'ın bu iddia ve şüphelerine karşı Tacikistan, Özbekistan'ın projeyi desteklemesi durumunda, su havzasında bulunan yıllık su salımını kontrol etmesine müsaade edeceğini beyan etmiştir(Akhmetkaliyeva, 2016).

Tacikistan, Özbekistan ile işbirliğine yeşil ışık yakarken, baraj inşasının Tacikistan enerji ihtiyaçları için ne kadar önemli olduğunu dile getirmeye başlamıştır. Tacikistan Devlet Başkanı Imomali Rahmon, Rogun kasabası yakınlarındaki Vaksh nehri üzerindeki barajın, Tacikistan'ın karşı karşıya kaldığı sayısız enerji sorunun çözümü olduğuna inanmaktadır. Tacikistan, soğuk kış şartlarında sık sık elektrik kesintilerine maruz kalmaktadır. Rogun barajı inşası ile üretilen elektrik ülke içi enerji ihtiyacını karşılamada kullanılacak, artan talep fazlası elektrik, Afganistan, Pakistan veya Çin piyasasına sunulacaktır.

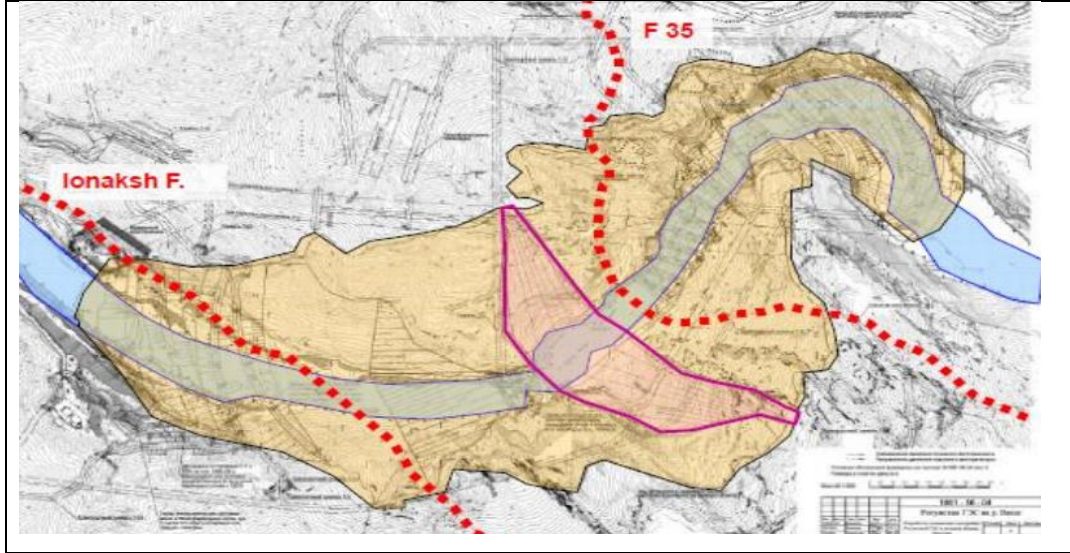
Tacikistan'ın açık işbirliği taleplerine, Özbekistan tarafı müeyyidelerle yanıt vermiş ve iki devlet arasında su kaynaklı ihtilaf giderilememiştir. 16-17 Kasım 2011 tarihinde, Ghalaba-Amuzang tren yolunun Özbekistan tarafında yapılan bombalama eylemi iki devlet arasında ulaşımı sağlayan köprüyü hedef alarak, hasar almasına neden olmuştur. Bir başka ifade ile Tacikistan ve Özbekistan arasındaki tren yolu ulaşımı kesilmiştir. Termez (Özbekistan) ve Qurghon Teppa (Tacikistan) arasındaki tüm demiryolu trafiği bu olaydan sonra kesilmiştir.

Tacikistan Ulaştırma Bakanlığı, 16 Aralık 2011 tarihinde, AGİT Duşanbe ofisine bir mektup göndererek, AGİT'in bu konuda çözüm için rol alması talebinde bulunmuştur.

Ayrıca, Tacikistan, Özbekistan tarafında bulunan köprünün tamiri için ücret ödemeyi teklif etmiştir. Özbekistan tarafı bu teklife önceliklerinin bombalama eylemini aydınlatmak olduğu şeklinde yanıt vermiştir. Özbek tarafı, adli soruşturmanın ne zaman sonuçlanacağı ve tren yolunun yeniden faal hale geleceği tarih ile ilgili bilgi vermemiştir. Özbekistan üzerinden Tacikistan'a gelen karayolu taşımacılığı da çok ciddi engellerle karşılaşmıştır. Özbekistan tarafında, herhangi bir teknik, güvenlik ve personel sıkıntısı olmadığı halde, sınır geçişleri en düşük seviyede bu dönemde seyretmiştir.

Tren ulaşımının kesilmesi sonrasında, Tacik Devlet Demiryolları Şirketi, Özbekistan'ın tren taşıma ücretlerini 2012 yılı ocak ayında %32 oranında artırdığını, bunun Tacik ithalatçıları için yılda 70 milyon dolar ekstra masrafa neden olduğunu iddia etmiştir. Nihayetinde, Dünya Bankası 2012 yılında iki ülke arasındaki anlaşmazlığa müdahil olmuştur. Dünya Bankası, Rogun Hidroelektrik Projesinin Değerlendirme Çalışmaları için Orta Asya devletlerinin ana katılımcı olduğu 5 toplantı düzenlemiştir (Akhmetkaliyeva, 2016).

Harita 2. 5 Rogun Barajı İz Bölgesi Üzerindeki Fay Hatları

Kaynak: (Bellier, 2013, s. 8)

Dünya bankası için hazırlanan sismik değerlendirme raporuna göre, Tacikistan'da 3 fay hattı bulunmaktadır. Rogun Hidro elektrik santralinin yapılacağı yer, Ionakhsh ve Gulizindan fay hatları bölgesindedir (Bellier, 2013, s. 9).

Barajın yapılacağı yer ile ilgili yapılan çalışmalarda, elde edilen parametre değerlerinin kabul edilebilir sınırdaki olduğu görülmüş ve bilgiler yukarıda belirtilen istişare toplantılarında katılımcılarla paylaşılmıştır (News Central Asia , 2018).

Özbekistan'da Kerimov'un vefatı sonrasında iktidara gelen Başkan Shavkat Mirziyoev, Rogun barajının inşasına yönelik Özbekistan'ın rezervlerini 2016 yılında kaldırmıştır. Tacikistan 2016 yılında, İtalya Salini Impregilo firması ile inşaat sözleşmesi yaparak, barajın yapımını başlatmıştır. Aynı yıl ekim ayında, İtalyan şirket işbaşı yapmıştır. Baraj inşa yapım projesinde, Çin, Almanya, İran ve Rusya Federasyonu şirketlerinin olduğu onlarca taşeron firması bulunmaktadır (Najibullah, 2018).

Yaklaşık 42 yıldır sürdürülen, kimi zaman kesintiye uğrayan Rogun Barajı inşaatı, ilk meyvesini 16 Kasım 2018 tarihinde vermiştir. Rogun Hidroelektrik Barajının 1. Aşaması 16 Kasım 2018 tarihinde işletmeye alınmıştır. Barajın inşasındaki gecikmeler idari yönetimden kaynaklanmaktadır. Ülkeyi son 25 yıl Rahmon 'un yönettiği dikkate alındığında bölgesel güvenlik ve ekonomik kaygıların gecikmeyi tetiklediği ve finansman desteğinin sağlanamadığı anlaşılmaktadır (Stratfor, 2018).

Ayrıca, Özbekistan ile yaşanan sorunların dışında, Tacikistan finansman noktasında çıkmaza girmiştir. Rogun barajının inşası için, Rusya Federasyonu ve Tacikistan arasında 1994, 2000 ve 2004 yıllarında üç anlaşma imzalanmasına rağmen, projenin inşaatı hiçbir zaman tamamlanmamıştır (Rozanov, 2015).

Dünya bankasının sismik değerlendirme raporunu hazırlattığı dönemde de Tacikistan, Rogun barajının finansman desteği için Rusya Federasyonu ile anlaşmaya çalışmıştır. Tacikistan, finansman desteği karşılığında, 2014 yılında, Rusya Federasyonu'nun Tacikistan'da konuşlu 201. Motorlu Tüfek Birliği'nin kalış süresini 2042 yılına kadar sembolik bir meblağ karşılığında uzatmıştır.

Yine o dönemde, İran'ın Rogun barajından boru hattı ile su sağlayacağı konuşulmuş, ancak her iki taraftan da bu bilgiyi teyit edici açıklamalar yapılmamıştır. Rogun barajının finansmanı sorunu devlet tahvillerinin satılması marifetiyle çözülmüştür.

Tacikistan devlet tahvilleri, yatırımcı türüne göre fon yöneticilerine %85, hedge fonlara %9, bankalara ve diğer finans kuruluşlarına %6 oranında satılmıştır. Bu tahviller, ABD %38, İngiltere %24, AB ülkeleri %24 ve Asya'dan %3 olarak yatırımcılar tarafından satın alınmıştır (Aliyeva, 2018).

2.1.4.3.2 Kambarata Hidro Elektrik Santrali İnşası

Kırgızistan, büyüklük olarak ülkede bulunan tüm barajların toplamına yakın bir kapasiteye sahip olacak Kambarata HPP-1 isimli baraj projesini, V şeklindeki kanyonda bulunan Naryn nehri üzerinde, daha önce inşa edilen Kambarata HPP-2'nin 14 km yukarısında inşa etmeyi planlamaktadır. Baraj inşa fizibilite çalışması, SNC Lavalin International şirketi tarafından gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2. 7 Kambarata Hidro Elektrik Santrali-1

Kambarata HPP-1	Normal Kaynak Seviyesi NHL, m	Kurulu Kapasite MW	Elektrik Enerjisi Üretimi, mln. kWh	Rezervuar Hacmi mln. cbm	HPP Türü
	1198	1860	5640	2730	Baraj

Kaynak: (National Energy Holding Company, 2019, s. 6)

Kambarata HPP santralinin işletmeye alınması durumunda, kapasitesi tablodan anlaşılacağı üzere 1860 MW olacak ve Kırgızistan'ın büyük ölçüde enerji ihtiyacını tedarik edecektir.

Kambarata-1 ismiyle anılan Hidro Elektrik Santralinin inşa süreçleri ve Rusya Federasyonu ile yapılan finansman tedarik müzakereleri, Tacikistan Rogun HPP inşası süreçleri ve finansman müzakereleri ile çok büyük benzerlik göstermektedir. Kırgızistan'da, Tacikistan gibi dağlık bir bölge ve nehirlere sahip bulunmaktadır. Konum olarak Seyhun nehrinin üst yakasında yer almaktadır.

Su kaynakları açısından zengin olmasına rağmen, hidrokarbon kaynakları açısından oldukça fakirdir. Baraj inşa sürecinde, Özbekistan, Tacikistan Rogun HPP inşası için ileri sürdüğü iddiaları bu projeye karşı da dile getirmiştir.

Özbek tarafı, barajın inşası ile suların Özbek tarım arazilerine zarar vereceğini ve baraj inşa alanın deprem fay hattında yer almasından dolayı yerleşim yerlerini tahrip edeceğini ifade etmiştir. Ayrıca, Kambarata-1 HPP barajının su tutması için alınacak su kaynağı ve kışın fazla suların tahliyesi başka bir sorun olarak görülmüştür (Rozanov, 2015).

Tablo 2. 8 Kambarata Barajı Projesi İnşa Özet Bilgileri

YIL	AÇIKLAMALAR
1970'li yıllar	Narın nehri üzerindeki yukarı Narın Çağlayanı planlaması ve tasarımı
1980'li yıllar	Kambarata barajı tasarımı
1986	İnşaat işlerinin başlaması
1991	SSCB'nin çöküşü ve sonrasında finansman yokluğundan ötürü işlerin durması
2007	Kambarata Barajı'nı inşası için, Kazakistan ve Rusya ile ortak girişim kurulması müzakereleri
Ocak 2009	Rusya, Kambarata Barajı'nın inşası için, 1,7 milyar ABD doları tutarında kredi sözü verdi
Temmuz 2009	Manas olayının ardından, Moskova'dan gelen kredinin kesilmesi
Eylül 2012	Bir kez daha, Rusya Kambarata Barajı inşaatına yatırım yapmayı kabul etti.
Mart 2013	SNC-Lavalin, Kambarata Barajı'nın fizibilite çalışmasını üstlenme ihalesini kazandı.
Temmuz 2014	Kırgız hükümeti, SNC-Lavalin tarafından yapılan fizibilite çalışmasını onayladı. Proje maliyetinin, 3 milyar ABD doları olduğu tahmin edilmektedir.
Ocak 2016	Proje, Rusya'dan finansman alınmaması nedeniyle durma noktasına geldi. Kırgız Parlamentosu, Kambarata Barajı'nın yapımı ve işletilmesiyle ilgili Rusya ile yapılan anlaşmayı iptal etti

Kaynak: (Menga, 2018, s. 114)

Tablo 'da Kambarata Barajının proje başlangıcından 2016 yılına kadar olan süreç anlatılmıştır. Kırgızistan'ın, 2016 yılında Rusya ile finansman alanındaki işbirliğini sona erdirmesinde, geçmiş ve mevcut Kırgız hükümetlerinin ABD veya Çin ile yakınlaşması ve bunun bölgede Rusya Federasyonu çıkarları ile çatışması olduğu değerlendirilmektedir. Rusya Federasyonu ve Çin, ŞİÖ örgütü şemsiyesi altında olmalarına rağmen, bölgede çoğu zaman çıkar çatışması yaşamaktadır.

Kırgızistan Devlet Başkanı Atambayev, Kırgızistan'ın, Rusya ekonomisinin yaşadığı güçlükler nedeniyle Kambarata-1'de işbirliğinin sonlandırılacağını ve yeni yatırımcı için arayışlara gireceğini ifade etmiştir. Baraj inşası için yeni finansman arayışlarında, Rus liderliği ile karşılıklı bir anlayışın bulunduğunu da Atambayev sözlerine eklemiştir (Izvestia News, 2016).

Projenin hayata geçirilmesi için Kırgızistan devleti finansman arayışlarına devam etmektedir. Bu çerçevede, 2019 yılı ocak ayında, İstanbul'da yatırımcılar için sunum yapılmış, baraj inşa projesine katılmaları için davette bulunulmuştur.

2.1.5 Sınır Sorunu

Sınır güvenliği ve yönetimi, Orta Asya’da sadece bölge devletleri için değil, Orta Asya sınır güvenliğine katkıda bulunan tüm aktörler için önemli bir meseledir. Kırgızistan toprakları içerisinde dışa kapalı olan ve Tacikistan ile Özbekistan devleti toprağı sayılan yerleşim yerleri bulunmaktadır. Bir devlet sınırları içinde iki farklı devlet toprağının bulunması, konunun ne kadar karmaşık olduğunu göstermektedir³⁰.

Sınır ihtilafları dışında, mevcut sınırlarının korunmasında güvenlik kapasitesinin ve eğitimli insan kaynaklarının yetersizliği, gerekli donanım ve cihazlardan yoksun olunması, bölge devletleri ve komşularla arzu edilen işbirliğinin sağlanamaması sorunları da bulunmaktadır (Ahmadzai, 2015, s. 12).

Sınır sorunu, incelenirken sınırdan kasıt nedir, sınır neye göre belirlenir, sınır bölgelerinde güvenlik nasıl sağlanır sorularının yanıtlanması gerekmektedir. Sınır, bir ülkeyi diğer ülkeden ayıran çizgidir. Sınır çizgileri, iki devlet arasında yapılan protokoller ve anlaşmalar muvacehnesinde haritalandırılan fiziki alanı, belirleyen noktalardır (İstanbullu, 2007, s. 11).

³⁰ George C. Marshall Center ve Moğolistan Stratejik Bilimler Enstitüsü koordinesinde, “Orta Asya Devletlerinin Sınır Aşan Tehditlerle Mücadelesi Semineri (*Central Asia Counter Transnational Threats Seminar: Countering Transnational Threats in a Changing Security Environment*)” 28-31 Ağustos 2013 tarihleri arasında, Moğolistan’ın başkenti Ulanbatur’da yapılmıştır (George C. Marshall Center, 2013). Seminare Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan’dan üst düzey katılımlar olmuştur. 2014 yılı sonrasında, Afganistan’da NATO’nun askeri varlığını azaltması ve kurumsal düzeyde Afganistan kurumlarının NATO’dan boşalan kapasiteleri kullanması durumunda Orta Asya’ya yönelik ne tür tehditlerin olabileceğine yönelik risk ve tehdit analizi, seminerin konusunu oluşturmuştur. Konuşmacı olarak katıldığım seminerde, Orta Asya devletlerinin temsilcileri Afganistan kaynaklı tehditlerin analizini brainstorming (beyin fırtınası) prensibi çerçevesinde yapmıştır. Orta Asya devletlerinin tehdit olarak gördüğü başlıkların listelenmesi istendiğinde hiçbir devlet temsilcisi tehdit değerlendirmesinde bulunamamıştır. İlk toplantıda tehdit tespiti yapılamadığı için, ikinci toplantıda üye devletlerden tek tek değil toplu bir şekilde tehdit analizi yapılması istenmiştir. Ancak, bu şekilde yapılan tehdit değerlendirmesinde, Taliban sonrası muhtemel göç ve radikalizm gibi tehditler ön plana çıkmıştır. Seminerde, Orta Asya devletlerinin birbirilerine yönelik tehditlerinden ziyade Afganistan’dan kaynaklanabilecek tehditler konu edilmiştir. Seminerde katılan, ilgili devletlerin temsilcileri, muhtemel tehditler ile ilgili bir analizde bulunmamıştır. Seminerde her ne kadar tehdit öncelik sıralamasında bir uzlaşma oluşmuşsa da tehditlere verilecek cevabın ortak güvenlik işbirliği üzerinden olacağını teyidi yapılmıştır.

Anlaşmalar ve diğer hukuki metinlerle belirlenen sınırlarda, serbest geçişin yapıldığı alanlar ve yapılmadığı alanların tespiti yapılarak, sınırların fiziki güvenlikleri bu ayrıma göre sağlanmaktadır. Serbest geçişin yapıldığı ve yapılmadığı sınır güvenlik alanları, 1. Derece Yasak Bölge ve 2. Derece Yasak Bölge güvenlik alanları olarak ifade edilmektedir.

Tablo 2. 9 Sınır Güvenlik Alanları

1. Derece Yasak Bölge	30-100 m
2. Derece Yasak Bölge	1-2 Km

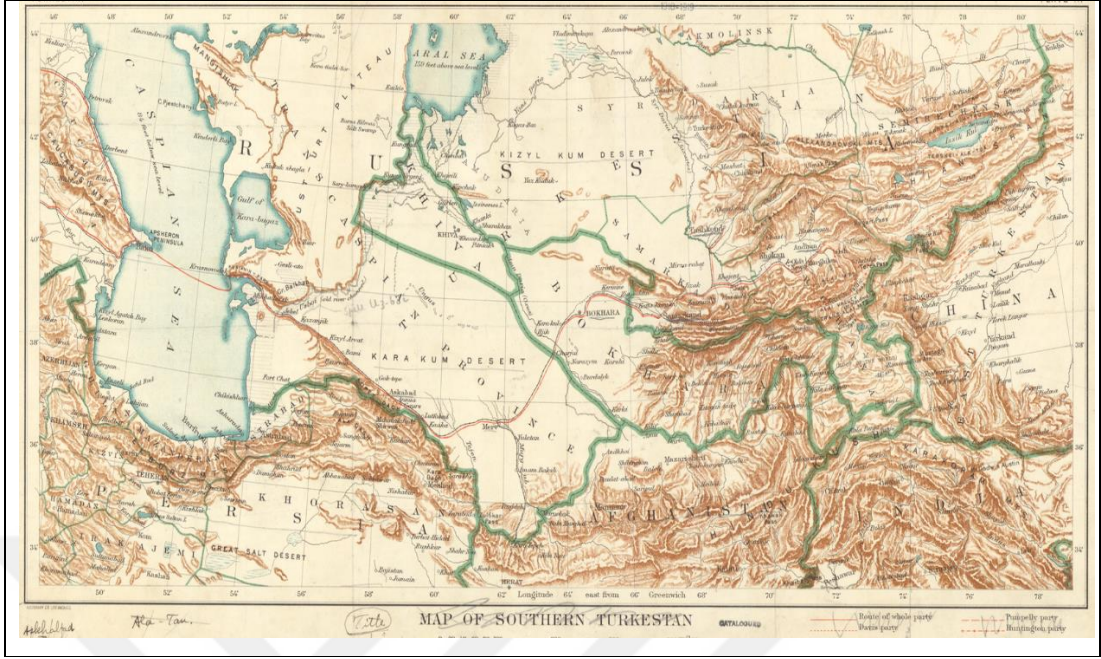
Kaynak: (İstanbulu, 2007, s. 32)

Tabloya göre birinci derece yasak bölge, sınır güvenliğinin belirgin olarak sağlandığı, güvenlik tedbirlerin illegal sınır geçişlerini durdurmak için en üst noktada bulunduğu bölgedir.

İkinci derece yasak bölge ise birinci bölgeye göre, güvenlik tedbirlerinin gizli yöntemlerle sağlandığı, çeşitli güvenlik mekanizmalarının birlikte veya tek başına kullanıldığı bölgedir. İkinci derece yasak bölge, taktik operasyonlardan ziyade planlı-projeli operasyonların icra edildiği bölgedir.

Yukarıda detaylı şekilde ifade edilen sınır güvenlik alanları, SSCB'nin dış sınırları için uygulanmıştır. Ancak, Orta Asya devletlerinin birbirleri ile olan sınırlarında bu güvenlik alanları oluşturulmamıştır. Öte yandan, Orta Asya devletlerinin sınırları ile ilgili kararlar ve planlamalar SSCB dönemi öncesi ve SSCB döneminde alınmıştır. SSCB dönemi öncesinde, Rusya ve İngiltere tarafından, Afganistan temelinde, Orta Asya bölgesi ile ilgili genel sınırlar belirlenmiştir.

Harita 2. 6 SSCB Dönemi Öncesi Orta Asya Bölgesi

Kaynak: Washington Carnegie Enstitüsü

1905 yılında haritalanan bölgede, Orta Asya bölgesi (Batı Türkistan), Çarlık Rusya'sı ile Buhara ve Hive Hanlıklarının sınırları içerisinde, Sincan Uygur Özerk Bölgesi (Doğu Türkistan) ise Çin sınırları içinde gösterilmektedir. Haritadan görüleceği üzere, günümüz Orta Asya devletleri etnik bir kimliğe dayalı olarak, Çarlık Rusya'sı dönemde ortaya daha çıkmamışlardır.

Rusya tarafından, 1920 yılında tarih sahnesinden silinen Hive Hanedanlığı sınırları içerisinde, bugünkü Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan bulunmuştur. Rusya tarafından yıkılan Buhara hanedanlığının toprakları harita üzerinde bugünkü Özbekistan toprakları üzerinde durmaktadır. Fergana Vadisi, Çarlık Rusya'sı döneminde, şu an Tacikistan sınırları içerisinde bulunan ve Gorno-Badakhshan özerk bölgesi idari yapısında yer alan Pamir bölgesini de içermektedir. 1905 yılına ait harita analiz edildiğinde, Orta Asya bölgesi dış sınırlarının Çarlık Rusya'sı ve İngiltere tarafından tasarlandığı görülmektedir.

SSCB döneminde ise Orta Asya devletlerinin sınırları, 1930 yılına kadar olan zaman zarfında tayin edilmiştir. Orta Asya devletleri sınırlarını belirlemek için, Orta Asya Sınır Komisyonu bu dönemde kurulmuştur.

Sınır belirleme görevinin zorluğu, Orta Asya bölgesine yönelik Birlik siyaseti nedeni ile komisyon tarafından alınan kararlarda, bölgenin arazi yapısı, tarihi ve etno-kültürel özellikleri dikkate alınmamıştır. Orta Asya devletleri sınırları, SSCB'nin, topografik olarak zorlu şartlara sahip en uzun sınırlarını oluşturmuştur.

SSCB döneminde, Orta Asya bölgesi sınırları, batıda, Atrek nehrinin Hazar'a döküldüğü yer ve göç yolları üzerinde bulunan ve İran ile Afganistan sınırına yakın Türkmenlerin yaşadığı hatta kadar olan alanı kapsamıştır. Orta Asya bölgesinin Afganistan ile sınırları, Pyanj nehri boğazı boyunca dağlık alan ve su havzası arasında sıkışıp kalan, çeşitli doğu İran dilini konuşan, tarımla uğraşan İsmailiye mezhebi müntesiplerinin yaşadığı Pamir bölgesi oluşturmuştur. Orta Asya bölge sınırları, doğuda, Kırgız ve Kazak çobanlarını Sincan Uygurlarından Tanrı dağları ile ayıran Khabar Asu geçişinde sona ermektedir (Shaw, 2013, s. 29).

SSCB döneminde, Orta Asya devletleri sınırları, güney komşuları İran, Afganistan ve Çin ile bir denge politikası çerçevesinde belirlenmiştir. SSCB dönemi sonrasında, Orta Asya bölgesinin dışsal sınırını oluşturan Çin ile yapılan sınır müzakerelerinde birçok katılımcı devlet bulunmakta ve müzakerelere konu olan yerler, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Rusya sınır bölgelerini kapsamaktadır. Orta Asya devletleri, Rusya ve Çin ile sınır savunma politikalarında birbirlerine daha fazla açık olma noktasında anlaşmışlardır.

Bu çerçevede, 1996 yılında 5 devlet, anlaşmaya taraf her devletin, diğer devletlerle ortak sınırlarındaki 100 km'lik alan içindeki askeri birlik ve silah hareketliliğini bildiren bir mekanizma hayata geçirmiştir. Sınırdış 5 devlet, 1997 yılında ortak sınırlarda konuşlandırılacak birlik sayısının 130.400 olması noktasında sayısal sınırlamada mutabakata varmıştır.

Bu mutabakata göre Çin devleti, ortak sınırlarda 130.400 asker sayısını tek başına bulunduracaktır. Rusya, Kırgızistan, Tacikistan ve Kazakistan devletleri ise hep birlikte, Çin devletinin ortak sınırdaki muhafaza ettiği asker sayısı kadar, askeri ortak sınırlarda görevlendirecektir (Wishnick, 2009, s. 807). Orta Asya devletlerinin, sınır rejimi konusunda, Afganistan ve İran ile farklı düzenlemeleri bulunmaktadır. SSCB döneminde dış sınırlar ile ilgili düzenlemelerden bazıları, günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır.

Örneğin, Tacikistan-Afganistan sınırı SSCB döneminde yapılan anlaşmalara dayanmaktadır. Her iki devlet de SSCB döneminde yapılan bu anlaşmaya bağlı kalmıştır. Orta Asya devletleri sınır konusunda içsel ihtilaflar yaşamaktadır. Orta Asya devletleri sınır sorunlarının çözümü için Moskova tarafından çeşitli motiflerle hazırlanan ve farklı yıllarda yapılan haritaları temel almaktadırlar. Ayrıca, SSCB döneminde arşivlerin muhafaza edildiği Özbekistan arşivleri, bölge devletleri tarafından en çok başvurulmuş ve araştırma yapılan merkezlerden birisidir.

Orta Asya devletlerinin kendi aralarındaki sınırların tayini birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Mesela, arazi ve ulaşım yolları nedeni ile bazen aynı ülkedeki bir yere ulaşmak için bir sınırı iki kez geçmek gerekmektedir. Bu durum, sadece Orta Asya devletlerinden birkaçı için değil hemen hepsi için geçerli olan bir realitedir.

Rus-Kazak sınırının Batı ve Kuzey-batı bölgelerinde, Özbek-Türkmen sınırının Kuzey bölgesinde, Kazak-Özbek sınır bölgesinde, Fergana Vadisi ve hemhudut bölgelerinde rastlanan bir durumdur. Aynı durum, Tacikistan-Kırgızistan ve Özbekistan-Kırgızistan sınırları içinde geçerlidir. Bu sınır çizgilerinin, SSCB döneminde bir ülke içindeki idari-bölge oluşumları için tasarlandığı, gelecekte bağımsız olacak ve egemenliğini ulus kimliği temelinde inşa edecek Orta Asya devletleri için yapılmadığı bilinmelidir (Golunov, 2005, s. 89).

Mevcut sınır sorunları yanında, önümüzdeki yüz yıl boyunca bölgede değişmesi imkân dâhilinde olan Orta Asya devletleri sınırları için iki tür faktör belirleyicidir. Bu faktörlerden birincisi dış etkenler başlığı altında ifade edilen dünya siyaseti, özellikle, büyük güçler tarafından icra edilen politikalar, ikincisi ise iç faktörler altında belirtilen Orta Asya devletlerindeki yapısal değişikliklerdir (Kazantsev, 2013, s. 3).

Tacikistan'ı bağımlı ve özerk yapıda olan Gorno-Badakhshan Özerk Bölgesi değişiklik potansiyeli bulunan bölgelerden birisi olarak görülmektedir. Bu bölgeye yapılan ziyaretler için Tacikistan Dışişleri bakanlığından izin alınması gerekmektedir. Tacikistan, izin mekanizması ile otonom bölgeye dışarıdan gelebilecek müdahaleleri asgari seviyeye çekmeye ve bölgeyi kontrol altında tutmaya çalışmaktadır.

Orta Asya devletlerinin sınır sorunu başlığı altında inceleme konusu olan ve maruz kaldığı bir başka tehdit ve risk bölgede yerleşik olan mayınlardır. Bu mayınların temizlenmesi amacıyla, BM ve AGİT öncülüğünde çalışmalar halen yürütülmektedir³¹.

Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan, Anti-Personel Mayın ve İmhası, Muhafazası, Üretimi ve Nakli Sözleşmesine (Ottawa Anlaşması) taraf değildir. Tacikistan ve Afganistan arasında bulunan sınırdaki mayın temizleme işleri, programlar ve proje esaslı mali desteklerle devam etmektedir.

Yapılan planlamalara göre, Afganistan'da mayın temizleme çalışmaları, 1 Mart 2023 tarihine kadar devam edecektir. Tacikistan mayın temizleme programı ise 31 Ekim 2023 tarihine kadar sürecektir (Geneva International Centre for Humanitarian Demining, 2018, s. 20-22).

Sınır sorunu alt başlığı altında, mayınlı alanlar ile ilgili çalışmalar ifade edilecektir. Sınır sorunları ve sınır güvenliği için bölgesel işbirliğinin sağlanması halinde kaynakların daha etkin kullanılacağı ve bölgenin tek bir bütün olarak karşılaşacağı sorunların üstesinden gelebileceği değerlendirilmektedir. (Düzdaban, 2013, s. 30).

³¹ *Anti-Personel Mayın ve İmhası, Kullanımın Yasaklanması, Muhafaza Edilmesi, Üretimi ve Nakli Sözleşmesi*, bir başka deyişle, Ottawa Anlaşması, küresel ölçekte, anti-personel mayının ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Ottawa Anlaşmasının, 2/1 Maddesinde Anti-Personel mayın tanımı "...Bir kişinin varlığı, yakınlığı veya teması ile patlatılmak üzere tasarlanmış ve patlaması neticesinde bir veya birden fazla kişiyi iş yapamaz hale getiren, öldüren veya yaralayan bir mayın..." şeklinde yapılmıştır. Ottawa sözleşmesi ve içeriği ile ilgili tafsilatlı bilgi için, https://www.un.org/Depts/mine/UNDocs/ban_trty.htm adresine bakınız.

2.1.5.1 Tacikistan

Harita 2. 7 Tacikistan ve Sınırdış Devletler

Kaynak: (Harmens, 2019)

Tacikistan, batıda Özbekistan ile 1332 km, kuzeyde Kırgızistan ile 913 km, doğuda Çin ile 514 km ve güneyde Afganistan ile 1344 km'lik kara ve nehir sınırına sahiptir. Tacikistan'ın denize veya uluslararası sulara sınırı bulunmamaktadır. Tacikistan, coğrafi yapı olarak 3 bölgeye ayrılmaktadır. Ülkenin güney batısında Khatlon adıyla bilinen bölge, doğusunda dağlık arazi ve engebeli yollardan oluşan ve Pamir bölgesini de içeren Gorno-Badakhshan Özerk Bölgesi, kuzeyinde ise Fergana vadisinin Tacikistan tarafında kalan bölgesi bulunmaktadır.

2.1.5.1.1 Tacikistan-Afganistan Sınırı

Tacikistan-Afganistan sınırını, Panji nehri oluşturmaktadır. Tacik-Afgan sınırı boyunca, Panji nehri yakasından Pamir'deki Kharkush'a kadar olan bölgede ve sınırın Afganistan kısmında kalan yerlerde küçük yerleşim alanları ve köyler bulunmaktadır. Sınırın iki yakasında bulunan yerleşim yerlerinde ve köylerde, Tacikistan-Afganistan arasında daha önce yaşanan anlaşmazlıklar nedeni ile göç eden aileler bulunmakta olup, bunlar genellikle birbirleri ile akrabadır. Dağlık alan yatağında bulunan Panji nehrinden geçiş, karların eridiği ilkbaharda çok zor olmaktadır. Ancak, yaz ve sonbahar mevsimlerinde nehrin her iki tarafına rahatlıkla geçilebilmektedir. Tacikistan-Afganistan sınırının güvenliği tek taraflı olarak sadece Tacikistan tarafından gerçekleştirilmektedir.

Tacik sınır birlikleri, 2005 yılında Rusya Federasyonu sınır birliklerinden Tacikistan-Afganistan sınırını koruma görevini devralmışlardır. Bu görev devrine rağmen, Rusya Federasyonu'na bağlı 201. Motorlu Tüfek birimi, yaklaşık 7.000 askerden oluşan birlik Tacikistan'da bulunmaktadır.

Tacikistan ile Afganistan arasında sınır ihtilafı bulunmamaktadır. Sınır yerleşim yerlerinde meydana gelen olaylar, sınır ihtilafından değil, organize suç örgütlerinin faaliyetlerinden ve basit adi suç vakalarından meydana gelmektedir. Tacikistan-Afganistan sınırı, 16 Haziran 1981 tarihinde, SSCB ile Afganistan arasında Kabil'de imzalanan Sovyet-Afgan Hudut Anlaşması ile belirlenmiştir. Bu anlaşma ile, mevcut sınır üzerinde uzlaşma sağlandığı ve bu sınır hattının değiştirilemeyeceği teyit edilmektedir (Office of the Geographer, 1983, s. 12).

2.1.5.1.2 Tacikistan-Çin Sınırı

SSCB döneminde, Birliğin dış sınırlarından birini oluşturan Tacikistan-Çin sınırı, bölgenin yüksek sıradağı olan ve Gorno-Badakhshan Özerk bölgesinden geçen Pamir sıradağları boyunca uzanmaktadır. Tacikistan'ın, Çin ile sadece bir kara hudut kapısı bulunmaktadır. Kulma-pass adı verilen sınır geçiş noktası, AGİT Tacikistan Ofisi tarafından, Murghab Gümrük Terminal İnşası Projesi kapsamında "*Murghab Customs Terminal Construction Project*" inşa edilmiştir³².

Bölgedeki zorlu iklim şartları nedeni ile 2010 yılında yapımına başlanan sınır kapısının inşası, ancak 2013 yılında tamamlanmıştır. Kulma-pass hudut noktası, deniz seviyesinden yaklaşık 4365 metre yüksekliktedir ve en yakın yerleşim yeri Murghab'a 93 km mesafededir. Kulma-pass sınır kapısı, Mayıs-Ekim ayları arasında olan süre için hizmet vermektedir.

³² AGİT Tacikistan ofisinde, 2011-2013 yılları arasında Sınır Yönetimi Görevlisi olarak görev yapmakta iken aynı zamanda Murghab Gümrük Terminal İnşası Projesinin "*Murghab Customs Terminal Construction Project*" proje yöneticiliği görevinde de bulundum. Terminal (Sınır Geçiş Noktası) inşası için AGİT Tacikistan misyonu tarafından 1 milyon avro kullanılmıştır. Terminal'in Tacik makamlarına resmi olarak devir teslimi 2013 yılında gerçekleşmiştir.

Yılın diğer aylarında, kış şartlarından dolayı, sınır kapısı her iki devlet tarafından kapanmaktadır. Kulma-Pass sınır geçiş kapısından, Çin tarafından gelen ve eroin yapımında kullanılan asit anhidrit sıvı maddesinin, Tacikistan-Kırgızistan sınırı üzerinden Afganistan'a gönderildiği şeklinde teyide muhtaç bilgiler bulunmaktadır.

Tacikistan ve Çin arasında ilişkiler son derece iyidir. Özellikle, ticari alanda ilişkiler gelişme göstermektedir. Çin, Tacikistan'a ulaşım yolu inşası yanında güvenlik alanında da katkılar sağlamaktadır. Her iki devlet ŞİÖ'ye üyedir. Tacikistan Dışişleri Eski Bakanı Rashid Alimov, 2016-2019 yılları arasında ŞİÖ genel sekreteri olarak görev yapmıştır. Çin, Duşanbe'de Mobil Elektronik Takip Sistemini kurarak güvenlik güçlerine destek vermiştir.

Tacikistan ile Çin arasında sınır temelinde, her iki devlet arasında 1999 yılında bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre, Pamir bölgesinin kırsal alanlarını içine alan 1000 km²'lik bir alan Çin'e bırakılmıştır. Ancak, toprak bırakılması ile ilgili anlaşma Tacikistan parlamentosu gündemine 2011 yılına kadar alınmamıştır. 13 Ocak 2011 tarihinde parlamentoda yapılan oylama ile anlaşma geçerlilik kazanmıştır.

Çin Dışişleri Bakanlığı bu anlaşmayı, "*...eşit seviyedeki müzakereler marifetiyle evrensel olarak kabul edilmiş uluslararası hukuk normlarına göre*" Tacikistan ve Çin arasında yapıldığını ifade etmiştir. Çin tarafında başarı olarak kabul edilen anlaşma Tacikistan'da yenilgi olarak kabul edilmiştir. Tacik muhalefeti, anlaşma hükümlerinin anayasaya aykırılık teşkil ettiğinden hareketle hükümeti suçlamıştır. (BBC: Asia-Pacific, 2011).

Tacikistan ve Çin arasında yapılan ve 2011 yılında geçerlilik kazanan bu anlaşma ile 130 yıllık anlaşmazlık sona ermiştir. Bu anlaşma ile Çin'de 28.000 km² alan üzerindeki hak iddialarından vazgeçmiştir. Tacikistan'ın toprak kaybı ile sonuçlanan anlaşma, halk arasında Çin'den belli bir miktar para karşılığında toprağın verildiği şeklinde ifade edilmiştir.

2.1.5.1.3 Tacikistan-Kırgızistan Sınırı

Tacikistan, Kırgızistan ile 913 km'lik bir sınıra sahiptir. SSCB döneminde, Birliğin iç sınırlarını oluşturan Tacikistan ve Kırgızistan'ın sınırları, idari kararlarla belirlenmiştir. Tacikistan, Kırgızistan ile Fergana vadisi ve dağlık alanda sınır kapılarına sahiptir.

SSCB'nin dağılmasından sonra, özellikle, Fergana vadisinde yaşayan Tacik, Kırgız ve Özbekler bir anda kendilerini 3 devlet arasında paylaştırılmış bir şekilde görmüşlerdir. Sınır ile ilgili yapılan düzenlemelerde, bazı aileler bölünmüş, bazı ailelerin arazileri bir başka devletin kontrolünde kalmıştır. Dolayısıyla, zamanla halkın arasındaki dostluklar düşmanlığa evrilmiştir. Haklar arasındaki düşmanlığın iç çatışmaya dönüşmemesi için bölgede bir takım güven artırıcı önlemler (CBM) hayata geçirilmiştir.

CBM tedbirleri çerçevesinde, AGİT, Kırgızistan sınırında yerleşik halkın, sınır yönetimine katılması, muhtemel çatışmaların önlenmesi ve 2010 yılı haziran ayında Kırgızistan'ın kuzeyi Osh ve Batken bölgelerinde meydana gelen olayların tekrar etmemesi için Toplum Güvenliği Girişimi (CSI) adı altında bir program başlatmıştır³³.

CSI programında temel amaç, sınır bölgesinde yaşayan insanların güvenlik konularında bilgi sahibi olması ve güvenliğin sağlanması için ilgili güvenlik birimleri ile işbirliğine girmesini sağlamaktır. Kırgızistan tarafında uygulanmakta olan programın, Tacikistan tarafında hayata geçirilmesi için Sugdh bölge valisinin istekli çalışmalarına rağmen, merkezi hükümet destek vermediği için, bu program Tacikistan tarafında uygulanamamıştır (OSCE Secretariat's Conflict Prevention Centre , 2012, s. 67).

³³ CSI girişiminin Tacikistan sınırında hayata geçirilmesi amacıyla, AGİT Tacikistan ofisi adına, AGİT Kırgızistan Ofisi yetkilileri ile sağlanan iş birliği temelinde, Tacikistan Sugdh bölgesinde görüşmelerde bulundum. Görüşmeler, 2011 yılı kasım ayında başlayarak, 2012 yılının mart ayında sona ermiştir. Anılan görüşmelere, Sughd bölge valisi, sınır birlikleri komutanı katılmıştır. Tacik tarafı, AGİT tarafından koordine edilecek işbirliğinin iki taraf için faydalı olacağı şeklinde beyanlarda bulunmuş olmasına rağmen somut bir işbirliğine gitmemiştir. Tacikistan, sınır geçiş noktalarındaki kontrol ve uygulamalara sivil halkın müdahil olmasını uygun görmemiştir.

SSCB'den ayrıldıkları tarihten bu güne Kırgızistan ve Tacikistan devletleri, sınırın belirlenmesi ve işaretlenmesi konusunda müzakereler yapmaktadırlar. 2000'li yıllardan bu tarihe kadar Tacik ve Kırgız komisyonları, sınır hattı müzakerelerine devam etmektedirler. Ancak, müzakerelerin başladığı ilk günden başlamak üzere günümüze kadar, müzakerelerde temel alınacak mevzuatın belirlenmesi noktasında görüş ayrılığı yaşamaktadırlar.

İki devletin sınır meselesinde anlaşmazlığa düşmesinde, ana sorun olarak müzakerelerde kullanılacak jeopolitik haritaların seçilmesi görülmektedir. Tacik tarafı, toplantıda 1924-1939 yılları arasında kullanılan haritaların esas olmasını savunmaktadır. Kırgız tarafı ise 1958-1959 yılları arasında kullanılan haritaların müzakerelerde temel alınması için ısrarcı olmaktadır (Kurmanalieva, 2019, s. 5).

AGİT Tacikistan ve Kırgızistan ofisleri koordinesinde, 4-5 Temmuz 2013 tarihinde, sınır hattının belirlenmesi ve işaretlenmesi çalıştayını, AGİT Kırgızistan ofisinden sorumlu Rus büyükelçi Kapinos'un ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. Toplantıya, Kırgız ve Tacik Dışişleri Bakan Yardımcıları ve heyetleri iştirak etmişlerdir. Sınır hattını belirlenmesi ve işaretlenmesi konusunda toplantıya davet edilen uzmanlar, Litvanya-Belarus, Amerika-Meksika örnekleri ve dünyada sınır çözümleri ile ilgili uygulamalardan bahsetmişlerdir³⁴.

Günümüzde, Tacikistan-Kırgızistan sınırının, yaklaşık 520 km'sinin sınır hattı tespiti ve işaretlenmesi için gerekli ön çalışmalar tamamlanmıştır. Konu ile ilgili Kırgızistan Dışişleri Bakanı Erlan Abdyldaev "...Müzakerelerde yasal mevzuatın ortaya konması gereklidir. Eğer Kırgızistan ve Tacikistan bu hususta bir ortak dil üzerinde anlaşılırlarsa sınır hattının işaretlenmesi yakın gelecekte tamamlanacaktır..." şeklinde demeç vermiştir (Dzhumashova, 2018).

³⁴ AGİT Tacikistan Büyükelçisi Markus Mueller'in heyetinde yer alan personel olarak, Tacikistan ve Kırgızistan heyetlerinin basın metni üzerinde dahi uzlaşmaya varamadıklarını gözlemledim. Her iki heyetin de Moskova arşivlerinden harita temin etmek için mesai harcadıkları ve iddialarını bu arşivlerden elde edilen bilgi ve belgelere dayandırdıkları müşahede edilmiştir.

2.1.5.1.4 Tacikistan-Özbekistan Sınırı

Tacikistan ve Özbekistan arasındaki sınır yaklaşık 1332 km'dir. SSCB'nin dağılmasından sonra Özbekistan'da önemli sayıda Tacik nüfus, Tacikistan'da ise aynı şekilde Özbek nüfus kalmıştır. Tacikistan ve Özbekistan devletleri arasında 9 uluslararası sınır geçiş noktası bulunmaktadır. Sınır geçiş noktalarından 5'i Sugdh bölgesinde, 4'ü tren yolu geçiş güzergâhında bulunmaktadır. İki devlet arasında işaretlenmeyen sınır hattı yaklaşık 60 km'dir.

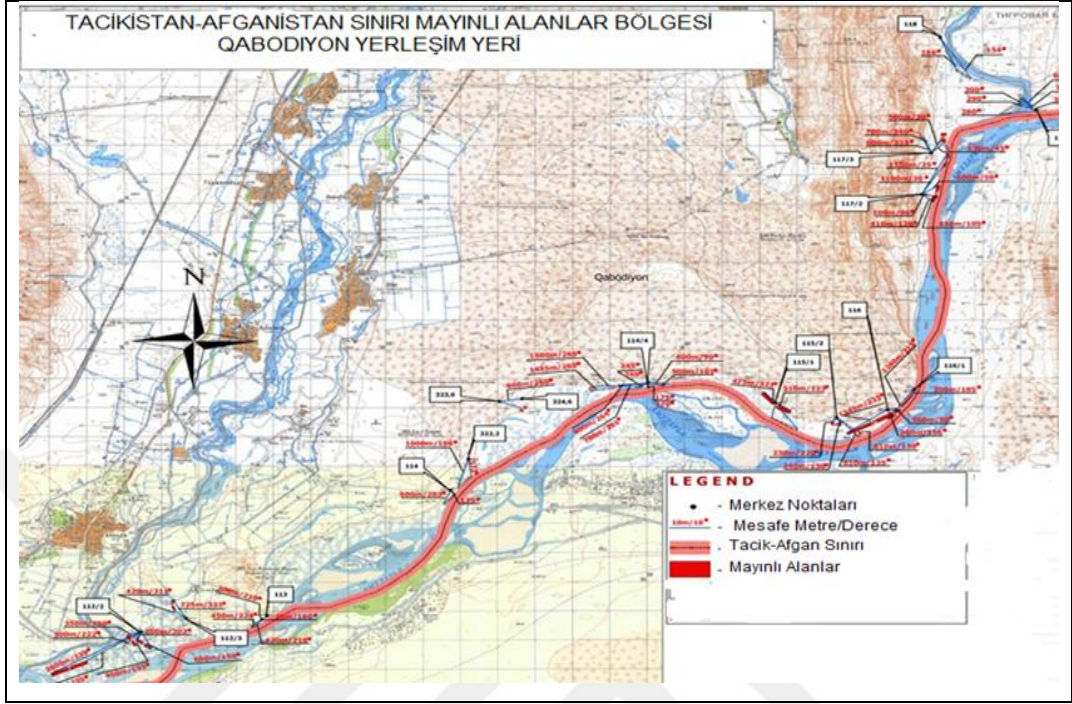
Tacikistan Spitamen ve Zafarabad sınır bölgesi ile Özbekistan Bekabad sınır bölgesi arasında kalan sınır hattı işaretlenmemiştir. Sınır hattı işaretlenmeyen bu alandaki en büyük tartışma konusu, Seyhun nehri üzerinde yapılan Farhad hidroelektrik santrali ve su rezervuarıdır. Her iki devlet de bu yerler üzerinde hak iddia etmektedir. Farhad hidroelektrik santrali barajı, Tacikistan ve Özbekistan topraklarına giden sulama kanallarına hali hazırda su temin etmektedir.

Tacikistan ve Özbekistan devletleri arasındaki ilişkiler, Kerimov döneminde inişli çıkışlı şekilde seyretmiştir. Kerimov sonrası idareye gelen Mirzoyev, Tacikistan ile dostane ilişkiler geliştirmektedir. Tacikistan ve Özbekistan arasında 2009 yılında sınır meselesi nedeniyle sonlandırılan müzakereler, Tacikistan'ın Khujand bölgesinde her iki devletin sınır birlikleri arasında 2015 yılı nisan ayında yapılan toplantı ile yeniden başlamıştır (Fergananeews Agency, 2017).

2.1.5.1.5 Mayınlı Alanlar ve Temizlenmesine Yönelik Çalışmalar

Tacikistan iç savaşı sırasında, ülkenin merkezi alanlarına mayın döşenmiştir. Ancak, bu mayınlı alanlar işaretlenmediği gibi kayıt altına da alınmamıştır. Ayrıca, iç savaş sonrasında, parça tesirli çok sayıda harp malzemesi de kontrolsüz kalmıştır. Diğer taraftan, Tacikistan-Afganistan sınırındaki mayınlı alanlar, Tacikistan'ın talebine istinaden Rusya sınır birlikleri tarafından döşenmiştir.

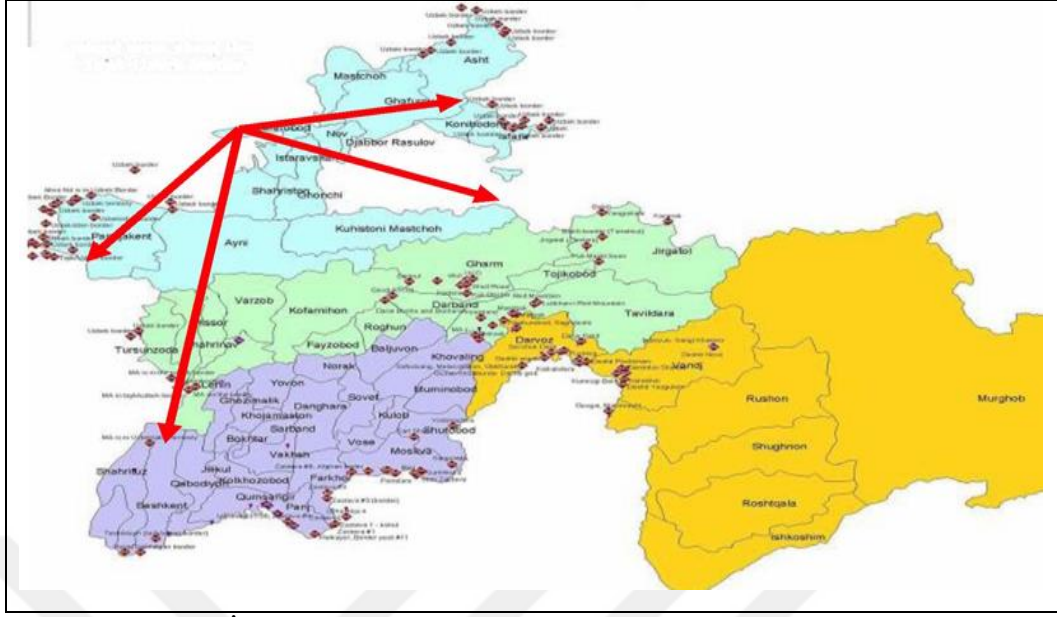
Harita 2. 8 Tacikistan-Afganistan Sınırı Mayınlı Bölgeler

Kaynak: AGİT Tacikistan Ofisi Mayın Birimi

Tacikistan Sugdh vilayeti sınır alanına, Özbekistan sınır birlikleri tarafından mayın döşenmiştir. Özbekistan'ın mayın döşeme gerekçesi, IMU terör örgütü mensuplarının sınır geçişlerine engel olunması ifade edilmiştir. Tacik sivil kayıplarının yaşandığı bu bölgede mayın döşenen alanlar kayıt altına alınmamıştır (Storey, 2010, s. 2).

Harita 2. 9 Tacikistan-Özbekistan Sınırı Mayınlı Bölgeler

Kaynak: AGİT Tacikistan Ofisi Mayın Birimi

Tacikistan sınırlarına döşenen mayınların temizlenmesi çalışmaları, AGİT Tacikistan ofisi tarafından önerilen program çerçevesinde devam etmektedir. 2015 yılı itibari ile 172 yerel personel, 5 mayın temizleme ekibi, 6 mayın tespit köpeği, 3 mayın keşif Ekibi ile 1,000,000 m²'lik mayınlı alan temizlenmiştir (Mine Action Unit, 2015).

2.1.5.2 Kırgızistan

Harita 2. 10 Kırgızistan ve Sınırdış Devletler

Kaynak: (Harmens, 2019)

Haritadan görüleceği üzere, Kırgızistan güney doğuda Çin ile 4503 km, kuzey doğuda Kazakistan ile 1103 km, batıda Özbekistan ile 1374 km ve batıdan güneye doğru uzanan bölgede Tacikistan ile 913 km'lik sınıra sahiptir. Sınırların bulunduğu noktalar dağlık ve engebeli bir yapıdadır.

Kırgızistan'ın Orta Asya devletleri ile olan sınır geçiş kapıları, Çin ile olan sınır geçiş kapılarına göre teknolojik araç, gereç ve alt yapı bakımından daha geridedir. SSCB döneminde, Kırgızistan Birliği'nin dış sınırlarını oluşturduğu için, dış sınırlarda bulunan sınır geçiş kapıları, diğer sınırdaş Orta Asya devletlerinin sınır geçiş kapılarına göre daha güvenli şekilde tasarlanmıştır.

Çin, 2004 yılında, Kırgızistan devlet sınır birliklerine ve gümrük teşkilatına sınır geçiş kapılarında kullanılmak üzere teknolojik araç ve gereç yardımıyla bulunmuştur (Tresa, 2015). Kırgızistan sınırında, en fazla karşılaşılan suçlar arasında uyuşturucu ticareti, düzensiz göç ve mal kaçakçılığı bulunmaktadır.

2.1.5.2.1 Kırgızistan-Kazakistan Sınırı

Kırgızistan ve Kazakistan arasındaki sınırların tespiti ve işaretlenmesi çalışmaları tamamen sona ermiştir. Her iki devlet tarafından uzlaşılan sınır noktaları ile ilgili devletler arası anlaşmalar, 15 Aralık 2001 tarihinde Astana'da yapılmıştır. Bu anlaşma, 2008 yılında Kırgızistan ve Kazakistan tarafından iç hukuka aktarılmıştır.

Kırgızistan-Kazakistan arasında anlaşmazlığa konu Issyk-Kul bölgesinde bulunan Karkyra merası, iki ülke arasında paylaştırılmıştır. Bu paylaşımına göre, Kırgızistan 1,150 hektarlık kısma sahip olurken, Kazakistan 620 hektarlık alanı almıştır.

Kırgızistan ve Kazakistan arasında yer alan sınır geçiş noktalarının güçlendirilmesi noktasında gayretler sarf edilmektedir. Bu çerçevede, 25 Aralık 2017 tarihinde, Kırgızistan ve Kazakistan arasında, Astana’da, sınır geçiş kurallarının karşılıklı oluşturulması amacıyla bir anlaşma imzalanmıştır.

Anlaşma ile ilgili olarak, Milli Güvenlik Komitesi Başkan Yardımcısı, Kazakistan Sınır Servisi Başkanı Darkhan Dilmanov bir bilgilendirme yapmıştır³⁵. Dilmanov özetle, “...İmzalanan belgenin Kırgızistan ve Kazakistan devlet sınırları ile ilgili her iki devletin karşılıklı düzenleyici yasal çerçevesini oluşturmayı, Kazak-Kırgız sınır geçiş noktalarında uygulanacak kuralları ve ileride milli güvenliği güçlendirecek çalışmaları kapsadığını...” ifade etmiştir (Kazinform international news agency, 2019).

2.1.5.2.2 Kırgızistan-Çin Sınırı

Kırgızistan ve Çin devleti arasında güvenlik ve ekonomik alanlarındaki ilişkiler günden güne güçlenmektedir. SSCB döneminde, Kırgızistan devletinin sınır hattı ile ilgili düzenlemelerden sonuncusu, Birliğin tarih sahnesinden silinmesinden hemen önce 16 Mayıs 1991 tarihinde SSCB ve Çin devletleri arasında yapılmıştır. Yapılan anlaşma ile sınır hattı ve güvenliği belirli bir yapıya kavuşturulmasına rağmen, tartışma konusu olan bazı araziler bu anlaşma kapsamında çözüme kavuşturulmamıştır. SSCB’nin dağılmasından sonra, Çin, Kırgızistan sınırı ve sınır hattı çizgilerinin gözden geçirilmesi için Kırgızistan ile yeni bir anlaşma yoluna gitmiştir. Kırgızistan ve Çin arasında yapılan müzakerelerde birincisi 1996 yılında ikincisi de 1999 yılında olmak üzere iki anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmalar ile Kırgızistan 125.000 hektarlık alanı Çin’in kontrolüne bırakmıştır (Podolskaya, 2017).

³⁵ GKNB bir başka ifade ile Milli Güvenlik Komitesi, SSCB döneminden Orta Asya Devletlerine miras kalan bir devlet güvenlik mekanizmasıdır. Devletin savunma ve güvenlik ile ilgili birimleri bu yapının altında bulunmaktadır. Sınır Muhafaza birliklerinden sorumlu komutan, aynı zamanda, Milli Güvenlik Komitesi Başkan Yardımcısıdır. Diğer taraftan, İstihbarat birimi sorumlusu da anılan komitenin başkan yardımcılarında birisidir.

2.1.5.2.3 Kırgızistan-Özbekistan Sınırı

Kırgızistan'ın, Özbekistan ile olan sınır uzunluğu yaklaşık 1.374 kilometredir. Özbekistan sınırı, kısa bir süre öncesine kadar Kırgızistan için çok problemlili çözülmesi zor bir sınır hattı olarak kabul edilmiştir. Ancak, Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov'un ölümünden sonra, Kırgızistan ve Özbekistan arasındaki ilişkiler dostane biçime evrilmiştir. Bu durum her iki tarafta da sorunların çözülmesi noktasında beklentilerin artmasına vesile olmuştur.

Kırgızistan ve Özbekistan arasında 1.170,53 km'lik sınır hattı ve işaretlenmesine yönelik anlaşma, her iki devlet tarafından kabul edilmiştir. Hali hazırda iki devlet arasında 58 sınır noktası üzerinde anlaşmazlık devam etmektedir. Anlaşmazlığa rağmen, sorunların çözümü yönünde müzakere temelinde ilerlemeler kaydedilmektedir.

Kırgızistan'ın güneyinde yer alan ve sorunlu sınır alanlarından Orto-Tokoy (Kasansay) su rezervuar bölgesinin, iki devlet tarafından ortak kullanımı konusunda Kırgızistan ve Özbekistan arasında uzlaşma sağlanmıştır. İki devlet arasında varılan uzlaşmaya göre, Kırgızistan, bahse konu yerin idaresi ve muhafazasını sağlayarak, komşusu Özbekistan'a gerekli suyun zamanında verilmesini taahhüt etmiştir (Podolskaya, 2017).

Ayrıca, iki devlet arasında sınır hattı ve işaretlenmesinin dışında (*enclaves*) adı verilen yerleşim yerleri ile ilgili sorunlar bulunmaktadır. Stalin dönemi yerleşim politikalarının bir sonucu olarak, Sokh, Shakhimardan, Jani-Ayil ve Chon Qora Özbek yerleşim yerleri Kırgızistan toprakları içerisinde, Kırgız Barak yerleşim yeri ise Özbekistan toprakları içerisinde oluşturulmuştur.

Herhangi bir yerleşim yerinden başka bir şehre gidecek ister Kırgız ister Özbek olsun, iki devletin sınır noktasından ayrı ayrı geçmek zorunda kalmaktadır. Bu yerleşim yerlerinde zaman zaman etnik temelde çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Bu çatışmalar, sadece muhatap devletlerin değil, bölgedeki tüm devletlerin istikrarını bozabilmektedir. Bu çatışmalardan birisi 2010 yılı haziran ayında Kırgızistan Osh eyaletinde başlamış, sonrasında Jalalabad şehrine sıçramıştır.

Çatışma, Kırgızistan eski devlet başkanı Kurmanbek Bakiyev'in 2010 yılı nisan ayında görevini bırakmak zorunda kalmasının akabinde kurulan geçici hükümetin başına Roza Otunbayeva'nın seçilmesi ile meydana gelmiştir.

Bakiyev, Kırgızistan'dan zorunlu olarak gittiği Belarus'ta Rusya Federasyonu'nun tam desteğini almıştır. Belarus'ta, Kırgızistan resmi devlet başkanı sıfatının devam ettiğini ifade etmiştir. Esasen, Osh olayları olarak tarihe geçen olay, Bakiyev yandaşlarının ekonomik güçlerini ve daha önceki hükümet döneminde sahip oldukları mevkilerini kaybetmemek için giriştikleri mücadeleden kaynaklanmaktadır. Taraflar arasında, bu mücadele kontrolden çıkarak, Kırgızlar ve Özbekler arasında etnik bir savaşa dönüşmüştür.

Kırgızistan Osh eyaletindeki Özbek yerleşim yerlerine Kırgızlar tarafından yapılan saldırılar zorlukla kontrol altına alınmıştır. Kırgızistan'ın iç çatışmaların kontrol altına alınması amacıyla, Rusya'dan talep ettiği yardım karşılık bulmamıştır. Rusya, tek taraflı olarak değil, ancak gerekmesi halinde bölge devletleriyle Kırgızistan'a barış gücü gönderebileceklerini ifade etmiştir. Bu iç çatışmalarda, 70'e yakın kişi ölmüş ve 1000'e yakın kişi ise yaralanmıştır (Isamova, 2010).

2.1.5.2.4. Mayınlı Alanlar ve Temizlenmesine Yönelik Çalışmalar

Mayın Yasağı Anlaşmasına taraf olmayan Kırgızistan, 2010 yılı nisan ayında Dışişleri Bakanlığı marifeti ile Anti-Personel mayının tamamen yasaklanmasını desteklerini ifade etmişlerdir. Kırgızistan'da, özellikle, Batken ilinde sızmaları önlemek amacıyla 1999 ve 2000 yıllarında Anti-Personel mayınları kullanılmıştır. 2010 yılı mayıs ayında, Kırgız Dışişleri Bakanlığı 1999-2000 yılları arasında askeri amaçlı kullanılan mayınların bulunduğu yerlerin kayıt altına alındığını ve bu bölgenin mayınlı alanlardan temizlendiğini deklare etmiştir (Landmine&Cluster Munition Monitor, 2012).

Kırgızistan'da mayınlı alanlar ve ERW kalıntıları bulunmaktadır. SSCB döneminde, Kırgızistan toprakları silah test alanı olarak kullanılmıştır ve bölge ilave UXO kirlenmesine maruz kalmıştır.

2.1.5.3 Kazakistan

Harita 2. 11 Kazakistan ve Sınırdış Devletler

Kaynak: (Orazalin, 2018)

Kazakistan, Çin ile 1.460 km, Kırgızistan ile 1103 km, Türkmenistan ile 380 km, Özbekistan ile 2.300 km ve Rusya Federasyonu ile 6.467 km'lik sınır uzunluğuna sahiptir. Orta Asya devletleri arasında en fazla yüzölçümüne sahiptir.

Sınır hattı belirlenmesi ile ilgili çalışmalar, Özbekistan ile 2004 yılında, Türkmenistan ile 2005 yılında ve Rusya Federasyonu ile 2007 yılında başlatılmıştır. Çin ile sınır hattının belirlenmesi faaliyetleri 2002 yılında tamamlanmıştır. Kazakistan'ın, Türkmenistan ile Hazar denizinde deniz tabanı sınırı oluşturma gayretleri ile ilgili müzakereler devam etmektedir. Azerbaycan, Kazakistan ve Rusya, eşitlik temelinde Hazar deniz dibi sınırlandırma anlaşmalarını onaylarken, İran denizin beşte biri dilimi üzerindeki ısrarını sürdürmeye devam etmektedir (CIA, 2016, s. 2).

12 Ağustos 2018 tarihinde Hazar Denizinin hukuki statüsü ile ilgili Kazakistan'da Hazar Denizine sınırdış Rusya, İran, Türkmenistan ve Azerbaycan arasında anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma, suyun kullanımı ve Hazar Denizinin Statüsünün Özel Hukuki Statüye çevrilmesi ile ilgilidir. Anlaşma ile, Hazar Deniz tabanı sınırı ile ilgili uyuşmazlık bölgesel seviyeden ikili seviyelere indirilmiştir.

2.1.5.3.1 Kazakistan-Çin Sınırı

SSCB'nin dağılması sonrasında bağımsızlığına kavuşan Kazakistan'ı, Çin 1 ay içinde resmen tanımıştır. Kazakistan ve Çin arasındaki ekonomik ilişkiler hızla gelişmeye başlamıştır. İki devlet arasında ekonomi alanında gelişen ilişkiler, sınır sorunun olumlu yönde çözülmesine neden olmuştur. 1996 yılında, Çin Cumhurbaşkanı Jiang Zemin ve Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev “iki ülke arasındaki sınır bölgelerinde iyi komşuluk ve işbirliğini daha da sağlamlaştırmanın yanı sıra Çin-Kazak güven ve anlayışının tesisi” temelinde imzaladıkları ortak bildiri ile ilişkilerin bina edileceği ilkeleri belirlemişlerdir.

1998 yılında, Kazakistan ve Çin/Sino arasındaki sınır tespiti ve işaretlenmesi konusunda 5 yıl süren uzun görüşmelerden sonra bir uzlaşmaya varılmıştır. Bu uzlaşma ile yüzyıllardır süren Kazakistan ve Çin arasındaki sınır sorunu çözüme kavuşmuştur. Uzlaşmanın neticesinde, her iki devlet yaklaşık 1.700 km'lik sınır anlaşmazlığını çözümlen bir anlaşma metnini imzalamışlardır. Anlaşmaya göre, Çin sınır hattı 187 km²'lik bir değişikliğe sahne olmuştur. Kazakistan tartışmalı sınır topraklarının %56,9'unu, Çin ise 43'ünü bu anlaşma ile muhafaza etmiştir (Levinsson & Svanberg, 2000).

Sınır hatları konusundaki ihtilafların çözüme kavuşmasından sonra, Kazakistan ve Çin, sınır aşan nehirlerin kullanımı ve korunması ile ilgili iş birliği yapılmasını içeren anlaşmayı, 12 Eylül 2001 tarihinde Astana'da imzalayarak, yürürlüğe koymuştur.

2.1.5.3.2 Kazakistan-Türkmenistan Sınırı

Kazakistan ve Türkmenistan arasında, Kazakistan-Türkmenistan sınırının tespiti ve sınır hattının işaretlenmesi ile ilgili süreçleri kapsayan anlaşma, 5 Temmuz 2001 tarihinde Astana'da Devlet Başkanları tarafından imzalanmıştır. Kazak-Türkmen sınırının tespiti müzakereleri, 2000-2001 yılları arasında, yapıcı ve resmi bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Her iki devlet, 1972 yılında Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti arasında tanımlanan sınır çizgisinin güncellenmesi konusunda önerilerde bulunmamıştır.

Her iki devletin ortak sınır hattının işaretlenmesi ile ilgili çalışmaları, 2005 yılında başlamıştır. İşaretlenen sınır hattının genel uzunluğu 458,3 km'dir. İşaretlenen sınır noktası sayısı 330'dur. Hali hazırda Kazakistan ve Türkmenistan arasında imzalanacak olan anlaşmanın hazırlık çalışmaları sürdürülmektedir (The Ministry of Foreign Affairs Republic of Kazakhstan, 2018).

2.1.5.3.3 Kazakistan-Özbekistan Sınırı

Kazakistan ve Özbekistan devletleri arasındaki sınır tespit işlemi 2000-2002 yılları arasında gerçekleşmiştir. 16 Kasım 2001 tarihinde, Astana'da, sınır hattının %96'lık kısmını kapsayan anlaşma, Kazakistan ve Özbekistan devlet başkanları tarafından imzalanmıştır. Kazakistan ve Özbekistan arasında ayrı bölgelerdeki ortak sınır hattı için ise 9 Eylül 2002 tarihinde, Astana'da ikinci bir anlaşma imzalanmıştır.

Her iki anlaşma metni de 5 Eylül 2003 tarihi itibari ile yürürlüğe girmiştir (Shaffer, 2002). Kazakistan ve Özbekistan sınır hattının işaretlenmesine ise 2003 yılında başlanılmıştır. Sınır hattı boyunca yapılan işaretlemeler hemen hemen tamamlanmak üzeredir. Sınır hattı işaretlenmesi ile ilgili nihai evraklar taraflarca hazırlanmıştır (The Ministry of Foreign Affairs Republic of Kazakhstan, 2018).

İlgili taraflarca hazırlanan sınır hattı işaretlenmesini içeren evraklar ve harita, 20-24 Mayıs 2019 tarihleri arasında, Almatı'da yapılan toplantıda onaylanmıştır. Taraflar, ayrıca, konu ile ilgili bir protokol imzalamıştır (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan, 2019).

2.1.5.3.4 Kazakistan-Rusya Federasyonu Sınırı

Kazakistan ve Rusya Federasyonu yaklaşık 7.591 km uzunlukta bir kara sınırına sahiptir. Kazakistan-Rusya Federasyonu sınır tespit çalışmaları konusundaki müzakereler, 1999-2005 yılları arasında yapılmıştır. 18 Ocak 2005 tarihinde, Moskova'da Kazakistan ve Rusya Federasyonu arasında sınır hattı ile ilgili bir anlaşma imzalanmıştır. Anılan anlaşma, 12 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sınır hattının işaretlenmesi ile ilgili Kazak-Rus ortak komisyonu çalışmalarına, 2007 yılı temmuz ayında başlamıştır. 2009 yılı mayıs ayı itibari ile taraflar, Kazakistan ve Rusya Federasyonu arasındaki sınır boyunca sınır işaretlerini döşemeye başlamışlardır (The Ministry of Foreign Affairs Republic of Kazakhstan, 2018).

Kazakistan ile Rusya arasında sınır hattı konusunda uzlaşma bulunmasına rağmen, bazı bölgeler üzerinde görüş ayrılıkları devam etmektedir. Bu görüş ayrılıklarından birisi, Kuzey Hazar Denizi'nde yer alan 6,2 km uzunluğa ve maksimum 4,3 km genişliğe sahip Ukatny adasıdır. Açık deniz petrol üretim bölgesinde yer alan Ukatny adası, Rusya Federasyonu'na göre Rusya Federasyonu Astrakhan idari yapılanması altında yer almaktadır.

Kazakistan'a göre ise bu ada, Kazakistan tarihi bölgesinin bir parçası olarak kabul edilmekte ve Atyrau bölgesi idari sınırları içerisinde görülmektedir. Kazakistan ve Rusya Federasyonu arasındaki diğer görüş ayrılığı ise Kuzey Kazakistan'da yer alan ve Rus nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgeden kaynaklanmaktadır. Rusya Federasyonu, SSCB'nin dağılmasından sonra eski Birlik devletlerindeki Rus sivil örgütlerine doğrudan maddi, finansal ve politik destek sağlamayı bir siyaset haline getirmiştir.

Rusya, bu kapsamda, SSCB sonrası ilk yıllarda özellikle Ukrayna ve Kuzey Kazakistan'daki Kazak gruplarına odaklanmıştır. Kazakistan'ın kuzeyindeki Kazaklar, 1993-1994 yılları arasında özerklik ilan etmişlerdir. Özerklik ilanı üzerine, Rusya Adalet Bakanlığı bu bölgeyi "Sibirya Kazak Gücü" olarak kayıt altına almıştır.

Kuzey Kazakistan'ın Rus idari yapılanmasına dahil edilmesi, Kazakistan ve Rusya Federasyonu arasında gerginliğe neden olmuştur. Kazakistan, Rusya Federasyonu ile bir uzlaşma sağlanana kadar, Kuzey Kazakistan'da bulunan örgütleri kayıt altına almayı reddetmiştir. Kazakistan, Kuzey Kazakistan'da Rus nüfusun yaşadığı yerleşim yerlerine yakın olan başkenti Almatı'dan, Astana'ya (eski adıyla Akmola) 1997 yılında taşımıştır.

Kazakistan'ın başkentinin taşınması, Rusya Federasyonu tarafından, Kazakistan'ın bu bölgeleri kontrol altına almak için tasarlanmış bir hareket olarak yorumlanmıştır (Smith, 2016, s. 46-47).

Bazı Rus politikacılar, Kazakistan'ın rahatsızlığına rağmen, Kuzey Kazakistan'ı Rusya Federasyonu'na bağlı bölge olarak görmektedirler.

Rusya Duma Meclisi Milletvekili Pavel Shperov 2017 yılının ocak ayında yaptığı bir konuşmada, Kazakistan-Rusya sınırının kalıcı olarak sabitlenmediğini ve bu (Kuzey) Kazakistan bölgesinin, sadece Kazakistan'a ödünç verildiğini ifade etmiştir (Tynan, 2017).

2.1.5.3.5 Mayınlı Alanlar ve Temizlenmesine Yönelik Çalışmalar

Kazakistan, 2011 yılının mayıs ayında, Anti-Personel mayınları elde etme, üretme veya ihraç etmek için çabalar içinde olmayacağını ve benzeri planların gelecek yıllar için de yapılmadığını belirtmiştir. 2007 yılında muhafaza altında bulunan 3.000 son kullanma tarihi geçmiş mayın imha edilmiştir.

Kazakistan'ın, Anti-Personel mayın stokunun büyüklüğü bilinmemektedir. Ancak, 1998 tarihli medya raporuna göre, Kazakistan'ın 800.000 ile 1.000.000 arasında Anti-Personel mayına sahip olduğu iddiaları ortaya atılmıştır (Landmine&Cluter Munition Monitor, 2011).

2.1.5.4. Türkmenistan

Harita 2. 12 Türkmenistan ve Sınırdış Devletler

Kaynak: (Countries Asia, 2019)

Türkmenistan devleti, 491,21 bin km² alan üzerinde kuruludur. Sınırları, batıdan doğuya 1100 km, kuzeyden güneye ise 650 km kadar uzanmaktadır. Türkmenistan, kuzeyde Kazakistan ile 380 km, doğuda Özbekistan ile 1793 km, güneydoğuda Afganistan ile 804 km ve güneyde İran ile 1148 km'lik bir sınıra sahiptir. Ayrıca Azerbaycan ile doğal deniz sınırı Hazar Denizi münasebeti ile komşudur (Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan, 2019).

Türkmenistan'ın Afganistan ve İran ile olan sınırları alt başlıklar altında incelendiğinden, Hazar Denizi ile ilgili son dönemde yapılan anlaşmaya ilişkin bilgiler, bu başlık altında belirtilmektedir. Hazar denizi hidrokarbon kaynakları açısından oldukça zengindir. Bu yüzden, uzun bir süredir Hazar Denizinden nasıl istifade edileceği konusunda tartışmalar yaşanmıştır.

Ayrıca, Hazar Denizine sınırdaş devletler arasındaki ihtilaflar, Hazar Denizinin bir göl mü yoksa deniz mi olduğu noktasında meydana gelmiştir. Son dönemde ABD ve İran arasındaki anlaşmazlık, Hazar Denizine kıyısı olan sınırdaş devletleri birlikte hareket etmeye zorlamıştır.

Hazar Denizine sınırı olan Rusya, İran, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan, Hazar Denizi kaynakları paylaşımı için bir uzlaşmaya varmışlardır. Hazar Denizinin Hukuki Statüsü ile ilgili sözleşme, Kazakistan'ın Aktau şehrinde 12 Ağustos 2018 tarihinde devlet başkanları tarafından imzalanmıştır. Aktau anlaşmasına göre, Hazar denizine sınırdaş her devlet için 15 mil egemenlik bölgesi, 10 mil balıkçılık alanı olarak belirlenmiştir. Toplam 25 mil alanın ilerisinde kalan bölge ise bütün kıyıdaş devletler için ortak alan kabul edilmiştir (Yalçınkaya & Süleymanlı, 2019, s. 388-389).

Bir başka deyişle, anılan anlaşma, Hazar Denizi kaynaklarını bölüşmede kullanılacak formül ve sınırdaş ülkeler dışında bölgede askeri bir varlığın kurulmasını engelleyici konuları düzenleyen maddeleri kapsamaktadır. Bu yeni yapılan anlaşma ile Hazar Denizinin statüsü özel hukuki bir statüye dönüştürülmüştür.

Ayrıca Hazar Denizinin statüsünün belirlenmesi ile suyun kullanımı ile ilgili uzlaşma sağlanmıştır. Kıyıdaş devletler arasında deniz tabanı sınır hattının belirlenmesi bu anlaşma kapsamına alınmamıştır. Sınırdaş devletlerin, deniz tabanı hattının belirlenmesi konusunda çıkar çatışmasından kaynaklı sorunlarla yüzleşeceği değerlendirilmektedir (BBC News, 2018).

2.1.5.4.1 Türkmenistan-Afganistan Sınırı

Afganistan'ın kuzey sınırı ve Orta Asya devletlerinin sınırları, SSCB döneminde Josef Stalin tarafından çizilmiştir.

Genelde Orta Asya bölgesi, Çin ve Hindistan arasında, özelde ise Afganistan'ın belirtilen devletlerle sınırlarını belirleyen İngiliz Durand gibi, Stalin'de SSCB'nin sınırlarını tasarlamış ve bu amaçla bölge içinde göçleri organize etmiştir (Shughart II, 2018). SSCB ve Afganistan arasında 13 Haziran 1946 tarihinde yapılan anlaşmada, Türkmenistan-Afganistan sınır hattı olarak Ceyhun ve Pyanj nehirlerinin talvegleri belirlenmiştir.

Anlaşmaya göre nehirler üzerinde, talveglerin konumunun belirlenmesinde sıkıntı yaşanması durumunda, sınır hattı çizgisini, nehirlerin ana geçiş noktalarının orta çizgisi oluşturacaktır. SSCB ve Afganistan arasında yapılan anlaşmada belirlenen sınır hattı, 1905 yılı tarihli haritanın sınır hattı çizgileri ile eşleşmektedir.

Türkmenistan'ın Afganistan ile olan 804 km'lik sınırı, Afganistan'ın kuzeybatısında bulunan Herat, Badghis, Faryab ve Jowzjan Afgan illeri boyunca uzanmaktadır. Afganistan ve Türkmenistan arasındaki sınır, Ceyhun nehri ile işaretlenmiştir. Ceyhun nehrinin, kuzeyde döndüğü yerlerde, Türkmenistan'ın Karakum çölünden, Afganistan ovalarına kadar olan yerler engebeli olmayan arazilerle karakterizedir. Türkmenistan ve Afganistan arasındaki sınırın daha kısa bir bölümü, Murghab nehri üzerinden tanımlanmaktadır.

SSCB'nin dağılması, Türkmenistan'ın komşularıyla olan ilişkileri için bir dönüm noktası olmuştur. Bunun ana sebebi, Afganistan ile komşu olan Türkmenistan'ın 1991 öncesinde, bir devlet olarak Afganistan ile sınır ilişkisine daha önce hiç sahip olmamasıdır (Sir & Horak, 2016, s. 111).

Türkmen-Rus askeri ve güvenlik ilişkileri çerçevesinde, Türkmenistan ve Afganistan arasındaki sınır hattında, Rus askerleri devriye görevini 1999 yılına kadar sürdürmüşlerdir. 1999 yılında Türkmenistan'da son kalan Rus sınır birlikleri ülkeden ayrılmıştır.

Bu tarihten sonra Türkmen-Afgan sınırı koruma hizmetleri, Türkmen güvenlik güçleri tarafından yerine getirilmektedir³⁶(Evsikov & Shafir, Summer 2011, s. 48).

Türkmen-Afgan sınır bölgesinin Türkmenistan tarafında, Stalin'in politikalarından dolayı göç etmek zorunda kalanlar, Afganistan tarafında ise SSCB'nin kurulması ile birliğe katılmak istemediği için göç eden etnik Türkmenler bulunmaktadır. Türkmenistan, Taliban'a karşı ABD öncülüğünde yapılan saldırılara destek vermesine rağmen, Afganistan ile sağlıklı işleyen dostane ilişkilere sahiptir (Pariona, 2018).

Türkmenistan ve Afganistan devletleri arasındaki dostane ilişkilere rağmen, Türkmen-Afgan sınırının, teröristler ve Taliban savaşıları tarafından özellikle 2013-2014 yıllarında yapıldığı iddia edilen saldırılar nedeni ile tehdit altında olduğu değerlendirilmeleri de bulunmaktadır (Gusev, 2016, s. 272).

Rusya mahreçli haberde, Leonid Gusev tarafından, “...*Sınır bölgesinde Taliban tehdidi belirli bir seviyeye geldiğinde Türkmenistan Devlet Başkanı Berdymukhamedov askeri destek sağlamak amacıyla tarafsızlık üzerinde bina edilen dış politikayı yeniden düşünmesi gerekeceği durumda kendisini bulacaktır. Seçeneklerden biri bölgesel güvenlik kuruluşları, Rusya, Çin, Orta Asya devletleri gibi diğer ülkeler ve NATO ile bile ikili askeri iş birliğinin geliştirilmesi olabilir...*” ifade edilmiştir.

³⁶ AGİT Türkmenistan ofisi tarafından, 2015 Nisan ayında Türkmen Özel Kuvvetleri için düzenlenen “*Sınır Aşan Suçlarla Mücadele ve Sınır Bölgesi Risk ve Tehdit Analizi Kursunda*” eğitim uzmanı olarak görev aldım. Bahse konu kurs, Afganistan-Türkmenistan sınır hattında yer alan İmamnazar sınır noktasında verilmiştir. Kurs süresince, Türkmenistan-Afganistan sınır hattını inceleme imkanına sahip oldum. Türkmenistan-Afganistan sınırında profesyonel anlamda sınır koruma hizmeti verildiğine ve sınırın sınır noktasında, Türkiye’de Kara Harp Okulunda eğitim alarak bu bölgede görev yapan Türkmen askerlerine tanıklık ettim. Türkiye’de, özellikle askeri ve polis okullarında eğitim alan dost ve komşu devletleri vatandaşları kendi ülkelerinde ayrı bir güvenlik tasnifinden geçmektedir. Türkiye’de çok iyi eğitim almalarına rağmen, kendi ülkelerinde görev alamamaktadırlar. Örneğin, Gürcistan’da, Türkiye’de Polis Akademisinden mezun olanlara 2004-2009 yılları arasında görev verilmediği, görev verilen personelin ise pasif birimlerde istihdam edildiği, Gürcü makamlarının Türkiye Cumhuriyeti Tiflis Büyükelçiliğine verdikleri bilgidir anlaşılmaktadır.

Rusya merkezli habere yanıt niteliğinde verilen Türkmenistan kaynaklı haberde ise “...Rus yetkililer ve medya, Türkmen-Afgan sınırında sorun olduğu masalının temel savunucusudur. Zaman zaman başka ülkeler de bu masallara katılıyor. Türkmen-Afgan sınırındaki herhangi bir sorundan bahsederken hiçbir gerçek örneğe değinilmemesi ilginçtir. Rusya'nın bu masalın temel bulması konusundaki istediği anlaşılabilir bir durumdur. Ancak, şimdi, objektif bir şekilde Afganistan'da barışın hüküm sürmesi için gerçek ve kurgu karıştırılmamalıdır. Buna en son örnek 14 Kasım 2018 tarihinde Kırgızistan'ın Tokmak şehrinde düzenlenen BDT Sınır Birlikleri Komutanları Konseyi'nin 80. toplantısıdır. Toplantıya Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın sınır birlikleri komutanları, BDT'nin ilgili makamları ve BDT'nin organize suçla mücadeleyi koordine eden terörle mücadele merkezi ve KGAÖ sekreteryasının yanı sıra ŞİÖ Bölgesel Terörle Mücadele Birimi Yürütme Komitesi katıldılar.

[Toplantı sonrası Rus Haber Servisi RIA Novosti ile konuşan Kırgızistan Devlet Sınır Servisi sözcüsü Bayan Gulmira Borubaeva, “...yakın geçmişte militanların Tacikistan ve Türkmenistan ile sınır bölgelerinde 70'ten fazla terör eyleminde bulunduğunu...” söylemiştir.]. Ancak, bahsettiği alanların tümü Türkmenistan değil Tacikistan'ın yakınında bulunan bölgedir. Rusya, Taliban'ı masaya getirerek doğru adımı attı. Bir sonraki doğru adımı, bölgeye korkuyu yaymaktan vazgeçmek ve isyancılara, özellikle IŞİD'e yönelik kararlı ve ortak eylem için gerçek zamanlı istihbarat paylaşımına başlamak olacaktır...” (News Central Asia, 2018).

Rusya ve Türkmenistan merkezli ifadelerden, sorunun Türkmen-Afgan sınırındaki güvenlik tehditleri olmadığı anlaşılmaktadır. Türkmenistan'dan enerji kaynaklarının, Afganistan üzerinden diğer devletler nakledilmesine engel olmak için güvenlik sorunun kullanıldığı görülmektedir. Basın üzerinden benzer haberlerin verilmesine devam edilmektedir. Son olarak, Türkmenistan'da 50 yaş altındaki erkeklerin, yedek askerlik için kayıt altına alındığı şeklinde teyit edilemeyen haberlerin servis edilerek, Afganistan kaynaklı güvenlik sorunları dikkate getirilmeye çalışılmaktadır (Putz, 2019).

2.1.5.4.2 Türkmenistan-İran Sınırı

Türkmenistan, İran ile en uzun sınırı paylaşmakta ve iki ülke arasındaki sınır yaklaşık 1148 km'dir. Türkmenistan-İran sınır bölgesinin en iyi topografik haritaları, Kuzey İran için, Kızıl Ordu tarafından hazırlanan ve "*Genshtab*" adı verilen Hazar Denizi'nin doğusu ve batısını gösteren serinin 1942 yılı basımıdır. Bu basım, ayrıca, İran ve SSCB arasındaki sınırı gösteren en iyi sürümüdür. (Central Intelligence Agency, 1951, s. 45).

İran, sınır hatları için doğrudan veya dolaylı olarak Rus mahreçli haritaları kullanmaktadır. Bu haritaların dışında İran kendi tezlerini destekleyen alanlarda İran tarafından yapılan haritaları kullanmaktadır. Özellikle, iki devlet arasında sınır olan Atrek nehrinin düşük kısımları ile ilgili tartışmalı alanlar konusunda, İran iddialarını destekleyen haritalar üzerinden hak iddia etmektedir (Central Intelligence Agency, 1951, s. 47).

İran ve SSCB arasında 2 Aralık 1954 tarihinde, dış sınırların belirlenmesi amacıyla bir anlaşma yapılmıştır. Taraflar, sınır sorununu bir bütün olarak tarafların karşılıklı çıkarlarının gözetilmesi temelinde çözülmesi için anlaşmışlardır. Anlaşmada, Mugan, Deman, Eddy-Evlar ve Sarakhs alanlarında ve Atrek alanında Senger-Tepe noktasında başlayan sınır çizgisinin, Hazar Denizi ile buluştuğu yere kadar yeni bir sınır hattı olarak belirlenmesi kayıt altına alınmıştır.

Taraflar, yukarıda belirtilen alanlarda, yeni sınır tesisi için esas alınacak çizginin açıklamasını, anılan anlaşmanın II. Maddesinde belirtmiştir. Anlaşmanın II. Maddesine göre, eski Abbabad kalesinin karşısında yer alan bölge, Araxes nehrinin sağ yakasında ve Hissar köyü ile bitişiğinde yer alan arazi, İran sınırları içinde kalmıştır. Firyuza kasabası ve kasabanın etrafındaki topraklar ise SSCB sınırlarına dâhil edilmiştir. 20 Mayıs 1955 tarihinde yürürlüğe giren anlaşma ile taraflar birbirlerinden toprak talebinde bulunmayacaklarını taahhüt etmişlerdir.

SSCB dönemi sonrasında, Türkmenistan ve İran arasındaki ilişkiler dostane bir biçimde gelişmiştir. İran, Türkmenistan ile ilişkilerini geliştirerek, yararçı hedefleri takip etmektedir.

İran'ın yararçı temelde siyaset izlemesinin temelinde, her iki devletin hidrokarbon kaynaklarına sahip olması, bu kaynakları başka devletlere naklederken birbirlerine ihtiyaç duyması ve İran'ın kuzeyinde büyük bir Türkmen nüfusun varlığı yatmaktadır. Gerek İran ve gerekse de Türkmenistan, etnik nüfusu siyasi arenada bir araç olarak kullanmaktan kaçınmaktadır (Mesamed, 2007, s. 121).

Türkmenistan ve İran arasında zaman zaman problemlerde yaşanmaktadır. Türkmenistan, 2017 yılı başlarında İran'ın gaz parasını ödememesi nedeni ile gazı kesmiştir. İran, 2007-2008 yılları arasında, Türkmenistan tarafından tedarik edilen gaz fiyatının, taraflar arasında belirlenen fiyatın %900 üzerinde olması nedeni ile tahakkuk eden 2 milyar doları ödemeyeceğini deklare etmiştir.

Hazar Denizinin özel hukuki statüsü sonrasında, İran enerji kaynaklarının, Türkmenistan tarafından yapımı devam eden Türkmenistan-Çin Enerji nakil kanalı üzerinden transfer edilmesi için, Türkmenistan'ı ikna etmesi gerekecektir³⁷ (Nikolsky, 2018).

2.1.5.4.3 Türkmenistan-Özbekistan Sınırı

SSCB kurulmadan kısa bir süre önce, 1921 yılında Türkmenistan Otonom Bölgesi kurulmuştur. SSCB kurulduktan sonra, 1924 yılında yerel Türkmen hükümeti ve üst düzey Sovyet yetkililerinden oluşan bir komisyon, Türkmenistan'ın Kazakistan ve Özbekistan ile olan sınırlarını belirlemiştir (Abazov, 2005, s. 30). Türkmenistan'ın Kazakistan ve Özbekistan ile 1924 yılında sınırlarının belirlenmesi, 1920 yılında kurulan ve 1924 yılında *Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti* adını alan devleti, 1925 yılında resmi olarak sona erdirmiştir. Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti'nin toprakları Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan arasında paylaştırılmıştır.

³⁷ AGİT Türkmenistan ofisi tarafından, 2015 yılı nisan ve mayıs aylarında, Türkmen ve Afgan sınır birliklerinin katılımı için planlanan, ancak daha sonra sadece Türkmen sınır birliklerinin katıldığı "*Sınır Güvenliğine Yönelik Tehdit ve Riskler*" temalı bir eğitim düzenlenmiştir. Bu eğitim programının gereği olarak yapılan risk ve tehdit analizinde, Türkmen katılımcılar, İran kaynaklı herhangi bir tehdit ve risk değerlendirmesinde bulunmamışlardır.

SSCB dönemi sonrasında, 2000'li yılların başında Türkmenistan ve Özbekistan arasında sınır tespit anlaşması yapılarak, ortak sınır bölgelerinde yerleşik Türkmen ve Özbekler için ikili vatandaşlık sistemi hayata geçirilmiştir (Abazov, 2005, s. 31).

Taraflar, sınır tespit anlaşmasından sonra, belirlenen sınırın işaretlenmesi konusunda çalışmalar yapmaya başlamıştır. 29 Nisan 2019 ve 5 Mayıs 2019 tarihleri arasında, Özbek-Türkmen Ortak Hükümetler Arası Komisyon görüşmelerde bulunmuştur. Taraflar, ortak topografik alana ilişkin hazırlanan jeodezik sonuçların ve kara parçası ön hesaplamalarının yer aldığı çalışmaları, gözden geçirmiştir. Görüşmeler sonrasında, ilgili protokol taraflarca imza altına alınmıştır.

2017 yılı Kasım ayında, Türkmenistan parlamentosu, Türkmenistan'ın Özbekistan ve Kazakistan ile olan sınırlarının kavşak noktaları ile ilgili düzenlemeleri kabul etmiştir. Türkmenistan parlamentosu tarafından kabul edilen metin, 10 Kasım 2017 tarihinde, her üç devletin dışişleri bakanları tarafından Semerkant şehrinde imzalanmıştır (Azernews, 2019).

2.1.5.4.4 Mayınlı Alanlar ve Temizlenmesine Yönelik Çalışmalar

Mayın Yasağı anlaşmasını 1997 yılında imzalayan Türkmenistan, ilgili mevzuatı iç hukukuna 1998 yılında aktarmıştır. Türkmenistan, hiçbir zaman Anti-Personel mayınları, üretmemiş, kullanmamış, ithal ve ihraç etmemiştir. SSCB döneminden kalan Anti-Personel mayın stokunu devralmıştır.

Türkmenistan'ın 6.631.771 Anti-Personel mayını 11 Kasım 2004 tarihi itibarı ile imha edilmiştir. Türkmenistan'da parça tesirli askeri mühimmat ile ilgili kamuoyuna yansıyan herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Landmine&Cluster Munition Monitor, 2012).

Türkmenistan, askeri eğitimlerde kullanmak üzere muhafaza ettiği 69.200 Anti-Personel mayını da imha etmiştir.

2.1.5.5 Özbekistan

Harita 2. 13 Özbekistan ve Sınırdış Devletler

Kaynak: (Harmens, 2019)

Ceyhun ve Seyhun nehirleri arasında yer alan Özbekistan, Kırgızistan ile 1374 km sınıra, Kazakistan ile 2300 km sınıra, Tacikistan ile 1332 km, Türkmenistan ile 1793 km ve son olarak Afganistan ile 137 km'lik sınıra sahip bulunmaktadır.

Özbekistan, bölgesel sınır sorunlarının çözülmesinde anahtar rolünde bir ülkedir. Orta Asya devletleri arasında en fazla nüfusa sahip ve askerî açıdan en güçlü devlet, Özbekistan'dır. Özbekistan, SSCB döneminde merkezi hükümet tarafından pek çok yönden desteklenmiştir.

SSCB döneminde, Orta Asya devletlerinden sadece Özbekistan'a, komşu ülkelerde sanayi tesisleri, petrol ve gaz alanlarını kiralamasına müsaade edilmiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra, birlikten ayrılan diğer Orta Asya devletlerine, Özbekistan'da 1 Aralık 1990 tarihinden önce inşa edilen tesis ve sınai varlıkları talep etme hakkı tanınmıştır (International Crisis Group, 2002).

Özbekistan, Kerimov dönemi sonrası bölge devletleri için çözümün bir parçası haline gelmiştir. Özbekistan'ın bölgede yapıcı rolü, bölge devletlerinin yeniden tehdit ve risk analizini yapmasını gerekli kılmaktadır. Özbekistan'ını sınır meselesi nedeniyle karşılaştığı risk ve tehditler arasında, düzensiz göçlerle bağlantılı suç ağları, muhtemel terörist unsurlar ve uyuşturucu kaçakçılığı gelmektedir (Rosenblum, Bjelopera, & Finklea, 2013, s. 4).

2.1.5.5.1 Özbekistan-Afganistan Sınırı

Özbekistan ve Afganistan, tarihte aynı jeopolitik alanın bir parçası oldukları için, tarihsel ve etnik-kültürel ortaklıkları paylaşmaktadırlar. Özbek-Afgan sınırı ile ilgili ilk düzenlemeler, 1873 yılında İngiltere ve Çarlık Rusya'sı arasında yapılmıştır. Bu düzenlemelere göre, Özbekistan'ın sınır hattı, Ceyhun nehrinin aktığı çizgi temel olarak belirlenmiştir.

Özbekistan ve Afganistan arasındaki sınır, bölgedeki en kısa sınırı oluşturmaktadır. SSCB döneminde, Özbekistan-Afganistan sınırının ilk defa tespiti yapılmıştır. 1982 yılında, Hairatan kasabasında inşa edilen Özbekistan-Afganistan Dostluk Köprüsü, iki devlet arasında dostluğun gelişmesine yardımcı olmuştur. SSCB dönemi sonrasında, Özbekistan ve Afganistan arasındaki ilişkiler, Taliban'ın Kabil'i ele geçirmesi ile sekteye uğramıştır.

Devlet Başkanı Kerimov, Taliban döneminde, radikalizm ve terörizm saikı ile ülkeyi dış dünyaya kapatmıştır. Özbekistan, Afganistan ile olan sınırın korunmasına özel önem vermiştir. Mevcut sınır, bariyer, dikenli tel ve diğer elektrikli dikenli teller ile korunmaktadır. Özbekistan ve Afganistan sınırı kara mayınlarıyla doludur. Ayrıca, sınır, fiziki tedbirlerin yanında Özbekistan sınır güvenlik birimleri tarafından 24 saat esasına göre korunmaktadır.

Özbekistan, 9-11 Eylül saldırılarından sonra, ABD koalisyonu tarafından Afganistan'a yönelik yapılan operasyonlara destek vermiştir. Özbekistan koalisyona destek kapsamında, Andican olayları nedeni ile 2005 yılında kapatılan Karshi-Khanabad bölgesinde ABD'ne bir hava üssü, Termez bölgesinde Alman askeri üssünün kurulmasına izin vermiştir. Ayrıca, NATO'ya lojistik destek amacı ile kurulan Kuzey Dağıtım Ağı (NDN) içinde yer alan tedarik hatlarından birinin ülkeden geçirilmesine destek vermiştir.

Kerimov sonrasında, komşularla ilişkilerde yumuşama ve yapıcı rol üstlenen yeni yönetim, Afganistan ile ilişkileri geliştirmeye devam etmektedir. Afganistan Devlet Başkanı Ghani'nin 2017 aralık ayında Özbekistan'a yaptığı ziyaret ile birçok alanda 20'den fazla anlaşma hayata geçirilmiştir.

Özellikle, güvenlik ile ilgili sorunların çözümü için, Özbek-Afgan Ortak Komisyon Kurulması bölge için önemli bir gelişmedir (Koparkar, 2018). Halihazırda, Özbekistan ve Afganistan devletleri arasında sınır ile alakalı bir ihtilaf bulunmamaktadır. Afganistan'da Taliban'ın müzakere masasına oturması ve Afganistan'ın geleceği için müspet bir role kavuşmasında, Özbek General Raşid Dostum'un ve Özbekistan devletinin sürece katkısı özelde sınır, genelde bölge güvenliği için ümitlerin yeşermesine neden olmaktadır.

2.1.5.5.2 Özbekistan'ın Orta Asya Devletleri ile Olan Sınırları

Özbekistan'ın, diğer tüm Orta Asya devletleri ile sınırları ve bu sınırlara ilişkin ihtilaflar, sınır hattının tespiti ve sınır şeritlerinin/noktalarının işaretlenmesi ile ilgili hususlar, Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın Özbekistan ile olan sınırlarının konu alındığı alt başlıklarda tafsilatlı olarak incelenmiştir. Dolayısıyla, tekrardan kaçınmak amacıyla aynı konular bu başlık altında işlenmemiştir.

2.1.5.5.3 Mayınlı Alanlar ve Temizlenmesine Yönelik Çalışmalar

Özbekistan, mayınların sınır geçişlerinden kaynaklı uyuşturucu, silah kaçakçılığı ve isyancı gruplarının geçişini önlemek için gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu gerekliliğin ifade edilmesine rağmen, Özbekistan, Anti-Personel mayınları üretmemektedir. Özbekistan'a, Anti-Personel mayınları SSCB döneminden kalmıştır.

Özbekistan, Afganistan ile olan sınırına 1998 yılında, Kırgızistan ile olan sınırına 1999 yılında ve Tacikistan ile olan sınırına 2000 yılında mayın döşemiştir. Kırgızistan ve Tacikistan, Özbekistan'ın sınırlarına mayın döşediği konusunda aynı fikre sahiptirler. Tacikistan ve Özbekistan'ın sınır hattının ne kadarlık kısmının mayınlı olduğu ile ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır (Landmine&Cluster Muniton Monitor, 2011).

Ancak, farklı kaynaklardan derlenen bilgilere göre yaklaşık, 50.000-350.000 arası anti-personel mayının her üç devletin sınırına döşendiği tahmin edilmektedir. Özbekistan'da, mayın ve ERW'den kaynaklı ölü ve yaralı sayısı hakkında teyit edilebilir bilgilere rastlanılmamaktadır. Özbekistan'ın sınırlarda döşenen mayın temizleme ile ilgili herhangi bir stratejik planı bulunmamaktadır (Landmine&Cluster Muniton Monitor, 2018).

2.1.6 Uyuşturucu Madde Sorunu

Uyuşturucu madde, genel olarak sinir sistemini yavaşlatan, vücudun zihinsel, fiziksel ve fizyolojik düzenini alt üst eden, maddelere verilen isimdir. Yürürlükteki yasalara göre, uyuşturucu madde kullanmak, bulundurmak ve kaçakçılığını yapmak yasaktır. Uyuşturucu madde kullanımı dünyada son yıllarda artmıştır.

Uyuşturucu madde kullanımı ile sadece kullanıcıların değil, kullanıcıların içerisinde bulunduğu toplumun, sağlık ve ruh yapısı bozulmakta ve ekonomik anlamda da devletlere kayda değer külfetler yüklemektedir.

Şekil 2. 1 Uyuşturucu Madde Sınıflandırılması³⁸

Uyuşturucu Maddeler, Depresanlar (Merkezi Sinir Sistemini Yavaşlatanlar), Halüsinojenler (Duygu Bozukluğu Yapanlar) ve Uyarıcılar (Merkezi Sinir Sistemini Uyarıcılar) olmak üzere 3 kısımda tasnif edilmektedir.

³⁸ Emniyet Genel Müdürlüğü personeli tarafından, AGİT Tacikistan ofisinde organize edilen, *Organize Suçlarla Mücadele Eğitim Programında* verilen eğitimde kullanılan uyuşturucu madde tasnifinden yararlanılmıştır.

Orta Asya bölgesinde en yaygın uyuşturucu maddeler, merkezi sinir sistemini yavaşlatan Eroin ve duygu bozukluğu yapan haşhaştır (Esrar). Genellikle hap halinde olan ve daha fazla kimyasal işleme tabi tutulan Uyarıcıların, bu bölgede kullanımı yok denecek kadar azdır. Orta Asya devletleri dünyanın en büyük afyon üreticisi Afganistan ile komşudur. Afganistan’da, 2016 yılında dünya afyon üretiminin %70’ i (3,300 ton) gerçekleşmiştir (United Nations Office on Drugs and Crime, 2016, s. 27).

Orta Asya bölgesi, dünya eroin ticaretinde Afganistan merkezli kuzey rotası üzerinde bulunmaktadır. Özellikle, Eroin, Kuzey rotasından Rusya Federasyonu’na, Kazakistan’a ve diğer BDT devletlerine ulaşmakta, buradan da Avrupa içlerine kadar sevkiyatı yapılmaktadır (United Nations Office on Drugs and Crime, 2016, s. XIII).

Uyuşturucu madde imali, nakli ve kullanımı sorunu, Orta Asya devletlerinin SSCB’den ayrılması ile ortaya çıkmış bir sorun değildir. SSCB döneminde de özellikle Afganistan’dan kaynaklı yasadışı afyon ticaretiyle mücadele edilmiştir. 1990’lı yıllardan sonra uyuşturucu madde kaçakçılığında kullanılan metotlar artmıştır. Uyuşturucu madde kaçakçılığı ve iltisak olunan diğer suç çeşitleri arasında bir ağ kurulmuştur. Uyuşturucu madde ticareti, kara para aklama, insan kaçakçılığı, terörizm ve organize suçlar kavramları ile kullanır olmuştur. Dolayısıyla, tehdit ve modus operandisi daha karışık bir hale gelmiştir.

Avrupa’da bulunan eroinin %90’ının Afganistan’da üretildiği veya Afgan afyonundan işlendiği tahmin edilmektedir. Afganistan’da NATO Yüksek Temsilciliği görevinde bulunan Dışişleri Eski Bakanı Hikmet Çetin, Ortadoğu Araştırmaları Merkezine (ORSAM) vermiş olduğu röportajda “...Afganistan’daki pek çok sorunun kaynağı uyuşturucu üretimi gösteriliyor. Herkes bu gerçeğin farkında olduğu halde neden kayda değer bir başarı sağlanamadı?” şeklindeki soruya;

“... Konuya sağlıklı bir teşhis konulamadı. Teşhis yanlış konunca önlemler de yanlış oldu. Haşhaşı üreten Afgan köylüsüdür. Yasadışı olsa da köylünün geçim kaynağı. Bağı bahçesi her şeyi harap olmuş ve kala kala elinde yalnızca haşhaş kalmış. Pazar sorunu yok. Avans alıyor ve bakması da kolay. Afgan çiftçisinin bir bölümü için haşhaş üretimi yaşam tarzı olmuş. Bu insanlara haşhaşı ikame edebilecek bir geçim kaynağı vermediğiniz sürece polisiye önlemlerde başarılı olamazsınız. Aynı zamanda da bu insanları zamanla terörün kucacağına itersiniz.

Aslında meselenin özü biraz da budur. Haşhaşın en fazla ekildiği yer güneydeki Helman bölgesi. Helman, Kolombiya'dan sonra en fazla üretim yapılan yer. 2006'da bir mücadele başlatıldı ve NATO birlikleri yoğun bir uğraş verdi. Tarlalar yok edilmeye çalışıldı. Fakat hem üretimin artışı önlenemedi hem de oradaki insanların bir kısmı teröristlere yanaştı. Çünkü, Taliban, köylülere onları koruma güvencesi verdi. Böylece onları yanına çekmiş oldu..." şeklinde yanıt vererek, Afganistan'da uyuşturucu üretimi ile ilgili genel yaklaşımı ortaya koymuştur (Çetin, 2009).

Afganistan merkezli afyonun uluslararası cirosu yıllık yaklaşık 40 milyar ABD doları, afyon üreticilerinin toplam karı 1 ise milyar ABD dolarının altında tahmin edilmektedir. Afyonun, üretim merkez üssünden diğer bölgelere nakline kadar değeri 40 katına çıkmaktadır.

Afyon üretimi, Afganistan bölge insanı için ciddi bir gelir kaynağı olarak görülmekte ve özellikle Afgan kırsal kesiminde tarım alanlarında afyon üretimi gerçekleştirilmektedir. Afganistan'da, uyuşturucu ile etkili mücadele ve sınır kontrolü etkin düzeyde yapılamamaktadır. Afganistan güvenlik güçlerinin mücadelede yetersiz kalmasının başlıca sebepleri olarak, ulusal ve bölgesel işbirliğinin yetersizliği ile adli ve idari kolluk kuvvetleri arasında bilgi paylaşımının eksikliği düşünülmektedir (Regional Office for Central Asia of UNODC, 2015, s. 11).

Güvenlik alanında meselenin çözülmesi kapsamında, Afganistan'da sınır güvenliğinin geliştirilmesi, bölge ülkeleri ile bilgi paylaşımı ve iş birliği yapılması ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi amacıyla önemli çalışmalar yapılmaktadır (Department of State , 2012, s. 94). Kurumsal kapasite ve teknolojik gelişmeler eğitilmiş insan kaynakları ile de desteklenmelidir³⁹.

³⁹ AGİT Tacikistan ofisinde görev aldığım dönemde, Tacikistan-Kırgızistan ve Afganistan sınır görevlilerine yönelik PPL projesi kapsamında, Afganistan İçişleri Bakanlığı Eğitim Dairesi ile yapılan görüşmelerde, Afgan öğrencilerine, sınır geçiş noktalarında, akrabalarına ve tanıdıklarına imtiyazlı davranmamaları için gerekli uyarıların yapılması tavsiye edilmiştir.

Diğer taraftan, Afganistan merkezli uyuşturucu madde imali ve sevkiyatında, Peştun mafyası, Taliban, Kuzey İttifakı, IMU, Tacik isyancıları, Rus mafyası, Rus sınır birlikleri, Orta Asya devletleri sınırdaş sınır birlikleri, Orta Asya politikacıları ve muhtemelen bu işte önemsiz bir rol oynayan küçük Uygur gruplarının yer aldığına dair teyide muhtaç bilgiler bulunmaktadır.

Yukarıda sayılan aktörlerden bazıları müstakil hareket ederken, bazıları da farklı taraflarla işbirliğine gitmektedirler. XXI. yüzyılın başında, antik İpek Yolu boyunca ticareti yapılan mallar lüks mallar değil, maalesef uyuşturucu ticareti konusu olan mallardır (Karrar, 2006, s. 149).

Yerel güvenlik sorunları ve komşu ülkelerle olan sınır anlaşmazlıkları, uyuşturucu ile mücadele performansını önemli ölçüde etkilemektedir. Orta Asya devletleri tarafından, uyuşturucu madde kaçakçılığına yönelik operasyonlar ve operasyonlarda el konulan uyuşturucu madde miktarı ile ilgili istatistiksel verilerin çoğu kamuoyu ile paylaşılmamaktadır. Kamuoyu ile paylaşılan bilgilerin gerçekliği konusunda şüpheler bulunmaktadır. Çünkü, verilen bilgileri ve istatistikleri doğrulayacak herhangi bir mekanizma da şu hâlde bulunmamaktadır (Aaltola, Kärkkäinen, Seppänen, Pitkaniitty, & Kurvi, 2014, s. 23).

Orta Asya bölgesinde, karşı karşıya kalınan risk ve tehdidin ne olduğu bilinmeden sorunun çözümüne yönelik atılan adımlar havada kalmaktadır. Bölge devletleri, modern araştırma araç ve yöntemlerinin kullanımında sınırlı kapasiteye sahiptir. Afganistan’ da son yıllarda artan afyon ekimine karşın, Orta Asya bölgesinde uyuşturucu ile mücadelede el koyulan madde miktarında ve operasyon sayısında herhangi bir artışa şahit olunmamıştır.

Normal şartlar altında, kendi iç piyasasında malın alıcısı yoksa, bu malın bölge dışına çıkması gerekir. Afganistan’daki uyuşturucu üretimindeki artış, doğru orantılı olarak bölge devletlerinin ilgili birimlerini harekete geçirmiyorsa ortada başka sorunlar var demektir.

Altın üçgen bölgesinde, afyon ticaretinin 2006 yılından itibaren Myanmar üzerinden diğer bölgelere sevkiyatı, Afganistan’da afyon üretiminin kısmı olarak azalmasına neden olmuştur⁴⁰. Ancak Myanmar üzerinden sevkiyatın azalmasından sonra, 2008-2012 yılları arasında Afganistan’da canlanan afyon ticareti, “Kuzey Güzergâhı” üzerinden Rusya Federasyonu ve BDT devletlerine doğru devam etmiştir (United Nations Office on Drugs and Crime, 2016, s. xiii).

Orta Asya bölgesinde küçük ölçekli kenevir ekimi ve yabancı kenevir yetiştiriciliğinin yapıldığı bilinmektedir. Afganistan’da üretilen Esrar, öncelikle yerel tüketim için kullanılmaktadır, artan kısmı ise Avrupa ve Rusya Federasyonu’ndaki pazarlara gönderilmektedir. Orta Asya bölgesinde sentetik uyuşturucu kullanımı yaygın değildir, ancak ekonomik refahın geliştiği yerlerde, bölgeye dışarıdan gelen sentetik uyuşturucu miktarında artış olduğu gözlenmektedir.

Orta Asya bölgesinde, yabancı olarak doğal ortamda büyüyen Ephedra’dan Metamfetamin üretme kapasitesi vardır. Doğal ortamda yetişen Ephedra’nın miktarını tespit ve uyuşturucu üretiminde kullanılma kapasitesi ile ilgili bir değerlendirme bulunmamaktadır. Orta Asya bölgesinde, uçuşucu madde kullanımı, özellikle, gençler arasında esrar kullanımından daha yaygındır (Regional Office for Central Asia of UNODC, 2015, s. 11).

UNODC’nin, 2014 yılı tahminleri, küresel çapta afyon kullanıcılarının sayısının (afyon, morfin ve eroin) son yıllarda çok az değiştiğini ve afyon kullanımının 15-64 yaş arası küresel nüfusun yüzde 0,4’ünü veya bu yüzdeye eşit olan yaklaşık 17 milyon insanı etkilemeye devam ettiğini göstermektedir. Afyon kullanımı değişiklikleri ile ilgili net veri boşlukları olmasına rağmen, afyon kullanımı yaygınlığı 10 yıldan beri fazla değişmemiştir.

⁴⁰ Tayland, Laos ve Myanmar sınırlarının, Ruak ve Mekong nehirlerinin birleştiği noktada yer alan bölgeyi tanımlamak Altın Üçgen Bölgesi tabiri kullanılmaktadır.

Afyon kullanımı, Batı Asya'da %0,9, Orta Asya'da %0,8, Avrupa'da %0,56 ve Kuzey Amerika'da %0,5 göreceli olarak daha da yükselmeye devam edecektir (United Nations Office on Drugs and Crime, 2016, s. 27).

UNODC'nin geleceğe ilişkin kestirimlerinden, Orta Asya devletlerinde uyuşturucu madde kullanımında bir artış yaşanacağı yönünde beklenti ortaya konmuştur. Bölgede kayıtlı kullanıcı sayısındaki son yıllardaki azalış, UNODC'nin geleceğe yönelik beklenti analizi ile uyuşmamaktadır. Özetle; Afyon, eroin ve esrar kaçakçılığında Orta Asya devletleri, Afganistan kaynaklı tehditlere maruz kalmaktadır.

Sentetik uyuşturucu madde imali için teknoloji transferi, teçhizat, kimyasal maddelerin temin edilmesi, temin edilen malzemenin birlikte işlenmesi için bilgi gerekmektedir. Halihazırda, bu maddeler ve bu maddeleri işleyecek bir teknolojik altyapı ve bilgi birikimi bölge devletlerinde ve Afganistan'da şu ana itibarıyla bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Orta Asya bölgesinde bu anlamda gerçek bir tehditten bahsedilemez.

2.1.6.1 Orta Asya Bölgesi “Kuzey Güzergâhı”

Harita 2. 14 Orta Asya Uyuşturucu (Kuzey) Güzergâhı

Kaynak (Kanzamanov, 2013, s. 2)

Afganistan merkezli olarak dış piyasaya gerek işlenerek gönderilen ve gerekse işlenmeden gönderilen Afyon'un, ülkeden çıkışı batı güzergâhı, kuzey güzergâhı ve güney güzergâhı olmak üzere 3 ana koridordan üzerinden olmaktadır.

Kuzey güzergâhı, Orta Asya devletleri sınırları üzerinden, Kazakistan ve Rusya Federasyonu'na oradan da Avrupa'ya uzanmaktadır. Kuzey güzergâhında uyuşturucu kaçakçılığının önlenmesi amacıyla yapılan mücadeleler yeterli değildir.

Batı Güzergâhı üzerinde yer alan, İran ve Türkiye dünyada en fazla uyuşturucu madde yakalayan ülkelerin başında gelmektedir. Özellikle, Türkiye geçmiş yıllarda tek başına, AB üye ülkelerinden daha fazla uyuşturucu madde ele geçirmiştir. Afganistan ile komşu Orta Asya devletlerinin, Türkiye ve İran kadar uyuşturucu madde kaçaklığına karşın, başarılı çalışmalar ortaya koyamadığı gözlenmektedir.

Orta Asya devletleri, uyuşturucu kaçakçılığı ve kullanımı ile mücadelede etkili bir strateji geliştirememiştir. Stratejinin geliştirilememesinde bir çok etken bulunmaktadır. Öncelikle, Orta Asya devletleri, uyuşturucu ile mücadelede bilgi paylaşımından yeteri kadar istifade edememektedirler. Örneğin, Orta Asya devletleri arasında güvenlik alanında en kapalı devlet olan Türkmenistan, uyuşturucu ile mücadelede yaptığı operasyonları ve bilgileri paylaşmamaktadır.

Diğer taraftan, uyuşturucu madde kullanımı ile ilgili Orta Asya devletleri arasında tam bir uyum olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Türkmenistan'da, Türkmenbaşı döneminde belli bir miktara kadar uyuşturucu madde kullanımı serbest bırakılmıştır. Türkmenbaşı'dan sonra yeni yönetim, uyuşturucu madde kullanımını tamamen yasaklanmıştır.

Yine, Orta Asya devletlerinin hemen hemen hepsinde uyuşturucu ile mücadelede temel kurumlar olarak 1'den fazla kuruma görev tevdi edilmiştir. Normal şartlar altında, İçişleri bakanlığı uhdesinde bulunması gereken uyuşturucu madde kaçakçılığı ile mücadele biriminin bir benzeri de devlet başkanlığı bünyesinde kurulmuştur. İkili yapılanma, uyuşturucu ile mücadelede yeterli koordinasyonun sağlanması ve ortak bir mücadele yönteminin kullanılması noktasında yetersiz kalmaktadır.

Bir başka önemli etken ise siyasi ve bürokratik elitlerin, doğrudan veya dolaylı yollardan uyuşturucu ile mücadeleye müdahil olmasıdır. Devlet mekanizması içinde yer alan kliklerin, diğer klik veya klikleri zayıflatmak için, uyuşturucu ile mücadele, suçlama için kullanılan metotlardan biridir.

Tacikistan GKNB Komitesi Başkan Yardımcısı ve İstihbarat Başkanı Umarov'un kardeşinin, uyuşturucu madde kaçakçılığı ile suçlanmasının hangi motifle yapıldığına ilişkin bir görüş birliği bulunmamaktadır.

Tablo 2. 10 Orta Asya Kuzey Güzergâhı Geçiş Noktaları

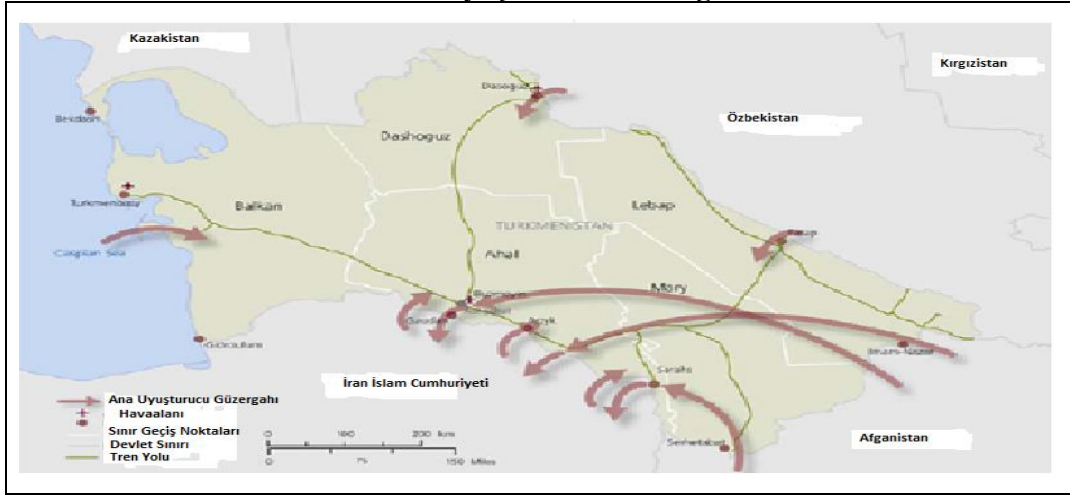
Ülke	Güzergâh	Geçiş Yerleri
Tacikistan	1	Duşanbe-Saryasia (Özbekistan)-Bukhara (Özbekistan)-Taşkent-Shymkent-Taraz-Almaty-Balkhash-Karaganda-Astana-Kokshetau-Petropavlovsk-Rusya Federasyonu
Tacikistan	2	Duşanbe-Saryasia (Özbekistan)-Bukhara (Özbekistan)-Tashavuz (Türkmenistan)-Kungrad (Özbekistan)-Beineu-Opornaya-Makat-Atyrau-Ganyushkino-Rusya Federasyonu
Tacikistan	3	Duşanbe-Chorjou (Türkmenistan)-Bekdash-Janaozen-Beineu-Opornaya-Makat-Atyrau-Ganyushkino-Rusya Federasyonu
Kırgızistan	1	Bişkek-Korday-Almaty-Ayaguz-Georgievka-Ust-Kamenogors-Rusya Federasyonu
Kırgızistan	2	Bişkek-Almaty-Saryshagan-Balkhash-Karaganda-Astana-Kokshetau-Petropavlovsk-Rusya Federasyonu
Kırgızistan	3	Bişkek-Taraz-Shymkent-Kyzylorda-Aktobe-Uralsk-Rusya Federasyonu
Kırgızistan	4	Bişkek-Chu-Almaty-Semipalatinsk-Novosibirsk-Rusya Federasyonu
Özbekistan	1	Taşkent-Saryagash-Shymkent-Taraz-Almaty-Taldykurgan-Ayaguz-Georgievka-Ust-Kamenogorski-Rusya Federasyonu
Özbekistan	2	Taşkent-Saryagash-Shymkent-Taraz-Shu-Birlik-Balkhash-Karaganda-Pavlodar-Rusya Federasyonu
Özbekistan	3	Nukus-Beineu-Opornaya-Makat-Atyrau-Ganyushkino-Rusya Federasyonu

Kaynak: (Callahan, ve diğerleri, 2007, s. 30)

Tabloda, uyuşturucu madde naklinin yapıldığı, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan güzergâhları gösterilmektedir. Tabloda gösterilen Orta Asya devletleri dışında, Türkmenistan üzerinden de uyuşturucu sevkiyatı yapılmaktadır. Uyuşturucu madde sevkiyatları için resmi sınır kapısına yakın olan yerler seçilmektedir.

Birinci geçiş noktası, Afganistan'ın Faryab eyaleti Aqina sınır geçiş noktası bölgesinden, Türkmenistan'ın sınır geçiş noktasında yer alan İmamnazar'a doğru olan bölgedir. İkinci güzergâh, Afganistan Herat eyaleti Torghundi sınırında bulunan Şerhetabad'dan başlamaktadır. Küçük ölçekli afyon sevkiyatları için, Murghab bölgesinde bulunan Badghis Murichak yerleşim yerleri üzerinden sevkiyat yapılmaktadır. Bu bölgeler üzerinden yapılan uyuşturucu madde sevkiyatları, Rusya Federasyonu ve Avrupa'ya doğru kaçakçılık ağı marifeti ile yapılmaktadır (Broda, 2015, s. 52).

Harita 2. 15 Türkmenistan Uyuşturucu Güzergâhları

Kaynak: (Broda, 2015, s. 54)

UNODC tarafından, uyuşturucu madde kaçakçılığı güzergahları ile ilgili yapılan kapsamlı çalışmalarda, kara ve hava hudut kapılarından geçişler dikkate alınmaktadır. Ancak, Orta Asya devletleri arasında yer alan tren yolu ve nehirler üzerinden de uyuşturucu kaçakçılığı yapılmaktadır. Özellikle Tacikistan ve Afganistan sınırında bulunan Pyanj nehri, yaz sonunda suyunun azalması nedeni ile sevkiyat için elverişli hale gelmektedir.

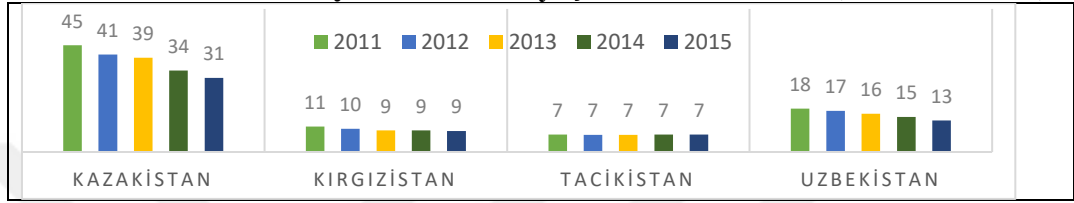
Uyuşturucu madde sevkiyatında “Kuzey Rotasının” güvenlik güçlerince açığa çıkması, uyuşturucu tacirlerinin yeni yollar ve metotlar kullanmasına neden olmuştur. UNODC’nin 2018 yılı dünya raporuna göre, Rusya Federasyonu’nda 2016 yılında ele geçirilen eroinin, Tacikistan ve Kazakistan transit devletleri üzerinden geldiği ifade edilmektedir. UNODC’nin anılan çalışma raporu ile hedef ülke olan Kazakistan’ın transit ülke haline dönüştüğü ve kuzey güzergâhında yer alan ulaşım kanallarının daha az kullanıldığı anlaşılmaktadır (UNODC, 2018, s. 17).

Orta Asya devletleri uyuşturucu ile mücadelede, UNODC, AGİT, IOM, UNDP BOMCA, EU BOMNAF, ABD Sınır Destek Programları, Rusya Danışma Birimleri, Danimarka Mülteci Konseyi vb. uluslararası kuruluşlarla ve ikili işbirliği temelinde ise yukarıda belirtilen devletlerle sınırlı olmamak kaydıyla diğer devletlerle işbirliğine gitmişlerdir (Bayantinov, 2013, s. 15).

AGİT tarafından, Orta Asya Devletleri bölgesine münhasır olmak üzere Sınır Yönetim Personel Koleji (*Border Management Staff College*), Tacikistan Duşanbe’de açılmıştır. Sınır Yönetim Personel Koleji’nde, sınır konuları, terörle mücadele, uyuşturucu madde kaçakçılığı ile mücadele ve diğer organize suçlarına karşı, personelin operasyonel kapasitesi eğitim yolu ile artırılmaktadır.

2.1.6.2. Orta Asya’da Uyuşturucu Kullanımı

Grafik 2. 3 Orta Asya Devletleri Uyuşturucu Kullanımı (2011-2015/Bin)

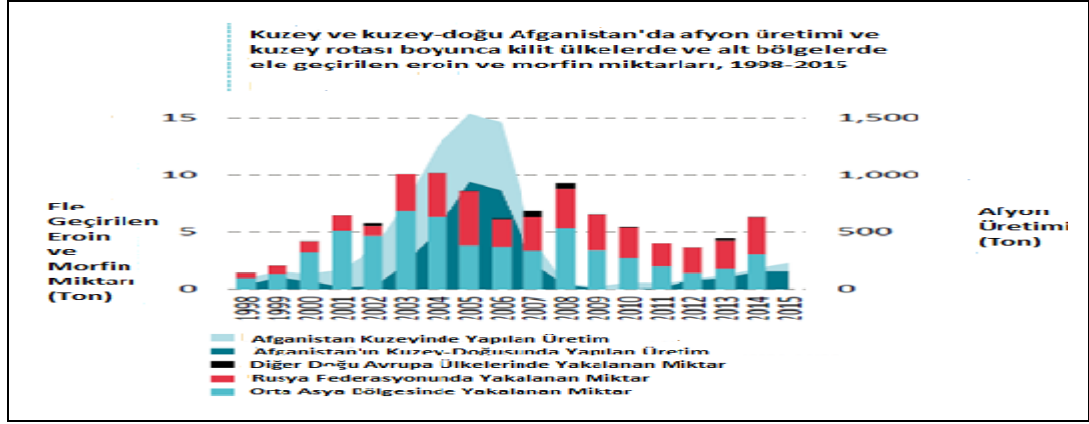
Kaynak: ROCA’nın 16 Ocak 2017 tarihli sunumu

2011 yılında Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan’da toplam 81.000 uyuşturucu kullanıcısı kaydedilmiştir. Türkmenistan’da kayıtlı uyuşturucu kullanıcısı ile ilgili herhangi bir veri temin edilmemiştir. Yukarıda belirtilen 4 devlette kayıtlı uyuşturucu kullanıcısı sayısı, 2015 yılı itibari ile 60.000 kişiye kadar düşmüştür (Regional Office for Central Asia of UNODC, 2017, s. 18).

Türkmenistan’da, Türkmenbaşı döneminde belli ölçüde müsaade edilen, daha sonra yasaklanan uyuşturucu kullanımı ile ilgili kayıtlı kullanıcı sayısının yüksek olduğu düşünülmektedir.

2.1.6.3 Orta Asya Devletlerinde Ele Geçirilen Uyuşturucu Maddeleri

Grafik 2. 4 Afganistan Afyon Üretimi ve Yakalanan Eroin/Morfin Miktarı

Kaynak: (United Nations Office on Drugs and Crime, 2016, s. 30)

Tablodan görüleceği üzere, Afganistan'da Afyon üretimi 2012 yılında düşerek, 2013 yılından itibaren tekrar artışa geçmiştir. Afganistan'da yaklaşık 200 ton Afyon üretimi söz konusudur. Afganistan'dan, Rusya Federasyonu ve diğer ülkelere gönderilen eroin ve morfinin yakalanmasına yönelik operasyonlarda, ele geçen eroin ve morfin miktarı üretimin yaklaşık %2'sine tekabül etmektedir.

Bu durum, Afganistan merkezli diğer güzergâhlar da dikkate alındığında, yapılan operasyonların çok zayıf kaldığını göstermektedir. Afganistan'da üretilen ve diğer devletlere gönderilen uyuşturucu madde kaçakçılığı, sadece Orta Asya devletleri için değil, tüm dünya için ciddi bir tehdit olarak karşımızda durmaktadır.

2.1.6.4. Orta Asya Devletleri Havalimanlarında Ele Geçirilen Uyuşturucu Maddeler

Harita 2. 16 Havalimanlarında Ele Geçirilen Uyuşturucu Maddeler

Kaynak: (Mollaoğlu, 2016, s. 4)

Haritada görüleceği üzere, Tacikistan havalimanında kayda değer miktarda uyuşturucu madde ele geçirilmiştir. Tacikistan dışındaki diğer Orta Asya devletleri havalimanlarında ele geçirilen uyuşturucu madde miktarı yok denecek kadar azdır. Orta Asya devletleri havalimanlarında güvenlik tedbirlerinin risk yönetimi temelinde yapılması, teknolojik araç ve gereçlerin kullanılması ve güvenlik güçlerinin suçla mücadelede kapasitesinin artırılması nedeni ile bu sınır geçiş noktaları kaçakçılar tarafından en son başvurulacak yol olarak tercih edilmektedir.

Orta Asya bölgesinde tren geçiş sınır noktalarında uyuşturucu ile mücadele kapsamında şu ana kadar herhangi bir çalışma yapılamamıştır. Tren ve kara sınır geçiş noktaları havalimanı geçiş noktalarına göre daha güvenli bulunmaktadır.

2.1.6.4.1 Kazakistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde (2012-2016)

Tablo 2. 11 Kazakistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde Miktarı

Uyuşturucu Madde Türü	YIL (Kilogram)				
	2012	2013	2014	2015	2016
Amfetamin	0			0	
Ekstazi Türü Maddeler	0	0	0	0	
Kenevir Bitkisi	118		142	810	6.241
Haşhaş (Reçine)	226	196	253	311	432
Esrar (Bitki)	27.957	26.992	25.796	34.317	29.316
Eroin	307	754	392	464	197
Afyon	183	0	49		2
Afyon Bitkisi	30	2	8	280	

Kaynak: UNODC İstatistik ve Veri Birimi

Kazakistan, son dönemde hem hedef hem de transit ülke haline gelmiştir. Esrar kullanımının ülkede yaygın olduğu görülmektedir. Sentetik uyuşturucu kullanımının kitlesel bazda değil bireysel bazda olduğu değerlendirilmektedir⁴¹.

2.1.6.4.2 Kırgızistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde (2012-2016)

Tablo 2. 12 Kırgızistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde Miktarı

Uyuşturucu Madde Türü	YIL (Kilogram)				
	2012	2013	2014	2015	2016
Amfetamin	0			0	
Ekstazi Türü Maddeler	0	0	0	0	
Kenevir Bitkisi	10.422	12.946	8.900	9.817	13.279
Haşhaş (Reçine)	368	541	464	512	795
Esrar (Bitki)	2.031	3.590	1.890	2.337	2.139
Eroin	242	247	286	344	167
Afyon	16	132	158	46	25
Afyon Bitkisi	399	146	61	15	

Kaynak: UNODC İstatistik ve Veri Birimi

Kırgızistan'da, afyon kaçakçılığı ve eroin yakalanmasına yönelik operasyonlarda, Afganistan'daki Afyon üretiminin artışına rağmen, gerilemeler görülmektedir. Kırgızistan tarafından ele geçirilen uyuşturucu madde miktarının azalmasında, uyuşturucu tacirlerinin, Tacikistan ve Kazakistan rotasını seçmesinin etkili olup olmadığı önümüzdeki yıllarda anlaşılacaktır.

⁴¹ Daha detaylı ve diğer grup uyuşturucu maddeleri için <https://dataunodc.un.org/drugs/seizures> sayfasına bakınız. UNODC tarafından, detaylı olarak her Orta Asya devleti için hazırlanan tabloda, diğer devletlerle aynı standardı sağlamak için tablonun temel bilgilerine müdahale edilmeden gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Etkin bir uyuşturucu ile mücadele programı için, tehdit ve risk analizi yapılarak, hangi sınır geçiş kapısının daha çok kullanıldığının tespit edilmesi gerekmektedir. Tespit sonrası, sınır geçiş kapısının teknolojik ve personel kapasitesinin artırılmasına, ilave olarak, komşu devletlerle bilgi paylaşımına ihtiyaç duyulacağı aşikârdır.

2.1.6.4.3 Türkmenistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde (2012-2016)

Tablo 2. 13 Türkmenistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde Miktarı

Uyuşturucu Madde Türü	YIL (Kilogram)				
	2012	2013	2014	2015	2016
Amfetamin					
Ekstazi Türü Maddeler					
Kenevir Bitkisi					0.9
Haşhaş (Reçine)	39.0	4.7	0.2	0.0	2.4
Esrar (Bitki)	36.0	23.2	49.9	15.3	19.9
Eroin	14.9	12.6	1.8	0.7	1.0
Afyon		396.3			
Afyon Bitkisi					

Kaynak: UNODC İstatistik ve Veri Birimi

Türkmenistan'dan diğer alanlarda olduğu gibi uyuşturucu ile mücadelede de sağlıklı veri almak mümkün görülmemektedir. Mevcut veriler üzerinden bir analizde bulunmak oldukça zordur. Türkmenistan'da, bilgi çok değerli görülmekte ve kimse ile paylaşılmamaktadır. Türkmen-Afgan sınırında 2015 yılında AGİT Türkmenistan ofisi tarafından düzenlenen eğitimde, Türkmenistan güvenlik güçleri uyuşturucu ile mücadelede kapasitesinin artırılması hedeflenmiştir. Eğitim öncesi, Türkmen sınır birlikleri ile yapılan toplantıda, Türkmen-Afgan sınırı için kullanılacak haritalar gizlilik derecesine sahip olduğu gerekçesi ile verilmemiştir. Eğitim sırasında hem eğiticiler hem de eğitime katılanlar gözlem altında tutulmuştur.

2.1.6.4.4 Tacikistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde (2012-2016)

Tablo 2. 14 Tacikistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde Miktarı

Uyuşturucu Madde Türü	YIL (Kilogram)				
	2012	2013	2014	2015	2016
Amfetamin					0
Ekstazi Türü Maddeler	7	0			4
Kenevir Bitkisi					254.789
Haşhaş (Reçine)	2.317	2.788	2.708	2.188	2.109
Esrar (Bitki)	2.516	2.641	2.008	910	617
Eroin	515	483	508	499	89
Afyon	627	774	990	1.079	612
Afyon Bitkisi					

Kaynak: UNODC İstatistik ve Veri Birimi

Tacikistan Ulusal Sınır Yönetimi Stratejisi ve Hareket Planının uygulanması için önemli çabalar sarf etmektedir. Bu çerçevede hem eğitim faaliyetlerine ağırlık vermekte hem de gerekli teçhizatı sağlayarak, mevcut sınır geçiş noktalarını takviye etmektedir. Ülkede uyuşturucu ile mücadele eden birimler arasında koordinasyon bulunmaktadır. Sınır korumasında ve uyuşturucu ile mücadelede, Tacikistan Rusya, ABD ve AB destek programlarından istifade etmektedir. Tablodan anlaşılacağı üzere, bölge devletleri arasında sadece Tacikistan'ın operasyonel kapasitesini uyuşturucu ile mücadelede etkin kullandığı görülmektedir.

2.1.6.4.5 Özbekistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde (2012-2016)

Tablo 2. 15 Özbekistan Ele Geçen Uyuşturucu Madde Miktarı

Uyuşturucu Madde Türü	YIL (Kilogram)				
	2012	2013	2014	2015	2016
Amfetamin					
Ekstazi Türü Maddeler					
Kenevir Bitkisi					
Haşhaş (Reçine)	231	143	100	250	241
Esrar (Bitki)	1.451	874	803	1.025	883
Eroin	262	122	107	148	108
Afyon		851			
Afyon Bitkisi					863

Kaynak: UNODC İstatistik ve Veri Birimi

Özbekistan, Orta Asya devletleri arasında güvenlik alanında gizliliğe verdiği önem açısından, Türkmenistan'dan hemen sonra gelmektedir. Özellikle, Kerimov döneminde, çoklu kontrole tutulan güvenlik birimlerinde bütün kararlar merkezden verilmektedir. Kararlar merkezden verilmesine rağmen, bu kararların paylaşılması ve dışarıya açıklanması noktasında önemli kısıtlamalar getirilmiştir. Mirzoyev döneminde yapılan politika değişikliği ve komşuları ile ilişkilerde esas alınan yapıcı ve yumuşama politikası çerçevesinde, bölge devletleri ile güvenlik alanında işbirliğinin gelişeceği düşünülmektedir. Tabloda ifade edilen, mevcut veriler bölge gerçeğini yansıtmamaktadır. Etkili bir mücadele programı için, sınır geçiş noktaları ile ilgili risk ve tehdit analizi yapılması gerekmektedir.

2.1.7 Organize Suçlar

Küreselleşme ile devletler arasındaki sınırlar kalkmış ve ekonomik ilişkiler gelişmiştir. Bir ülkeden diğer ülkeye mal arzı ve talebi, bir başka deyişle uluslararası pazarlara erişim imkânı artarak, ülkeler adeta birbirine bağlı hale gelmiştir.

Bu durum, ülkede vergi gelirlerinin artması ve iç piyasada alım-satım döngüsü çerçevesinde ekonomik refahı geliştirici bir etki sağlamıştır. Devletler arasında ticaret sınırlarının kalkması, sadece devletler açısından değil, organize suç örgütleri açısından da bir fırsat olarak görülmüştür.

Organize suç; suç işlemede süreklilik gösteren, yasadışı faaliyetlerden fayda sağlamak için akılcı yöntemleri kullanan ve varlığını güç kullanımı, tehditler ve kamu görevlilerinin yolsuzluğundan alan bir suç şekli olarak tanımlanmaktadır.

UNTOC⁴² Sözleşmesinde ise organize suç, “...*organize suç örgütleri üç veya daha fazla kişiden oluşan ve bir süre mevcut olan ve bu sözleşme uyarınca kurulan bir veya daha fazla ciddi suç işleyen veya suç işlemek amacıyla eşzamanlı hareket eden ve bu eylemlerinin neticesi olarak doğrudan veya dolaylı olarak mali veya diğer maddi fayda sağlayan suç örgütleri...*” şeklinde tarif edilmiştir (UNODC U. , 2004, s. 5). BM

UNTOC Sözleşmesinde geçen tanıma göre, organize bir suç örgütünün varlığı için en az üç kişinin bir araya gelmesi, bu sözleşmede geçen suçları eş zamanlı olarak işlemesi, eylemleri sonucunda maddi menfaat elde etmesi gerekmektedir. Uluslararası Sınır Aşan Organize Suçlara Karşı BM Sözleşmesinde, sınır aşan bir organize suçun var olması için gerekli şartlar düzenlenmiştir.

Bu şartlar;

- Organize suçun birden fazla devlet sınırları içinde gerçekleşmiş olması,
- Suçun başka bir devlette işlenmiş olmasına rağmen, suçun hazırlık evresi, planlaması, sevk ve idare edilmesi ve kontrolünün başka bir devlette yapılması,

⁴² Sınır aşan Organize Suç Örgütlerine yönelik BM tarafından alınan “... United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Protocol against the Illicit Manufacturing of and Trafficking in Firearms, Their parts and Components and Ammunition, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime...” sözleşme, karar ve protokollere daha detaylı bilgiler için ulaşılabilir.

- Suçun sadece bir devlette işlenmiş olmasına rağmen, organize suç örgütlerinin 1'den fazla devlet sınırları içinde faaliyet göstermesi,

ve son olarak suçun sadece bir devlet sınırları içinde işlenmiş olmasına rağmen, önemli etkilerinin başka bir devlette görülmesi şeklinde belirtilmiştir (UNODC U. , 2004, s. 6).

BM Sözleşmesinde geçen ve adi suçlardan ayrılan, kara para aklama, terörist faaliyetler, sanat ve kültürel eserlerin çalınması, silah kaçakçılığı, uçak kaçırılması, deniz korsanlığı, çevre suçları, insan ve organ ticareti, uyuşturucu kaçakçılığı suçları organize suç kapsamına girmektedir. Organize suç örgütlerinin, en fazla faaliyet gösterdiği yer çatışmaların yaşandığı, devlet kontrolünün bulunmadığı yerlerdir⁴³.

Devletler için bir ekonomik gelişme alanı olarak görülen küreselleşme nimetleri, diğer taraftan organize suç örgütlerinin dikkatini çekmiştir. Organize suç örgütleri de bu ekonomik pastadan pay alabilmek için çalışma yöntemlerini geliştirmiş ve daha karmaşık bakış açısı ile organize suçun farklı türlerinde kendilerini ifade etmişlerdir. Organize suç örgütleri, daha önce bir devlet sınırı içinde faaliyet göstermekte iken, pastanın büyüklüğünden dolayı sınır aşan yapılanmalara gitmişlerdir.

Orta Asya devletlerinden Kırgızistan'ın güneyinde yer alan Osh ve Jalal-abad şehirlerinde 19 Mayıs 2010 tarihinde Kırgız ve Özbekler arasında başlayan çatışmalar bölgede kaosa neden olmuştur. Esasen, çatışmalar, geçmiş hükümetler döneminde sahip olunan ayrıcalıkların ve mali kaynaklardan vazgeçilmemesinden kaynaklanmıştır. Çatışmaya organize suç örgütü yapılanmasına giden ve etnik maskeyi kullanan gruplar da dahil olmuştur.

⁴³ Sınır aşan organize suç örgütleri faaliyet gösterirken, bölgesel veya ideolojik sınırlara bağımlı kalmazlar. Terör örgütleri, sınır aşan organize suçlar yolu ile mali kaynaklara sahip olmaktadır. PKK terör örgütünün, Güneydoğu Anadolu bölgesinin sınır bölgelerindeki akaryakıt ve uyuşturucu kaçakçılığı ile IŞİD terör örgütünün petrol ticareti, terör örgütlerinin mali kaynak elde etmesine örnek teşkil etmektedir.

Bu çatışmalar, 10 Haziran 2010 tarihinde şiddetini arttırmıştır. Yayılan şiddet hareketleri, Rusya Federasyonu'nun, Kırgızistan'da desteklediği geçici hükümet tarafından ilan edilen olağanüstü hâl ile sona erdirilmiştir.

Kırgız ve Özbekler arasında meydana gelen çatışmalarda, çoğunluğunu Özbeklerin oluşturduğu 420 kişi öldürülerek, yaklaşık 80.000 kişi zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Bu bölge, daha önce 1990 yılında da benzer şiddet eylemine maruz kalmıştır. 1990 yılından bu güne, etnik temelde şiddet hareketleri son bulsa bile organize suç örgütleri bu kaotik durumdan istifade etmektedirler.

Gerçekten de çatışmaların olduğu bölgelerde, güvenliğin zayıf ve kırılğan olması, yüksek oranda rüşvetin varlığı, sınırların kontrolündeki yetersizlik ve suçları soruşturmadaki zorluk organize suç örgütlerinin iştahını kabartmaktadır. Orta Asya bölgesinde uyuşturucu kaçakçılığından sonra güvenlik anlamında fazla gündeme gelen sorunlar; düzensiz göç, insan ticareti ve gerçekleşme ihtimali çok az olmasına rağmen sonuçları itibari ile yıkıcı etkilere neden olacak nükleer ve radyoaktif madde kaçakçılığıdır.

2.1.7.1 Yasadışı Göç

Organize suç örgütlerinin, bu bölgede faaliyet göstermesi, sadece ekonomik gelişmeden kaynaklı, gayri meşru işlerle iştigal etmesinin bir sonucu değildir. Kötü yaşam koşulları, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği, işsizlik, doğal afetler, sivil çatışmalar, siyasi baskılar sebebi ile muzdarip olanlar, organize suç örgütleri tarafından suiistimal edilmektedir.

Orta Asya bölgesi Güney, Güney-Batı ve Doğu Asya'dan, Avrupa'ya düzensiz göç ve göçmen kaçakçılığı yapılan bir geçiş rotası üzerinde bulunmaktadır. Orta Asya'da, düzensiz göç, göreceli olarak çok nadir rastlanan bir durumdur. Çünkü, Orta Asya devletleri vatandaşlarının çoğu, vizesiz olarak bölge içinde serbestçe seyahat edebilmektedir.

Bu meyanda, Orta Asya devletlerinden, diğer bir Orta Asya devletine seyahat eden bölge vatandaşları ile bölge dışından gelen yabancılara konaklamada farklı fiyatlar uygulanmaktadır.

Orta Asya bölgesinde en fazla düzensiz göçe maruz kalan devlet Kazakistan, Orta Asya bölgesi dışında ise Rusya Federasyonu'dur. Kazakistan, son zamanlarda ekonomik gelişim ve siyasi istikrar nedeniyle, komşu devletlerden düzensiz göç almaktadır. Bölgede hegemon güç olan Rusya, özellikle, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan'dan düzensiz göç almaktadır. Rusya'ya düzensiz göçün artmasında, son yıllarda artan vize kısıtlamaları, sınırdaki kontroller ve baskıcı uygulamalar etkili olmuştur (UNODC, 2018, s. 115).

Yasadışı sınır geçişlerinin çoğu, "daha zengin" ülkelere iş bulma amacı ile giden göçmenler tarafından gerçekleştirilmektedir. Yeterli güvenlik tedbirlerinden yoksun Kırgız-Kazak sınırından tren, araba ile (yerel sakinlerin yardımıyla) ve hatta yürüyerek geçilebilmektedir. Kazakistan- Özbekistan sınır geçiş noktaları Orta Asya devletleri arasında yasadışı göçe daha fazla konu olan bir geçiş noktasıdır (Golunov, 2005, s. 103-104).

Düzensiz ve düzenli göç ile Rusya, Kazakistan ve AB'ye gidenler, genelde aile yaşamlarını geride bırakmaktadır. Ya gittikleri yerde radikalizm ve terörizm kışkacına yakalanmakta ya da farklı bir kültürün potasında eriyerek, kendi toplumuna yabancılaşmaktadır. Örneğin, Tacikistan'dan, Rusya Federasyonu'na giden yaklaşık 1 milyon göçmenin, geride kalan aileleri ciddi ekonomik sıkıntılara maruz kalmaktadır. Diğer taraftan, Tacik nüfusu sayısal çoğunluk olarak kadınlardan oluşmaktadır. Son dönemde, İranlılar ve Tacikler arasında evlilik sayısında artış gözlenmektedir. Bu evliliklerin ekseriyeti boşanma ve Tacik bayan eşin en az 1 çocukla baba evine dönmesi ile sonuçlanmaktadır.

Düzensiz ve düzenli göçten kaynaklanan sorun, sadece bir ekonomik sorun değildir. Bir erkeğin, nikâh altında veya nikâh olmadan birden fazla eşe sahip olduğu toplumda, kadına şiddet de artmaktadır. Bu tür sorunlar, diğer alt başlık altında incelediğimiz insan kaçakçılığının alt yapısını oluşturmaktadır.

2.1.7.2 İnsan Ticareti

İnsan ticareti bir çok yönü bulunan bir sorundur ve çeşitli biçimlerde tezahür etmektedir. Çoğu zaman, kavram olarak insan kaçakçılığı ile karıştırılmaktadır.

İnsan ticareti ve kaçakçılığı arasındaki temel fark, kaçakçılık veya ticarete konu olan hedef şahsın, bir zorlamaya tabi tutulup tutulmadığına verilecek cevap ile belirlenmektedir. İnsan ticaretine konu olan hedef şahıs, zorlamaya tabi tutulmakta ve kaçakçıya ödeme yapmak mecburiyetindedir. İnsan kaçakçılığında ise hedef şahıs, kaçakçıyı bulmakta ve gönüllük esasına dayalı olarak, kaçakçıya ödeme yapmaktadır. Kadınların cinsel istismar amaçlı ticareti, diğer insan ticareti türlerine göre daha tehlikeli bir türdür. Sonuçları itibariyle sadece hedef şahsı değil, muhtemel HIV/AIDS virüsü ile toplumun diğer fertlerini de etkilemektedir (Sulaimanova, 2004, s. 384).

SSCB'nin çöküşü, yalnızca yoksulluk ve işsizliğe değil, aynı zamanda sosyal güvenlik sisteminin ağır bir şekilde yara almasına neden olmuştur. Sosyal güvenlik mekanizmasının yetersiz kalması, daha önce sosyal güvenlik sistemi kapsamında verilen hizmetlerin yerine getirilememesine neden olmuştur.

Orta Asya bölgesinde kadınların sosyal statüsü son 10 yılda da düşüşe geçmiştir. Kadınlar, artan bir şekilde aile içi şiddete maruz kalmakta ve bu durum yerel yasa uygulayıcıları tarafından dikkate alınmamaktadır. Aile içi şiddete maruz kalan kadın veya çocuklar, son çare olarak evden kaçmakta ve insan tacirlerinin kucağına düşmektedirler (Sulaimanova, 2004, s. 387).

İnsan ticaretine konu olan ve ülkelerinde dönen kadınların yaşamı bir drama dönüşmektedir. Aile, geri gelen kızını kabul etmemekte ve sokağa terk etmektedir. Devlet tarafından, ticarete konu insanlar için topluma kazandırma çalışmaları beklenen düzeyde yapılmamaktadır. Kadın sığınma evlerinin sayısı yok denecek kadar azdır. İnsan ticareti, Orta Asya devletlerinin gelecekte muhatap olacakları önemli sorunları içeren toplumsal bir yara olarak görülmektedir.

2.1.7.2.1 Türkmenistan'da İnsan Ticareti ile Mücadele

Türkmenistan hükümeti, insan ticaretinin ortadan kaldırılması için asgari standartları tam olarak karşılamamakta ve bunun için önemli çabalar göstermemektedir. Az çabalara rağmen, Türkmen hükümeti, insan ticareti mağdur tespiti ve geri gönderme konularına yönelik standart çalışma süreçlerinin hazırlanması için bazı adımlar atmıştır.

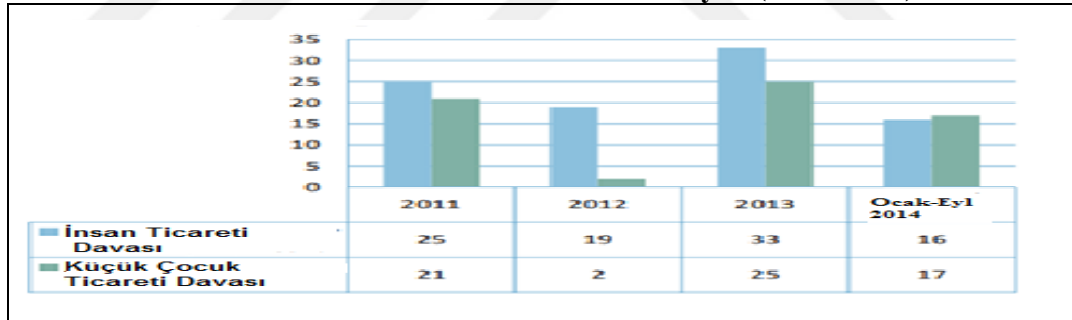
İnsan ticareti mağdurlarının resmi statüsü için ücretsiz hukuki yardım sağlayan yasal değişiklik yapılması çalışmaları devam etmektedir. Diğer taraftan, Türkmenistan, insan ticareti mağdurları için herhangi bir destek programına mali yardım sağlamamıştır (United States Department of State, 2018).

Türkmenler için Türkiye Rusya ve BAE hedef ülkelerdir. Türkmenistan içinde hedef yerler ise pamuk hasadı yapılan Lebap ve Dashoguz şehirleridir. İnsan ticareti ile ilgili yasal düzenleme 2007 yılında yapılmasına rağmen, pratikte bu yasal uygulamanın somut yansımalarına rastlanılmamaktadır

2.1.7.2.2 Kazakistan'da İnsan Ticareti ile Mücadele

Kazakistan'da, insan ticareti ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelere göre, insan ticareti ile ilgili özel suçlar kapsamında, cinsel sömürü ve zorla çalıştırma ticareti ve aynı zamanda BM İnsan Ticareti Protokolünde liste olarak belirtilen diğer insan ticareti türleri de bulunmaktadır (UNODC, 2016, s. 15).

Grafik 2. 5 Kazakistan İnsan Ticareti Dava Sayısı (2011-2014)

Kaynak: UNODC Doğu Avrupa ve Orta Asya Raporu

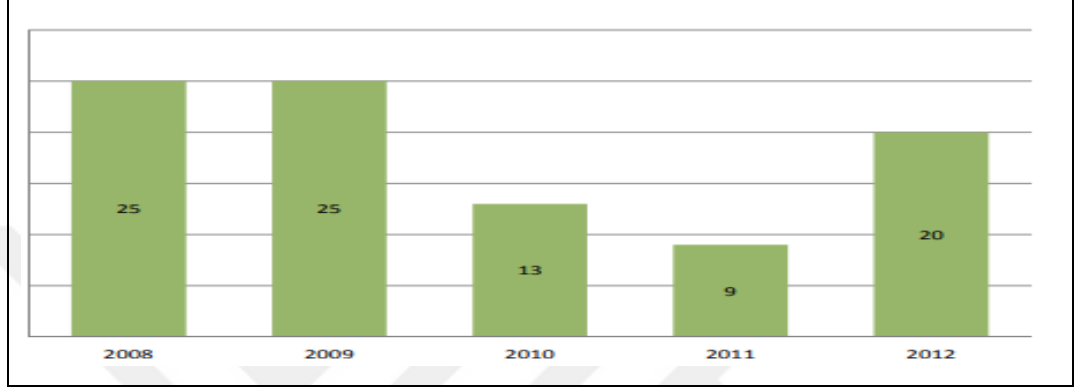
Grafikten anlaşılacağı üzere, 2012 yılından sonra küçük çocuk ve insan ticaretine yönelik olay sayısında artış görülmüştür. Küçük çocuk ticareti davasının, Kazakların yabancı evliliklerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı değerlendirilmektedir.

2.1.7.2.3 Kırgızistan'da İnsan Ticareti ile Mücadele

Kırgızistan'da insan ticareti ile ilgili yasal düzenlemedeki özel suçlar kapsamında, cinsel sömürü ve zorla çalıştırma ticareti ile BM İnsan Ticareti Protokolünde liste olarak belirtilen diğer insan ticareti türleri de bulunmaktadır.

Bu düzenlemelere ek olarak, meri mevzuat, yetişkin ve çocuk ticareti suçlarına yönelik düzenlemeleri de içermektedir. Kırgızistan'da güvenlik güçleri toplam 92 olay ile ilgili inceleme yapmıştır. Bu olaylar ile ilgili toplam 47 dava açılmış ve açılan davalar sonucu 26 davanın sanıkları için mahkûmiyet kararı çıkmıştır (UNODC, 2016, s. 17).

Grafik 2. 6 Kırgızistan İnsan Ticareti Dava Sayısı (2008-2012)

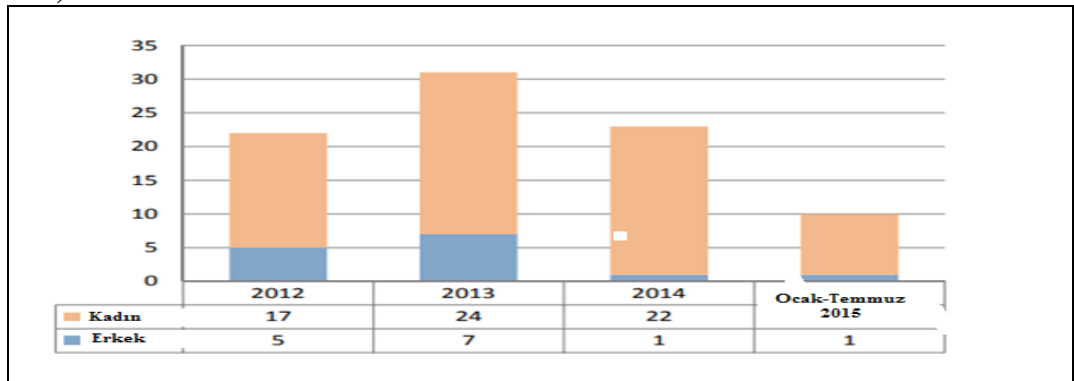

Kaynak: UNODC Doğu Avrupa ve Orta Asya Raporu

2.1.7.2.4 Tacikistan'da İnsan Ticareti ile Mücadele

Tacikistan'da insan ticareti ile ilgili yasal düzenlemedeki özel suçlar kapsamında, cinsel sömürü ve zorla çalıştırma ticareti ile BM İnsan Ticareti Protokolünde liste olarak ifade edilen insan ticareti türleri de bulunmaktadır (UNODC, 2016, s. 25). İdari yaptırım biçimi ve araçları ne olursa olsun ve çocuğun rızasına bakılmaksızın, küçük çocukların alım satımına ilişkin cezai sorumluluğu içerecek şekilde yasal değişiklikler yapılmıştır.

Grafik 2. 7 Tacikistan'da İnsan Ticareti Suçundan Mahkûm Olanlar (2012-2015)

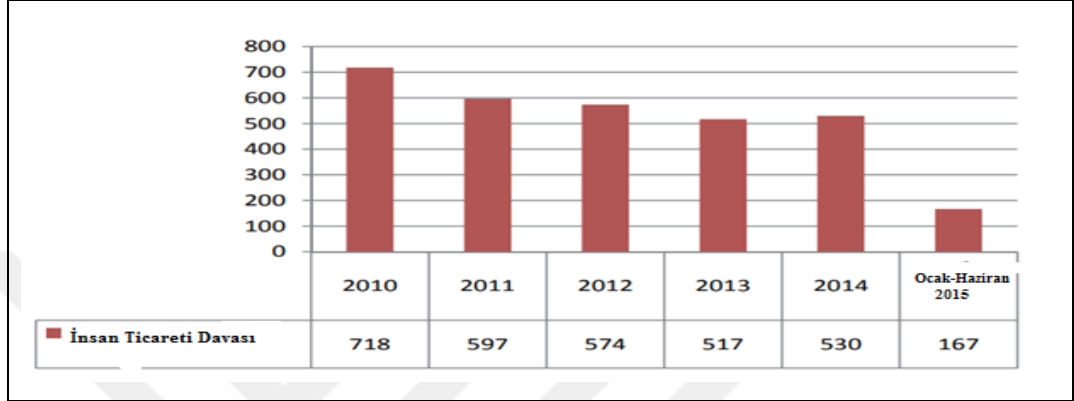

Kaynak: UNODC Doğu Avrupa ve Orta Asya Raporu

2.1.7.2.5 Özbekistan’da İnsan Ticareti ile Mücadele

Özbekistan’da insan ticareti ile ilgili yapılan düzenlemeler, BM İnsan Ticareti protokolünde liste halinde belirtilen bütün insan ticareti türlerini kapsamaktadır (UNODC, 2016, s. 31).

Grafik 2. 8 Özbekistan İnsan Ticareti Dava Sayısı (2010- Haziran 2015)

Kaynak: UNODC Doğu Avrupa ve Orta Asya Raporu

2.1.7.3 Nükleer ve Radyoaktif Madde Kaçaklığı

Orta Asya bölgesinde, radyolojik güvenlik tehditleri, SSCB’nin dağılmasından sonra bölgedeki devletlerin, endüstriyel, tıbbi ve araştırma amaçlı kullanılan bazı radyasyon kaynakları üzerinden kontrolünü kaybetmelerinden kaynaklanmaktadır.

Bazı raporlara göre, belirli miktarda radyoaktif kaynak ve materyal, Orta Asya bölgesindeki sayısız uranyum atık deposuna ve diğer radyoaktif atık depolama tesislerine gömülmüştür. Orta Asya bölgesinde bulunan nükleer tesislerinden farklı olarak, bu atıklar ve atık depolama alanları uygun şekilde muhafaza edilmemekte ve korunmamaktadır.

Bu tesislerde bulunan yüksek oranda zenginleştirilmiş radyoaktif maddeler yanlış ellere geçmesi halinde, radyoaktif madde içeren konvansiyonel bir patlayıcı yapılması için kullanılabilir. Bu durum, Orta Asya bölgesinde, hem Nükleer Kaçakçılık hem de Kitle İmha Silahları (WMD) kapsamında güvenlik riski bulunduğunu göstermektedir (Aben, 2014, s. 64).

Orta Asya bölgesinde WMD kaynaklı tehditleri minimize etmek ve gerekli önlemleri almak amacıyla, Özbekistan ve Kırgızistan 1993-1996 yılları arasında bölge devletlerine önerilerde bulunmuştur. Bu öneriler ile ilgili yapılan müzakereler zorlu süreçlerle devam etmiş ve nihayetinde NWFZ anlaşması Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan devletleri arasında 2006 yılının eylül ayında imza altına alınmıştır. NWFZ anlaşması ile bölge devletleri sınırları içinde bulunan radyoaktif atıkların sınırların dışına çıkarılmamasını taahhüt etmiştir.

Esasen, sınırların dışına radyoaktif maddelerinin çıkarılmaması yasağın bu alanda yapılan diğer anlaşmalara atıfta bulunmaktadır. NWFZ anlaşması ile üzerinde uzlaşa sağlanan konular, 1997 tarihli Almatı Deklarasyonu'nda ifade edilen çevreye odaklanmaktadır. Çevreyi korumadaki niyet bu anlaşma ile tezahür etmiştir. Orta Asya bölgesinde, nükleer malzemenin ve materyalin fiziksel olarak korunması, 1987 tarihli *Nükleer Malzemenin Fiziksel Korunması Sözleşmesi* ile belirlenen tedbirlerin alınmasını gerektirmiştir (Wan, 2013, s. 133).

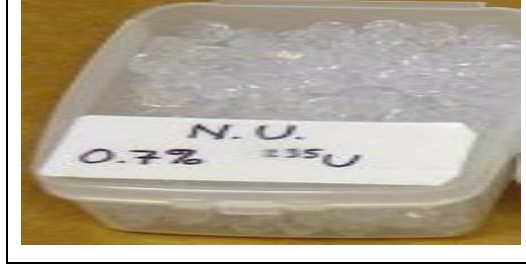
Orta Asya devletleri NWFZ anlaşmasının imzalanmasında hemen sonra, aynı yıl içinde Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan, *Nükleer Silahlardan Arınmış Orta Asya Bölgesini* (CANWFZ) kurmuştur. Orta Asya bölgesinde CANWFZ'nin kurulmasının amacı, küresel çapta nükleer silahsızlanmayı teşvik etmek, bölgesel ve uluslararası güvenliği güçlendirmek ve bölgenin çevre sorunlarının çözümünde iş birliğini artırmaktır (Aben, 2014, s. 66).

2.1.7.3.1 Nükleer ve Radyolojik Tehditler

Nükleer madde kaçakçılığı ve sonrasında kaçakçılığa konu olan maddenin terörist eylemlerde kullanılması küresel çapta sonuçlar doğuracak bir potansiyele sahiptir. Nükleer silah yapımında uranyum elementi kullanılmaktadır.

Uranyum elementi doğal olarak üç izotopa, Uranyum 234 (^{234}U) (%0,0055), Uranyum 235 (^{235}U) (%0,72) ve Uranyum 238 (^{238}U) (%99,2745) 'e sahiptir. Nükleer silah yapmak için, nükleer füzyona izotopu olan ^{235}U 'ın reaksiyona girmesi gerekmektedir⁴⁴. (Palabıyık, Yavaş, & Aydın, 2010, s. 180).

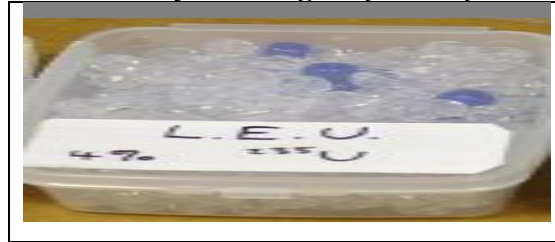
Şekil 2.2 Doğal Halde İzotopu ^{235}U olan Uranyum Elementi

Kaynak: (Trumble, 2008, s. 22)

Az seviyede zenginleştirilmiş uranyum, içeriğindeki ^{235}U konsantrasyonu %0,9 ile %2 arasında zenginleştirilmiş ve yakıt olarak kullanılan uranyumdur. Bu yakıt, günümüzde, ağır su ile çalışan reaktörlerde kullanılan doğal uranyumun yerini almaktadır. Orta zenginleştirilmiş uranyum, içeriğindeki ^{235}U konsantrasyonu %2 ile %20 arasına çıkartılmış ve yakıt olarak kullanılan uranyumdur. Hafif sulu reaktörler ile sivil ve askeri araştırma reaktörlerinde kullanılmaktadır.

Şekil 2.3 Orta Seviyede Zenginleştirilmiş ^{235}U İzotoplu Uranyum Elementi

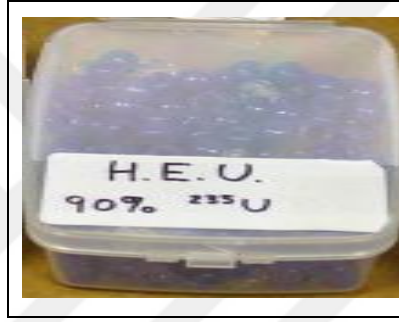
Kaynak: (Trumble, 2008, s. 22)

⁴⁴ Nükleer Füzyon, atomun ikiye ayrılarak, yüksek miktarlarda ısı formatında enerji salınımı yaparak reaksiyon oluşturmasıdır. Nükleer füzyon, hem nükleer silahlar için hem de ticari anlamda nükleer güç için enerji elde edilmesinde kullanılan bir süreçtir.

Yüksek seviyede zenginleştirilmiş uranyum, içeriğindeki ^{235}U konsantrasyonu %20'den daha yüksek olan uranyum yakıtıdır. Nükleer silahlarda zincirleme füzyon yaratmaya uygun uranyum yakıt, genellikle %85 veya daha fazla ^{235}U içermektedir. Bu orana, bazen silah düzeyi uranyumu adı da verilmektedir.

Yüksek seviyede zenginleştirilmiş uranyum, ayrıca hızlı nötron reaktörleri, uçak gemileri ve balistik deniz altılar gibi deniz araçlarını itmede kullanılan reaktörlerde yakıt olarak da kullanılmaktadır (Palabıyık, Yavaş, & Aydın, 2010, s. 180).

Şekil 2.4 Yüksek Seviyede Zenginleştirilmiş ^{235}U İzotoplu Uranyum Elementi

Kaynak: (Trumble, 2008, s. 22)

Nükleer madde kaçakçılığı dışında radyoaktif madde kaçakçılığı önemli risk ve tehditlerden birisidir⁴⁵. Radyoaktif maddelere maruz kalan insanlar, kısa dönemde cilt yanıkları ve akut sağlık sorunlarıyla, uzun dönemde ise kanser gibi sağlık sorunları ile karşılaşabilmektedir.

Ayrıca, kaçakçılık sonucu elde edilen radyoaktif maddeler, Radyoaktif Dağıtım Aygıtı (RDD) marifeti ile bölgede yayılabilir ve yüksek radyoaktif İzotopların elde edilmesi için de kullanılabilir (Trumble, 2008, s. 5). Orta Asya bölgesinde Rusya yapımı “*Type VVER-1000*” uranyum atıklarının kaldığı tahmin edilmektedir.

Rusya yapımı “*Type VVER-1000*” uranyum atıklarının tehdit seviyesi nükleer maddelerden kaynaklanan tehdit seviyesi gibi yüksek değildir. Bu tip atıklar, nükleer reaktörlerde bulunan yakıt çubuklarında kullanılmaktadır. Orta Asya bölgesinde nükleer ve radyolojik tehditlere karşı prensipte bir uzlaşma sağlanmıştır.

Orta Asya bölgesinde, WMD'nin yayılmasının önlenmesi ve nükleer güvenlik konusunda gelecekteki işbirliğinin ana alanları, nükleer güvenlik sistemlerinin ve nükleer altyapı tesislerinin iyileştirilmesi, eski Semipalatinsk nükleer test bölgesinde işbirliğini sürdürülmesi, radyolojik maddelerden kaynaklan güvenlik tehditlerinin ortadan kaldırılmasıdır.

⁴⁵ Atom, tüm maddelerin yapı taşıdır. Bir atomun kimyasal ve nükleer özelliklerini belirleyen üç temel parçası vardır: protonlar, nötronlar ve elektronlar. Protonlar, atomun çekirdeğinde bulunur. Aynı elementlerin atomları, aynı sayıda protona sahiptir. Ancak, nötron sayısı daha sonra değişebilir. Farklı elementlere sahip, aynı elementin atomlarına izotop denir. İzotoplar kararlı veya kararsız olabilir. Kararlı izotoplar nükleer yapılarını zamanla değiştirmezler. Kararsız veya radyoaktif izotoplar, uyarılmış durumdadır ve kararlı hale gelmek için enerjiyi serbest bırakır. Bu enerji, radyasyon olarak bilinir ve parçacıklar ve dalgalar şeklinde salınır. Bu parçacık ve ışınlar sırasıyla, alfa parçacıkları, beta parçacıkları, gama ışınları ve nötron parçacıklarıdır. En tehlikeli gama ışınları, insanları hem iç hem de dış tehlikelere maruz bırakmaktadır. Çünkü, insan vücuduna çok nüfuz ederler. Gama ışınlarından korunmak için son derece yoğun malzemeler gerekir. Nötron parçacıkları ise kararsız atomlardan serbest bırakıldığında, vücuttaki atomlarla etkileşime girebilirler. Dolayısıyla, insanlar için iç ve dış tehlikeler oluşturur. Yukarıda belirtilen açıklamalar, ABD ilgili birimi tarafından eğitim amaçlı olarak hazırlanan “*Chemical, Biological, and Radiological Materials Training Handbook*” kitabından derlenmiştir.

Bu işbirliği kapsamında, ihracat kontrolleri ve sınır güvenliğinin desteklenmesi, nükleer endüstrisinde siber güvenlik önlemlerinin güçlendirilmesi, ortak araştırma projelerinin hayata geçirilmesi, silahsızlanma ve yayılmanın önlenmesine ilişkin eğitim programlarının teşvik edilmesi yer almaktadır (Aben, 2014, s. 60).

Orta Asya bölgesinde, nükleer ve radyolojik stokların güvenliği, nükleer kaçakçılığa karşı ilk savunma katmanıdır. Nükleer ve radyolojik madde kaçakçılığının önlenmesi adına, bölge devletleri sınırları arasında taşınması yasal olmayan nükleer ve radyolojik maddelerin sınır geçişlerinin yasaklanması da bir güvenlik önlemi olarak görülmektedir (Çağlar, 2007, s. 2).

2.1.7.3.2 Kazakistan'da Bulunan Atıklar ve Kimyasallar

Harita 2. 17 Kazakistan'da Atık ve Kimyasal Durum

Kaynak: (Eigenmann, 2013, s. 12)

Haritada, güvenlik açısından yeterli olmayan ortamlarda muhafaza edilen radyoaktif maddeler ile yeterli güvenlik ve kontrolün sağlandığı yerlerde muhafaza edilen radyoaktif maddeler gösterilmektedir. Kazakistan, dünyanın en büyük uranyum üreticisidir⁴⁶.

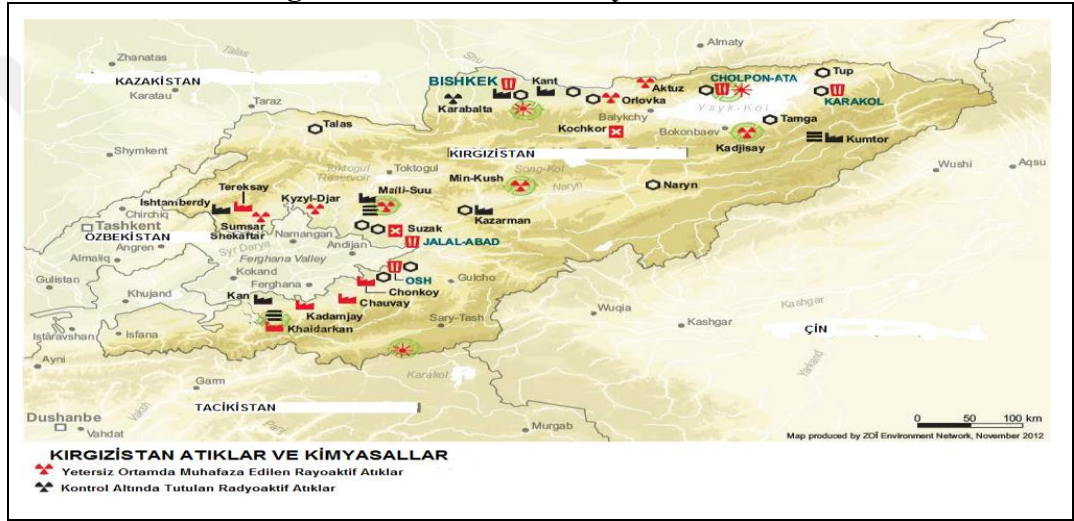
⁴⁶ Radyoaktif ve kimyasal atık ve depolama alanlarını gösteren haritalar üzerinde ticari amaçla kullanılan kimyasallar da gösterilmektedir. Çalışmada, nükleer ve radyoaktif maddeler ile kimyasallar konu edildiğinden, diğer güvenlik açısından tehdit arz etmeyen atıklar ve depolama alanları ihmal edilmiştir. Ancak, tehdit içermeyen atıkların ilgili harita üzerinde gösterimleri muhafaza edilmiştir.

Rusya'nın en büyük nükleer silahla ilgili tesislerinden birini barındıran kapalı Ozersk şehri, Rusya'nın, Kazakistan ile olan sınırına 175 milden daha az bir mesafededir (Lemon, Mironova, & Tobey, 2018, s. 27).

Kazakistan, konvansiyonel olmayan silahların yaygınlaştırılmasına ilişkin çok sayıda anlaşma ile Kimyasal Silahlar Sözleşmesi ve Kapsamlı Test Yasağı anlaşmasını imzalamıştır (BMI, 2013, s. 32).

2.1.7.3.3 Kırgızistan'da Bulunan Atıklar ve Kimyasallar

Harita 2. 18 Kırgızistan'da Atık ve Kimyasal Durum

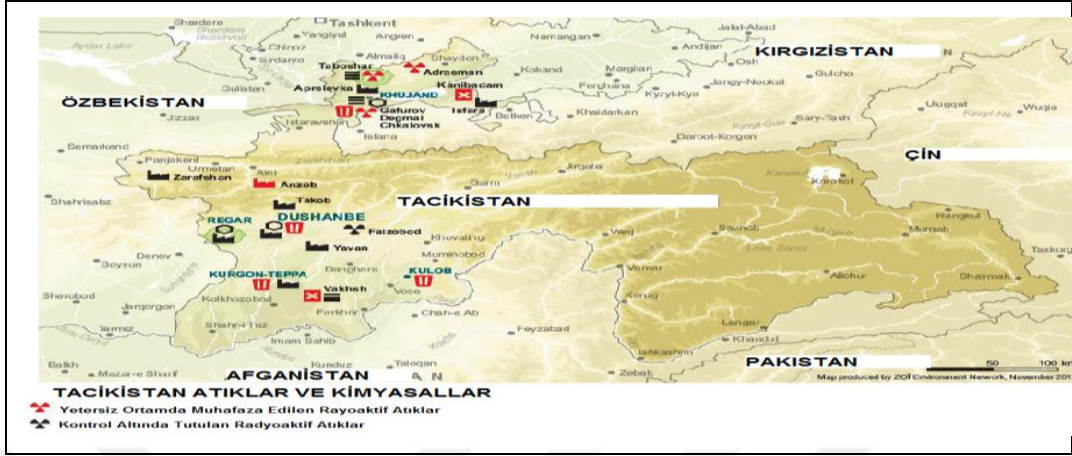
Kaynak: (Eigenmann, 2013, s. 16)

Harita ile radyoaktif ve kimyasal maddelerin bulunduğu yerler işaretlenmiştir. Kırgızistan, nükleer, kimyasal veya biyolojik silah programlarına sahip değildir ve bu silahların yayılmaması ile ilgili anlaşmalara taraf ve kuruluşlara üyedir.

SSCB'nin dağılması ile büyük bir uranyum madeni, öğütme işletmesi ve askeri alanları içeren tesisleri miras alan Kırgızistan, mevcut anlaşmalar çerçevesinde gerekli önlemleri hayata geçirmektedir (The Nuclear Threat Initiative , 2018).

2.1.7.3.4 Tacikistan'da Bulunan Atıklar ve Kimyasallar

Harita 2. 19 Tacikistan'da Atık ve Kimyasal Durum

Kaynak: (Eigenmann, 2013, s. 20)

Tacikistan'ın, kitle imha silahı materyaline sahip olmadığına inanılmaktadır. Ayrıca, SSCB'nin dağılmasından sonra, 1992 yılında Tacikistan'da bulunan tüm kimyasal silah materyalinin, Rus kuvvetleri tarafından kaldırıldığı bilinmektedir (BMI, 2013, s. 32). Bu yüzden, harita üzerinde radyoaktif materyal ve kimyasal atıklara ilişkin bir işaretleme bulunmamaktadır.

2.1.7.3.5 Türkmenistan'da Bulunan Atıklar ve Kimyasallar

Harita 2. 20 Türkmenistan'da Atık ve Kimyasal Durum

Kaynak: (Eigenmann, 2013, s. 24)

SSCB'nin çökmesinden sonra, Rus kuvvetleri 1992 yılında Türkmenistan'da bulunan tüm kimyasal silahları tahliye etmiştir.

Türkmenistan, kitle imha silahlarının kullanımını veya geliştirilmesini yasaklayan tüm ilgili anlaşma ve belgelere taraftır (BMI, 2013, s. 33). Radyolojik atık ve kimyasal maddeler, Rus güçleri tarafından tahliye edildiği için, harita üzerinde bu atık ve kimyasal maddelerle ilgili bir işaretleme yapılmamıştır.

2.1.7.3.6 Özbekistan'da Bulunan Atıklar ve Kimyasallar

Harita 2. 21 Özbekistan'da Atık ve Kimyasal Durum

Kaynak: (Eigenmann, 2013, s. 26)

Özbekistan'da, nükleer veya kimyasal silahlar olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca, Özbekistan'ın bu tür silahları geliştirmek için herhangi bir program çerçevesinde çalışma yaptığına ilişkin bir bilgide kamuoyuna yansımamıştır. SSCB döneminde, Özbekistan biyolojik silah programında önemli bir merkez olarak yer almıştır. Batılı diplomatlar tarafından, 2002 yılında Aral Denizi yakınlarında Özbekistan'ın bazı kesimlerinin antraks ajanları ile kirlendiği iddia edilmiştir (BMI, 2013, s. 32). Mevcut veriler ışığı altında, harita üzerinde radyoaktif ve kimyasal atıklar veya bunların depolandığı yerlere ilişkin bir işaretleme yapılmamıştır.

2.2 ORTA ASYA DEVLETLERİNİN GÜVENLİK YAKLAŞIMI

SSCB'nin dağılmasından sonra Birlikten ayrılan, Orta Asya devletleri arasında dikkate değer benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerlikler birincisi, devlet olma konusunda benzer süreç ve zorluklardan geçmiş olmalarıdır. İkincisi, kültürel olarak birbirlerine yakındırlar ve benzer tarihi geçmişlere sahiptirler. Üçüncüsü, tamamen benzer olmasa da hemen hemen aynı politik kurumları bulunmaktadır.

Orta Asya devletleri, devlet başkanının gücünün pekiştirilmesine ve iktidarda tekel sahibi olmasına, siyasi çekişmelere müsaade etmesine ve yetkilerine muhalif olacak grupların oluşmasına olanak tanıyan müstakil siyasi rejimler geliştirmiştir (Sakiev, 2011, s. 1). Orta Asya devletlerinde yönetim erkinin güçlendirilmesi, hukukun üstünlüğü ilkesi ile çoğu zaman bağdaşmamaktadır. Yasama, yürütme ve yargı arasında tam bir ayırım bulunmamakta, neredeyse tüm erkler devlet başkanının şahsında bütünleşmiştir.

Siyasi rejim fiiliyatta bulunmasına rağmen, uygulamada bu rejim kurumlarının tam anlamıyla çalıştığını ifade etmek doğru değildir. İç siyaset, tamamen liderin etrafında şekillenmektedir. Dış politikada da durum farklı değildir. Orta Asya devletleri liderliği güçlü bir yapıya sahip olmasına karşın, dış politikada, büyük ve bölgesel güçlerin uyguladığı tazyikle orantılı bir hareket alanı bulmaktadır.

Dışarıdan gelen baskı, Orta Asya devletlerinin, bağımsız bir siyaset takip etme kapasitelerini belirlemektedir. Dış güçler, askeri üslerin kurulması, güvenlik güçlerinin eğitimi ve altyapı sisteminin kurulması gibi bazı alanlarda gerek ikili ilişkiler ve gerekse de çok taraflı çerçeveler içinde destek vermektedir.

Ancak, aynı dış güçlerin, bölgede ve bölgenin yakın coğrafyasında, istihbarat örgütleri marifeti ile toplumsal hareketleri manipüle ettikleri bilinmektedir. Mesela, Özbekistan Andican olayları ve Kırgızistan Osh olayları bu minvalde akla gelen ilk olaylardır. Dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi, Orta Asya devletlerinin güvenlik politikası, yerel aktörler-devleti yöneten merkez ile otoriter rejimler-bölge dışı aktörler arasında yapılan uzlaşma ile şekillenmektedir.

Orta Asya Devletleri, bölgede etkin olan dış aktörlerle uygun anlaşmalar ve düzenlemeler yapma yoluyla, güvenlik politikalarının etkinliğini artırmışlardır. Örneğin, Orta Asya devletleri liderleri, Avrupalılar ve Amerikalılarla toplantılarında, demokratikleşme ve iyi yönetim konusunda endişe duymakta olduklarını ifade etmekte, serbest piyasa ekonomisi ve demokrasiye geçiş süreçlerinin önemini vurgulamışlardır. Toplantı sonunda, bu sürecin gerçekleşmesi için daha fazla bir zamana ihtiyaç duyulduğuna işaret etmişlerdir. Bir başka ifade ile Orta Asya ülkeleri, çıkarları söz konusu olduğunda Batı'nın meşruiyetlerini yinelemektedir (Tsereteli, ve diğerleri, 2013, s. 162).

Orta Asya devletleri, büyük güçler ile olan güvenlik ilişkileri dışında, bölgesel güçler Türkiye ve İran ile ilişkilerinde bir dengeleme politikası altında sürdürmektedir. Orta Asya devletlerinin, Afganistan ile olan ilişkileri bölge devletlerinin bir bütün olarak siyaseti şeklinde değil, ikili ilişkiler üzerinden müstakil bir şekilde yürütmektedir.

Orta Asya devletleri yeni çerçeveler, alternatif normatif standartlar sunan Çin liderliğindeki ŞİÖ ve Rus liderliğindeki KGAÖ ve AGİT gibi güvenlik kuruluşları ve AB gibi yapıların kopyası olan bölgesel kuruluşlara üye olmuşlardır. Orta Asya devletlerinin üye olduğu bölgesel güvenlik örgütleri, bölge devletlerine, dış baskılar ve uluslararası eleştirilerden kaynaklanan eleştirilere karşı, yasal ve normatif koruma tamponu sağlamaktadır (Tsereteli, ve diğerleri, 2013, s. 189).

2.2.1 Kazakistan Güvenlik Yaklaşımı

Tablo 2. 16 Kazakistan Genel Bilgiler⁴⁷

Resmi Adı	: Kazakistan Cumhuriyeti
Yönetim Biçimi	: Cumhuriyet
Resmi Dili	: Kazakça, Rusça
Başkenti	: Astana
Yüzölçümü	: 2.724,9 km ²
Nüfusu	: 16.300.000
Para Birimi	: Tenge
Üyesi Olduğu Uluslararası Kuruluşlar	: KGAÖ, AGİT, ŞİÖ

Kazakistan, Orta Asya devletleri ile büyük ve bölgesel güçlerle olan ilişkilerini, yapıcı bir platformda ve güvenliğe katkı temelinde sürdürmeyi, bir güvenlik siyaseti aracı olarak benimsemiştir. Kazakistan'ın temel dış politika hedefleri, ülkenin bağımsız bir devlet olarak kalkınmasını, yabancı sermaye ve teknoloji yardımları için gerekli şartların sağlanmasını ve dış politikada kurulacak ilişkilerde, çok taraflılık ve denge stratejisinin yürütülmesini kapsamaktadır (Amanov, 2007, s. 75).

⁴⁷ Çalışma konusu Orta Asya devletleri ile ilgili genel bilgiler derlenirken, sadece güvenlik boyutundaki ve bölgesel alandaki üyelikleri dikkate alınmıştır.

1997 yılı ekim ayında, Kazakistan devlet başkanı Nazarbayev, “Strateji Kazakistan 2030” başlıklı ulusa sesleniş konuşmasında” ...*Bağımsızlık ve toprak bütünlüğümüzü sağlamak için güçlü bir devlet olmalı ve komşularımızla dostça ilişkiler kuralıyız. Güvenlik ve eşitlik temelinde en yakın ve tarihsel olarak eşit komşumuz Rusya ile bu yüzden ilişkileri geliştirip güçlendirmeliyiz. Aynı şekilde, Çin Halk Cumhuriyeti ile de güven temelinde karşılıklı menfaatler çerçevesinde iyi komşuluk ilişkileri geliştireceğiz. Kazakistan olarak Çin'in hegemonizme karşı tavrını ve komşu devletlerle dostane ilişki kurma amaçlarını takdirle karşılıyoruz. Aynı davranış biçimi ile Orta Asya devletleri ile bağlarımızı ve bütünleşme süreçlerini güçlendireceğiz...*” şeklinde dış politika yaklaşımı ile düşüncelerini ortaya koymuştur (Bishku, 2012, s. 930).

Kazakistan'ın dış politikası ile ilgili geliştirilen ve “2014-2020 Kazakistan Cumhuriyeti Dış Politika Yaklaşımı” adı verilen metinde, ülkenin öncelikleri ve ilişkide kullanacakları araçlar tasvir edilmiştir.

Geliştirilen dış politika yaklaşımında, Kazakistan'ın, XXI. yüzyılda İyi Komşuluk ve İttifak Antlaşması temelinde, tüm siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel işbirliği alanlarında, Rusya ile ilişkilerini güçlendirmeye devam edeceği teyit edilmiştir. Ayrıca, bölgesel ve küresel güvenliğe Kazakistan'ın yapıcı katkılarının ve katılımının sağlanacağı da ifade edilmiştir.

Kazakistan'ın, 1997 yılındaki dış politika önceliği ile yeni yaklaşım bire bir örtüşmektedir. Kazakistan, SSCB'nin dağılmasından sonra, Rusya'ya ekonomik ve siyasi bağımlılığını azaltmak amacıyla hem bölge devletleri hem de bölgede çıkarı bulunan büyük ve bölgesel güçlerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.

Kazakistan'ın diğer devletlerle ilişkilerini çeşitlendirmeye çalışması, Rusya karşıtı bir dış politika izlemesi ya da güvenlik politikasında Rusya'nın etkisini azaltma olarak düşünülmemektedir. Ruslar, yüzlerce yıldır Kazakistan'ı sınır olarak görmekte ve Slav nüfusunun büyük bir kısmı, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Kazakistan'a yerleşmiştir (Tuyakbayev, 2003, s. 6).

Kazakistan'a yerleşen Rus nüfusun sayısında, her geçen gün bir azalma görülmektedir. 1989 yılında Kazakistan toplam nüfusunun, %38 oranını oluşturan 6,2 milyonu aşan Rus azınlığın önemli bir kısmı 2016 yılı itibari ile göç etmiştir. Rus nüfusun, Kazakistan toplam nüfusu içerisindeki oranı 2016 yılında %21' gerilemiş, Rus nüfusun sayısı 3,7 milyona inmiştir (Sharip, 2018, s. 2).

Kazakistan ve Rusya arasındaki güvenlik alanındaki ilişkiler, bazen küçük sorunlar yaşamakla birlikte genelde olumlu şekilde seyretnmektedir. Kazakların, Rusların Proton füzesini fırlatma sayısını sınırlama konusundaki ısrarı, Ruslar tarafından ihmal edilmiştir. Bu ülke içinde Rusya ile ilgili yeni tartışmalar yaşanmasına neden olmuştur (Naumkin, 2013, s. 10).

Kazakistan, başta ABD olmak üzere Çin ve AB ile denge politikası çerçevesinde ilişkiler kurmuştur. Kazakistan silahlı kuvvetleri, yerel silahlı çatışmaların önlenmesine yardımcı olmak, ülkenin hava sahasını ve deniz haklarını savunmak ve bölgesel bütünlüğünü korumak için görevlendirilmiştir. Ayrıca, silahlı kuvvetlerin, terörizm ile mücadele, uyuşturucu madde ve insan kaçakçılığı, radikalizm ile mücadele ve silahların yayılmasının önlenmesine yardımcı olma da görev tanımlarına eklenmiştir. Yaklaşık 45.000 kişiden oluşan orduya sahip Kazakistan, KGAÖ, ŞİÖ ve AGİT teşkilatı üyesidir (BMI, 2013, s. 24).

Güvenlik sektöründe, diğer Orta Asya devletlerine göre daha fazla gelişme sağlayan Kazakistan, silahlı kuvvetlerin demokratik anlamda kontrolünü teşvik eden NATO ile işbirliğini derinleştirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede NATO'nun IPAP programı kapsamında, barışı koruma misyonlarına destek vermiştir (Boonstra, Marat, & Axyonova, 2013, s. 6-7).

Kazakistan, NATO himayesinde barışı koruma operasyonlarına, hastanelerde ve ISAF merkezinde çalışacak personel temini ile katkıda bulunmuştur (Krambs, 2012, s. 16).

2.2.2 Kırgızistan Güvenlik Yaklaşımı

Tablo 2. 17 Kırgızistan Genel Bilgiler

Resmi Adı	: Kırgız Cumhuriyeti
Yönetim Biçimi	: Cumhuriyet
Resmi Dili	: Kırgızca
Başkenti	: Bişkek
Yüzölçümü	: 198.500 km ²
Nüfusu	: 5.700.000 (%72 Kırgız, %14 Özbek, %7 Rusya, %7 Kazak, Tacik, Uygur ve diğer etnik gruplar)
Para Birimi	: Som
Üyesi Olduğu Uluslararası Kuruluşlar	: KGAÖ, ŞİÖ, AGİT

Kırgızistan, 1991 yılında bağımsızlığının ilanından günümüze, birçok alanda yenilikler yapmıştır. Özellikle, demokrasi alanında hayata geçirdiği reformlardan dolayı, bölgede bir demokrasi adası olarak tanınmaya başlamıştır. Kırgızistan'ın ekonomik reformlarını, siyasi alandaki değişiklikler izlemiştir. 1993 tarihli anayasası ile kuvvetler ayrılığı ilkesi siyasi sistemine girmiştir. Ayrıca, anayasa ile insan hakları ihlallerine karşı, devlete vatandaşlarını koruma yükümlülüğü verilmiştir. Anayasal temelde yapılan bu değişiklikler, Kırgızistan'ı diğer bölge devletlerine göre daha ön plana çıkararak, demokrasi adası olarak adlandırılmasına vesile olmuştur (Gürbüz, 2011, s. 11). Kırgızistan sadece siyasi alanda değil, güvenlik alanlarında da dikkate değer yapısal reformlar gerçekleştirmektedir. Kırgızistan güvenlik eksenli dış siyaseti, Özbekistan ve Çin ile terörizm ve radikalizm ile mücadele temelinde geliştirmiştir. Kırgızistan, Orta Asya devletleri arasında nüfusunun azlığı ve doğal kaynakların kıtlığı nedeni ile Rusya'nın öncülük ettiği askeri yapılara katılmıştır (Amanov, 2007, s. 77). Esasen, Kırgızistan'ın, güvenlik yapıları açısından seçenekleri oldukça sınırlıdır ve belki de istemeden Rusya'yı merkez almaktadır (Aris, 2013, s. 3).

Kırgızistan, KGAÖ ile ŞİÖ ve AGİT bölgesel güvenlik örgütlerine üye olmuştur. Kırgızistan'ın başkenti Bişkek, KGAÖ örgütünün "Toplu Operasyonel Tepki Gücünü" (CORF) koordine eden sekreteryaya ev sahipliği yapmaktadır.

Rusya'nın, Orta Asya bölgesindeki konumu, bir dönem yaşadığı ekonomik sıkıntılar nedeni ile zayıflamıştır. Bu durumdan ABD ve Çin yararlanarak, Rusya'nın arka bahçesi sayılan bölgeye taşınmıştır. ABD'nin bölgeye yerleşmesi, Afganistan'da bulunan askeri varlığından kaynaklanmaktadır (Wu Y.-S. , 2011, s. 72-73).

Çin, Kırgızistan ile güvenlik iş birliği alanında adımlar atarak, Kırgızistan sınır geçiş kapılarının modernizasyonuna destek olmuştur. Kırgızistan'ın güvenlik eksenli politikası, Sovyetlerin geleneksel dış politikasında belirgin olan güç dengesi çerçevesinde ikili ilişkilerin ön plana çıkacağı bir şekilde kurgulanmıştır. Kırgızistan güvenlik yaklaşımında, bölgesel güvenlik örgütleri, güvenlik açısından bir araç olarak kullanılmıştır (Wood, 2005, s. 207).

Kırgızistan'ın, SSCB'nin dağılmasından bu yana sürdürdüğü dış politikasının güvenlik dayanağı, büyük komşusu (Özbekistan) ile başa çıkmak için gösterdiği çaba olarak tanımlanabilir. Kırgızistan ve Özbekistan arasında, sınır anlaşmazlıkları, sınırın karşı tarafında yer alan azınlıkların sorunları ve su tahsisat politikası ciddi gerilimlere neden olmaktadır (Wood, 2005, s. 215) .

Kırgızistan, bu gerilim sebebi ile diğer Orta Asya devletleri ile ilişkilerinde daha fazla önem vermiştir. Kırgızistan eski devlet başkanı Askar Akayev oğlunu, Kazakistan lideri Nursultan Nazarbayev'in kızı ile 1999 yılında evlendirmiştir. İki devleti birbirine yaklaştıran bu evlilik, Askar Akayev için iç politikada sorunlara neden olmuştur. Kazak damadının, 2002 yılında Manas'taki ABD üssüne havacılık yakıtının satışında tekel olduğu suçlamaları da dâhil olmak üzere, birçok büyük Kırgız şirketten kar ettiğinin ortaya çıkması, Akayev'in ülkeyi terk etmesine sebep olmuştur (Wood, 2005, s. 243).

Kırgızistan'ın mütevazı SSR reform girişimleri, son altı yılda iki şiddetli rejim değişikliği nedeniyle, 2005 yılı mart ve 2010 yılı Nisan ayları arasında durdurulmuştur. 2000'li yılların başında yapılan SSR reformlarının çoğu gerçekleştirilememiştir. Kırgızistan, NATO'nun Barış için Ortaklık (PfP) programı altında NATO ile işbirliği yapmaktadır. Kırgızistan, 2011 yılı eylül ayında KGAÖ örgütü tarafından düzenlenen, Arap Baharı tarzı devrimlerin önlenmesine odaklanan "Merkez-2011" askeri tatbikatlarına ve ŞİÖ örgütü tarafından 2011 yılı mayıs ayında organize edilen "Tianshan II" adlı terörle mücadele ve askeri eğitim tatbikatına iştirak etmiştir (Krambs, 2012, s. 42-43).

Kırgızistan'ın Afganistan'a ile ilişkilerinin çerçevesi, 2012 yılı şubat ayında Kırgız Dışişleri Bakanı Ruslan Kazakbayev tarafından “*Kırgızistan'ın Afganistan'daki durumun istikrara kavuşması için Afgan hükümetine ve uluslararası topluluğa verdiği desteği sürdüreceği*” şeklinde ifade edilmiştir (Krambs, 2012, s. 40).

2.2.3 Özbekistan Güvenlik Yaklaşımı

Tablo 2. 18 Özbekistan Genel Bilgiler

Resmi Adı	: Özbekistan Cumhuriyeti
Yönetim Biçimi	: Cumhuriyet
Resmi Dili	: Özbekçe
Başkenti	: Taşkent
Yüzölçümü	: 447.400 km ²
Nüfusu	: 30.000.000 (%80 Özbek, geri kalanı Tacik ve diğer etnik unsurlardan oluşmaktadır).
Para Birimi	: Sum
Üyesi Olduğu Uluslararası Kuruluşlar	: ŞİÖ, AGİT

Özbekistan güvenlik siyaseti, 1990'lı yıllarda Orta Asya devletleri dışındaki komşu devletlerle benzer amaçları içeren bir siyasete dönüşmüştür. Ancak bu siyasetin, bölge gerçekleri dikkate alındığında, somut bir karşılık içermediği görülmektedir (Wood, 2005, s. 220).

Özbekistan, bölgesel hegemonik güç olmak için diğer Orta Asya ülkeleriyle daimî bir rekabet halindedir. Güçlü bir ordu sahibi olması, Orta Asya devletleriyle ortak bir sınır ve homojen bir nüfus yapısı, Özbekistan lehine olan unsurlardandır. Özbekistan, her ne olursa olsun, büyük güçlerle müttefik olmasının, bölgesel hegemon olarak konumunu pekiştirmesine yardımcı olacağına inanmaktadır (Sanchez, 2011, s. 2).

Büyük bir Sünni kitleye sahip Özbekistan, 3 kötülük olarak adlandırılan terörizm, ayrılıkçı hareketler ve radikalizm ile mücadeleyi, Orta Asya bölgesinde güvenlik alanında mücadele edilecek öncelikler arasında görmüştür. Özbekistan'da çoğu zaman, yukarıda belirtilen 3 kötülük ile mücadele de kantarın topuzu kaçmıştır, mücadele zamanla baskıcı bir yönetime evrilmiştir. Batı tarafından, Özbekistan, insan hakları ihlali suçlamasına konu olmuştur (Bishku, 2012, s. 927). Özbekistan'ın temel ilke edindiği büyük güçlerle müttefik olma çizgisi, Andican olayları ile bazı büyük güçlerle düşman olma çizgisine kaymıştır.

Andican olaylarının meydana gelmesinden önce, sırasında ve sonrasında Rusya Federasyonu'nun Kerimov ile olan ilişkileri belirleyici olmuştur. 2003 yılı kasım ayında, Gürcistan'ın Gül Devrimi (*Rose Revolution*) ile kaybedilmesi ve 2004 yılı mart ayında Lale Devrimi (*Tulip Revolution*) ile Akayev'in Kırgızistan yönetiminden uzaklaştırılması, Rusya'nın Orta Asya bölgesinde daha dikkatli hareket etmesine neden olmuştur. Rusya Federasyonu, Orta Asya devletleri ile ilişkilerini güçlendirmek ve bölgede etkinliğini artırmak için her yolu denemiştir.

Özbekistan'da sivil gösteriler, 12 Mayıs 2005 tarihinde, Andican şehir merkezinde halkın toplanmasıyla başlamıştır. Burada, toplanan halka 13 Mayıs 2005 tarihine kadar katılımlar devam etmiştir. Andican kent merkezinde bulunan göstericiler, aralarına katılan rejim yanlıları tarafından, ajite edilerek 14 Mayıs 2005 tarihinde Andican hapisanesine yönlendirilmişlerdir.

Andican hapisanesinden tutukluların salıverilmesi sonrasında, güvenlik görevlileri ve halk arasında çıkan çatışmalarda çok sayıda insan öldürülmüştür. Olaylar ancak, Rusya Federasyonundan gelen özel birlikler ve yerel güçler tarafından kontrol altına alınmıştır. Özbekistan devleti olaylarla ilgili Hizbüt Tahrir örgütünü suçlanmıştır. Andican olayları sonrasında, Özbekistan'ın, ABD ve batı dünyası ile ilişkileri bozulmuştur.

Batının Andican olayları nedeniyle, insan haklarına odaklanması, Özbekistan'ın Batı ve ABD ile olan ilişkileri üzerinde menfi etki oluşturmuştur. ABD açısından bu olay, Özbekistan'ın K2 üssünün kapatılması ile sonuçlanmıştır. Rusya Federasyonu, Andican olayları sonrasında bölgeye oyun kurucu olarak geri dönmüştür (Heathershaw, 2007, s. 131).

Özbekistan, tam da bu dönemde hem Çin'den hem de Rusya'dan açık destek almıştır. Rusya ve Çin Özbekistan'ın Andican olaylarındaki pozisyonunu, 5 Temmuz 2005 tarihli ŞİÖ Deklarasyonu ile desteklemiştir (Pop, 2009, s. 289).

Kerimov, bu desteğin ifade edilmesinden sonra, Rusya-Çin eksenine yeniden dönmüştür. Özbekistan, 1999 yılında ayrıldığı KGAÖ bölgesel güvenlik örgütüne 2006 yılı haziran ayında tekrar üye olmuştur. Rusya-Çin eksenine dönen ve KGAÖ örgütüne tekrar üye olan Özbekistan, Rusya'nın KGAÖ bölgesel güvenlik kuruluşuna hâkim olan politikalarına açıkça itiraz da bulunmaya devam etmiştir.

Bu çerçevede Özbekistan sınırına yakın güney Kırgızistan'da KGAÖ örgütü himayesinde açılacak Rus üssüne karşı çıkmıştır. Özbekistan, 20 Haziran 2012 tarihinde, yeniden KGAÖ örgütünden ayrılmıştır (Matusaik, 2012). Özbekistan'ın Rusya-Çin eksenine girdiği dönemde, Rusya'ya yönelik yeni dış politika yönelimi, her iki taraf için de kolay olmamıştır. Özbekistan'ın yeniden ABD ve Avrupa ile ilişkilerinin gelişmesi hem Rusya hem de komşuları ile siyasi alandaki ilişkilerinin sertleşmesine neden olmuştur (Koch, 2009, s. 172).

AB ve ABD ile ilişkiler 2008 yılına gelindiğinde, yeniden rayına oturmuştur. Özellikle, ABD Güney ve Orta Asya İşlerinden sorumlu bakan yardımcısı Richard Boucher, AGİT Dönem Başkanı Alexander Stubb ve Fransa'dan arabulucu Jean-Paul Delevoye'nin 4 Haziran 2008 yılında Özbekistan'ı ziyareti güvenlik yaklaşımı alanında ilişkilerde nirengi noktası olmuştur. Taraflar, toplantıda bölgesel güvenlik ve ekonomik iş birliğine odaklanarak, hassas insan hakları sorununu masaya getirmemişlerdir (Koch, 2009, s. 174).

Bu toplantı sonrasında, Özbekistan, Andican'daki olaylar üzerinden yaşanan gerilimlere rağmen, AB, ABD ve NATO ile ilişkilerini geliştirmeye devam kararı almıştır. 27 Ekim 2009 tarihinde AB, 2005 yılında konvansiyonel silahların teslimine yönelik ambargo dâhil olmak üzere uygulanan birçok yaptırımını kaldırmıştır. Ayrıca, AB, üst düzey Özbek yöneticilerine karşı vize yaptırımlarını da devreden çıkarmıştır (Naumkin, 2013, s. 12).

Özbekistan'ın Orta Asya devletleri ile ilişkileri özellikle Tacikistan ve Kırgızistan arasındaki işbirliği genellikle su, sınırlar ve uyuşturucu kaçakçılığı etrafında dönmektedir. Kerimov döneminde, Özbekistan ile diğer Orta Asya ile devletleri arasındaki ilişkilerde ana eğilim işbirliği değil, uzlaşmazlıktır (Malashenko A. , 2013, s. 4).

Özbekistan'ın, Afganistan konusundaki güvenlik yaklaşımları, bu ilişkilerin ikili ilişkiler üzerinde yürütülmesi yönündedir. Özbekistan, ortak güvenlik alanında bölgesel çözümlerde işbirliği yerine, Afganistan da dâhil olmak üzere komşularıyla iki taraflı ilişkiler sürdürme eğilimindedir.

Özbekistan, uluslararası platformlarda ortak çalışmalarda bulunmaktan kaçınmaktadır. Afganistan'ın güvenliği için İstanbul'da 2011 yılında yapılan "Asya'nın Kalbinde Güvenlik ve İşbirliği" toplantısında, diğer devletlerin aksine, Özbekistan, belgeyi imzalamayı reddederek, süreci iyi niyet beyanına indirgemıştır (Krambs, 2012, s. 61).

Özbekistan dış politikasında Kerimov'un 2016 yılında vefat etmesi bir milat olmuştur. Mirzoyev'in iktidara gelmesi ile Özbekistan'ın dış siyasetinde değişiklikler olmuştur. 2017-2021 yılları arasında, uygulanacak Eylem Stratejisi ile Özbekistan'ın öncelikli dış politika alanları belirlenmiştir. Ayrıca, bölge devletlerine karşı dostane şekilde ilişkiler kurulmaya başlanmıştır.

Yeni Özbek yönetimi ve Tacikistan yönetimi arasında yapılan görüşmeler neticesinde, 1992 yılından beri yapılamayan uçak seferleri, karşılıklı olarak 10 Şubat 2017 tarihi itibarı ile başlatılmıştır.

Özbekistan'ın dış siyasette, 2017 yılı sonrasında temel yaklaşımı, herhangi bir askeri-siyasi blok ile bağlantısızlık politikasına bağlı kalmak, ülke içinde askeri yabancı üslerin ve tesislerin konuşlandırılmasını ve ülke askerlerinin yurtdışındaki barışı koruma operasyonlarına katılmasını önlemek ve tüm uyuşmazlıkların ve çatışmaların, ancak barışçıl yollarla çözülmesine katkı sağlamaktır.

Bir başka ifade ile Özbekistan, bağlantısızlık statüsünü koruyarak, diyaloga açıktır ve barış, ilerleme ve refah için tüm ortaklarla işbirliğini genişletmeyi arzu etmektedir⁴⁸. Özbekistan dış politikasının ana görevi, 2017-2021 yıllarında 5 öncelikli alanla ilgili, Eylem Stratejisini etkili bir şekilde uygulamaktır. Özbekistan'ın dış politikasının temel önceliği, Orta Asya bölgesidir. Özbekistan'ın Orta Asya'daki politikası, Afganistan'daki durumun çözülmesine katkı da dâhil olmak üzere, bölgesel güvenliğin temel sorunlarına değinerek, bölgede barış ve istikrarı sağlamayı amaçlamaktadır (MFA of Uzbekistan, 2019).

Özbekistan devlet başkanı, aynı zamanda silahlı kuvvetlerinin başkomutanıdır. Silahlı kuvvetlerin idari ve operasyonel kontrolü Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde dir. Silahlı kuvvetler genel merkezi, aynı zamanda İçişleri Bakanlığı ve Sınır Koruma birliklerini de sevk ve idare etmektedir (BMI, 2013, s. 30).

Özbekistan tarafından, General Dostum'un Afganistan siyasetindeki yapıcı rolü desteklenmektedir. Özbekistan'ın güvenlik temelindeki dış politikası ile ilgili daha güvenilir varsayımlarda bulunabilmek için, biraz daha zamana ve sahadaki somut çalışmaların sonuçlarının analizine ihtiyaç duyulmaktadır.

2.2.4 Tacikistan Güvenlik Yaklaşımı

Tablo 2. 19 Tacikistan Genel Bilgiler

Resmi Adı	: Tacikistan Cumhuriyeti
Yönetim Biçimi	: Cumhuriyet
Resmi Dili	: Tacikçe
Başkenti	: Duşanbe
Yüzölçümü	: 142.600 km ²
Nüfusu	: 8.000.000(Tacik %80, Özbek %15, Rus %1, diğer %4)
Para Birimi	: Somoni
Üyesi Olduğu Uluslararası Kuruluşlar	: KGAÖ, AGİT, ŞİÖ

⁴⁸ AGİT Tacikistan ofisinde görev yaptığım 2013 yılı mart ayında, sınır kaynaklı tehdit analizi amacıyla, Tacikistan ve Özbekistan sınırını oluşturan Tursunzade kara sınır kapısı, Tacik sınır ajansı ve ilgili gümrük personeli tarafından ziyaret edilmiştir. Bu ziyarette, iki devlet arasındaki sınır geçiş bölgesinde en dikkat çekici durum, Özbek sınır muhafız birliklerinin görev yapış şeklidir. Özbek askerler, tam teçhizatlı, yüzleri maskeli ve elleri tetikte doğrudan Tacikistan sınır görevlilerini hedef alması dikkatimi çekmiştir (Shoinbekova, 2013, s. 1). Bu görev anlayışını dostane ilişkiler kapsamında değerlendirmek mümkün değildir. Diğer taraftan, iki sınır kapısında görev yapan yetkililerin, sorun çözmeye yönelik görüşme yapabilecekleri o dönem için ihtimal dâhilinde bile görülmemektedir. İki devlet arasında uçak seferlerinin başlaması, bölgede güvenliğin sağlanması ve sorunların diplomasi yolu ile çözülmesi adına sevindirici bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

SSCB döneminde, Birliğin en fakir ülkesi Tacikistan, bugün itibari ile de Orta Asya devletleri arasında en yoksul ülke konumdadır. Rusya'ya sadece güvenlik anlamında değil, ekonomik anlamda da bağımlı durumdadır (Amanov, 2007, s. 84).

KGAÖ, ŞİÖ ve AGİT bölgesel güvenlik örgütlerine üye olan Tacikistan, ABD ve Çin ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Ayrıca, Afganistan'daki operasyona destek kapsamında, Fransa'nın askeri üssüne ev sahipliği yapmaktadır. Tacikistan için güvenlik anlamında seçenekler sınırlıdır ve muhtemelen gayri ihtiyarı Rusya merkezli politikalar izlemektedir (Aris, 2013, s. 3).

Yukarıda genel hatları verilen dış politikanın oluşma süreci, diğer Orta Asya devletlerinden daha farklı mecralarda meydana gelmiştir. Tacikistan'ın bağımsızlık sonrasında, güvenlik anlamında belirgin bir dış politika izlemesi mümkün olmamıştır. Sorun, daha SSCB döneminde başlamıştır. SSCB'den ayrılan diğer Orta Asya devletlerinde olduğu gibi bütün bölge devletlerindeki önemli makamlara, Rusya yanlısı siyasi bir seçkin grubu getirilmiştir.

Tacikistan'da, Sovyetlerin Eski Tacikistan Genel Sekreteri Rakhmon Nabiev, 24 Kasım 1991 tarihinde göreve gelmiştir. Diğer iktidar adayı ve IRP tarafından desteklenen Davlat Khudonazarov, seçimi kaybetmiştir. Nabiev'in iktidarında, yakınlarını belli makamlara ataması, diğer muhalif kesimin protestolarına neden olmuştur. Ülke, iç savaşın eşiğine gelmiştir. Bu durum karşısında, Tacik Parlamentosu, Kulyablı bir komünist olan İmamali Rahmanov'u seçerek göreve getirmiştir (Karrar, 2006, s. 131-132).

Yeni komünistler olarak anılan Rahmanov ekibi ve İslamcılarının desteğini alan muhalefet arasında, 1997 yılına kadar sürecek iç savaş başlamıştır. Rahmanov, doğal olarak Rusya'dan askeri destek almıştır. Rusya, ilk önceleri tarafsız kalmıştır, ancak durumun komünistler aleyhine kötüleşmesi üzerine, Tacikistan'a askeri yardım sağlamıştır. Tacikistan'da 1994 yılında yaklaşık 20.000 Rus askeri var iken, bu sayı 1996 yılında tüm zamanların en yüksek sayısı 25.000 askere ulaşmıştır.

191. Motorize Alay ve 201. Motorlu Tüfek Biriminden oluşan Rus askeri birimleri, doğrudan IRP liderliğindeki koalisyonla mücadeleye girmiştir. Rusya Federasyonu fiili askeri güç yanında, Rahmanov'a askeri teçhizat ve donanım yardımı da sağlamıştır (Karrar, 2006, s. 178). İç savaş sonrasında, Tacikistan'da Rusya Federasyonu'nun 201. Motorlu Piyade Tümeni kalmaya devam etmiştir.

Anılan askeri tümenin, Tacikistan'da 2042 yılına kadar kalmasını sağlayan anlaşma her iki tarafça onaylanmıştır. Tümenin görev süresinin uzatılması, Tacikistan'ın güvenlik kaygılarının giderilmesinde, Rusya'nın halen önemli bir aktör olduğunu göstermektedir. Tacikistan, bütün olumsuzluklara rağmen güvenlik güçlerinin kapasitesini nitelik ve nicelik olarak artırmaya devam etmektedir. Tacikistan silahlı kuvvetleri, ülkenin hava sahasını ve toprak bütünlüğünü korumakla görevlendirilmiştir (BMI, 2013, s. 27).

Geçtiğimiz on yıl boyunca, Tacikistan'ın SSR reform çabalarının çoğu, ülkenin askeri ve güvenlik güçlerinin kapasitesini güçlendirmeye odaklanmıştır. Güvenlik güçlerine ihtiyaç duyulan her durumda, devlet başkanı Rahmanov parlamentoya danışmadan asker gönderme kararı almıştır. Çatışma bölgelerine giden özel birliklerin harekât kabiliyetleri, devlet başkanına sadakatlerini ve rejimi korumaya hazır olduklarını göstermektedir (Boonstra, Marat, & Axyonova, 2013, s. 9).

Tacikistan'ın iç ve dış siyaseti konusunda mecliste konuşma yapan Rahmanov, ABD ve AB ile "terörle mücadele koalisyonu üyesi" olarak "yapıcı işbirliğini" vurgulamıştır. Bu koalisyonun üyeleri ile terörizm, radikalizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve uluslararası örgütlü suçlarla ortak mücadelede, Tacikistan'ın işbirliğini devam ettireceğine işaret etmiştir. Tacikistan, AGİT teşkilatı ile yapıcı ilişkiler kurma ve geliştirme niyetini ifade etmiştir (Krambs, 2012, s. 33).

Tacikistan, Afganistan konusunda, ABD'nin Taliban'ı etkisizleştirmesini veya en azından savaşın yayılmasını önleme konusundaki güçlü ABD desteği istediğini açıkça belirtmektedir (Blank S. , 2012, s. 12). Tacikistan, Özbekistan ile ilişkilerinde, özellikle Kerimov döneminde sebepsiz olarak tek taraflı yaptırımlara tabi tutulmuştur. Tacikistan ve Afganistan arasındaki anlaşmazlıkların temelinde Rogun barajının inşası görülmesine rağmen, halk arasında Kerimov'un Rahmanov'a şahsi öfkesinin bu yaptırımlarda rol oynadığı dile getirilmiştir (Voloshin, 2012, s. 2).

Tacikistan ve Özbekistan arasında Mirzoyev'in yönetime gelmesi ile dostane ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Rogun barajının 1. Fazı, gelişen yeni ilişkiler temelinde açılmıştır.

2.2.5 Türkmenistan Güvenlik Yaklaşımı

Tablo 2. 20 Türkmenistan Genel Bilgiler

Resmi Adı	: Türkmenistan
Yönetim Biçimi	: Cumhuriyet (Başkanlık Sistemi)
Resmi Dili	: Türkmençe
Başkenti	: Aşgabat
Yüzölçümü	: 491,210 km ²
Nüfusu	: 6.200.000
Para Birimi	: Manat
Üyesi Olduğu Uluslararası Kuruluşlar	: AGİT

Türkmenistan'ın bağımsızlığı sonrasında ilk devlet başkanı Niyazov, ülkeyi dış dünyadan izole eden *Kalıcı Tarafsızlık*'' olarak bilinen bir politika çerçevesinde, bir dizi toplumsal ve politik reformlar yapmıştır. 2006 yılı aralık ayındaki ani ölümünün ardından, göreve gelen Gurbanguly Berdymukhammedov, halkın sosyal refahını artırma konusunda çok az şey yapmıştır. Türkmenistan'ın kapılarını çok kontrollü ve yavaş işleyen bir süreçle dış dünyaya açmıştır (Krambs, 2012, s. 46).

Türkmenistan gerek konumu ve gerekse de zengin doğal kaynaklarına sahip olması bakımından, bölgedeki jeopolitik dengeler açısından önemli bir yerde bulunmaktadır. Türkmenistan, büyük ve bölgesel güçlerden Rusya, Çin, Türkiye ve İran'ın tam merkezinde veya yakın çevresinde konumlanmıştır. SSCB dönemi sonrasında, devletler arası dış politikasında 'daimî tarafsızlık' (*permanent neutrality*) statüsünü ilan eden ve BM tarafından bu statüsü kabul edilen Türkmenistan, bu politikasını taviz vermeden uygulamaya devam etmektedir (Amanov, 2007, s. 86-87).

Türkmenistan, tarafsızlık politikası ile büyük ve bölgesel güçler arasında, diplomatik alanda manevra yapma imkânına sahip olmuştur. Ayrıca, Türkmen gazına olan talep ne Amerikan ne de Avrupalı politikacıların, Türkmen hükümetinin insan hakları ihlallerini eleştirmesine imkân vermiştir (Naumkin, 2013, s. 13).

Türkmenistan, büyük gaz ve petrol rezervlerinde, mümkün olan en iyi anlaşmayı elde etmek için, Rusya, Çin, ABD, AB, İran ve Türkiye'yi birbirlerine karşı kullanmaya çalışmaktadır.

Türkmenistan, aynı zamanda, ülke içinde dış güçlere kapsamlı bir şekilde erişim ve nüfuz sağlayacak anlaşmalar yapmaktan kaçınmaktadır (Aris, 2013, s. 2).

Türkmenistan'ın askeri sektörü sahip olduğu ekonomik zenginliği yansıtmamaktadır. Silahlı kuvvetlerinin donanımı ve personelinin eğitim yetersizdir. Berdymukhammedov'in gayretlerine rağmen, silahlı kuvvetler henüz yeni teçhizat veya daha iyi bir eğitim alma imkânına sahip olamamışlardır. Türkmen silahlı kuvvetleri, dış tehditlere odaklanmak yerine güvenlik kapasitesini iç güvenlik ve muhaliflerle mücadelede kullanmaktadır (Krambs, 2012, s. 51).

Türkmenistan ve Rusya Federasyonu arasında güvenlik sorunları ve Afganistan'dan kaynaklanan tehlikeler konusunda yapılan görüşmeler ve istişarelerde, Türkmenistan, KGAÖ örgütü uhdesinde yapılacak çalışmaları ve Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov tarafından teklif edilen iki devletli sınır bölgesini gözlemleme ve devriye görevi desteğini reddetmiştir. Türkmenistan, 25 Ocak 2016 tarihinde ülkenin güvenliğini ve toprak bütünlüğünü güvence altına almak amacıyla, dış politikasının temelini oluşturan geleneksel kalıcı tarafsızlık statüsü çerçevesinde, yeni bir askeri savunma doktrinini kabul etmiştir (Gusev, 2016, s. 273).

Türkmenistan'ın silahlı kuvvetleri, ülkenin hava sahasını ve toprak bütünlüğünü koruma görevini üstlenmiştir (BMI, 2013, s. 28).

Türkmenistan'ın, Afganistan konusundaki pozisyonu, 'pozitif tarafsızlık' adı altında ifade edilmektedir. Bu pozisyon kapsamında, Türkmenistan, Afganistan'a lojistik destek sağlayan Kuzey Dağıtım Ağının (NDN) bir parçası değildir. Türkmenistan, ülke içinde ABD üssünün kurulmasına müsaade etmemiştir (Katzman, 2013, s. 54). Dış politika aracı olarak kullanılması gereken tarafsızlık ilkesinin, iç politikada belli bir grubun etkinliği için kullanılması, sağlıklı bir dış politika aracının oluşmasını etkilemektedir.

2.2.6 Orta Asya Devletleri Güvenlik Kapasite Durumu

Orta Asya devletlerinin güvenlik esaslı dış politikasında belirleyici rol oynayan ve dış politika ve güvenlik kapasitesi başlığı altında verilen, "Güvenlik Kuvveti Kapasitesi", "Silahlı Kuvvetler Kapasitesi" ve "Dış Politika Dinamikleri" alt başlıkları ile bölge devletlerinin genel durumu tablo halinde özetlenmiştir.

Tablo 2. 21 Orta Asya Devletleri Dış Politika ve Güvenlik Kapasitesi

DEVLET	Güvenlik Kuvveti Kapasitesi	SİLAHLI KUVVETLER KAPASİTESİ	Dış Politika Dinamikleri
Kazakistan	Rusya ile ekonomik ve bölgesel güvenlik işbirliğini geliştirmeyi önceliklemektedir.	Bölgesel güvenlik örgütlerinin (KGAÖ ve ŞİÖ) eğitim tabikatlarına katılmakta ve bu tabikatlarda aktif olarak yer almaktadır. AGİT tarafından 3.sütun üzerinde verilen hizmetlerle bağlantılı eğitim ve toplantılara iştirak edilmektedir.	Batı ve Rusya arasında denge politikası uygulamaktadır. Rusya'nın bölgede güvenlik için gerekli olduğuna inanmaktadır. Orta Asya devletleri ile ilişkiler karşılıklı saygı ve menfaatler çerçevesinde ilerlemektedir.
Tacikistan	Teçhizat ve malzeme bakımından yetersiz durumdadır. İnsan kaynağı ve eğitilmiş insan noktasında eksiklikleri bulunmaktadır. Rusya'ya önemli derecede bağlıdır. AGİT ve bölgede bulunan diğer güçler tarafından kısmi teçhizat ve eğitim desteği verilmektedir.	Askeri reformlar çok yavaş yapılmaktadır. KGAÖ ve ŞİÖ örgütü çalışmalarına iştirak etmektedir.	Ekonomi ve güvenlik konularında, Rusya'ya bağımlılık devam etmektedir. Diğer devletlerle olan ilişkisinde en iyi güvenlik ve ekonomik yararlar öncelik olarak görülmektedir. KGAÖ, ŞİÖ ve AGİT'e üyedir.
Kırgızistan	Rusya askeri yardımları yanında ABD, Çin ve diğer güçlerden teknik teçhizat ve eğitim desteği almaktadır. 2010 yılında yaşanan etnik çatışmalardan sonra toparlanmaya çalışmaktadır.	Silahlı kuvvetleri dikkate değer derecede zayıftır. Askeri teçhizat ve personel için yeterli mali güç bulunmamaktadır. Askeri açıdan Rusya, ABD, KGAÖ ve ŞİÖ örgütünden önemli ölçüde yardım almaktadır. Silahlı kuvvetler reformu yavaş bir şekilde devam etmektedir.	Hem ABD hem de Rusya'dan maksimum mali ve güvenlik desteği almak için çok unsurlu dış politika izlenmektedir. Rusya ve ABD'ye askeri üs desteği vermektedir. KGAÖ bölgesel güvenlik örgütünün Hızlı Müdahale Güçlerine ev sahipliği yapmaktadır. Orta Asya devletleri ile sınırlı bir işbirliği bulunmaktadır.
Türkmenistan	Güvenlik güçlerinin çok az saygınlığı bulunmaktadır. İnsan kaynakları açısından yetersiz bulunmaktadır. Teknik teçhizat ve donanım olmasına rağmen, doğru bir planlama yapılmadığı için, ihtiyaçlar devam etmektedir. Rusya ile güvenlik alanında işbirliğinin azaltılması yönünde çabalar bulunmaktadır.	Mevcut personel uygun şekilde eğitime tabi tutulmamıştır. Ülke dışında eğitim alanlar ise ilişkilerine göre kritik yerlerde görev alamamaktadırlar. Özellikle kırsal alanlarda teçhizat, bina vb. alanlarda eksiklik bulunmaktadır. Askeri reformlar yavaş işlemektedir.	'Sürekli Tarafsızlık' siyaseti nedeni ile reformlar yavaş işlemektedir. Ülkede askeri üslere izin verilmemektedir. Sadece AGİT teşkilatına üyeliği bulunmaktadır.
Özbekistan	Yüksek baskılayıcı rejim iç güvenliğinin sağlanmasında önemli bir güçtür. İkili ilişkiler temelinde, Rusya ve ABD ile işbirliği yapmaktadır. Son dönemde Çin ile olan ilişkileri artmaktadır.	Askeri reform süreçleri devam etmektedir. Silahlı kuvvetler bölgesel hassasiyet yüzünden ön plana çıkarılmamaktadır. Rusya ve ABD'ye teknik teçhizat ve eğitim desteği noktasında bağımlılık devam etmektedir. Bölgesel güvenlik örgütü ŞİÖ'de aktif bir şekilde faaliyet göstermektedir. KGAÖ örgütü ile olan işbirliği 2012 yılında sona erdirilmiştir.	Bölge dışı devletlerden ve bölgesel güvenlik örgütlerinden maksimum fayda elde etmek için çok unsurlu dış politika sergilenmektedir. Özbek yolu bir başka deyişle Özbek kimliği temelinde diğer bölge devletleri ile ilişkiler devam etmektedir. Bunun yanı sıra herhangi bir askeri blok yanında yer almamak, ülke içinde yabancı askeri üslere müsaade etmemek ve barış koruma operasyonlarına asker göndermemek, siyaseti içerisinde bulunmaktadır.

Kaynak: (Krambs, 2013, s. 23,24)

Tablo'da yer alan bilgiler için, Krambs'ın "*Central Asia and the Afghanistan Security Dilemma: Amelioration, Retrograde, or Status Quo? Central Asia's Role in Regional Security Regarding Afghanistan after 2014*" isimli makalesinden istifade edilmiştir. Krambs tarafından, 2013 yılında hazırlanan ve daha tafsilatlı olan tablo sadece güvenlik temelinde işlenmiştir ve tablo verileri günümüzdeki dış politika davranışları dikkate alınarak güncellenmiştir.

Tabloda, Orta Asya devletlerinin güvenlik kuvveti kapasitesi, silahlı kuvvetler kapasitesi ve dış politika dinamiklerinin özeti yer almaktadır. Kazakistan, güvenlik ekseninde, Batı ve Rusya arasında denge politikası uygulamaktadır. Rusya'nın bölgede güvenlik için gerekli olduğuna inanmakta, Orta Asya devletleri ile ilişkilerini karşılıklı saygı ve menfaatler çerçevesinde ilerletmektedir. Tacikistan'ın ekonomi ve güvenlik konularında Rusya'ya bağımlılığı devam etmektedir.

Tacikistan'ın diğer devletlerle ilişkilerinde, en iyi güvenlik ve ekonomik yararlar öncelik olarak görülmektedir. Kırgızistan hem ABD hem de Rusya'dan maksimum mali ve güvenlik desteği almak için çok unsurlu dış politika izlemektedir. Kırgızistan, Rusya ve ABD'ye askeri üs desteği vermekte ve KGAÖ bölgesel güvenlik örgütünün, Hızlı Müdahale Güçlerine ev sahipliği yapmaktadır.

Kırgızistan'ın Orta Asya devletleri ile sınırlı bir işbirliği bulunmaktadır. Türkmenistan'da, 'Sürekli Tarafsızlık' siyaseti nedeni ile reformlar yavaş işlemekte ve ülkede yabancı askeri üslere izin verilmemektedir. Türkmenistan'ın sadece AGİT teşkilatına üyeliği bulunmaktadır. Özbekistan, Orta Asya devletleri dışındaki devletlerden ve bölgesel güvenlik kuruluşlarından maksimum fayda elde etmek için çok unsurlu dış politika sergilemektedir. Ayrıca, herhangi bir askeri blok yanında yer almamak, ülke içinde yabancı askeri üslere müsaade etmemek ve barışı koruma operasyonlarına asker göndermemek hususları siyaseti içerisinde bulunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTA ASYA'DA ETKİN GÜÇLERİN POLİTİKALARI VE BÖLGESEL GÜVENLİK ÖRGÜTLERİ

3.1 ORTA ASYA'DA ETKİN GÜÇLERİN POLİTİKALARI

Büyük güçler için bölgesel seviyedeki güvenlik, anılan güçlerin etkilerini ve rekabetlerini sistemin içindeki devletlere yansıtmanın hem seçeneklerini hem de sonuçlarını şekillendirmede çok önemlidir. Bölgesel düzeydeki güvenlik, sadece büyük güçler için cazibe merkezi değil, aynı zamanda bölge içinde bulunan diğer güçler için de dikkate değer görülmektedir (Buzan & Waeber, 2003, s. 47).

Orta Asya bölgesinin en büyük iç aktörleri Özbekistan ve Kazakistan iken, en belirgin dış aktörler Rusya, Çin, Türkiye ve İran'dır. Ayrıca, dünyanın süper gücü olmaya devam eden ABD, özellikle Afganistan'daki savaştan sonra, terörle mücadelenin bir parçası olarak Orta Asya bölgesi üzerinde kayda değer bir etki bırakmıştır (Tuyakbayev, 2003, s. 7).

Orta Asya bölgesi, zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olması, tarihî, siyasi ve stratejik önemi nedeni ile Rusya, ABD, Çin, Hindistan, Türkiye, İran ve AB gibi Orta Asya'da nüfuz sahibi olan ya da olmak isteyen güçlerin ilgi odağı olmuştur (Erdoğan, 2011, s. 27).

Orta Asya devletleri ile ilişkilerde güvenlik ve ekonomik ilişkilerini birbirinden ayırmak oldukça zordur. Çoğu zaman bu ilişkiler arasında ayırıcı bir çizgi bulunmamaktadır. Büyük güçlerin ilişkileri ve ilişki kurdukları devletlerdeki ilişki seviyesi doğal olarak farklılık göstermektedir.

Çalışmada bu farklılıklar dikkate alınarak alt başlıklarda herhangi bir standardizasyona gidilmemiş, ancak metin arasındaki süreklilik ve Orta Asya bölgesine yönelik politikanın doğru aktarılması amaçlanmıştır.

Tablo 3. 1 Silah İhraç ve İthal Eden Devletlerin Küresel Payları (2012-2016)

İhraç Eden	Küresel Pay (%)	İthal Eden	Küresel Pay (%)
1.ABD	33	1.Hindistan	13
2.Rusya	23	2.Suudi Arabistan	8.2
3.Çin	6.2	3.BAE	4.6
4.Fransa	6.0	4. Çin	4.5
5.Almanya	5.6	5. Cezayir	3.7
6.İngiltere	4.6	6. Türkiye	3.3
7.İspanya	2.8	7.Avustralya	3.3
8.İtalya	2.7	8.İrak	3.2
9.Ukrayna	2.6	9.Pakistan	3.2
10.İsrail	2.3	10. Vietnam	3.0

Kaynak: (SIPRI, 2017, s. 15)

Orta Asya devletleri güvenlik sorunlarına karşı iş birliği için bölgesel kolektif güvenlik örgütlerine üye olmaktadır. Bölgede etkin olan başta ABD olmak üzere Rusya, Çin ve AB ülkeleri, Orta Asya bölgesi de dahil olmak üzere önemli silah satışlarını gerçekleştirmektedir.

Tablodan anlaşılacağı üzere, silah piyasasına sahip bu büyük güçler, Orta Asya bölgesinde rekabet etmektedirler. Orta Asya bağlamında konu sadece silah satışı veya hidrokarbon kaynaklarına erişim değildir. Hindistan, Çin, Rusya ve İran arasında kalan bölgenin istikrara kavuşması, bölgenin Batı için risksiz bir alana dönüşmesi, kısaca “buffer zone” adı verilen tampon bölgeye dönüşmesi güvenlik açısından önemli görülmektedir.

Bu bölge de güvenlik sağlanırsa, dünyanın en kanlı bölgesi Orta Doğuda göreceli bir güvenlik anlayışı sağlanacaktır. Orta Asya bölgesine yönelik politikalarda, Türkiye'nin önemli bir konumu bulunmaktadır. Maalesef, Türkiye ABD ve Rusya arasında tercih yapmak zorunda bırakılmıştır.

3.1.1 Rusya Federasyonu'nun Güvenlik Politikası

Rusya'nın bölgeye yönelik politikalarının tarihi, Çarlık dönemine dayanmakta ve bölge Rusya için hayati derecede önemli görülmektedir. Nitekim bu durum, I. Petro'nun vasiyetinde “*Orta Asya'nın yegâne varisi Çar'dır. Yeryüzünde hiçbir kuvvet bu mirasa hak iddia edilmesine mâni olamaz*” şeklinde ifade edilmiştir (Doğan & Erdoğan, 2017, s. 301).

Ruslar, arlık döneminde Türkistan olarak adlandırılan bölgede kontrol altına almak istedikleri kavimlere karşı iki politika belirlemişlerdir. Birinci politika kavimler arasında siyasi anlaşmazlık çıkarmak, ikinci politika ise gittikleri yerlere arkalarından bir nüfusu da beraberlerinde götürmektir. Böylece gittikleri bölgeyi iktisaden sömürmenin yanında, bu topraklar benimdir iddialarını ortaya koymaktadırlar (Togan, 1965-1966, s. 69).

Güncel bir örnek olarak, Putin'in 2014 yılında Rusya tarafından ilhak edilen Kırımın işgal ve Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesinin sebepleri olarak bu bölgede yaşayan Rusların güvenliğinin sağlanması ifade akla gelmektedir (Birdişçi, 2017, s. 58).

Osmanlı İmparatorluğu ve arlık Rusyası arasında yapılan Kırım savaşında, Rusların yenilmesi dönüm noktası olmuştur. Ruslar bu yenilgi sonrasında dış ve askeri siyasetinde değişikliğe gitmiştir. Ruslar, Balkanlar ve yakın doğuya olan ilgilerini Türkistan bölgesine çevirmişlerdir (Doğan & Erdoğan, 2017, s. 278).

Türkistan bölgesine yönelen siyaset değişikliği kapsamında, 1865 yılında Taşkent, Ruslar tarafından ele geçirilmiştir. Taşkent'in Ruslar tarafından işgali bölgede bulunan diğer Hanlıkların, Ruslar tarafından ele geçirilmesini kolaylaştırmıştır. Ruslar, Türkistan'da Türk hanlıklarını parça parça işgal etmeye başlamışlardır. Bu çerçevede, 1868 yılında Buhara Hanlığına son verilmesi, Rusları İngiltere nüfuz alanına yaklaştırmıştır.

Çarlık Rusyası ve İngilizler arasında, Orta Asya'nın kontrol edilmesine yönelik diplomatik anlamda 100'den fazla nota teatisinde bulunulmuştur. İngiltere ve Rusya arasında ortaya çıkan çıkar çatışmalarının diplomatik nota verilmesinden öteye gitmemesinde, İngiltere'de bulunan Rus dostu siyasilerin çabalarının olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır.

1869 yılının başlarında Londra'da İngiliz Dışışleri Bakanı Lord Klarendon ve Rusya'nın Londra Büyükelçisi Baron Brunov arasında başlayan iki devletin kuvvetleri arasında tampon bölge kurulması teklifi ile ilgili görüşmeler, 24 Ocak 1873 tarihinde sonuçlanmıştır.

Yapılan görüşmelerde, İngiltere'nin nüfuz sahası Badahşan ve Vahan'ı içeren Afganistan olarak belirlenirken, Rusya'nın nüfuz sahası ise Buhara ile sınırlandırılan bölge olarak tayin edilmiştir. İngiliz ve Ruslar arasında yapılan bu anlaşmayla, Türkistan bölgesinin Ruslara bırakılması tescil edilmiştir (Hayit, 1995, s. 119-120).

İngiltere ile anlaşılan Ruslar, 1873 yılında Hive Hanlığını, 1876 yılında Hokand Hanlığını ve nihayet 1884 yılında Türkmenistan hanlığını yıkmıştır. Rusya, doğuda Türkistan'da Türk hanlıklarını yıkarken, batıda ise Osmanlı İmparatorluğu ile 1676 yılından 1876-1877 yılı savaşlarına kadar toplam 12 savaşta karşı karşıya gelmiştir. Ruslar, 1876-1877 yılından yapılan savaş sonucunda, Avrupa sınırlarını güneye doğru Karadeniz'e, güney-batıya doğru Prut nehrine ve Asya kıtasında Kafkas dağlarının güneyine genişletmiştir (Encyclopedia Britannica, 2019).

IX. yüzyılın ortalarında bile siyasi bir yapı kuramamış olan Ruslar, XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Doğu Türkistan ve Osmanlı İmparatorluğu dışında kalan tüm yerleri kontrolü altına almışlardır (Devlet, 1985, s. 291).

Ruslar, Türk hanlıklarını yıktıktan sonra Türkistan bölgesini idare etmek için Kazakistan ve Kırgızistan'ı içine alan bölge için *Bozkır Genel Valiliği* ve Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistan'ı içine alan bölge için ise *Türkistan Genel Valiliğini* kurmuşlardır (Devlet, 1985, s. 249).

Ruslar, bu bölgelere Rus nüfusun göçünü teşvik etmişlerdir. 1868 ve 1883 tarihli kanunlara göre kurulan Muhaceret/Göç İdaresi marifeti ile Rus nüfusu, Kırgız topraklarına yerleştirilmiştir. 1914 yılında 33639, 1915 yılında 28185, 1916 yılında 9209 ve 1917 yılında ise 4820 göçmen Rus, Kırgız topraklarına yerleştirilmiştir (Devlet, 1985, s. 250).

1917 yılında gerçekleşen Bolşevik ihtilalinden sonra, çok kısa süreli olarak bir özgürlük dönemi yaşanmıştır. Türkistan bölgesinde bu kısa süre içerisinde, Hokand Muhtariyeti, Alaş-Orda Hükümeti, Buhara Cumhuriyeti gibi bölgesel muhtariyetler kurulmuştur. Ancak, Bolşevik hükümeti kurulan bu muhtar hükümetleri ve cumhuriyeti teker teker ortadan kaldırmıştır. 1924 yılına gelindiğinde ise Tacikistan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ortaya çıkmıştır (Demirel, 2018, s. 14).

SSCB'nin ana lokomotifi Rusya, temeli 1921 yılında atılan '*Yeni Ekonomi Modeli*' ile Orta Asya devletlerini kolhoz çiftlikleri üzerinden dönüştürerek, Ruslaşma önündeki engelleri kaldırmıştır. SSCB yönetimi, Orta Asya bölgesinin, Sovyetler Birliği dışındaki devletlerle, özellikle Türkiye ile olan münasebetlerini koparmıştır. SSCB yönetimi, Zeki Velidi Togan ve arkadaşları tarafından çıkarılan ve Orta Asya bölgesine münhasır yazıların kaleme alındığı "*Yaş Dergisi*"nin kapatılması için, Türkiye'ye baskı yapmıştır.

Türkiye, Rusya ile iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde, anılan derginin kapatılması için 1934 yılında Bakanlar Kurulu kararı almıştır. SSCB döneminde, dönüşüme ve kendi halkı içerisinde komünist kadrolar oluşturması için baskı altına alınan Orta Asya devletleri, SSCB'nin Avrupa devletleri kontrolündeki halkları yanına alması için bir vitrin olarak da kullanılmıştır. SSCB, Orta Asya devletlerini komünizm propagandasının yapıldığı merkezler haline getirirken, bu devletleri sanki müstakil devletmişçesine gerekli devlet idari teşkilatlarını kurmuştur (Efegil, 2004, s. 27).

SSCB'nin 26 Aralık 1991 tarihinde dağılmasının ardından, Rusya Orta Asya bölgesine yönelik politikalarında güvenlik kaygılarını temel almıştır. Bu politikalar kapsamında, Orta Asya bölgesinde Rusya için en büyük tehdit, radikalizm her türlü siyasi değişim olasılığı ve Çin gibi devletlerin Orta Asya bölgesinde artan etkisidir (Malashenko A. , 2013, s. 5).

Rusya'nın, tehdit ve risk algılamaları arasında, Afganistan merkezli terörizm ve yasadışı göç ile eşit ağırlıkta görülen uyuşturucu ticareti de bulunmaktadır. Son yıllarda, Rusya, uyuşturucu ticaretinde hem hedef ülke hem de önemli bir geçiş güzergâhı haline gelmiştir (Naumkin, 2013, s. 34).

Rusya'nın bu tehditlere nasıl cevap vereceği ve ne tür ilişkiler kuracağı özellikle SSCB'nin yıkılmasından sonra tartışma konusu olmuştur. Rusya'nın, bölgedeki emperyal eski statüsünü tamamen reddetme ve diğer eski SSCB cumhuriyetlerinin, siyasal, ekonomik, diplomatik ve güvenlik egemenliklerini tam olarak kullanma haklarına gerçekten saygı duyma yetenekleri sorgulanmıştır. Bu dönemde Dugin, eski SSCB coğrafyasını temel alan Rusya Federasyonu'nun diğer devletlerle ilişkisini kurgulayan çalışmaları, Rus yönetimi ile paylaşmaya başlamıştır.

Avrasyacılık akımının yeniden kurgulanmasında önemli rol oynayan Dugin, Rusların yeni imparatorluğunun jeopolitik ve ideolojik çizgilerinin daha önceki imparatorlukları çökmesine neden olan sorunların ortadan kaldırılmasıyla mümkün olduğunu dile getirmiştir⁴⁹. Dugin'e göre, Rusya Federasyonu politikalarını belirlerken aşağıda maddeler halinde verilen hususları dikkate almalıdır.

“1. Materyalist, ateist ve ekonomik merkezli olmamalıdır.

2. Komşu kıtasal bölgelerde deniz sınırlarına ya da müttefik bloklara sahip olmalıdır.

3. Ülke içi siyasi, idari düzen esnek ve farklılaşmış etnik dini yapıya sahip olmalı, yani bölgelerin yerel, etnik, dini, kültürel, ahlaki vs. özelliklerini dikkate almalı bu unsurlara hukuki statü vermelidir.

4. Ekonomik yönetimde ve ancak stratejik alanlarda devletin katılımı esnek olmalı, sosyal dönüşüm keskin şekilde düşünülmeli, paylaşım konularında halkın doğal katılımını tercih etmelidir. “ (Dugin, 2015, s. 48)

Dugin' in çalışmaları, Rus yönetiminde kabul görmüştür.

Rusya Federasyonu, özellikle Orta Asya bölgesinden bulunan Rus azınlıklar ve Tacikistan'daki iç savaşın bir sonucu olarak, bölgede daha aktif rol almaya başlamıştır. 1993 yılında Moskova, Rusya ve Orta Asya arasında yenilenen “özel ilişkileri” teşvik etmeye karar vermiştir.

⁴⁹ Avrasyacılık akımının gümünüzdeki öncülerinden Dugin' in düşünce dünyası üzerinde, İngiliz coğrafyacı Halford Mackinder'in önemli etkileri bulunmaktadır. Mackinder, 1904 yılında yazmış olduğu “*The Geopolitical Axis of History*” isimli eserinde, dünyayı medeniyetlerine göre 3 coğrafi alana bölmektedir. Bunları ana kara, iç ve dış alanlar olarak tanımlamaktadır. Daha sonra bu coğrafi alanlarda medeniyetlerin analizini yaparak, Rusya'yı heartland (ana kara) da bulunmasından dolayı medeniyet varisi olarak görmektedir. Mackinder, bu coğrafi temelli analizini, 1919 yılında yazmış olduğu “*Democratic Ideas and Realism*” isimli bir eseri ile teorik bir temel üze erine bina etmeye çalışmıştır. Dugin' de aynı şekilde “*Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*” ile başladığı çalışmalarını “*The Fourth Political Theory*” isimli teori üzerinde yapılandırmaya çalışmaktadır.

Rusya Ulusal Güvenlik Konseyi, yeni politikayı “*Rusya Federasyonu Dış Politika Yaklaşımının Ana Yönleri*” başlığı altında ifade etmiştir. Bu belge, Rusya’nın güney sınırlarının güvenliğini korumaya almadan, Orta Asya bölgesinden fiilen ayrılmasını salık vermemiştir.

Belge ile Rusya Federasyonu’nun, Orta Asya bölgesinde sınırlar üzerinde kontrolünün sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca, bölgedeki Rus üsleri ve askerleri olası bir ihtilafta barışı tesis ederek, bölge dışından başka bir gücün müdahil olmasını engelleyecektir. 28 Haziran 2000 tarihinden itibaren Avrasya’nın en büyük güçlerinden Rusya hem küresel hem de bölgesel düzeyde dünyadaki güvenliğe katkıda bulunma sorumluluğunu üstlenmiştir (Pop, 2009, s. 279).

Rusya’nın, 2000 yılı başında dış politikası ile ilgili görüşler temel olarak iki metin altında düzenlenmiştir. “*Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Yaklaşımı*” ve “*Rusya Federasyonu Dış Politika Yaklaşımı*”, metni 2000 yılında yayınlanmıştır. Rusya’nın bu metinler kapsamında, Orta Asya’daki faaliyetleri üç şekilde gerçekleştirilmiştir. Askeri ve savunma sanayiini esas alan faaliyetler, bölgedeki büyük güç rekabetinin rolüne odaklanarak ve silah satışlarını teşvik ederek, Rusya’nın askeri varlığını arttırmayı hedeflemiştir.

İkinci kapsamda yer alan faaliyetler, enerji endüstrisi alanına odaklanmıştır. Üçüncü kapsamda yer alan faaliyetler çerçevesinde, radikalizm, terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığı tehditlerine karşı bölge devletleri ile işbirliğine gidilmiştir (Gorenburg, 2013, s. 1).

Rusya, bölge devletleri ile daha sağlam ilişkiler geliştirmek için, dış politika mekanizmasında diğer bölge devletlerini cezbedecek kavramlar kullanmaya başlamıştır. 1 Ağustos 2008 tarihinde Devlet Başkanı Dmitry Medvedev ile yapılan röportajda, Medvedev Rusya dış politikasını beş noktada ifade etmiştir.

Bunlar sırasıyla “...*(i) Rusya, uluslararası hukukun temel ilkelerinin önceliğini kabul etmektedir. (ii) dünyanın çok kutuplu olması gerekir. (iii) Rusya, başka bir ülkeyle rekabete girmek istememektedir. Ancak kendisini de tecrit etme niyetinde değildir ve mümkün olduğunca AB, ABD ve diğer ülkelerle dostane ilişkiler geliştirmek istemektedir. (iv) Rusya için Rus vatandaşlarını korumak, nerede olursa olsunlar*

tartışılmaz bir önceliktir ve Rusya vatandaşlarına karşı işlenen saldırgan eylemlere cevap verecektir. (v) Rusya'nın belirli bölgelerde (eski Sovyetler Birliği nüfuz alanında) imtiyazlı çıkarları bulunmaktadır... ” (Pop, 2009, s. 281).

Rusya Federasyonu Dış Politika Yaklaşımına göre, “Rusya eşitlik, karşılıklı menfaatler ve birbirlerinin çıkarlarına saygı” temelinde, tüm Orta Asya devletleri ile dostça ilişkiler kurmaktadır. Stratejik ortaklıklar ve ittifaklar, bu ittifaklara katılmaya hazır olduklarını gösteren devletlerle geliştirilmektedir (Naumkin, 2013, s. 5).

Esasen, Rusya bölgedeki nüfuzunu sürdürmek için uluslararası örgütlenmeleri kullanmaya devam etmektedir. Putin hükümeti, bu tür örgütlerin, özünde Moskova'nın eski Sovyet bölgesinde, Rusya'nın gücünü pekiştirilmesi için bir temel oluşturacağına inanmaktadır (Malashenko A. , 2013, s. 3).

Putin hükümeti, uluslararası kuruluşlarının önemine vurgu yapmasına rağmen, bölge dışı dediği oyunculara ve kuruluşlara özellikle, Batıya (ABD, AB, NATO, AGİT ve bu kuruluşların münferit üyelerine) karşı tutumunu sertleştirmiştir. Rusya, Batıyı stratejik çıkarlarını baltalamak ve Moskova'nın önerdiği bütünleşme çabalarındaki süreçleri engellemekle suçlamıştır (Facon, 2013, s. 461).

Rusya'nın bölgede nüfuzunu pekiştirmesi için ekonomik alanda da kendisini göstermesi gerekmektedir. Rus siyasi elitlerinin önemli bir kısmı, Orta Asya devletlerinin demokratikleşmesinin ve serbestleşmesinin farklı güvenlik tehditlerine yol açacağına inanmaktadırlar. Siyasi elitlere göre, bu tehditler Orta Asya bölgesinde Radikalizmi yükselişe geçirecek ve devletin çöküşünü hızlandıracaktır. Rus siyasi elitlerin görüşünü, Orta Asya devletlerinin siyasi elitlerinin yanı sıra Çin liderliği de desteklemektedir (Kazantsev, 2012, s. 2).

Rusya tarafından geliştirilen tüm bu politikalara rağmen, Rusya, Orta Asya'daki “güvenlik yöneticisi” olarak eski rolünü kaybetmektedir. 1990'lı yıllarda Orta Asya devletleriyle gönüllülük esasına dayanan bir güvenlik topluluğu kurmayı başaramamıştır. Rusya'nın, birbirinden farklı kimlikleri, değerleri aynı menfaatler etrafında bir araya getirme algısı Orta Asya devletleri tarafından artık paylaşılmamaktadır (Jonson, 2004, s. 119).

Rusya, Çin'in desteği ile bölgedeki politikalarını başarıya ulaştırabilecektir. Brzezinski'nin ifadesi ile demografik ve ekonomik kısıtlamalardan dolayı Rusya'nın, Orta Asya bölgesinde daha önceki Rus İmparatorluğuna dönüşmemesi Çin'in politikalarına kalmıştır (Rozmarin, 2011, s. 152).

Rusya'nın dış politikası ile ilgili bir soruda, Dugin, devlet başkanı Putin'in manevra alanlarını "...*Putin pragmatik bir siyasetçidir. Avrasyacı Putin, Atlantikçi Putin ve Sovyetçi Putin vardır*" diyerek Rusya siyasetinin çıkarlara dayalı olarak şekillendiği ve ilişkilerinde herhangi bir sınıflandırma veya sınırlandırma olmadığını ifade etmektedir (Dugin, 2017, s. 138). Dolayısıyla bu iki gücün birbiri ile ilişkisi Orta Asya bölgesinin geleceği konusunda belirleyici olacaktır.

3.1.1.1 Rusya'nın Orta Asya Bölgesindeki Coğrafi Çıkarları

Rusya, aynı coğrafi yakınlıkta bulunan ve uzun süreli sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlarda nüfuz ettiği Orta Asya bölgesine yönelik geliştirilen politikalar çerçevesinde, uygulamaya dönük çalışmalar yapmaktadır. Avrasya coğrafyası ile ilgili kapsamlı çalışmalar yapan Dugin, "*The Fourth Political Theory*" kitabında Avrasya medeniyetinin tarihsel, organik ve kültürel olarak sadece Slav ve Ortodokslara değil, aynı zamanda Türk, Kafkas, Sibiryalılar gibi etnik yapılara ait olduğunu ve bu yapılardan önemli bir kısmının İslam dinini benimsediğini ifade etmektedir. Dugin, İslam dünyasının kendi kimliğinin farkına vardığını ve birçok büyük alana evirildiğini, evirildiği alanlardan birisinin Arap Dünyası, diğerinin kıtasal İslam olarak İran, Afganistan ve Pakistan'dan oluştuğunu, sonuncusunun ise Afrika, Amerika ve Avrupa'da İslam kimliğine karşı bir farkındalığa dönüştüğünü ifade etmektedir. Dugin, İslam dininin sancaktarlığını yapan ve Orta Asya özelinde büyük medeniyetler inşa eden Türk kimliğini bu tanımlamada ihmal etmektedir (Dugin, 2012, s. 118).

Dugin, Avrasya'nın coğrafi tanımında zorluklar bulunduğunu ve tanımının süreç içerisinde ortaya çıkacağını ifade etmektedir. Kemal Karpat'a göre Avrasya "...*tarih, kültür ve dil esasları üzerine bina edilmiş kültürel, tarihsel ve coğrafi bir bölgedir...*". Avrasya coğrafi bir bölge olarak, "...*eski Osmanlı, Çarlık, Rusya'sı ve Sovyetler Birliği'nin topraklarının tümünden oluşmakla birlikte Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Avrupa ülkelerini kapsamaktadır.*" (Karpat, 2014, s. 262).

Dugin, Avrasyacılığı, Rusya'dan dışarıya göç eden ilk dalga Rusların çevresinde doğan ve Avrupa'ya ait olmayan olguların Rusya kültürü ile birleştirilmesi ve Batı ile Doğunun özelliklerini taşıyan ideolojik ve sosyal- siyasal bir akımdır şeklinde tanımlamaktadır. Rusya kültürü hem batıya hem de doğuya aittir, aynı şekilde bu kültür ne sadece batı ile ne de doğu ile ilişkilendirilebilir. Avrasyacılık akımının kurucuları arasında filozof, dil bilimci, coğrafyacı, ekonomist, kültür tarihçisi ve siyasetçi kimlikleri ile bilinen Nikoloi S. Trubetzkoy, Pyotr N. Savirsky, Nikolai N. Alexeyev ve V.N. İlin isimli düşünürler gelmektedir (Dugin, 2014, s. 17).

Avrasyacılık yaklaşımının kurucuları çalışmalarında; Rusya Federasyonu'nun ya büyük bir Avrasyalı kıtasal imparatorluğuna dönüşeceğini ya da hiç var olmayacağını belirtmişlerdir. (Dugin, 2015, s. XVI).

Rusya'nın, Orta Asya bölgesine komşu olması bir başka deyişle, Orta Asya bölgesinin hinterlandında bulunmasından kaynaklı bölge üzerinde, jeopolitik çıkarları bulunmaktadır. Bu çıkarlar sırasıyla;

- Rusya'nın büyük bir güç olarak statüsünü korumak ve SSCB sonrası alanı kontrol etmesine yardımcı olan bölgedeki genel jeopolitik etkisini sürdürmek.
- Diğer büyük güçlerin bölge üzerinde kontrol kurmasını ve özellikle Çin'in nüfuz kurmak amacıyla bölgede artan faaliyetlerini engellemek.
- Rusya'nın bölgesel sorunlarla ilgili diğer küresel oyuncularla ilişkilerindeki ihtilafı önlemektir.

Dugin, Orta Asya devletlerinin birleşik stratejik ve ekonomik bütünleşme için BDT'nin halefi Avrasya Birliğinde Rusya ile bir araya gelmesini salık vermektedir (Dugin, 2014, s. 51).

Böyle bir birliktelik durumunda Rusya Federasyonu, kültürel benzerlik, ortak ekonomi ve kaynak ilişkili (*resource related*) çıkarlardan, aynı zamanda ortak stratejik güvenlik ittifakı için, Orta Asya devletlerinin ana ortağı olmalıdır (Dugin, 2014, s. 51)

3.1.1.2 Rusya'nın Orta Asya Bölgesindeki Güvenlik Çıkarları

Rusya'nın Orta Asya bölgesine yönelik güvenlik çıkarları bulunmaktadır. Bu çıkarlar sırasıyla;

- Afganistan'daki istikrarsızlığın-özellikle 2014'te ISAF'ın tedrici olarak güvenlik güçlerinin sayısını azaltmasından sonra-Orta Asya bölgesine taşınmasını engellemek.

- Ortak Güvenlik Antlaşması'na üye Orta Asya devletleri için güvenlik garantisinin sağlanması amacıyla, KGAÖ bölgesel güvenlik örgütünde stratejik bütünleşme süreçlerini Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan bağlamında teşvik etmek.

- Afganistan'da terör ve uyuşturucu karşıtı “emniyet alanları” oluşturmak, yeni ve geleneksel olmayan güvenlik tehditlerine (terörizm, radikalizm, uyuşturucu kaçakçılığı, organize suç örgütleri, düzensiz göç, yolsuzluk ve devlet yapılarının çürümesine) karşı tedbirler almak.

- Basra Körfezi ve Güney Asya'da- İran'ın nükleer programı, Hindistan-Pakistan çatışmasının-Orta Asya bölgesine sıçramaması ve bölgeye olası zararlarını en aza indirmek.

- Orta Asya devletleri içinde çeşitli -etnik, bölgesel ve alt etnik-ihtilafların silahlı çatışmalara dönüşmesini önlemek ve özellikle KGAÖ örgütü üyesi devletlerde şiddetli rejim değişikliğini önlemek.

- Bölgedeki bölgesel, devletler arası çatışmaları önlemek.

Özellikle hidrokarbon taşımacılığında, Rusya menfaatlerine öncelik verilmesidir (Studneva, 2011).

Gerek coğrafi ve gerekse de güvenlik çıkarlarının gerçekleştirilmesi, Rusya'nın pozisyonuna bağlıdır. Rusya, önümüzdeki beş yıl içinde Orta Asya'ya sağladığı yardımı belirli bir düzen içerisinde artırabilirse, bölgedeki etkisi artacak ve bölgeye istikrar getirecektir. Aksi durumda, öncelikle, Çin'in artan etkisinden dolayı güvenlik alanında, yeni sınır ötesi tehditlerin artmasını ve Rus etkisinin bölgede zayıflamasını bekleyebiliriz (Ivanov, Kazantsev, & Sergeev, 2013, s. 79).

3.1.1.3 Rusya'nın Tacikistan Güvenlik Politikası

Tacikistan ve Rusya Federasyonu arasındaki güvenlik esaslı ilişkiler her geçen daha da gelişmektedir.

Her iki taraftan da devlet başkanları seviyesinde ziyaretler gerçekleşmektedir. Ziyaretler sırasında, askeri ve sınır alanındaki Tacik-Rus işbirliğinin önemli konuları, bölgesel güvenlik alanında anlaşmalar imzalanmaktadır. Tacikistan güvenlik güçlerinin geliştirilmesinde, Rusya önemli bir rol oynamaktadır. Rus danışmanlar ve eğitmenler Rahmanov rejimini savunmak için kullanılan Tacik Ulusal Muhafızları, sınır birlikleri ve savunma bakanlığı uhdesindeki personeli eğitmektedirler. Ayrıca, Tacikistan silahlı kuvvetleri, Rus hava kuvvetlerinin doktrin ve eğitim yöntemlerini kullanmaktadır (Krambs, 2012, s. 32).

2012 yılının ekim ayında Rusya, Tacikistan'la yerel askeri üssünü kiralama süresini 30 yıl artıran bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre, Tacik silahlı kuvvetlerinin modernizasyonu için, Rusya 200 milyon dolar verecektir. Moskova Rogun barajı inşası için ek ekonomik yardım sağlayacaktır.

Rusya, ayrıca, Rusya'da çalışan Tacik göçmen işçilere yönelik getirilen kısıtlamaların azaltılması için gerekli çalışmayı yapacaktır (Gorenburg, 2013, s. 1).

Tacikistan, Rogun barajı inşaatında Rusya'nın taahhütlerine rağmen, ekonomik destek alamamıştır. Rusya'nın, Tacikistan'a yapacağı 200 milyon dolarlık askeri yardım ile ilgili kamuoyuna bu yardımın yapıldığına dair yansıyan bir bilgi de bulunmamaktadır.

3.1.1.4 Rusya'nın Özbekistan Güvenlik Politikası

Rusya ile Özbekistan arasında KGAÖ bölgesel örgütü çatısı altında yaşanan sorunlardan dolayı, Özbekistan 1999 yılında anılan örgütün üyeliğinden ayrılmıştır. Andican olaylarından sonra, Özbekistan, örgüte yeniden 2006 yılında üye olmuştur.

Rusya'nın, örgüt çatısı altında yayılcılığına karşı çıkan Özbekistan, 2012 yılında bir kez daha KGAÖ örgütünden ayrılmıştır. Rusya ve Özbekistan arasında yaşanan inişli-çıkışlı ilişkilere rağmen, her iki devlet arasında diyalog devam etmektedir. Bu çerçevede, Rusya ile Özbekistan arasında yapılan Stratejik Ortaklık Antlaşması (16 Haziran 2004), Müttefik İlişkiler Antlaşması (14 Kasım 2005) her iki ülkenin de çıkarlarını karşılamakta ve bölgede istikrar ve güvenliği arttırmaya hizmet etmektedir.

İkili ilişkilerde, 4-5 Nisan 2017 tarihlerinde Özbekistan Devlet Başkanı Shavkat Mirzoyev'in Rusya ziyareti önemli bulunmaktadır. Bu ziyaretle, ilişkilerde yeni bir dönem başlamaktadır.

3.1.1.5 Rusya'nın Kırgızistan Güvenlik Politikası

Kırgızistan'a yönelik Rus politikalarında, havuç ve sopa diplomasisinin tüm unsurlarını görmek mümkündür. 2012 yılının aralık ayında Rusya, Kırgızistan'da farklı yerlerde bulunan askeri üsleri bir noktada toplama konusunda, Kırgız devleti ile anlaşmıştır. Rusya bu anlaşma ile Karakol bölgesinde bulunan bir silah test üssünü, Kara-Balt bölgesindeki bir sinyal merkezini, Mayly-Suu'da bulunan bir radyo-sismik laboratuvarını ve Kant'ta bulunan bir hava üssü bir araya getirmiştir.

Daha önce her tesis için farklı anlaşmalar ve kira bedelleri bulunmakta ve Kırgızistan bunları pazarlık konusu yapmaktaydı. Yeni anlaşmanın, en az 15 yıl süreceği belirtilmektedir. Bu anlaşmanın, Rusya'nın, Kırgızistan Osh bölgesi yakınında ikinci bir askeri üssü inşa etmeyi planlamadığına dair haberlerden sonra yapılması anlamlı bulunmaktadır.

Moskova, Osh bölgesinde birkaç yıl boyunca bir üs inşa etme isteğinde bulunmuştur. ABD'nin, 2010 yılının yazında bölgede terörle mücadele eğitim merkezi kurma planlarını devam ettirmeyeceği yönündeki açıklamasından sonra, Rusya'nın bu girişiminin önemi azalmıştır. Rusya, Çin'in desteğini almak ve ABD'ye karşı kullanmak amacıyla, Kırgızistan'ı ABD kuvvetlerini Bişkek'teki bulunan askeri üsten çıkarması için ikna etmeye çalışmıştır. Rusya, Kırgızistan özelinde ABD'nin nüfuzunu azaltmaya çalışırken, Çin'in etkisinin Orta Asya'ya derinlemesine nüfuz etmesini istemiştir. (Wu Y.-S. , 2010, s. 86-87). Rusya, Kırgızistan'da batılı güçleri izole ederken, Sincan Uygur Özerk bölgesinden dolayı sıkıntılı Çin'in Kırgızistan'la ilişki kurmasını teşvik etmiştir.

3.1.1.6 Rusya'nın Kazakistan Güvenlik Politikası

Rusya Kazakistan ile özel ilişkilere sahiptir. Bunun temel sebebi, yaklaşık 3,5 milyon Rus azınlığın Kazakistan'da yaşamasıdır. Rusya güvenlik ilişkileri yanında, Orta Asya bölgesinde, Kazakistan'ın ana ticaret ortağıdır. Kazakistan'ın hali hazırda en büyük ihracat ortağı Çin'dir (Mot, 2011, s. 49).

Yaklaşık 7.000 kilometre olan Rus-Kazak sınırında güvenliği sağlamak neredeyse imkânsızdır. Orta Asya bu nedenle Rusya tarafından giderek artan bir stratejik belirsizliğe maruz kalan bir “güney” sınırı ve geleneksel olmayan tehditlere karşı tampon bölge olarak görülmektedir (Peyrouse, Boonstra, & Laruelle, 2012, s. 8).

Rusya'nın Kazakistan'a yönelik güvenlik politikaları KGAÖ ve ŞİÖ çatısı altında somut hale gelmiştir. Ortak tehditlere karşı mücadele de Kazakistan bu bölgesel güvenlik örgütlerini önemsemektedir.

3.1.2 ABD'nin Güvenlik Politikası

ABD'nin Orta Asya politikası, Soğuk Savaş sonrasında Rusya ve Çin'i çevreleme ve terörizm ile savaş konusunda bölgedeki dengeyi kendi lehine çevirmek amacıyla kurgulanmıştır. Amerika politikalarını teorik temelde, resmileştiren Morgenthau, ABD'nin Asya politikasının 1990'lı yıllarda başarılı olmamasından, iki ders çıkarılması gerektiğini ifade etmektedir.

Birinci ders, Asya devrimlerinin hala ayakta kalması ve bunun askeri metotlara çözülemeyeceğinin anlaşılmasıdır. İkinci ders ise Asya'nın bağılılığı için mücadelenin silah gücü ile değil fikri anlamdaki değişimle olması gerektiğidir.

Morgenthau tarafından, Asya bölgesinde “fiziksel” güç mücadelesinin kabul görmediğini ve insanların zihinleri için bu fiziksel gücün psikolojik savaşa dönüştüğünün fark edilerek, mücadelenin bu alanda verilmesinin önemi vurgulanmıştır (Hamilton, 1991, s. 114-115).

Yeni mücadele araçları elbette salt güç kullanma araçlarından farklı olacaktır. ABD, bölgede büyük güçler ve bölge devletleri ile zıtlaşarak değil, aksine yumuşak diplomasi yolları ile bu mücadeleyi vermektedir. ABD, Orta Asya bölgesinde etkin olan büyük güçlerden Çin ile ilişkilerini yumuşak güç kullanımı çerçevesinde sürdürmektedir. ABD Kongresinde, Çin'in insan hakları sicilini iyileştirmeye ve siyasi sistemini dönüştürmeye zorlamaya yönelik baskılara rağmen, Çin ile ilişkiler diplomatik esaslı olarak yürütülmeye devam etmektedir (Sun, 2000, s. 30).

ABD'nin Orta Asya bölgesi bağlamında bölgede nüfuz etmek isteyen Çin'i sınırlandırma konusunda iki yaklaşımı bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan birincisi, ABD'nin bölgedeki askeri ittifaklarını güçlendirilmesine dayanmaktadır. Bu çerçevede Orta Asya ve Pakistan ülkeleriyle yeni askeri ittifaklar kurulması ve bu ittifakın stratejik anlamda derinleşmesi düşünülmüştür. İkinci sınırlandırma şekli ise ABD'nin Çin'in politik kültüründe bir değişiklik görme istediğidir (Karrar, 2006, s. 274).

ABD'nin görmek istediği değişikliğin altında genel olarak, fiziksel, güvenlik, özgürlük, demokratik değerler ve ekonomik refahın bulunduğu akla gelmektedir (Mason, 1999, s. 259).

ABD, Rusya ile göreceli iş birliğine giderken, Orta Asya'nın Rusya ve Çin'e olan bağımlılığını kısmen azaltmak, aynı zamanda Afganistan'ın ekonomik olarak daha istikrarlı olmasına yardımcı olmak için, Orta Asya'yı Güney Asya ile bir bütünleşmeye teşvik etmiştir (Wishnick, 2009, s. 17).

ABD'nin bölge devletleri ve büyük güçler ile ilişkiler geliştirmesi ve sert politikalar izlememesi çeşitli tartışmalara neden olmuştur. ABD'nin sahip olduğu güvenlik kapasitesi ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmelere göre, ABD'nin askeri alanda diğer devletlere göre olağanüstü imkânları bulunmaktadır. Askeri kapasitesinin artırılmasına yaptığı harcamalar, dünyada geri kalan devletlerin neredeyse tamamının harcamalarına eşittir. Ayrıca, ABD, tek başına dünyanın her bölgesine bu gücünü yansıtmaya kabiliyetine sahiptir. ABD'nin bu durumu, küresel platformda Çin ve Hindistan gibi devletlerin hızlı ekonomik büyümesiyle bile yakın zamanda değişmeyecektir.

ABD'nin güvenlik kapasitesi ile ilgili olarak Dugin "...*Şu an Amerika gücünün zirvesinde. Türkiye gibi Avrupa ülkeleri ve Rusya'da açıktan Amerikan politikalarına karşı koyacak konumda değil. Bundan dolayı şu an için Amerikan projesini kabullenmekten başka çare yok. Putin de bu yüzden Orta Asya'daki Amerikan üslerine karşı çıkmadı...*" şeklinde beyanlarda bulunmuştur (Dugin, 2007, s. 156).

Dugin, yine aynı kaynaktan, Amerika ile ilgili olarak bu kez “...*Amerika artık çok derin bir krize girmiştir. İşte bu nedenledir ki Amerika ciddi olarak bir dünya imparatorluğu olamaz ve dünyayı idare edemez. Ama aynı zamanda bir imparatorluk olmaktan ve dünyayı idare etmekten de vazgeçemez...*” şeklinde ifadeler kullanmıştır (Dugin, 2007, s. 190).

ABD'nin askeri anlamdaki yukarıda belirtilen imkân ve kabiliyetlerinin küresel ittifaklar ve kuruluşlar üzerinde pazarlık gücüne dönüşmesi halinde, ABD, değiştirilmiş bir hegemonik sistem üzerinde müzakere etmek için daha fazla fırsata sahip olacaktır (Ikenberry, 2009, s. 83).

11 Eylül 2001 tarihinde, Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırıların ardından, ABD'nin bu gücünü dünyada test etme imkânı doğmuştur. ABD'ye 2001 yılı eylül ayında yapılan saldırılar sonrasında, terörle mücadele kavramı, sınır tanımayan bir savaş olarak tanımlanmıştır. ABD küresel anlamda terörle mücadelede daha saldırgan ve otoriter bir rol üstlenmiştir (Alimahomed, 2011, s. 36).

ABD'nin, Orta Asya devletleri ile askeri işbirliği 2001-2002 yılları arasında hızlı bir şekilde gelişmiştir. Orta Asya bölgesinde terörle mücadele, ABD siyasetinin merkezi odağı olmuştur. Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan, ABD öncülüğünde yapılan Kalıcı Özgürlük Operasyonunda ABD'nin işbirliği yaptığı önde gelen devletler haline gelmiştir. ABD terörle mücadelede Kırgızistan Manas'ta ve Özbekistan Karshi Khanabad'da (K2)'de geçici üs hakları elde etmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığına göre, Orta Asya'daki menfaatleri güvenlik-özellikle terörle mücadele-aynı zamanda silahların yayılmasının önlenmesi ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadeledir (Wishnick, 2009, s. 5).

ABD'nin bölgede yeni bir aktör olmaması amacıyla, Rusya, Çin ve İran bazen müşterek bazen münferit olarak bölgede faaliyet göstermektedirler. Medya ve akademisyenler aracılığı ile Orta Asya devletlerine resmi söylemler iletilmiştir. Bunlardan en dikkat çeken söylemlerden biri Khramchikhin'e aittir. Khramchikhin'e göre, ABD askeri doktrininin en son sürümüne göre, ABD'nin uzun süre devam eden büyük çaplı karşı-direnış savaşlarına girmeyeceği açıkça ifade edilmektedir.

Dolayısıyla, ABD koruması için Orta Asya bölgesinin umutları hiçbir anlam ifade etmemektedir. ABD'nin Kerimov veya Rahmanov'a yardım etmek için askeri seçeneği kullanacağını varsaymak saçma gelmektedir (Khramchikhin, 2012, s. 1).

3.1.2.1 ABD'nin Tacikistan Güvenlik Politikası

Günümüzde, Tacik-Amerikan ilişkileri ticaret, ekonomi, insani, güvenlik, askeri-politik, uluslararası terörizm ile mücadele, kültür ve eğitim, halk sağlığı hizmetleri vb. alanlarda etkili bir şekilde gelişmektedir. İkili temasların yoğunlaştırılması, ABD ile Tacikistan arasındaki işbirliğinin daha da güçlendirilmesine olan ilginin kanıtıdır.

26-27 Ağustos 2015 tarihinde ABD Merkez Komutanı General Lloyd J. Austin III, Duşanbe'yi ziyaret etmiştir. Ziyareti sırasında General Lloyd J. Austin III, Tacikistan Devlet Başkanı ve diğer güvenlik kurumlarının liderleriyle bir araya gelerek, başta savunma ve bölgesel güvenlik olmak üzere, Tacikistan ve ABD'nin çok yönlü işbirliği konularını ele almıştır. Askeri işbirliği, ABD Savunma Bakanlığı'nın Uluslararası Askeri Eğitim ve Öğretim, Terörizm ile Mücadele, Uyuşturucu ile Mücadele, Barış İşbirliği için Ortaklık Programı, İnsani Amaçlı Mayınlı Alanların Temizlenmesi programları çerçevesinde devam etmektedir (MFA of Tajikistan, 2019).

ABD güvenlik işbirliği alanında, IOM, AGİT ve uluslararası örgütler üzerinden doğrudan ve ikili ilişkilerle dolaylı olarak eğitim, teçhizat, alt yapı, sınır geçiş noktaları, askeri bina yapımı, yol yapımı vb. konularda yardımlarda bulunmaktadır. Aynı zamanda sınırlardan mayın temizlenmesi konusunda da ABD bilgi, teçhizat ve mali yardımlarını devam ettirmektedir.

3.1.2.2 ABD'nin Özbekistan Güvenlik Politikası

ABD ile işbirliği, Özbekistan Cumhuriyeti'nin Dış Politikası Yaklaşımı'nda da ifade edilen Özbekistan dış politikasının önceliklerinden biridir. Mevcut Özbekistan ABD ilişkileri, evrensel olarak kabul görmüş uluslararası hukuk ilkeleri ve normlarına, karşılıklı saygıya ve birbirlerinin çıkarlarının dikkate alınmasına dayanan uzun vadeli ve çok boyutludur. Taraflar, bazı uluslararası ve bölgesel problemler üzerinde benzer pozisyonlara sahiptir.

Orta Asya ve Afganistan'da barış ve istikrarın yanı sıra küresel güvenlik sorunlarıyla, uyuşturucu kaçakçılığı, WMD'nin yayılmasının önlenmesi, terörizm, radikalizm ve benzeri konularla mücadelede işbirliği yapmaktadırlar. Etkileşimin sistematik hale getirilmesi ve yapılan anlaşmaların uygulanması ve ABD ile karşılıklı çıkarılara dayalı her alanda işbirliğini geliştirmek için, kapsamlı bir “Yol haritası” uygulanmaktadır (MFA of Uzbekistan, 2019).

ABD, Orta Asya bölgesi devletleri ile özel ilişkiler geliştirmiştir. Özellikle 1996 yılından beri Orta Asya bölgesinde düzenlenen bir dizi ikili ve çok taraflı tatbikat ve danışmanlık görüşmeleri nedeniyle, Özbekistan'daki personel ve tesisler noktasında yeterli bilgi sahibi olmuştur. Bu özel ilişki, ABD'nin öncülüğünde gerçekleştirilen Kalıcı Özgürlük Operasyonunu desteklemek için Özbekistan'daki üslerden geçici olarak istifade etmesine neden olmuştur (Williamson & Moroney, 2002, s. 79).

Ancak Özbekistan Rusya'yı dengeleme adına ABD ile ilişkilerini belirli bir seviyede tutmuştur. Bölgede daha çok Çin ile yakınlaşma yoluna gitmiştir. Özbekistan'a yapılan güvenlik yardımının çoğu, ABD kongresi tarafında insan hakları kistasları konusunda ilerleme kaydedilmemesi nedeniyle kesilmiş olmasına rağmen, 2009 yılı itibari ile Özbekistan WMD silahlarının yayılması, terörle mücadele, mayın temizleme ve ilgili programlar çerçevesinde ABD'den yardım almaya devam etmiştir (Wishnick, 2009, s. 13).

3.1.2.3 ABD'nin Kırgızistan Politikası

ABD'nin Kırgızistan ile ilişkileri, Kuzey Dağıtım Lojistik hattı ve Manas askeri üssü nedeni ile gel-gitler yaşamıştır. Hatta Kırgızistan Manas askeri üssünün kiralanması konusunda, Rusya'nın bile yardımını alınmıştır. Başta Rusya olmak üzere Çin'de, ABD'nin Kırgızistan'da geçici askeri üs hakkı elde etmesinden rahatsız olmuşlardır. Bu rahatsızlığa rağmen, her iki devlet de büyük bir Müslüman nüfus sahip olmasından dolayı, Afganistan'da terörle mücadele operasyonlarına destek vermek zorunda kalmışlardır.

Kırgızistan hem Rus üsleri hem de ABD askeri üssü nedeniyle, iki devletin politikaları arasında sıkışmıştır. Kırgızistan baskıya rağmen, güvenlik ilişkilerini ekonomik ilişkilere tahvil etmiştir.

Kırgız-Amerikan ilişkileri neticesinde, liberal eğilimlerin artması, rejim değişikliği ve olası politik kültürün değişmesinin de önünü açabileceği korkusu, mevcut rejim için endişe yaratmıştır.

Kırgız yönetimi kamuoyu önünde ABD ile ilişkilerinin geliştirilmesinin öneminden bahsederken, perde arkasında ise demokratikleşme çabalarının mevcut sistemin içerebileceği risklerden daha fazlasını ve istikrarsızlığı getireceği noktasında endişelerini dile getirmişlerdir (Wood, 2005, s. 268).

Kırgızistan ve ABD ilişkilerinde 2009 yılı şubat ayı önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Kırgızistan parlamentosu, ABD silahlı kuvvetlerinin Afganistan operasyonlarında kullandığı Manas Hava Üssü'nden çıkarmak için oylama yapmıştır. Yapılan oylamanın Rusya'dan 2 milyar dolarlık kredi teklifi ile ilgili olduğu anlaşılmıştır. Rusya devlet başkanı Medvedev oylama döneminde yaptığı açıklamada” *...Demokrasi zorlanamaz. Demokrasi içeriden büyümelidir. Önemli olan üs sayısı değil. Teröre karşı mücadele, askeri üs sayısı ile sınırlı değildir...*” şeklinde ifadelerde bulunmuştur (Koch, 2006, s. 175).

ABD, Kırgızistan güvenlik güçlerinin kapasitesinin artırılması için doğrudan mali, teknik ve eğitim yardımlarında bulunmaktadır. Bu çerçevede Kırgızistan'daki toplum temelli polislik programları, sınır birlikleri eğitim programlarını finanse etmektedir. Ayrıca, ABD dolaylı olarak uluslararası örgütlere sağladığı önemli fonlar üzerinden de Kırgızistan'a destek vermektedir. ABD, IOM, AGİT ve UNODC'ye finansman desteği veren ülkeler arasında en önde gelmektedir (Gavrilis, 2012, s. 21).

3.1.2.4 ABD'nin Orta Asya'da Yeni İpek Yolu Girişimi

Afganistan merkezli tehdit ve risklerin elimine edilmesi ve Orta Asya ile Afganistan'a istikrar gelmesi, Afganistan'da askeri operasyonlarla elde edilen başarının kalıcı olması amacıyla, ABD öncülüğünde bölge için bir ekonomik bütünleşme programı tasarlanmıştır. Yeni İpek Yolu Girişimi adı verilen bu program sayesinde, bölgenin ekonomik temelde gelişeceği ve bunun güvenliğe sirayet edeceği varsayılmaktadır. Gerek Afganistan ve gerekse Orta Asya devletleri bir başka deyişle bölgedeki tüm devletler, aynı birleşik hedefe ulaşmak için bir araya gelmedikçe bölgesel bir çözümden bahsedilemeyecektir.

İpek Yolu Girişimi gibi ekonomik açıdan tarafları cazibe eden bir program, bölgesel bir çözüm için belirli bir çerçeve sağlayabilir. Yeni İpek Yolu stratejisi, 2011 yılı temmuz ayında, ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton tarafından açıklanan ve sonraki uluslararası konferansların katılımcıları tarafından da kabul gören, ABD destekli bir programdır. Yeni İpek Yolu Stratejisi, sınır geçişlerinde bürokratik ve idari işlemleri ıslah ederek ve azaltarak transit geçişler için enerji altyapısını iyileştirmeyi ve Afganistan ve komşuları arasında ticareti teşvik etmeyi hedeflemektedir (Krambs, 2012, s. 70).

Yeni İpek Yolu Girişimi altında, enerji naklinin güvenliğinin nasıl sağlanacağı konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Enerji hatlarının geçtiği yerlerde, devlet düzeni içinde bir yapılanma var ise bunun güvenliği sağlayacağı, devletin hâkim olmadığı alanlarda ise orada yaşayan yerli kabilelerin destek vereceği dile getirilmiştir. Nitekim Afganistan'da belli bir ücret karşılığında bazı enerji hatlarının korunduğu da bilinmektedir.

İpek Yolu Girişimi teoride çok iyi tasarlanmasına ve önemli hedeflere ulaşma noktasında bir yol haritası olmasına rağmen, bu girişimin pratiğe aktarılmasında başarısızlıklar yaşanmıştır. ABD Orta Asya'da, Afganistan'daki zaferin gerekliliklerine uygun bir politika pozisyonu isterse, İpek Yolu Girişimini gerçekleştirmek için gereken kaynakları harcayarak, bunun mali bedelini ödemek zorunda kalacaktır.

Ayrıca, bu kaynakların uzun bir süre boyunca Orta Asya'ya enjekte edilmesi gerekecektir. ABD, bölgesel bütünleşmeyi ve işbirliğini teşvik etmek istiyorsa, söylediği gibi, sürecin kendisini başlatmalı ve diğerlerinin bunu yapmasını beklememelidir (Blank S. , 2012, s. 22).

3.1.3 Çin'in Güvenlik Politikası

Çin, XIX. yüzyılın son çeyreğinde ilhak ettiği Doğu Türkistan yeni adı ile Sincan Uygur Özerk bölgesi nedeni ile Orta Asya bölgesi devletleri ile ilişkiler geliştirmektedir.

1876 yılında, Orta Asya devletlerinden Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Kazakistan'ı sınırları içerisinde barındıran Hokand hanlığının, Ruslar tarafından yıkılması sonrasında, Ruslar ticari ayrıcalıklar karşılığında Çinlilerin doğu Türkistan'da hâkimiyet kurmalarına müsaade etmiş ve Çinlilerin ihtiyaç duyduğu lojistik desteği sağlamıştır.

Bu destek üzerine Çinliler, 1876 yılında Doğu Türkistan'da Kaşgar'ın doğusunda bulunan şehirleri ilk önce hâkimiyetleri altına almışlardır, daha sonra 1877 yılı aralık ayında Kaşgar'ı ele geçirmişlerdir. Çinliler, bu bölgede kurulu bulunan Kaşgar-Tufan hanlığına son vermişlerdir (Karpat, 2014, s. 77-78).

Çinliler, Doğu Türkistan'da, ele geçirdikleri yerlere 1884 yılında “Yeni Şehir” anlamına gelen Sincan ismini vermişlerdir. Çinlilerin yeni şehir olarak adlandırdıkları bölge yeni bir bölge olmadığı gibi yaşayanların tamamına yakını Müslüman ve Türkçe dilini konuşmaktaydılar (Karpat, 2014, s. 79).

Çin ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler, SSCB-Afganistan savaşı sırasında kötüleşmiştir. Çin, Orta Asya devletlerinin SSCB'nin parçası olduğu dönemde, SSCB-Afganistan arasındaki savaşta Afganistan'ı desteklemiştir. Çin, Afganistan'ın Sovyet işgali sırasında, CIA-ISI kanalı ile mücahitlere silah temin ederek, Afganistan'daki Sovyet varlığını baltalamaya çalışmıştır.

Çin'in, Afganistan'ın Sovyet işgaline karşı savaşa destek vermesinin üç nedeni bulunduğu düşünülmektedir. Bu nedenlerden birincisi, Afganistan'ın işgali ile SSCB askeri birliklerinin, Afganistan'ın Wakhan Koridoruna gelmiş olmasıdır. SSCB, Çin'in batı sınırlarında, yeni güvenlik kaygılarının oluşmasına neden olmuştur. İkinci sebep olarak, Çin'in çevresinde yer alan Moğolistan ve Vietnam'la SSCB'nin yakın stratejik ittifakından duyulan rahatsızlık görülmektedir.

Nihayetinde üçüncü neden olarak savaşın ilk yıllarında, Çin'den büyük miktarda silah ve mühimmat temin edilmesi dikkate alındığında, Çin'in ticari çıkarlarının bu politikada etkili olduğu anlaşılmaktadır (Karrar, 2006, s. 94). Çin, SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya cumhuriyetleriyle diplomatik ilişkiler kurmakta hızlı davranmıştır.

2 Ocak'ta Özbekistan'ı, 4 Ocak'ta Kazakistan'ı, 5 Ocak'ta Tacikistan'ı, 6 Ocak'ta Kırgızistan'ı ve 7 Ocak 1992 tarihinde Türkmenistan'ı diplomatik olarak tanımıştır. Çin'in yeni Orta Asya devletlerini tanıyan ilk ülkeler arasında yer alması, Orta Asya devletleri liderleri arasında Çin'in iyi niyet jesti kabul edilmiştir (Karrar, 2006, s. 101).

Çin'in Orta Asya devletleri ile hızlı ilişki kurmasındaki temel unsur, Sincan Uygur Özerk Bölgesidir. Çünkü, Sincan Uygur Özerk bölgesinde Çin'in hayati çıkarları bulunmaktadır. Sincan Uygur Özerk bölgesi tamamen Çin tarafından planlı bir asimilasyona tabi tutulmaktadır. Bu asimilasyon planlarına karşı çıkan Doğu Türkistanlılar Çin tarafından mesnetsiz suçlamalara tabi tutularak, baskı altına alınmaktadır.

Çin'e muhalif olan en önemli siyasi şahsiyetlerden birisi Çin'in en zengin 8. kişisi ve eski Çin Ulusal Halk Birliği üyesi Rabia Kadir'dir. Doğu Türkistan davası ile özdeşleşmiş Rabia Kadir, 1996 yılı aralık ayında, Çin Siyasi İstişare Kurulu Toplantısında yaptığı konuşmada Doğu Türkistan bölgesinde mevcut sorunları dile getirmiştir. Rabia Kadir konuşmasında iktisadi kaynak meselesinde” *...Özerk bölge yasında gerçi doğal kaynaklardan önce yerli halkın yararlanacağı açıkça belirtilmesine rağmen kaynaklar hiçbir yasal işleme tabi tutulmadan ve yasal olmayan yollarla Çin eyaletlerine görülmektedir*” görüşlerini dile getirmiştir (İltebir, 2016, s. 192). Kadir, anılan toplantıda ayrıca çiftçilerin ağır vergi ödediklerini, eğitimin sadece Çinli çocuklar için zorunlu olduğunu, dolayısıyla parası olan Uygurların sadece okuma yazma öğrendiklerini, halkın bilinçli bir şekilde cahilliğe itildiğini, planlı doğum kontrolü ile nüfusun kontrol altına alınmaya çalışıldığını da ifade etmiştir (İltebir, 2016, s. 193).

Dini inanç özgürlüğü meselesi ile ilgili olarak da Kadir konuşmasında dini faaliyetlerin parti politikası için kullanıldığını, memur, işçi, hizmetçi, öğrenci ve çocukların dini ibadet haklarının yasaklandığını belirtmiştir (İltebir, 2016, s. 194). Rabia Kadir Çin Ulusal Birlik Başkanı ile yaptığı görüşmesinde ise “*...Bizden oldukça yüklü miktarda petrol alıyorsunuz, Ölçülemez rezervlerimiz olduğunu, Suudi Arabistan'dan sonra geldiğini söylüyorsunuz. Ama hala köylerimizde ve kasabalarımızda su tesisatı yok. Sizin altyapıya çok para ayırdığınız ise bir gerçek...*” Sincan Uygur Özerk bölgesindeki sorunları dile getirmiştir.

Sincan Uygur Özerk Bölgesinin bu sorunların çözülmesi bir yana, bölge küresel ölçekte meydana gelen gelişmeler ve özellikle de 9/11 Eylül saldırılarından sonra, Çin tarafından daha fazla baskılanmaya tabi tutulmuştur (Kadir & Cavelis, 2009, s. 306).

Çin, önemli hidrokarbon enerji kaynaklarına sahip ve Orta Asya bölgesinin doğu sınırlarını oluşturan Sincan Uygur Özerk bölgesine karşı bir asimilasyon politikasını halen sürdürmektedir. Orta Asya devletleri ile ilişkilerin geliştirildiği dönemde, Çin 2003 yılı aralık ayında Sincan Uygur Özerk bölgesi merkezli 4 örgütü terör örgütü ilan etmiştir. Bunlar sırasıyla; Doğu Türkistan İslami Hareketi, Doğu Türkistan Kurtuluş Teşkilatı (Türkiye merkezli), Dünya Uygur Gençlik Kongresi (Almanya merkezli), ve Doğu Türkistan Bilgi Merkezidir (Almanya merkezli) (Huasheng, 2013, s. 438).

Çin'in terör örgütü olarak kabul ettiği örgütlerden sadece Doğu Türkistan İslami Hareket, BM tarafından terör örgütü olarak tanımlanarak, yaptırım altına alınmıştır (Huasheng, 2013, s. 439). Çin, ayrıca, dış politika araçları arasına egemenlik ve diğer ülkeye müdahale etmeme ilkesini almıştır (Xiao, 2004, s. 245).

Çin bu ilkeleri “Birlikte Barış İçinde Yaşamın Beş Prensipleri” adı altında somutlaştırmıştır. Devletler arasında karşılıklı eşitlik, karşılıklı egemenliğe saygı, birbirlerinin iç ilişkilerine karşılıklı müdahalede bulunmama, eşit ve karşılıklı çıkar ve bu prensiplerin doğal bir sonucu olarak barış içinde birlikte yaşama olarak bu araçlar ifade edilmiştir. Bu genel prensipler ışığı altında, Çinli kurumlar çeşitli ülkelerle kuracakları ilişkilerde bir kural ve normlar inşa etmişlerdir (Xiao, 2004, s. 246).

Pekin'in bu iddialı dış politikası, 2005 yılında, Çin Devlet Başkanı Hu Jintao'nun BM'deki yaptığı konuşmada “uyumlu dünya” olarak ilan edilmiştir. Jintao yeni bir küresel diplomasi kavramı ile amacının “kalıcı barış ve ortak refahın ahenkli bir dünyasını inşa etmek olduğunu” beyan etmiştir. O'na göre bu dünya düzeninde farklı medeniyetler küresel toplulukta bir arada var olup insanlığı daha uyumlu hale getirecektir (Callahan W. A., 2012, s. 618).

Esasen, Çin, dış politikasına son yirmi yılda hâkim olan eğilim Çin'in "yumuşak gücü" ve bölgesel ve küresel etkiyi elde etmenin en iyi yolu olarak sorumlu davranışı göstermek ve ilişkilerinde ihtiyatlı ve faydacı olmaktır (Tow & Rigby, 2011, s. 157).

Bütün bu dış politika düzenlemelerinden, Pekin'in Orta Asya'ya yönelik merkezi siyaseti, Sincan'daki Uygur Türklerine karşı Orta Asya devletlerinden yardım almak, Orta Asya bölgesinde Uygur diasporasının, Çin Sincan Uygur Özerk bölgesinde yaşayan Uygur Türklerine desteğini kesmektir. 1991 yılından sonra, Kazak ve Kırgız şehirlerinde akrabaları olan yeni Sincan Uygur kuşağı, daha iyi eğitim ve iş olanakları ile tanışmıştır.

Çin ve Kazakistan ile Kırgızistan'da açılan sınır kapıları, onlarca yıllardır birbirinden ayrı kalan aileler arasında yeniden bir teması sağlamıştır. Çin'in Orta Asya politikası dikkate alındığında, Çin siyasetinin Sincan Uygur Özerk bölgesine yönelik uygulamalarının ne kadar ağır olduğu görülecektir (Wood, 2005, s. 308).

2017 yılında, Sincan Uygur Özerk bölgesinin petrol rezervleri ile ilgili bilgi medyaya yansımıştır. Bu habere göre, 1 milyar tondan fazla ham petrolü tutan yeni bir petrol yatağı Çin'in Sincan bölgesindeki Sürahi Havzası'nda CNPC devlet şirketi tarafından bulunmuştur. Çin yetkilileri, şirketin Sincan petrol sahasındaki üretim kapasitesinin bu yıl 1,38 milyon ton veya günde yaklaşık 27.000 varil artırılacağını ifade etmişlerdir. Şu anda, Çin kanıtlanmış petrol rezervlerine göre, dünyanın en büyük 13. hacmine sahip ülke durumundadır (Lee, 2017, s. 2).

Çin'in, Müslüman özerk bölgesinde bulunan bu rezervlerden sonra uyguladığı baskı politikalarının nedenleri, Çin'de oluşturulan ve Uygur Müslümanlarının tecrit edildiği kamplarda yaptığı uygulamalardan ipuçları vermektedir. Çin'in, Orta Asya politikası son dönemde ekonomik çıkarlar üzerinden yürümektedir. Nitekim Şi Cinqing'in 14 Mart 2013 tarihinde Pekin'de yapılan 12. Ulusal Halk Kongresinde Çin Halk Cumhuriyeti devlet başkanı seçilmesinden sonra "Tek Yol Tek Kuşak" adı verilen bir politika izlenmeye başlamıştır. Tek yol tek kuşak girişimi (BRI) Çin'in, İpek Yolu Ekonomi Kuşağı ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu için kullandığı bir kavramdır.

Çin Devlet Başkanı Şi'nin dış politikasının temel taşıdır. BRI, Çin'in kısmen tarihi ipek kara yolu ve deniz yollarına dayanan ve 100'den fazla devlet ve uluslararası örgüt ile bağlantısını artırmak için geliştirdiği bir dış politika aracıdır. Bu araçla, Çin devleti, altyapı yatırımları yaparak, ulaşım ve ekonomik koridorlar açarak ve fiziksel, finansal, dijital ve sosyal olarak diğer ülkeleri bağlayarak, Çin'in nüfuzunun artırılması amaçlanmıştır. BRI, hem coğrafi hem de işlevsel olarak geniş kapsamlıdır.

Coğrafi olarak, Asya, Afrika, Avrupa ve Orta Doğu'daki birçok ülkeyi ve Latin Amerika'nın bazı bölgelerini kapsamaktadır. BRI, Çin'in tarihi ipek ticaret yollarıyla bağlantılı olsa da coğrafi olarak kısıtlanmamış ve halen genişlemeye devam etmektedir (Mobley, 2019, s. 52-53).

Tek yol tek kuşak dış politikası kapsamında; Çin, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'da petrol ve gaz alanlarının gelişimini, Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan ve Kırgızistan'da uranyum madenleri, Tacikistan'da hidroelektrik, Kırgızistan ve Tacikistan'da altyapı ve yollar, Kazakistan'da demiryolu ve gaz boru hatlarının inşasını ve iyileştirmesini finanse etmektedir. Çin, 2009 yılı aralık ayında faaliyete geçen Türkmenistan'dan gelen gaz boru hattı ve Kazakistan'da 2006 yılında aktif hale getirilen petrol boru hattına ev sahipliği yapmaktadır (Wu Y.-S. , 2011, s. 73).

Çin'in bölgesel güvenlik konusundaki yaklaşımı ise reel güç temelindedir. Çin geçmiş uygulamalarında ikili ilişkiler yolu ile diplomatik ilişkileri geliştirmiştir. Ancak, Çin, kısa süre önce diğer bölgesel çok taraflı örgütlerin, tehditten daha fazla fırsat olduğunu anlamıştır (Arase, 2010, s. 817).

Çin'in önderliğinde gelişen bölgesel ŞİÖ örgütü, Çin çıkarlarına hizmet etmeye devam etmektedir. Çin, güvenlik noktasında da ilişkilerini her geçen gün artırmaktadır. Çin, çok uluslu tatbikatlar ve silah satışlarıyla, Orta Asya devletleriyle askeri bağlarını güçlendirmektedir. Ancak bu tür bir ilişki şekline rağmen, Çin'in bölgede kalıcı bir askeri varlık oluşturma girişimi olmamıştır. Çin, Rusya'nın Orta Asya bölgesindeki güvenlik garantörü pozisyonu sürdürmesini menfaatleri gereği uygun görmektedir (Gorenburg, 2013, s. 5).

Tablo 3. 2 Çin ve Orta Asya Devletleri Arasındaki Askeri Bağlarının Zayıf Olmasının Sebepleri

- 1 Çin'in Orta Asya güvenliğinin ilk garantörü olarak kendisini gören Rusya'dan uzaklaşmak istememesi,
- 2 Orta Asya Devletleri Liderleri, Çin'in bölgede orantısız etkileşiminden rahatsız oldukları için Çin ile askeri işbirliğini genişletmede son derece temkinli olması,
- 3 Çin'in bir başka ülkeye müdahale etmeme prensibi ve deniz sınırlarındaki sorunlar nedeni ile Orta Asya bölgesinde ana güvenlik garantörü olması konusunda isteksiz olması,

Kaynak: (Gorenburg, 2013, s. 1)

3.1.3.1 Çin'in Tacikistan Güvenlik Politikası

Çin ve Tacikistan arasındaki ilişkiler genelde ekonomik temeller üzerinde yürümektedir. Çin ve Tacikistan sınırının belirlenmesinde Çin'e bırakılan toprak parçası nedeniyle Çin, Tacikistan'a ekonomik destek de bulunmuştur.

Bu destek kapsamında, yapımı yıllarca süren Duşanbe-Gissar karayolu ve Duşanbe'de Mobil Elektronik Güvenlik Sistemi adı verilen içişleri bakanlığı için yapılan sistem de bulunmaktadır. Tacikistan ve Çin arasında askeri işbirliği kapsamında, Çin'e eğitim için gönderilen personel bulunmaktadır. Ayrıca ŞİÖ örgütü çatısı altında bölgesel güvenlik alanında yapılan etkinliklere her iki taraf da katılmaktadır.

3.1.3.2 Çin'in Özbekistan Güvenlik Politikası

Özbekistan, yakın bir bölgesel komşu ve küresel sorunları çözmeye önemli rollerden birini oynayan, Çin ile stratejik ortaklığın daha da güçlendirilmesiyle ilgilenmektedir. Çin ile ilişkilerin geliştirilmesi, Stratejik Ortaklığın Kurulmasına İlişkin Ortak Deklarasyon ve Stratejik Ortaklığın İki Taraflı İlişkilerini Geliştirmesinde Derinlik Kazandırmasına Yönelik Ortak Deklarasyona dayanmaktadır (MFA of Uzbekistan, 2019).

Çin kısa ve uzun vadede farklı alanlarda büyümesini sürdürmek için çok değer verdiği emtiaları, özellikle Orta Asya devletlerinden petrol ve doğal gaz rezervleri olan Özbekistan'a ilgisini artırmıştır. Çin'in, Özbekistan'a ilgisi dünya genelinde kendisine müttefik kazanmanın yanı sıra, petrol ve doğal gaz alanlarına erişim olarak özetlenebilir (Sanchez, 2011).

Terörizm, radikalizm ve ayrılıkçılıkla mücadeleyle ilgili konularda Özbekistan ve Çin arasında benzer yaklaşımlar bulunmaktadır. Ayrıca, uyuşturucu ve yasadışı silah kaçakçılığı ve diğer güvenlik konuları, Özbekistan ile Çin arasında karşılıklı işbirliğinin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

3.1.3.3 Çin'in Kazakistan Güvenlik Politikası

Sincan Uygur Özerk bölgesinde, Uygur Türkleri ve Tacikler bulunmaktadır. Çin bu bölgeye Han Çinlilerini bilinçli bir politika ile göç ettirmiştir. Böylece Han ve azınlık milletleri arasındaki etnik ve dini farklılıklar daha da şiddetlenmiştir (Karrar, 2006, s. 27-28).

Çin tarafından Sincan Uygur Özerk bölgesinin baskı altında tutulması katliamlar yapan Han topluluğu ile koordine edilirken, olası başkaldırıları veya baskıdan kaynaklı radikalleşme ile mücadelede komşu Orta Asya devletleri ortak olarak seçilmiştir. Bu meyanda, Çin Sincan Uygur Özerk bölgesi ile sınır olan diğer devletlerle olduğu gibi Kazakistan ile de özel ilişkiler geliştirmektedir.

Kazakistan, Çin'in Orta Asya'daki ikili güvenlik faaliyetlerinde en önemli ortağıdır. İki ülke 2002 yılından bu yana küçük ölçekli ortak askeri tatbikatlar yapmıştır. Çin'in, Kazakistan'la askeri ilişkileri kurmasının temelinde terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığı bulunmaktadır. Çin, Kazakistan'a önemli miktarda konvansiyonel askeri teçhizat yardımı yapmaktadır.

3.1.3.4 Çin'in Kırgızistan Güvenlik Politikası

SSCB'nin yıkılmasından sonra kendisini Çin ile komşu bulan Kırgızistan, Çin'e karşı önce çekincelere sahip olmuştur. Ancak 2004 yılında, 1850'li yıllardan beri sorun teşkil eden, SSCB döneminde de 1960 ve 1970'li yıllar arasında ihtilafın sebebi olan, Çin-Kırgızistan sınırının barışçı bir şekilde çözüme kavuşması, Kırgızistan ve Çin ilişkilerinin gelişmesine neden olmuştur (Wood, 2005, s. 293).

Çin'in, Kırgızistan'la güvenlik ilişkisi daha sınırlı ve şeffaf değildir. Çin, Kırgızistan ile özellikle Uygurlara karşı mücadele etme noktasında ilişkilerini geliştirmektedir. Çin, öldürücü olmayan askeri teçhizat ve sınır birliklerinde kullanılmak üzere teknik donanım yardımıyla bulunmaktadır (Karrar, 2006, s. 27).

3.1.3.5 Çin'in Türkmenistan Güvenlik Politikası

Türkmenistan ile güvenlik ilişkileri, Çin için bir öncelik değildir. Çin'in Türkmenistan ile ikili ilişkilerin temelinde, doğal gaz ihracatı bulunmaktadır. Boru hatları ve diğer enerji altyapısının korunmasını amacıyla, Çin, Türkmenistan'a güvenlik yardımı sağlamaktadır.

3.1.4 AB'nin Güvenlik Politikası

AB'nin, Orta Asya bölgesine ilişkin politikaları kendi içinde tutarlı olmakla birlikte zaman zaman keskin dönüşlere sahne olmuştur. Orta Asya'nın devasa enerji kaynakları, bölgeyi AB için cazip hale getirmiştir. AB'nin, en büyük hidrokarbon kaynakları tedarikçisi Rusya ile ilişkileri, Ukrayna meselesi yüzünden daha da karmaşık hale gelmiştir. Bu yüzden, Orta Asya bölgesi, enerji kaynakları anlamında, Rusya Federasyonu'na alternatif olabilme kapasitesine sahiptir.

Özbekistan, önemli gaz, petrol ve uranyum rezervlerine sahiptir. Kazakistan, bölgede yüz ölçüm büyüklüğü olarak en büyük ve enerji kaynakları bakımından da zengin bir devlettir. Türkmenistan, ağırlıklı olarak petrol ve doğal gaz kaynakları ile bölgede önemli kaynaklara ev sahipliği yapmaktadır. AB, Orta Asya bölgesinden sevkiyatı yapılan hidrokarbon kaynakların, Rusya üzerinden taşınmasına itiraz etmemektedir. Ancak, AB ve Rusya arasında son dönemde yaşanan sorunlar, AB'nin Orta Asya bölgesi ile daha fazla ilgilenmesine neden olmaktadır (Malek, 2008, s. 10).

Tablo 3. 3 Orta Asya'daki AB Menfaatleri

- 1 Orta Asya bölgesinin güvenliğini ve istikrarını sağlamaya yardımcı olmak.
- 2 Orta Asya bölgesi hidrokarbon kaynaklarına erişim sağlamak.
- 3 Demokratik değerlerin ve insan haklarının bölgede yerleşmesini teşvik etmek.
- 4 Uluslararası alanda kabul görmüş kalkınma kriterlerinin bölgede uygulanabilir hale gelmesine destek olmak

Kaynak: (Peyrouse, Boonstra, & Laruelle, 2012, s. 15)

Tabloda, AB'nin Orta Asya bölgesindeki çıkarları belirtilmiştir. AB ile Orta Asya devletleri arasındaki ilişkiler, 12 Aralık 2003 tarihli Avrupa Güvenlik Stratejisi çerçevesinde başlatılmıştır. Bu strateji kapsamında, terörizm, kitle imha silahlarının engellenmesi, bölgesel çatışmalar, zayıf devlet yapıları, organize suçlar ve enerji konusu, AB için özel bir endişe kaynağı olarak kabul edilmiştir.

Bu stratejide, özel olarak Orta Asya bölgesine atıfta bulunulmasa bile, metnin tamamında küresel ölçekteki sorunların temel alındığı görülmektedir. AB, Uyuşturucu ile mücadele kapsamında, Orta Asya bölgesine münhasır CADAP programını ve sınır kontrolünü güçlendirmek, transit ve yasal ticareti kolaylaştırmak amacıyla, BOMCA programını 2003 yılı nisan ayında başlatmıştır (Pop, 2009, s. 283). BOMCA programı, halen Orta Asya bölgesinde uygulanmaktadır. AB’de etkin olarak kullanılan Entegre Sınır Yönetimi, BOMCA sınır yönetim ve güvenlik programı çatısı altında bölge devletlerine tanıtılmıştır.

Orta Asya bölgesinde, sınır güvenlik koruması için uygulanan Entegre Sınır Yönetimi (ESY), AB’deki sınır yönetim ve güvenliğine ilişkin en iyi uygulamaların somut örneklerini sahaya yansıtmaktadır (Klevečka, 2013, s. 4).

AB’nin, sınır güvenliği ve uyuşturucu ile mücadelede programlarının bölge devletleri arasında uygulanmasında, bölge devletleri sınır yönetiminin etkinliğini ve verimliliğini artırmak, ESY’nin gelişmiş unsurlarını tanıtarak, bölge devletlerine yardım hedeflenmektedir. Ayrıca, AB, göç yönetimi, devletler arasında ticareti geliştirmek, sınır ve göç kurumlarının kapasitesinin güçlendirilmesi ve böylece ulusal ve bölgesel düzeyde, istikrar ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmayı amaçlamaktadır (Hristov, 2013, s. 2).

AB ve Orta Asya devletleri arasında, yukarıda detayları anlatılan programların uygulanması sırasında, Özbekistan ile yol kazası meydana gelmiştir. AB, Özbekistan’ın, Andican olayları nedeni ile yapmış olduğu yardım talebine, Özbek hükümetinin olayları yanlış yönlendirdiği ve orantısız güç kullandığı gerekçesi ile cevap vermemiştir. Andican olaylarından kaynaklanan krizin yanlış yönetilmesi ve ortak noktalara odaklanmama, ilişkilerde her iki tarafın kaybı ile sonuçlanmıştır (Baran, Starr, & Cornell, 2006, s. 8).

Özbekistan ile yaşanan krizin aşılması ve Orta Asya bölgesinde ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla, 2007 yılında, AB, Orta Asya bölgesi ile ilgili yeni bir ortaklık stratejisi hazırlamıştır. Yeni AB Stratejisinin kapsamında, ortak hedeflere ulaşmak için Orta Asya Devletleri ile aktif işbirliği yapılması ve komşu devletlerde barışın ve güvenliğin korunmasına katkıda bulunması karar altına alınmıştır.

AB Stratejisi, Orta Asya Devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra yaptıkları ilerlemeleri, ortak yönlerini temel almaktadır. AB Stratejisi çerçevesinde, çeşitli ortaklık ve işbirliği anlaşmaları, AB yardım programları ve bölge devletlerini desteklemek için AB tarafından başlatılan diğer girişimlerin uygulanması esas alınmıştır. Strateji, bu hali ile AB'nin ve Orta Asya'nın ortak çıkarlarına dayanmaktadır (General Secretariat of EU Council, 2007, s. 8).

2007 tarihli AB stratejisi tam anlamıyla uygulanamamıştır. AB EEAS (Dış İlişkiler Dairesi) çalışanları, bölgede diğer güçlerle işbirliği kurmada zayıf kalmıştır. AB, çoğu zaman aynı faaliyetleri tekrar ederek güvenlik politikalarını çeşitlendirememiştir (Boonstra & Laruelle, 2013, s. 2).

AB'nin dış politikası ve güvenlik stratejisi, uygulamada 2009 yılına kadar komisyon marifeti ile yürütülmüştür. Çoğu zaman AB içinde aynı konu üzerinde standart bir yaklaşım sergilenememiştir. Özbekistan ve Gürcistan örnekleri, AB politikalarının canlı örneklerini oluşturmaktadır. AB dış politikada ortak bir tavır belirlemek ve etkili olmak için düzenleme yapılmasına gerek duymuştur.

2009 tarihli Lizbon anlaşması ile Ortak Dış Güvenlik Politikası ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Lizbon Anlaşması, ortak dış politika ve güvenlik konularında getirdiği yeniliklerle bir devrim niteliğindedir. Lizbon anlaşması ile AB dış servisinin (EEAS) amaçları belirlenmiş ve ilk defa bu anlamda kurumsal düzenlemelere gidilmiştir. Ayrıca, tam zamanlı AB Dış İşleri Yüksek Temsilciliği sorumluluğunu üstlenilecek bir üst düzey temsilcinin görevlendirilmesi gereği, bu anlaşma çerçevesinde ortaya konmuştur. (Hanf, 2010, s. 4).

Lizbon anlaşması, Avrupa Konseyine, AB dış işlerinin tüm alanlarında stratejik menfaat ve amaçların, TEU Madde 22/1'de ifade edildiği şekli ile tanımlanması ve detayları ile belirlenmesi yükümlülüğünü vermiştir. Yeni görevlendirilecek olan Avrupa Dış İşleri Yüksek Temsilcisinin görev alanı, CSDP ile ilgili gelişmeleri AB adına takip etme, AB dış politikasına ilişkin öneriler sunma ve TEU 27. Maddesine göre verilen sorumluluklarına ek olarak AB'yi, Birlik dışında temsil görevleri olarak belirlenmiştir. Anılan anlaşma ile uluslararası kuruluşlarla yapılacak işbirliği için hukuki çerçeve oluşturulmuştur.

Nitekim TFEU Madde 220'de” ... *Birlik, Birleşmiş Milletler organları, Avrupa Konseyi, AGİT, OECD ile tüm uygun biçimlerde işbirliği tesis eder. Birlik ayrıca bu tür ilişkileri diğer uluslararası kuruluşlarla sürdürür...*” şeklinde ifade edilmiştir. AB Dış İşleri Yüksek Temsilcisinin görev alanları dışında iş tanımı da yapılmıştır. AB Dış İşleri Yüksek Temsilcisi, AB Dışişleri Konseyi'ne başkanlık etmekte ve aynı zamanda mevcut sorumlu komiserin görevlerini üstlenerek, AB Komisyonu Başkan Yardımcısı kapasitesinde, TEU Madde 18/3-4 paragrafı mucibince görevleri yerine getirmektedir (Hofmann & Wessels, 2010, s. 11).

Lizbon anlaşması sonrasında AB sağladığı fonlar ve mali yardımlar üzerinden Orta Asya devletleri ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. AB, Orta Asya bölgesinde, 2011-2013 yılları arasında kullanmak üzere 321 milyon avro tahsis etmiştir. Tahsis edilen kalkınma yardımından, sınır yönetimi, gümrük ve organize suçla karşı mücadele için 10 milyon avro ayrılmıştır. AB, bölge devletlerinin SSR reformlarına da katkı sağlamıştır, ancak bu reformlarda kullanılan fonlar oldukça sınırlı kalmıştır. AB, adalet reformu ve hukukun üstünlüğü ilkesinin hayata geçirilmesi için, özellikle, Kazakistan'a 10 ve Kırgızistan'a 14 milyon avro yardımında bulunmuştur. Avrupa Komisyonu da 2009 yılında UNODC tarafından yürütülen Kırgızistan'daki hapisane reformu konulu bir projeye, 2,5 milyon avro hibe vermiştir (Boonstra, Marat, & Axyonova, 2013, s. 11).

2009 yılında hukuki alt yapısı kurulan EEAS birimi sorumlusu Mogherini, yeni Avrupa Güvenlik Stratejisini 28 Haziran 2016 tarihinde Brüksel Zirvesinde ilan etmiştir. Bu güvenlik stratejisine göre, AB dış politikasının “*solo bir performans olmadığı aynı amaca yönelik bir orkestra*” olduğu, AB'nin tesis edeceği işbirliğinin dünyayı daha güvenilir hale getireceği belirtilmiştir (European Union External Action Service , 2016, s. 46-47). Bu strateji belgesi ile transatlantik bağlantıya sahip, Orta Asya'ya uzanan AGİT Teşkilatının, Avrupa güvenlik sisteminin merkezinde olduğu ilk defa metin altına alınmıştır. AB'nin, AGİT teşkilatına katkısını artıracığı ve Avrupa güvenliğinin bir sütunu haline getirilen AGİT Teşkilatı ve AB arasındaki işbirliğinin güçlendireceği özellikle deklare edilmiştir (European Union External Action Service , 2016, s. 33-34).

AB'nin, Orta Asya bölgesine yönelik faaliyetlerinin, AB programlarının bölgede faaliyet gösteren IOM, UNODC ve AGİT gibi örgütler ile Rusya ve ABD gibi devletlerin programlarına benzerliği eleştiri konusu olmuştur. AB destek programları, Rusya ve diğer aktörlerin Orta Asya devletlerine baskı yapması nedeniyle, uygulamada zorluklarla karşılaşmıştır. Dolayısıyla, AB'nin yeni stratejisi ile Orta Asya bölgesinde, AGİT Teşkilatı üzerinden AB programları uygulanma imkânına kavuşacaktır.

AGİT teşkilatına bölge devletleri, ABD, Rusya ve Türkiye üyedir. AGİT teşkilatında kararlar oy birliği ile alınmaktadır. Ancak bazı özel durumlarda AGİT teşkilatında kararların oy birliği ile alınması gerekli olmamaktadır. Örneğin, Gürcistan'da Sınır Gözlem Operasyonu projesi (*Border Monitoring Operation*), 2004 yılında, Rusya Federasyonu'nun karşı çıkmasına rağmen, (*Extra-Budgetary Projects*) katma-bütçeli proje kapsamında uygulama 1 yıl süre ile uzatılarak uygulama imkânı bulmuştur.

Orta Asya devletleri ve AB arasındaki ilişkiler, bölge devletlerinin günün birinde Avrupa bütünleşmesine dâhil olmasını hedefleyen ilişkiler değildir. (Ülger, 2006, s. 2). AB, her ne kadar Orta Asya devletleri ile ilişkilerini güçlü tutmaya çalışsa da bölgenin en önemli ticari ortağı Rusya, hala bölgedeki en büyük güç olma özelliğini korumaktadır. Orta Asya devletlerinin hava ulaşımında Moskova'ya bağımlılığı sona erse de demiryolları ve boru hatları Rusya'dan geçmektedir (Taşçıkar, 1998, s. 249).

3.1.5 Türkiye'nin Güvenlik Politikası

Türkiye, Orta Asya devletlerinin bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, bu devletleri tanıyan ilk devletler içerisinde yer almıştır. Türkiye'nin, bölge devletleri ile ortak dil, tarih ve kültürel bağları bulunmaktadır.

Türkiye'nin Orta Asya bölgesi ile fiziksel bağları, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde kopmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ve Orta Asya devletleri arasındaki ilişkinin kesilmesinde, İngiltere ve Çarlık Rusyası'nın rekabeti etkili olmuştur.

Rusya ve İngiltere, Orta Asya'nın geleceği konusunda, XIX yüzyılda büyük bir rekabete girişmişlerdir. Büyük Oyun (*Great Game*) olarak adlandırılan rekabet, aslında Orta Asya'dan daha büyük alanı içerisinde Hindistan'ın da bulunduğu bölgeyi kapsamaktadır. Esasında, Çarlık Rusyası için ana hedef Hindistan'dır. Ruslar tarafından, Orta Asya bölgesi Afganistan'a açılan kapı, Afganistan ise Hindistan'a açılan kapı olarak görülmektedir.

Ruslar ve İngilizler arasındaki bu çekişme, Japonların Rusları 1904-1905 yılları arasında süren savaşta yenmesi ve deniz kuvvetlerini imha etmesi ile yeni bir sürece girmiştir. Savaş sonrasında, Rusların saygınlık ve ihtişamı uluslararası platformda zarar görmüştür. Ayrıca I. Dünya savaşında müttefik Çarlık Rusyası ve İngilizlerin, Büyük Oyunu sürdürmesinin her ikisi açısından anlamı kalmamıştır (Cooley, 2019, s. 4).

Osmanlı İmparatorluğu ve Orta Asya arasındaki ilişkilerin kesilmesi Osmanlı'nın en zayıf dönemine rastlamıştır. Bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu tekrar ayağa kalkmak için çeşitli siyasetler izlemiştir. “*Osmanlılık*” düşüncesinin, imparatorluğu toparlamada yetersiz kalması, hilafet gibi bir makamı elinde bulunduran Padişahın “Panislamizm” çerçevesinde, diğer Müslüman devletlerle işbirliğini aramasına neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde gerçekleşen bu işbirliği arayışı, özellikle Türkistan bölgesinde kalan Müslümanlarla fiziki anlamda temas sağlanamadığından gerçekleşmemiştir. Osmanlı'nın ilk dönemlerinde, düzenli göçlerle Anadolu'ya gelen Türk ve Müslüman topluluk, daha XVIII. yüzyıldan başlayarak Anadolu'ya geçememiştir. Osmanlı yenileşme ve reformlarla uğraşırken, Rusya ve İngiltere doğudan Türkistan bölgesini şekillendirmiştir. Osmanlı tam nefes alacakken, ensesinde Rusya'yı hissetmiş ve tarihte 93 harbi olarak bilinen 1877-1878 harbine girmek zorunda kalmıştır.

Yine aynı yıllarda, 1878-1880 yılları arasında da İngiltere Anglo-Afgan savaşının 2. Doğu Türkistan bölgesinde gerçekleştirmiştir. Batıda Çarlık Rusyası, doğuda da İngiltere-Afganistan savaşı ile Osmanlı ve Türkistan bölgesi arasındaki son fiziki bağda kopmuştur.

Batı için, Osmanlı İmparatorluğu Batı ve Rusya arasında birinci tampon bölgesi, Türkistan bölgesi ise Çin-Rusya ve İran ile Türkiye arasında ikinci tampon bölge olmuştur. Orta Asya bölgesinin tampon bölge olarak Batı ve Doğu arasında yer alması durumu günümüzde de değişmemiştir. Diğer taraftan, Azerbaycan Dağlık Karabağ meselesinde, Müslüman İran devletinin Rusya ile işbirliği çerçevesinde Ermenistan yanında yer alması, Orta Asya bölgesi ile Türkiye'nin doğrudan sınır olmasını engellemiştir.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde, Türkistan olarak adlandırılan bölge, Rusya, İran, Hindistan ve Afganistan'ı nüfuzu altında bulunduran İngiltere ve Çin arasında kalmıştır. Türkistan bölgesinin sınırları Batı ve Doğu Türkistan olmak üzere, İngiltere, Çin ve Rusya tarafından belirlenmiştir. Türkistan bölgesinin sınırlarının belirlenmesinde, Moğollar gibi devletler kuran ve tarihe yön veren ve Zeki Velidi Togan'a göre Moğollarla Altay grubunun esasi iki zümresini teşkil eden, kardeşlerden olan Türkler bütün bu sürecin dışında kalmışlardır (Togan, 1941, s. 32).

1922 yılında SSCB'nin kurulması ile Türkiye, tamamen bölgeye yabancılaşmıştır. SSCB'nin dağıldığı 1991 yılına kadar Türkiye, bölge devletleri ile ilişkiler kuramamıştır. SSCB'nin dağılması sonrasında da Türkiye bölge devletleri ile kuracağı ilişki şeklini belirleyememiş ve hazırlıksız yakalanmıştır. Türkiye, ekonomik olarak, Orta Asya devletlerinden daha gelişmiş olmasına rağmen, bölgeyi kalkındırarak ekonomik vasıtalara o dönem itibari ile sahip olması mümkün olmamıştır.

Bölgesel bir güç olan Türkiye'nin, bölgeye gitmesi ancak bir büyük gücün yanında yer alması ile mümkün olmuştur. Rusya, SSCB döneminden kalan ve Türkiye'nin Orta Asya bölgesinde Panturanizm mefkûresi ile siyaset geliştireceğine dair yargularından dolayı, Türkiye'nin bölgede işbirliğine girmesine engel olmuştur. Rusya'nın, bölgede diğer ortağı İran da bu politikaları destekleyici çalışmalarda bulunmuştur.

ABD ile bölgeye giden Türkiye, uzun vadede bölge devletleri ile ilişkilerini güçlendirerek, bölgesel güçten büyük güce dönüşmeyi hedeflemiştir. ABD 'de, Rusya ve Çin'i çevreleme politikası ile çıkarlarını Asya da güvenlik altına almayı amaçlamıştır.

SSCB'nin dağılması sonrasında, ABD'nin Asya ile ilgili dış politikasında, askeri gücün yerine zihinsel dönüşüm gücü ikame edilmiştir. Türkiye bu dönemde, ABD'nin hem iyi bir müttefiki hem de güvenilir bir dostu olarak görülmüştür. Orta Asya ile ilgili ilişkilerde gelişmeler yaşanırken, Türkiye'nin o dönemdeki iç siyasetine de bakmakta yarar vardır. Türkiye'nin, ABD ile ilişkileri tarihte hiç görülmediği kadar iyidir.

Türkiye Cumhurbaşkanı, çok az devlet başkanının mazhar olduğu oval ofiste ağırlandmaktadır. Siyasi çizgi olarak merkez sağda bulunan Özal, sol yelpazede yer alan laiklerle mücadele içerisindedir. Bir başka ifade ile İslamcılar ve merkez sağda yer alanlar, siyaseten ABD çizgisine daha yakındırlar. Ortak etnik, dilsel, kültürel ve dini bağların önemini vurgulayan Türkiye, ağırlıklı olarak Orta Asya'nın dört Türk devletine odaklanmış ve Farsça konuşan Tacikistan'a Özbek azınlığına rağmen daha az önem vermiştir.

Türk siyasetçiler ve işadamları, Orta Asya devletleri ile ilişkilerin geliştirilmesinin, Türkiye'nin saygınlığını artıracığını, Türk malları için pazarlar açacağına ve alternatif hammadde ve enerji kaynakları sağlayacağına inanmışlardır. O dönem Fetullah Gülen cemaati olarak adlandırılan gruba yakın Türk girişimciler, Orta Asya'da okullar ve üniversiteler açmışlardır.

Refah Partisi liderliğindeki koalisyon hükümetinin görevde olduğu 1996 yılının ortalarından 1997 yılının yazına kadar, Türkiye ve Orta Asya devletleri arasındaki ilişkilerde bir durma süreci yaşanmıştır. Başbakan Erbakan, Endonezya, İran, Libya, Malezya ve Pakistan gibi Müslüman ülkeleri ziyaret etmiş, ancak Orta Asya'ya ve Azerbaycan'a seyahat etmemiştir. Refah partisinin iktidarda olduğu yılda, Tacikistan'da devam eden iç savaş nedeniyle, laik Orta Asya Türk devletlerinin liderleri, Türk hükümetinin laiklik konusundaki tavrından memnun olmamışlar ve Türk modelinin önemini sorgulamaya başlamışlardır (Winrow, 2005, s. 202).

Ayrıca, Türkiye'nin Orta Asya'ya yatırım yapma, boru hatlarını kontrol etme ve bu alandaki Rusya'yı atlatma çabaları, Rusya Federasyonu'nun Türkiye'ye karşı yoğun bir askeri ve politik düşmanlığını tetiklemiştir (Blank S. J., 1995, s. 21-22).

Öte yandan, Orta Asya'daki güvenlik sorunlarının, Türkiye için acil bir tehdit oluşturmamasına rağmen, Türkiye, Orta Asya Türk devletleriyle askeri-güvenlik anlaşmaları imzalamış ve Orta Asya ile ilgili NATO faaliyetlerinin ön saflarında yer almıştır (Winrow, 2005, s. 199).

Bütün bu faaliyetler, Rusya'nın, Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik dış politikasına yönelik şüphesini artırmıştır. Rusya'nın, Türkiye'nin Orta Asya bölgesi ile bütünleşme konusundaki ideallerini bir tehdit olarak algılaması bölge devletleri arasında da hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Nitekim Kazakistan lideri Nazarbayev, bölgedeki yanlış anlamaları önlemek için ülkesinin etnik köken ve dil temelinde her türlü kurumsallaşmaya karşı olduğunu vurgulama gereği hissetmiştir (Fidan, 2010, s. 116).

Esasen, Türkiye'nin, Orta Asya bölgesinde dostane ilişkiler kurması için geçerli nedenleri bulunmaktadır. Ancak Türkiye'nin, Orta Asya özelinde başarılı çalışmalar ortaya koyabilmesi için neye yoğunlaşacağına karar vermesi gerekmektedir (Malashenko A. , 2013, s. 5).

Orta Asya devletleri ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Türkiye'nin, kendi önceliklerini ortaya koyması menfaati icabıdır. Türkiye'nin ABD ile hareket etmesi, Orta Asya bölgesinde tutulmasına engel olmuştur. Acaba Türkiye ABD ile değil, müstakil olarak Orta Asya bölgesine gitse daha başarılı olur muydu veya bir başka deyişle, Rusya ile işbirliği bu bölgede Türkiye'ye ilişkilerini geliştirme fırsatı verir miydi bu minvalde akla gelen ilk sorulardır.

Siyasal İslamcıların, bir başka ifade ile AKP'nin iktidara gelmesi sonrasında, dış politikada Davutoğlu dönemi adı verilen bir dış siyaset, Türk dış politikasında yer bulmuştur. Bu dış politika ile komşularla sıfır sorun ve ilişkilerde stratejik derinlik hâkim olmuştur. Türkiye'nin aynı anda herkes ile konuşabilen ve bölgesinde politika belirleyen bir ülke haline geldiği, Davutoğlu tarafından müteaddit defalar ifade etmiştir. Rusya, Türkiye'nin önde gelen ekonomik ortağı haline gelmiş, Türkiye İran ve Asya'da bir dizi ülkeyle daha yakın ilişkiler kurmuştur. Ancak bu yakın ilişkiler bölgeye olan ticari ilgiden kaynaklanmıştır (Lesser, 2009, s. 2).

Davutoğlu döneminde komşu devletlerle sıfır sorun ile başlayan ilişkiler tam sorun olmaya başlamıştır. Türkiye, bölgesinde komşuları ile eski ilişkilerini arar olmuştur. AKP döneminde seküler yapıyı savunan partiler zayıflamıştır. Daha nce ABD karşıtı görülen ve seküler yapıyı savunan partiler bu dönemde ABD dostu olarak, AKP, MHP ve İP tarafından lanse edilmişlerdir. Türkiye, Kuzey Irak'ta Kürdistan zerk Bölgesinin bağımsızlığını ilan etmesi ve 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişimi sonrası ABD ile müttelik ilişkisini sorgulamaya başlamıştır (Stratfor Global Intelligence, 2010, s. 15).

Türkiye, artık kendi siyasetini oluşturma kararlığı içine girmiştir. Türkiye'nin siyasetine, Rusya'da ortak olarak dâhil edilmiştir. Bölgesel bütünleşme açısından, Rusya'yı dışlayan herhangi bir bütünleşme modeli kabul edilemez olarak değerlendirilmiştir (Fidan, 2010, s. 119).

Türkiye ve Rusya'nın işbirliği yapması durumunda, Rusya, Orta Asya bölgesine ilgisini kolayca yerine getirebilirken, Türkiye de bölgeye yönelik politikalarda ekonomik çıkarlar söz konusu olduğunda kısa veya uzun vadede Rusya'yı ihmal etmeyecektir (Fidan, 2010, s. 120).

Ayrıca, Orta Asya bölgesinde Türk ve Müslüman nüfus dikkate alındığında, Rusya, İran ve Çin'in de bu siyaset platformunda yer alması bölgesel güvenlik için önemli bir adım olacaktır. Bölgesel bütünleşme sürecinde, işbirliğine giren devletlerin ekonomik istikrarı ve evrensel demokratik değerleri, işbirliği arayışlarında bir şart olarak değer, bu bölgelerin özel durumlarına bağlı bir durum olarak kabul edilecektir. Orta Asya bölgesinde etkili bir aktör olarak Türkiye, tüm bölgesel aktörleri ile işbirliğine girmek için ortak paydalar bulma potansiyeline sahiptir (Fidan, 2010, s. 121).

Türkiye'nin Rusya ile Orta Asya bölgesinde birlikte işbirliği arayışlarına karşın, Dugin, 2015 yılında kaleme aldığı *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım* adlı kitabında, Avrasya'nın merkezi ve kutbu özelliği ile Moskova'nın, Tahran'a, Orta Asya bölgesinde Pax-Persi kurması ve Atlantikçi etkilere meydan okuması için Orta Asya'yı organize etme görevinin verilmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Tahran'a görev verilmesi durumunda, İran, Pan-Türkçü yayımları ve Suudilerin mali, siyasi müdahalelerini sonlandırabilecektir (Dugin, 2015, s. 76). Ayrıca, Azerbaycan Türk yanlısı eğilimi sürdürdüğü takdirde, Rusya, İran ve Ermenistan tarafından parçalanabilir (Dugin, 2015, s. 78).

Türkiye'nin, Orta Asya bölgesine yönelik her türlü nüfuz edinme girişiminin engellenmesi, Rusya ve İran çıkarlarına karşı olan her türlü Turancı bütünleşme projelerine karşı çıkılması ve bu savaşta Rusya'nın başlıca müttefikinin İslamcı İran Devletinin olacağı hususları da Avrasya Birliği projesinde vurgulanmaktadır (Dugin, 2015, s. 182). 15 Temmuz 2016 tarihinde FETÖ tarafından yapılan darbe girişimi sonrasında, Dugin tarafından, 2017 yılı basım tarihli "*İnsanlığın Ön Cephesi: Avrasya*" isimli kitabında Dugin, bu sefer "...Rusya-Orta Asya kuşağının bütünleşmesinde, Rusya'nın en önemli ortağı Türkiye'dir. Bu ülkenin kendisi birçok Avrasyacı özelliğe sahiptir. Ne olursa olsun Moskova-Ankara eksenini geçmişte yaşanan uzun süreli düşmanlığa rağmen gittikçe muhtemel bir jeopolitik gerçekliğe bürünüyor" şeklinde ifadeler kullanarak Rusya'nın esas ortağının Türkiye olduğunu belirtmektedir (Dugin, 2017, s. 58).

Dugin'in, Avrasya yaklaşımında, Türkiye'ye biçtiği rol ile ilgili olarak Mehmet Perinçek, Dugin ile röportaj yapmıştır. Röportajda Dugin özetle" *...Biz, Türkiye-Rusya-İran üçgeninin birlikte kurulmasını öneriyoruz. Bu daha kurulmamış, yeni bir örgüt olacak. Buna Avrasya Üçgeni de diyebiliriz. Bu, askeri, siyasi ve stratejik bir ittifak modelidir. Bunun sıfırdan kurulacak olması da iyi. Daha önceden kurulmuş olsaydı, başka birileri tarafından şekillendirilmiş olacaktı. Şimdi eşit ilişkiler temelinde birlikte kurulmasının tam zamanı. Ayrıca kimse kimseyi de bir yere davet etmeyecek, birlikte temelleri atılacak. Bu ittifak, ilk önce ülkelerin toprak bütünlüğü için gerekli. Rusya, Türkiye ve İran'ın toprak bütünlüğünü tüm imkânlarıyla destekleyecek. Eğer biz bir araya gelir, çabalarımızı birleştirirsek bölücülük, farklı radikal güçlerin tehditleri vs. gibi sorunların hepsini çözeriz. Ve burada ne Ortodoksçuluk, ne Şiicilik, ne Sünnicilik olacak. Eşit haklar temelinde bir araya gelinecek. Aslında bu üç büyük imparatorluk geleneğinin, üç bağımsız jeopolitik öznenin Avrasya Üçgeni çerçevesindeki ittifakı olacak. Böylece Suriye'den Yemen'e, Mısır'a kadar Ortadoğu'nun bütün sorunları çözülebilecek.*

Rusya, Türkiye ve İran'ın Ortadoğu'daki çıkarlarını kollayacak, onlar da Rusya'ya Kafkasya'da, Orta Asya'da yardım edecek. Böylece Atlantik kaynaklı bölücülük ve gerçek İslam'dan kopmuş olan radikal hareketler bertaraf edilecek. Ortak düşmanlarımız ve ortak çıkarlarımız söz konusu..." şeklinde ifade etmiştir (Dugin, 2017, s. 2).

Dugin, bu röportajda Türkiye'nin pozisyonunu açıkça ifade etmiştir. Dugin'e göre, Türkiye Orta Asya bölgesinde Rus menfaatlerinin gerçekleştirilmesi için mücadele ederken, Rusya'da Orta Doğuda Türkiye'nin menfaatlerinin gerçekleşmesi için destek verecektir. Suriye konusunda yaşanan süreçte, Rusya Federasyonu bırakın Türkiye dost olmayı, Türkiye'nin bölgede barışın gelmesi için gösterdiği çabaların karşısında yer almaktadır. Orta Asya bölgesine ister ABD ile ister Rusya ile gitsin, Suriye örneğinde olduğu gibi menfaatleri açısından hiçbir fark bulunmamaktadır.

Türkiye ve İran arasında, Orta Asya bölgesine yönelik ilişkileri geliştirecek ortak bir fikir birliği ve gündem bulunmamaktadır. Türkiye'nin Orta Asya bölgesi ve Afganistan'a yönelik politikalarında, İran frenleyici rolü üstlenmiştir. Örneğin, Türkiye, Talibana karşı savaşan ve Kuzey İttifakı içinde yer alan Özbek General Abdul Rashid Dostum'u, bölgede barış ve istikrarın sağlanması için desteklemiştir. Hatta, Kuzey İttifakı'nın iştirak edeceği bir toplantının, Türkiye'de yapılması için ön ayak olmuştur. Türkiye'nin bu diplomatik çabalarına karşın, toplantı Türkiye'de değil, İran'da 9 Eylül 2001 tarihinde yapılmış ve Türkiye toplantıya bir heyet ile katılım sağlamıştır.

İran'da yapılan bu toplantı, Afganistan'da ABD büyükelçisi olarak çalışan James Dobbins tarafından da dile getirilmiştir. James Dobbins, Kuzey ittifakı lideri Qanooni'nin Karzaiyi desteklemesi için dönemin İran büyükelçisi, şu an Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Muhammed Cevad Zarifi tarafından ikna edildiğini belirtmektedir (Nader, Scotten, Rahmani, Stewart, & Mahnad, 2014, s. 9). İran, Kuzey ittifakının Karzai desteklemesi için önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'nin, Özbek General Raşid Dostum üzerinden bölgeye dahlini sınırlayarak, Şia mezhebi temelinde Kuzey ittifakını desteklemiştir. Bu arada hem Türkiye hem de İran birbirlerini Orta Asya'da bir diğerinin yolunu kesmekle suçlamışlardır.

Türkiye, İran'ın bölgede İslami bir birlik kurma amacıyla olduğunun üzerine vurgu yaparken İran da Türkiye'nin Orta Asya'da Pan-Türkist politikalar uyguladığı yönünde propaganda yapmıştır. Türkiye ve İran'ın bölgesel güçler olarak Orta Asya'da oynaması beklenen Büyük Oyun asla gerçekleşmemiştir. İran bunu yapacak siyasi iradeye sahip değilken, Türkiye'nin de bölgede geniş çaplı bir rol üstlenmek için yeterli ekonomik ve mali kaynağı bulunmamaktadır (Saliyev, 2001, s. 29).

Türkiye'nin hali hazırda, Orta Asya bölgesine yönelik kapsamlı ve tutarlı bir siyaseti bulunmamaktadır. Türkiye'nin Orta Asya politikasında, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) önemli bir yer tutmaktadır.

Bölgede eğitim programları düzenlemekte, projeleri hayata geçirmekte ve teknik yardımlara devam etmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2019). Enver Paşanın na'sının-benim de Tacikistan'da bulunduğum dönemde-Tacikistan'dan Türkiye'ye getirilmesi, Türkiye'nin bölge ile irtibatlarından birini daha koparmıştır. Enver Paşa'nın na'sının bölgede muhafaza edilmesi, bölgede verilen mücadelenin hafızalardan silinmesine engel olacak ve aynı kültür, dil ve din birlikteliğine sahip kardeşler arasında ortak bir miras olarak kalmasına vesile olacağı aşikardır.

Enver Paşaya göre daha az öneme sahip, Rus Generali na'sının, Ardahan Karagöl mahallesinde bulunması ve sonrasında Rusya tarafından teslim alınmaması ve na'sın yeniden Rusya'nın Trabzon Konsolosu nezaretinde, bu bölgeye defnedilmesi tarihi hassasiyetten kaynaklanmaktadır.

3.1.6 İran'ın Güvenlik Politikası

İran'ın, toprak ve siyasi bütünlüğünü güvence altına alma ve rejimin meşruiyetini tanıma ihtiyacı hem şah hem de Ayetullah idaresinde olan genel bir politikadır. İran, güvenlik alanında da herhangi bir askeri saldırı tehdidine karşı kendini savunmak için gelişmiş bir kapasiteye ihtiyaç duymaktadır. Bir başka deyişle İran, stratejik anlamda bağımsızlık ve kendi kendine yeterlilik istemektedir. İran, kendi askeri sanayisini kurması, modern bir askeri kuvveti yeniden yapılandırması ve yabancı tedarikçilere en az güvenmesi gerektiğine inanmaktadır (Baktiari, 2009, s. 193).

Dolayısıyla, İran'ın politik çizgileri çıkarlarının maksimize edilmesi ve yabancılara güvensizlik temelinde yükselmektedir. İran, aynı zamanda bölgedeki nüfuzunu ve otoritesini genişletmek taraftarıdır. Ancak bunu fiziki bölgesel genişleme olarak değerlendirmemektedir. İran, Orta Asya bölgesi ile ilişkilerin geliştirilmesinde Rusya'nın başlıca müttefikidir.

Türkiye'nin, Orta Asya bölgesine yönelik her türlü nüfuz edinme girişiminin engellenmesi, Rusya ve İran çıkarlarına karşı olan her türlü Turancı bütünleşme projelerine karşı çıkılması ve bu savaşta Rusya'nın başlıca müttefikinin İslamcı İran Devletinin olacağı hususları da Avrasya Birliği projesi kapsamında Dugin tarafından vurgulanmaktadır (Dugin, 2015, s. 182).

Dugin' in, her iki devlet için ifade ettiği siyaset tarzı örneklerine sadece günümüzde değil geçmişte de rastlanılmaktadır. Örneklerden bir tanesi, İran'ın toprak talebi ile ilgilidir. İran, 26 Mart 1919 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanlığına Paris Barış Konferansında görüşülmesi için toprak taleplerini içeren bir mektup göndermiştir.

Mektupta toprak talebinde dile getirilen bölge, İran sınırının kuzeyinden Araş ırmağından başlayan kuzeydoğuda Derbend'de uzanan, Tiflis, Kars ve Erzurum yakınından geçerek Erivan ve Elizapetpolu içerisine alan yer olarak tanımlanmıştır (Ünsal, 2016, s. 131).

İkinci örnek ise Ermenistan ve Azerbaycan arasında Dağlık Karabağ meselesi ile ilgili yapılan ateşkes anlaşması, Rusya ve İran tarafından hazırlanmıştır. Türkiye bu mesele de her iki devlet tarafından dışarıda bırakılmıştır (Karpas, 2014, s. 203). İran iç politik kaygılarından ve barındırdığı Azeri nüfus nedeni ile Trans Kafkasya'da, 1994 yılında Ermenistan'ı Azerbaycan'a karşı desteklemiştir (Blank S. J., 1995, s. 32).

İran, Orta Asya bölgesinde kendisini güvenlik ve istikrarın garantörü olarak kabul eden, Rusya'nın bu rolüne itiraz etmek yerine, Rusya'ya bölgede bu rolünü tamamlayıcı şekilde destek vermektedir. Rusya'nın Orta Asya bölgesinde, bölge ihtiyaçlarının çoğunu karşıladığı varsayımından hareket eden İran, Rusya'yı bölgeden uzaklaştıracak her adımı kendi çıkarlarına aykırı görmektedir (Herzig, 2005, s. 178).

Öte yandan, Orta Asya bölgesi Pers dünyasıyla güçlü tarihsel bağlantılara sahiptir. Özbek şehirleri hala çok sayıda Farsça ve Tacik konuşmacı içermektedir. Tacik dili, Farsça konuşmacılar için tamamen anlaşılır bir şekildedir. Ancak, bu ortak dil bağına rağmen, paylaşılan dini tarih yoktur. Özbekistan'ın vaha kentleri dil olarak Farsça olmuş, ancak Sünni olarak kalmış ve hiçbir zaman Safevi egemenliğine girmemiştir. Orta Asya bölgesinde çok az sayıda Şii bulunmaktadır.

Kuzey Tacikistan'ın İsmaili toplulukları, Orta Asya'daki en büyük Şii nüfusu oluşturmaktadır. Ancak bunların İran'la bağlantıları bulunmamaktadır. Daha çok Suriye Aleviliğine yakındır. Fransa vatandaşı ve İngiltere ile güçlü ticari bağları olan topluluk tarafından seyyidliği dile getirilen Ağa Han, bu topluluğun ruhani lideridir (Wood, 2005, s. 265).

İran'ın Orta Asya'daki etkisi her zaman yerel olmuştur ve aslında Farsça konuşan Tacikistan ile sınırlı kalmıştır. İran ile Tacikistan arasındaki yakınlaşmaya rağmen, Tacikistan'daki yerel politikacılar kültürel ve dini benzerlikten bağımsız olarak İran'ın, bölgede etkin bir pozisyon almasına rıza göstermişlerdir. Askeri ve siyasi çatışmada, kendilerini İran'ın "küçük kardeşi" olarak gören Tacikistan, ulusal çıkarlarını İran'la dayanışmanın üstünde tutmaktadır (Malashenko A. , 2004, s. 62-63).

Orta Asya elitleri çok erken bir zamanda İran'ın, bölgede tansiyon yükselten hareketlerde bulunduğu farkına varmıştır. Özbekistan Devlet Başkanı İslâm Kerimov, İran'ın İslami radikalizme destek konusundaki çabalarını dile getirmiş ve İslam'ı ikili ilişkiler gündeminin dışında bırakmıştır.

Orta Asya Devletleri ve pek çok Afgan, İran'ın Taliban rejimini karşı verdiği desteği minnetle anmaktadır. İran, 1996-2001 yılları arasında hüküm süren Taliban rejimini, Afganistan'daki çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak görmüştür. Özellikle Taliban güçleri, 1995 yılı eylül ayında, Herat'ı ele geçirdikten sonra İran etnik azınlıkların egemen olduğu Kuzey İttifakına destek vermiştir. İran, Talibana karşı savaşan Gulbuddin Hekmetyar'ı topraklarından sürmüş, herhangi bir tutuklama işlemi gerçekleştirilmemiştir (Katzman, 2013, s. 49). İran'ın faydacı ve reel politik yaklaşımını gösteren bu davranış, Taliban sonrası Afganistan'da kurulacak hükümette Hekmetyar'ın desteklenmesini sağlayacaktır.

İran'ın, kara sınırını paylaştığı tek Orta Asya ülkesi Türkmenistan ile hiçbir sınır anlaşmazlığı bulunmamaktadır. İran ve Türkmenistan genellikle Hazar Denizi yasal rejimi ve sınır sorunları hakkında ortak görüşler dile getirmeyi başarmışlardır. Ancak son yapılan ve Hazar Denizinin hukuki statüsünü özel statü olarak belirleyen anlaşma sonrasında, İran'ın Türkmenistan ile eski ilişkiler sahip olunamayacağı değerlendirilmektedir.

İran, Orta Asya bölgesinde bölge ülkeleriyle işbirliğini geliştirmeye yönelik Türkiye'nin öncülüğünde kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)'ne karşı, Kazakistan, Rusya, Türkmenistan ve Azerbaycan'ın da katılımıyla Hazar İşbirliği Örgütünü (HİÖ)'nü 1992 yılı şubat ayında kurmuştur. Ancak, HİÖ çevreyle ilgili konulardaki bazı faaliyetleri dışında tümüyle âtil bir örgüt olarak kalmıştır (Güler, 2010, s. 198).

3.2 BÖLGESEL GÜVENLİK ÖRGÜTLERİ

Çalışmada, KGAÖ, ŞİÖ örgütleri ve AGİT Teşkilatı temel alınmıştır. Orta Asya bölgesinde, bölgesel güvenlik arayışları özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra gündeme gelmiştir. Bölge devletleri diğer kıtalarda bulunan ve BM'nin barış ve istikrarın sağlanmasına katkı sağlayacak bir güvenlik yapılanmasına ihtiyaç duymuştur. Rusya Federasyonu koordinesinde temeli atılan, güvenlik işbirliğinden ziyade ekonomik işbirliğine yönelen BDT, Orta Asya devletlerinin güvenlik sorunlarının çözümüne beklenen katkıyı sağlamamıştır.

Diğer taraftan, bölge devletlerinin NATO benzeri bir yapılanmaya gitmesi gerek hegemon devlet Rusya ve gerekse Çin'ini imkân ve kabiliyetlerinin üzerinde olduğu için mümkün olmamıştır. Öte yandan, çalışmaya konu bölgesel güvenlik örgütleri, AB'nin oluşturduğu birlikten farklıdır. AB'nin uluslararası yapısı Supranational, devletler üstü bir niteliktedir. AB'ye üye olan devletler Birlik dışında ve içinde sorunların çözümünde ortak hareket etmek zorundadırlar. Herhangi bir devletin tek başına birliği temsil etmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla, Orta Asya bölgesi kolektif güvenlik örgütleri AB gibi bir yapılanmaya da sahip değildir. KGAÖ, ŞİÖ ve AGİT teşkilatı daha çok Amerika Devletleri Örgütü, Arap Birliği, Afrika Birliği, Batı Avrupa Birliği ile kısmen benzerlik göstermektedir.

Bölgesel güvenlik örgütlerinin oluşumunu ortak kimlik, kültürel kimlik ve değerler üzerinden açıklamanın çalışmada yetersiz kalacağı düşünülmektedir. Orta Asya bölgesel güvenlik örgütlerinde, dikkat çeken en önemli unsur güvenlik yapısı içerisinde ortak kültürün kısmı olarak fayda sağladığıdır.

Bölgede işbirliğini zorlayan faktörler daha çok güvenlik sorunlarından kaynaklanmakta ve bu sorunların temelinde kültürel kavgaların yanında güç dengesini yeniden kurma çabaları ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi yatmaktadır. Devletler, sınır aşan tehditlerle mücadelede daha güçlü uluslararası örgütleme ihtiyacı duyarken, aynı zamanda bu örgütler içinde rekabet eden devletlerden korkmaktadırlar.

Devletlerin iç işlerine müdahale etmeyen ve egemenlik haklarına saygı duyan örgütlere üyelik devletler tarafından tercih edilmektedir. Devletler uluslararası örgütlere yeni sorumluluklar verirken, onları sınırlı görevler veya yetersiz finansmanla kontrol etmeye çalışmaktadırlar. Ancak, yetersiz finansmana rağmen, uluslararası örgütler, hala benzeri görülmemiş bir sorun çözme kapasitesi ile karşı karşıya gelmektedir (Matthews, 2003, s. 209).

Orta Asya bölgesinde kolektif güvenlik örgütleri incelenirken, Barry Buzan'ın geliştirmiş olduğu devletlerin güç temelinde sahip olduğu tasnifler dikkate alınarak hiyerarşik yapı düzenlenmiştir. Bu hiyerarşik yapı Lenski'nin toplumsal sınıf düzeni teorisinde kurgulamasına benzeyen gücün ve imtiyazın eşitsiz dağılımını açıkladığı "Kim neyi niçin alır?" sorusuna cevap aramaktadır (Tickamyer, 2004, s. 248-249).

Çalışmada gücün ve imtiyazın dağılımı için baskın olan üretim şekli değil, devletlerin sahip oldukları askeri kapasite göz önünde bulundurulmuştur. Devletlerin mevcudiyetlerini sürdürme ve hedeflerine varmaları için önce güvenliklerini sağlamaları gerekir. "Bölgesel Kolektif Güvenlik Arayışları: Orta Asya Örneği" adlı çalışmada askeri güvenlik ele alındığından, Bölgesel Kolektif Güvenlik Örgütlerinin sadece bu kapsamdaki faaliyetlerine odaklanılmıştır.

3.2.1 Kolektif Güvenlik ve Anlaşma Örgütü

Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ), eski SSCB cumhuriyetleri tarafından 15 Mayıs 1992 tarihinde Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Rusya ve Tacikistan'ın katılımı ile Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te da imzalanan anlaşma ile kurulmuştur. KGAÖ, hedeflerine ve ilkelerine bağlı devletlerin yeni üyeliklerine açık bir savunma hedefi olan askeri-politik bir organizasyondur. Örgüt, bağımsızlık, gönüllü katılım, üye devletlerin hak ve yükümlülüklerinin eşitliği, üye devletlerin iç yetkisi dâhilinde olan iç işlerine müdahale etmeme konusundaki titizlik temelinde çalışmaktadır.

Örgütün temel amaçları ve ilkeleri; barışın, uluslararası ve bölgesel güvenliğin güçlendirilmesi ve istikrarın sağlanması, bağımsız devletlerin ortak savunmasının yapılması, üye devletlerin toprak bütünlüğü ve egemenliğine saygı çerçevesinde belirlenmiştir. Bu ilkelerin pratiğe yansması, üye devletlerin geliştirdikleri siyasi araçlar ile sağlanmaktadır. Üye ülkeler, öncelikle danışma mekanizmalarını kullanarak dış politika konularını uluslararası ve bölgesel güvenlik sorunları konusunda koordine etmekte ve uyumlaştırmaktadır.

Üye devletler, uluslararası terörizm ile mücadele, radikalizm, uyuşturucu madde kaçakçılığı ile mücadele, sınır aşan tehditlerle mücadele, yasadışı göç ve üye devletlerin güvenliğine yönelik diğer tehditlere karşı mücadelede güçlerini birleştirmektedirler. KGAÖ örgütü, Orta Asya bölgesine yönelik tehditlerle ilgilidir. Üye devletler birbirilerine karşı güç kullanımından kaçınmışlardır. KGAÖ örgütü, bölgesel faaliyetler kısmında daha tafsilatlı açıklandığı üzere 6 üye devlet tarafından kurulmuştur. Sonraki dönemlerde üye sayısı artmıştır.

Ancak her 5 yılda yenilenen üyeliklerle Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan üyelikten ayrılmıştır. Türkmenistan kalıcı tarafsızlık ilkesi gereği bu güvenlik örgütü platformunda yer almamıştır (Jonson, 2004, s. 104). KGAÖ örgütüne yönelik tartışmalarda, KGAÖ'nün asıl amacının Rusya'nın Avrupa ve Orta Asya'daki stratejik çıkarlarına hizmet etmek, özellikle de KGAÖ üyelerinin üçüncü devletlerle askeri ittifaklar kurma gibi alternatif ulusal güvenlik çözümleri aramasını engellemek olduğu dile getirilmektedir.

Örneğin, KGAÖ örgütünü kuran Rusya'ya herhangi bir saldırı vaki olması durumunda, Rusya'nın Tacikistan ve Kırgızistan gibi devletlerden yardım almadan kendisini koruyacağı aşikârdır (Gomtsyan, 2010, s. 1). KGAÖ örgütüne üye olan devletlerin benzer politik sistemlere sahip olması, bu örgütün sadece bir güvenlik örgütü olmadığını ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle, KGAÖ, yalnızca aynı güvenlik hedeflerine sahip bir teşkilat değil, aynı zamanda aynı yönetim ilkelerine ve siyasi özelemlere dayanan siyasi liderliği birleştiren bir teşkilat olma özelliğine sahiptir (Gomtsyan, 2010, s. 14).

KGAÖ örgütü, bölgesel güvenlik örgütü ŞİÖ'den askeri bütünleşme konusunda çok daha ileri bir örgüttür. Rusya, KGAÖ ortaklarına silahlanma ve askeri teçhizat için tercihli fiyatlar sunmaktadır. Rus askeri eğitim kurumları, birçok Orta Asya subayını eğitim kurslarına davet etmektedir. Gerek ikili anlaşmalar ve gerekse de KGAÖ örgütü çatısı altında Rusya, ortaklarının topraklarında çeşitli askeri üsler, test ve eğitim sahaları kullanmakta ve onlarla askeri-endüstriyel işbirliği planlarını sürdürmektedir (Facon, 2013, s. 473).

3.2.1.1 Kolektif Güvenlik Anlaşma Örgütü Yapısı

KGAÖ örgütü, anlaşma metninde ifade edilen yapı ve temsilciliklerden oluşmaktadır. Anlaşma ihdas edilen birimler, örgütün işleyişini sağlamaktadır. Birimler sırasıyla;

- **Ortak Güvenlik Konseyi (CSC)**

Ortak Güvenlik Konseyi, KGAÖ örgütüne üye devletlerin başkanlarından oluşan örgütün en üst organıdır. Konsey, örgütün faaliyetinin temel hususlarını göz önünde bulundurarak, amaç ve hedeflerine ulaşması için kararlar almaktadır. Ayrıca, üye devletlerin bu hedeflere ulaşma konusunda koordinasyonunu ve ortak faaliyetler göstermesini sağlamaktadır.

- **Dışişleri Bakanı Konseyi (CFM)**

Dışişleri Bakanları Konseyi, üye ülkeler arasındaki dış politika alanındaki işbirliği koordinasyonu için anılan örgütün danışma ve idaresini sağlayan organıdır.

- **Savunma Bakanları Konseyi (CMD)**

Askeri politika, askeri yapı ve üye devletler arasında askeri-teknik işbirliği koordinasyonu sağlayan danışma ve yürütme organıdır.

- **Güvenlik Konseyi Sekretarya Komitesi (CSSC)**

Örgüte üye devletler arasında ulusal güvenlikleri ile ilgili konularda işbirliği noktasında koordinasyonunu sağlayan bir danışma ve yürütme organıdır.

- **Örgüt Genel Sekreteri**

Örgüt genel sekreteri, aynı zamanda örgütün en kıdemli baş idarecisidir. Örgüt genel sekreteri çalışmalarında, sekretaryaya rehberlik etmektedir. Genel sekreter, Örgüt Ortak Güvenlik Konseyi (CSC) tarafından, üye devletlerin vatandaşları arasından atanmaktadır. Genel sekreter çalışmalarında CSC konseyine karşı sorumludur.

- **Örgüt Sekretaryası**

Örgütün daimî bir organıdır. Örgütün çalışma alanları ile ilgili olarak düzenli, bilgilendirici, analitik ve tavsiye niteliğinde danışmanlık desteği sağlamaktadır. Örgütün, üye devletlerden oluşan ve tam zamanlı olarak çalışan personeli bulunmaktadır. KGAÖ ortak personeli, örgütün daimî organı sekretarya ile birlikte askeri bileşenin çalışmaları için öneri hazırlama ve kabul edilen çözümlerin uygulanması noktasında sorumludur.

3.2.1.2 Bölgesel Faaliyetleri

1992 yılında kurulan ve Ortak Güvenlik Anlaşması (CST) temelinde oluşturulan askeri-politik bir ittifak olan örgüte, 1993 yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Belarus dâhil olmuştur. Anlaşma 20 Nisan 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Her 5 yılda bir üyeliğin uzatılmasına karar verilmiştir. Gürcistan, Azerbaycan ve Özbekistan üyeliklerini yenilemeyi reddetmişlerdir.

Bu devletlerden bazıları, muhtemelen ABD ve NATO'yu güvenlik noktasında ortak olarak görmek istemiştir. Azerbaycan ve Gürcistan'ın üyeliğın yenilememesi kararı, Rusya'nın Güney Kafkasya'daki etnik ayrılıkçı hareketleri desteklemesine karşı bir protesto hareketi olmuştur. (Gomtsyan, 2010, s. 7). Rusya'nın emrindeki tek bir güvenlik örgütüne dönüşen bu yapıda, Orta Asya bölgesinde SSCB'ye ait ordunun kalan mallarının kontrolü, BDT'de mukim Rus askeri birimleri, Ortak bir savunma alanı ve eski SSCB topraklarında çatışma çözümü için bütünleşmiş bir mekanizma ön görülmüştür.

Aslında, Minsk Anlaşması ve Almatı bildirgesi ile 1991 yılı aralık ayından itibaren ortak bir güvenlik politikasının temeli zaten atılmıştı. Belarus'un Minsk kentinde Belarus, Rusya ve Ukrayna tarafından kurulan Bağımsız Devletler Topluluğuna (BDT) Orta Asya devletleri 21 Aralık 1991 tarihinde üye olmuşlardır. Almatı bildirgesi ile BDT'nin kuruluşu, imzacı devletlerin parlamentosunda onaylandıktan sonra yürürlüğe girmesi esas alındığından, imzacı devlet Azerbaycan parlamentosunda bu anlaşma metni onaylanmadığından, Azerbaycan birlik dışında kalmıştır (Purtaş, 2004, s. 67).

2005 yılında ise Türkmenistan devleti, BDT üyeliğinden ayrılmıştır. BDT'nin, Orta Asya bölgesinden ziyade eski Sovyetler Birliğı coğrafyasının büyük bir kısmını kapsamaması, BDT şemsiyesi altında ortak bir güvenlik anlayışını bölge devletleri arasında oluşturamamıştır.

Ayrıca, BDT üye ülkeler arasında siyasi ve askeri münasebetlerden çok ekonomi, çevre, kültür ve diğer alanlarda işbirliğı kurgulandığından, BDT güvenlik ihtiyaçlarına yanıt verememiştir. Ortak Güvenlik Anlaşması temelinde yürüyen işbirliğı, 2000 yılı ekim ayında, Bişkek toplantısında gelecek 5 yıl içinde ortak bir güvenlik gücünün kurulması şeklinde karar alınması ile sonuçlanmıştır. Bu minvalde BDT devletleri, Erivan'da 2001 yılı mayıs ayında, BDT üyelerinin terörist saldırılara karşı ortak bir yanıt vermesi amacıyla, Ortak Acil Müdahale Gücünü (CRDF) oluşturmuşlardır. 2001 yılı ağustos ayı tarihli karara göre, Orta Asya CRDF' si, Rus, Kazak, Kırgız ve Taciklerden müteşekkil ve yaklaşık olarak 4.000 kişiden oluşmuştur.

7 Ekim 2002 tarihinde, Kişinev’de atılan imzalarla KGAÖ örgütü, yasal statüsü ve KGAÖ tüzüğü kabul edilmiştir. Akabinde, KGAÖ örgütü tüzüğü 18 Eylül 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

KGAÖ örgütü kurucu anlaşmasına göre, üye ülkeler başka bir askeri güvenlik örgütüne üye olamayacakları gibi birbirlerine karşıda herhangi bir faaliyete katılamayacaklarını hüküm altına alınmıştır (Purtaş, 2004, s. 103). Örgütün Genel Sekreteri Nikolai Bordyuzha’ya göre, KGAÖ örgütü üç önemli alana odaklanmıştır. Bunlar sırasıyla, dış politika, tehditler ve olası ihtilaflara karşı mücadele ve askeri alanlardır. KGAÖ çatısı altında, 2004 yılı ağustos ayında Kazakistan’da ve Kırgızistan’da Rubezh-2004 (“Sınır” 2004) adı altında kapsamlı bir terörle mücadele tatbikatı gerçekleştirilmiştir. İlk defa bu tatbikatla KGAÖ’nün CRDF birliğinin test edilmesi imkânı ortaya çıkmıştır (Pop, 2009, s. 282).

Özbekistan Cumhuriyeti Andican’da meydana gelen olaylar sonrasında, 1999 yılında ayrıldığı KGAÖ örgütüne 16 Ağustos 2006 tarihinde geri dönmüştür. Rusya’nın, KGAÖ örgütüne katkısı diğer bölge devletlerinden daha fazla olduğu için örgüt, Rus görevliler tarafından yönetilmeye devam edilmektedir (Krambs, 2012, s. 72).

4 Şubat 2009 tarihinde yapılan ve Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan, Özbekistan’ın katıldığı bir zirve toplantısında, KGAÖ çatısı altında “ortak hızlı tepki gücü” oluşturmak için karar alınmıştır. Bu gücü Medvedev NATO’ya “karşı ağırlık” olarak kurulacağını ifade etmiştir. Ayrıca gücün yeterli büyüklükte, etkili, en modern silahlarla donatılmış NATO güçleriyle aynı düzeyde olacağını belirtmiştir. NATO ayarında bir ordu kurulmasına yeşil ışık açan, bu kararın ilk etkisi Rus-Gürcü savaşında ortaya çıkmıştır. KGAÖ üyesi devletler, Rusya’nın Gürcistan ile olan ihtilaflar nedeniyle 2008 yılı ağustos ayında başlayan savaşa gönüllü olarak asker göndermemiştir. Bu antlaşma bazı üye ülkelerin çekincelerine rağmen imzalanmıştır (Koch, 2009, s. 179).

KGAÖ örgütü, hiçbir zaman bölgesel anlamdaki tehditlere cevap verebilecek kapasiteye ulaşamamıştır. Sadece Kazakistan ve Rusya’nın askeri anlamdaki katılımı ve terörle mücadele noktasında yapılan küçük ölçekli tatbikatlarla kendisini ifade etmiştir.

Askeri teçhizat ve insan kaynağından yoksun olan KGAÖ örgütü çatısı altında, kapsamlı operasyonlar düzenleyebilecek kapasite ve kabiliyet hali hazırda bulunmamaktadır.

3.2.2 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı; Balkanlar'dan Doğu Avrupa'ya ve Orta Asya'ya kadar olan bölgelerde, sorunların çözümünde diyalogu esas alan, başta demokratik faaliyetler olmak üzere, ekonomi ve çevrenin korunması ile askeri-politik faaliyetleri icra eden uluslararası bir örgüttür. AGİT teşkilatı, bu faaliyetler dışında ihtilaf yaşanan bölgelerde gözlem misyonları oluşturmaktadır. Helsinki Nihai Senedi ile çekirdek yapısına kavuşan ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı şeklinde kurulan bu örgüt, 21 Kasım 2012 tarihinde Moğolistan'ın üye olmasıyla 57 üyeli bölgesel bir aktör haline gelmiştir. (OSCE Communication and Media Relations Section, 2012, s. 1).

AGİT, bölgede güvenliğe ilişkin ihtilaflarda, taraflara diplomatik müzakereleri önermekte ve çatışma önleme stratejileri uygulamaktadır. Ayrıca, çatışma sonrası ortaya çıkan güvenlik sorununun çözülmesi noktasında, görev aldığı bölgelerde bulunan saha ofisleri ile faaliyet gösteren bir teşkilat olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasen, AGİT teşkilatı, çatışma ve kriz ortamlarında diyalogu esas alarak, çözüm arayışlarını bu temel üzerine bina etmektedir.

AGİT merkez ofisi dışında, Güneydoğu Avrupa, Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya'nın bulunduğu 20 bölgede saha ofisleri ile hizmet vermektedir. AGİT tarafından oluşturulan ve diplomatik ayrıcalıklara sahip bu saha ofislerinin teşkilat, personel ve bütçe yapısı birbirlerinden farklılık göstermektedir. AGİT'in kurumsal olarak temsil edilmediği bölgelerde, AGİT adına görev yapan temsilci veya koordinatör adı verilen sınırlı sayıda personelin görev yaptığı küçük ofisler bulunmaktadır.

AGİT teşkilatı, temel olarak 3 ana başlık altında toplanan alanlarda faaliyet göstermektedir. Bu alanlar, askeri ve politik faaliyetler, ekonomi ve çevre üzerine yoğunlaşan faaliyetler ile insan haklarının yerleşmesini ve uluslararası standartlara uygun hale gelmesi için yapılan faaliyetlerden oluşmaktadır.

AGİT teşkilatında bütün kararlar, eşit oy ve oy birliği ile alınmaktadır. Kararların oy birliği ile alınmadığı tek istisna katma bütçeli projelerdir. AGİT teşkilatı, nevi şahsına münhasır bir teşkilat yapısına sahiptir. AGİT teşkilatının, uluslararası hukukta legal yapısı ile ilgili herhangi bir dokümana ve kaynağa rastlanılmamaktadır. Dolayısıyla, AGİT tarafından alınan kararların tamamı siyasi kararlardır ve hukuki bağlayıcılığı yoktur.

Ancak karar alma süreci ve yapısal farklılığına rağmen, AGİT diğer uluslararası örgütler gibi faaliyetlerini icra etmek için bir teşkilat yapısı ve örgütlenmeye sahiptir. Viyana'da genel merkezi ve saha ofisleri bulunan AGİT teşkilatı, düzenli mali kaynakları ve personeli ile uluslararası bir kuruluştur. AGİT'in Viyana dışında Kopenhag, Cenevre, Prag, Varşova ve Hollanda'da temsil seviyesinde ofisleri bulunmaktadır. AGİT'in, Avrupa güvenliğinin bir sütunu olarak kabul edildiği, AB Yüksek Dış Temsilcisi Mogherini'nin 6 Aralık 2016 tarihinde NATO Genel Merkezi Brüksel'de yaptığı konuşmada ifade edilmiştir (Interfax-Ukraine, 2016).

AGİT bir bölgesel güvenlik örgütü olarak tasarlanmasına rağmen, AB tarafından, Avrupa kıtasının güvenlik sistemi içerisinde yer alan bir yapı olarak görülmeye başlanmıştır.

3.2.2.1 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Yapısı

3.2.2.1.1 Güvenlik İşbirliği Forumu (Forum for Security Cooperation)

AGİT teşkilatının, faaliyet gösterdiği bölgelerde güvenliğin askeri boyutunu ele almak ve önerilerde bulunmak üzere haftada bir Viyana'da toplanan kuruldur. AGİT faaliyet bölgesinde güven ve emniyetin tesisinde önemli rol oynamaktadır.

3.2.2.1.2 Bakanlar Konseyi (Ministerial Council)

AGİT'e üye devletlerin dışişleri bakanlarından oluşan bakanlar konseyine verilen addır. Hükümet ve devlet başkanları zirve toplantılarının olmadığı dönemlerde, AGİT'in faaliyetlerini gözden geçirmek ve gerekli kararları almak üzere toplanan bakanlar konseyidir.

3.2.2.1.3 Dönem Başkanı

AGİT teşkilatının, faaliyet gösterdiği saha ofisleri ve genel merkez arasında koordinasyonu sağlayan, teşkilatı diğer kuruluşlar ve devletler nezdinde temsil eden ilgili üye devletin dışişleri bakanlığını ifade etmek için dönem başkanlığı tabiri kullanılmaktadır. Dönem başkanı 1 yıllık süre için üye devletler arasından seçilmektedir.

Çatışma alanlarında AGİT teşkilatının faaliyetleri dönem başkanı üye devletin Dışişleri Bakanı ve AGİT Genel Sekreteri tarafından koordineli olarak yerine getirilmektedir. Bir yıl önceki, mevcut dönem başkanı ve bir yıl sonra göreve gelecek Dönem Başkanın katılmasıyla oluşan Troyka ve Genel Sekreter, dönem başkanın görevlerini yerine getirmesinde yardımcı olmaktadır.

3.2.2.1.4 Genel Sekreter

AGİT teşkilatı dönem başkanı temsilcisi olarak görev yapan Genel Sekreter, aynı zamanda AGİT çalışanlarının tamamının yöneticisi durumundadır. AGİT teşkilatını sevk ve idare noktasında sorumlu olan, AGİT'in belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesi için faaliyetleri merkezden koordine eden yöneten kişisidir.

3.2.2.2 Faaliyet Alanları

3.2.2.2.1 Kaçakçılığın Önlenmesine Yönelik Faaliyetler

İnsan kaçakçılığı ile silah ve uyuşturucu kaçakçılığının önlenmesi, AGİT'in öncelik verdiği konular arasındadır. Binlerce kadın ve çocuk, AGİT'e üye ülkelerden bir diğerine illegal yollardan götürülmeye, ticareti yapılmaya çalışılmaktadır. AGİT sınırların dokunulmazlığı ilkesinden hareketle, özellikle sınır aşan suçlarla mücadele kapsamında, kaçakçılığın önlenmesine yönelik teknik destek ve uluslararası işbirliği ve eğitim desteği vermektedir.

İnsan ticareti ve insan kaçakçılığı konularında kaynak ülke, transit ülke ve hedef ülkelere yönelik eğitim programları icra edilmektedir. AGİT tarafından, özellikle sorunun kaynağına inilerek, sorunun çözümü yönünde pratikte hayat bulan çalışmalar ortaya konmaktadır.

Bunun yanı sıra, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ve diğer yerel kuruluşlarla, (devletin sosyal hizmetler konusunda görevli birimlerince oluşturulan kadın sığınma evi, polis vb.) işbirliği yapılmaktadır.

AGİT, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı ile mücadelede, kontrollü teslimat (*controlled delivery*) yöntemi ile malın gideceği son noktaya takibi için, ilgili kuruluşlar arasında işbirliğini geliştirici aktiviteleri de eğitim yolu ile organize etmektedir⁵⁰. Ayrıca, AGİT teşkilatı üye ülkelerin kaçakçılıkla mücadelesinde, hukuki reformların yapılması, kanun uygulayıcıların eğitimi ve seyahat belgelerinin güvenliğinin artırılması noktasında da önleyici eğitim faaliyetleri düzenlemektedir.

3.2.2.2 Silahların Kontrolü

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve bağımsız devletlerin ortaya çıkması neticesinde, AGİT teşkilatının görev aldığı bölgelerde büyük miktarlarda kontrol edilemeyen ve illegal bir şekilde kolaylıkla temin edilebilen silahlar açığa çıkmıştır. AGİT teşkilatı silahların kontrolü çerçevesinde, AKKA anlaşması ile varılan silah indirimleri ve SSCB'nin dağılması sonrasında geride kalan silahların imhası yönünde de çalışmalar yapmaktadır.

Ayrıca, nükleer silah kaçakçılığının ve kitle imha silahlarının (WMD) önlenmesi ile ilgili olarak da bölge aktörleriyle çalışmalar yapılmaktadır. AGİT'in silahların kontrolü kapsamındaki çalışmalarına, işlevini yitiren silahların toplanarak imha edilmesi, mevcut silahların kayıt altına alınarak erişimine sadece yetkili olanların sağlanması örnekleri verilebilir. Viyana merkezde yerleşik, Sınır Aşan Tehditlerle Mücadele Dairesi (*Transnational Threat Department*) tarafından, silahların kontrolü faaliyetleri koordine edilmektedir.

⁵⁰ Kontrollü Teslimat, paketlenen uyuşturucu ve silahın kaynak ülkeden hareketle gideceği son noktaya kadar takip edilerek, suça iştirak edenlerin tamamının yakalanmasına yönelik yapılan bir polis veya Jandarma operasyonudur.

3.2.2.2.3 Sınır Yönetimi

Sınır Güvenliği ve Yönetimi konusu bir ülkeye giriş veya çıkış yapma noktasından ziyade, serbest ticareti sağlaması ve dünya ülkelerini birbirine bağlamasından dolayı hayati derecede öneme sahiptir. AGİT teşkilatı, özgür, demokratik ve daha çok bütünleşmiş bir yapı hedeflediğinden, sınır güvenliği konusuna ayrı bir önem vermektedir.

AGİT teşkilatı, Ljubljana’da 2005 yılında yapılan bakanlar konseyi toplantısında, Sınır Güvenliği ve Yönetimi Konsepti (*OSCE Border Security and Management Concept*) kapsamında sınır güvenliği ve yönetimi konusunda bir strateji belirlemiştir. AGİT tarafından, anılan konsept hazırlanırken, AB’nin komşuları ile ilişkilerinde bir ölçü olarak kullanılan Avrupa Komşuluk Politikası Eylem Planı (*European Neighborhood Policy Action Plan*) ve 21. yüzyılda güvenliğe tehdit oluşturan unsurlar dikkate alınmıştır⁵¹. Sınır Güvenliği ve Yönetimi Konsepti çerçevesinde;

- Terör tehdidinin azaltılması,
- Terör ve diğer suç şebekeleri ile irtibatlı suç örgütlerinin sınırlardan geçişinin minimum hale getirilmesi,
- Organize suçlar, düzensiz göç, rüşvet, insan ticareti ve kaçakçılığı ile silah ve uyuşturucu ticaretini engellenmesi hedeflenmiştir.

3.2.2.2.4 Terörle Mücadele

11 Eylül saldırılarının ardından, AGİT terörle mücadele alanında yapılacak koordinasyonla ilgili kısa bir süre içerisinde eylem planı hazırlamıştır (Kaya İ. , 2005, s. 68).

⁵¹ Maastricht’te 1–2 Aralık 2003 tarihinde yapılan, AGİT 11. Bakanlar Konseyi toplantısı sonrası 21.yüzyılda güvenlik ve istikrar için tehdit olarak algılanan unsurlara karşı mücadelede belirlenen strateji ile ilgili olarak http://www.osce.org/documents/mcs/2003/12/4175_en.pdf adresine bakınız.

AGİT Bakanlar Konseyi tarafından, Bükreş Terörle Mücadele Eylem Planı çerçevesinde sekretarya bünyesinde Terörle Mücadele Birimi (*Action Against Terrorism Unit*) kurulmuştur⁵². Bu birime ek olarak, AGİT saha operasyonlarında terörle mücadele alanında eğitimler, seminerler ve çalıştaylar düzenlenmektedir.

3.2.2.2.5 Çatışma Önleme

1999 yılı kasım ayında, Türkiye’de düzenlenen İstanbul Zirvesinde, AGİT, bölgede ihtilaflar ve çatışmalar çıktıktan sonra değil, öncesinde çözüme konusunda prensip kararı almıştır (Dedeoğlu, 2008, s. 256). AGİT hem çatışmalar başlamadan krizin derinleşmesini hem de kriz başladıktan sonra krizin önlenmesinde etkili diplomasi sergilemektedir. Kurumsal yapısı, saha operasyonları ve geniş bilgi ağı sayesinde AGİT, üye ülkelerde yükselen tansiyonu gözlemlene ve çatışma haline dönüşmemesi için gerekli tedbirleri devreye sokmaktadır. AGİT çatışma önleme faaliyetlerini icra ederken, bölgede etkin bulunan diğer aktörlerle de ilişki içerisine girmektedir.

3.2.2.2.6 Askeri Reform Çalışmaları

AGİT teşkilatı, askeri reformlara ilişkin faaliyetlerini, Çatışma Önleme Merkezi ve Saha operasyonları marifeti ile gerçekleştirmektedir. AGİT askeri reformlar kapsamında, silahlı kuvvetlerde personel indirimi, askeri ve hukuk alanında reform çalışmaları ve askeri personel hakları alanındaki çalışmalar örnek olarak verilebilir.

3.2.2.2.7 Azınlık Hakları

AGİT bölgesinde, geçmişte etnik kimliğe dayalı ihtilaflar dolayısıyla çatışmalar yaşanmıştır. AGİT, silahlı çatışmalara dönüşme eğilimi taşıyan, milli azınlık sorunlarının erken bir aşamada önlenmesi ve barışçı yoldan çözümlenmesine katkıda bulunmaktadır.

⁵² 4 Aralık 2001 tarihinde Bükreş’te imzalanan ve terörizm ile mücadeleyi esas alan plan için http://www.osce.org/documents/cio/2001/12/670_en.pdf web adresine bakınız.

3.2.2.3 Bölgesel Faaliyetleri

AGİT, Orta Asya bölgesindeki faaliyetleri bölge devletlerinde kurulu bulunan AGİT saha ofisleri marifeti ile gerçekleştirmektedir. Orta Asya devletlerinde bulunan AGİT saha ofislerinde, İnsan Hakları Dairesi (*Human Dimension*), Ekonomi ve Çevre Dairesi (*Economical and Environmental Dimension*) ile Siyasi-Askeri Dairesi (*Politico-Military Dimension*) bulunmaktadır. Bu dairelerin çalışma alanları ve personel durumu ile ilgili düzenlemeler üye devlet ve AGİT genel merkezince kararlaştırılmaktadır. Her dairenin, çalışma alanı ve personel sayısı birbirinden farklılık göstermektedir.

Çalışma konusu güvenlik işbirliği olarak belirlendiğinden, AGİT teşkilatının sadece Askeri-Siyasi Dairesinin faaliyetleri incelenmiştir. Bu daire Tacikistan'da 2015 yılı itibari ile 8 üye ülke devlet vatandaşı ve 47 yerel personel ile hizmet verirken Türkmenistan'da 1 üye ülke vatandaşı ve 2 yerel personel ile hizmet vermiştir. AGİT, bölgede genel olarak güvenlik güçlerinin kurumsal yapısının geliştirilmesine katkıda bulunmakta ve bu katkıyı, eğitim (*training activities*), çalışma ziyareti (*study visits*), seminerler ve küçük ölçekte teçhizat yardımı yolu ile yapmaktadır⁵³. AGİT, 2002 yılında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te, Orta Asya bölgesine münhasır yüksek lisans eğitimi veren, bölgesel eğitim merkezi AGİT Akademisini (*OSCE Academy*) faaliyete geçirmiştir.

AGİT Akademisi, 2004 yılında siyasal bilgiler alanında, 2011 yılında ise iktisadi ilimler alanında yüksek lisans programları açarak hem Orta Asya bölgesinden hem de 2008 yılından itibaren Afganistan'dan öğrenci kabul etmeye başlamıştır⁵⁴.

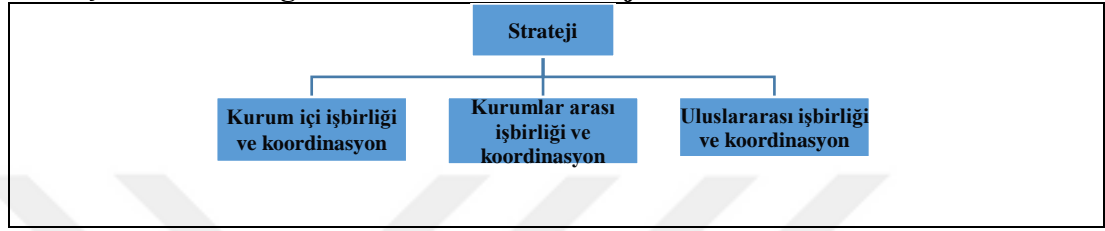
AGİT özellikle sınır yönetimi ve mayınların bölgeden temizlenmesi konusunda önemli faaliyetlerde bulunmaktadır.

⁵³ Yöneticiliğini 2011-2014 yılları arasında yaptığım, PPL (Patrol Programming and Leadership Project) adlı proje kapsamında, 2012 yılında Tacikistan sınır birimlerine (3) Lada Niva Araç, Matis ve Clara marka gece görüş kapasitesine sahip gözlem cihazları, telsizler ve bilgisayarlar, AGİT Tacikistan ofisi tarafından hibe edilmiştir.

⁵⁴ Tafsilatlı bilgi için <http://www.osce-academy.net/en/> adresine bakınız.

Sınır güvenliği kapsamında, bölge devletleri arasında yer alan sınır noktalarında işbirliği protokol ve antlaşmalara göre yapılmaktadır. Ancak bu iş birliğinin seviyesi ve bilgi paylaşımı devletler arasındaki dostluğa göre değişmektedir. AGİT Entegre Sınır Yönetimi (ESY) çerçevesinde, Orta Asya devletleri arasındaki iş birliğinin geliştirilmesine yönelik kapasite artırıcı projeler uygulamaktadır⁵⁵. AGİT'in Orta Asya bölgesinde uyguladığı ESY stratejisi üç temel sütun üzerinde inşa edilmiştir⁵⁶.

Şekil 3. 1 Entegre Sınır Yönetimi Stratejisi

Bu temel sütunlardan birincisi, sınır güvenliğinde yer alan kurumların kurum içi ilişkilerinin geliştirilmesi, ikincisi sınır güvenliğinde yer alan kurumlar arasında işbirliği ve koordinasyonun sağlanması ve sonucunu da ilgili kurumlar arasında uluslararası işbirliği ve koordinasyonun tesis edilmesidir.

AGİT, 2009 yılında Sınır Yönetim Kolejini (*Border Management College*) Tacikistan, Duşanbe'de açmıştır⁵⁷. Sınır Yönetim Kolejinde, AGİT'e üye ülkelerden sınır güvenliği konusunda çalışan personel eğitime tabi tutulmaktadır.

⁵⁵ ESY; ulusal ve uluslararası düzeyde açık, ancak kontrol edilen güvenli sınırlar için etkin ve verimli entegre sınır yönetim sistemlerini kurmak için sınır güvenliğine katılan tüm ilgili makamlar ve kurumlar arasında koordinasyon ve iş birliğini sağlamaktır.

⁵⁶ Orta Asya devletlerinde, sınır güvenliği milli güvenlik komitesinin uhdesinde bulunmaktadır. Sınır Güvenlik Teşkilatının başkanı aynı zamanda milli güvenlik komitesinin başkan yardımcılarında birisidir. Avrupa ve diğer gelişmiş ülkelerde ESY sivil bir yapı şeklinde iken, Orta Asya devletlerinde paramiliter yapıdadır. Günümüz itibarıyla, bu yapının tek istisnası, Kırgızistan Sınır Güvenlik Teşkilatıdır. ESY oluşturan yapılardan, kurum içi koordinasyon ve iş birliği; sınır güvenlik teşkilatı veya gümrük teşkilatı içindeki birimlerin birbiri ile olan yatay ve dikey iletişimleri demektir. Kurumlar arası iş birliği ve koordinasyona örnek olarak sınır güvenlik teşkilatı ve gümrük teşkilatı arasındaki ilişki verilebilir. Uluslararası koordinasyon ve iş birliği ise sınır güvenliğinde görevli olan kurumlar arasındaki iş birliğidir.

⁵⁷ Sınır Yönetim Koleji 2007 yılında planlanmış, ancak personel alımında yaşanan problemler nedeni ile 2009 yılında faaliyetlerine başlayabilmiştir. E-Learning eğitim sistemini, 2014 yılından itibaren uygulamaya koymuştur. Hali hazırda 3 yıllık yeni bir eğitim stratejisi planlanmıştır. Kolejin uluslararası eğitim camiasında akredite edilmemesi ve statüsünün netleşmemesi sorun olarak ortada bulunmaktadır.

Sınır Yönetim Kolejinde, hizmet içi eğitim (*in-service training*) çerçevesinde orta seviye yönetici adayları ve sahada çalışan personel eğitime davet edilmektedir.

Orta Asya bölgesinde eğitim faaliyetleri dışında, SSCB'nin dağılması sonrasında ortaya çıkan sınır anlaşmazlıklarının çözümü ve sınırın belirlenmesine yönelik çok taraflı seminerler de düzenlenmektedir. Nitekim bu çerçevede 3-4 Temmuz 2013 tarihinde, Litvanya'nın dönem başkanlığında Kırgızistan Issyk-kul bölgesinde bir seminer organize edilmiştir.

Seminerde, Litvanya-Belarus, Kanada-Amerika, Kırgızistan-Kazakistan-Tacikistan-Özbekistan sınırlarının karşılıklı uzlaşma ile çözüldüğüne dair pratik sunumlar yapılmıştır. Seminer sonrasında, Tacikistan ve Kırgızistan ülkeleri arasında devam eden görüşmelerin bir parçası olarak, Tacikistan'ın Sugdh bölgesinde 7-8 Temmuz 2013 tarihleri arasında, sınır anlaşmazlığının çözümüne yönelik Başbakan Yardımcısı seviyesinde toplantılar organize edilmiştir.

Bu toplantı sonrasında, 2014 temmuz ayında sınır anlaşmazlıklarına dayalı çatışmaların önlenmesine yönelik Tacikistan'da düzenlenen eğitim sonrası, Kırgız ve Tacik katılımcılar Estonya sınırında bir çalışma ziyareti gerçekleştirmişlerdir. AGİT, çatışma önleme faaliyetleri çerçevesinde, Balkanlar, Doğu Avrupa ve Kafkasya'da kazanmış olduğu tecrübeleri Orta Asya bölgesinde tatbik etme imkânı bulmuştur. Özellikle Dağlık-Karabağ meselesi ve Gürcistan-Rusya Federasyonu arasındaki savaş döneminde AGİT önemli tecrübeler kazanmıştır⁵⁸.

⁵⁸ AGİT koordinesinde, Gürcistan ve Rusya Federasyonu arasında 2008 yılında Moskova'da sürdürülen görüşmelerde, müzakere masasından ilk kalkan taraf Gürcistan olmuştur.

Dağlık Karabağ meselesi, SSCB döneminden kalan sorunlardan birini oluşturmaktadır⁵⁹. Sorunun temelinde, özerk bir yapıya sahip Dağlık Karabağ'ın SSCB döneminde Tiflis'te sınırların belirlenmesine yönelik 4 Temmuz 1921 tarihinde yapılan toplantıda, Dağlık Karabağ'ın önce Ermenistan'a, 1 gün sonra yani 5 Temmuz 1921 tarihinde yapılan toplantıda ise Azerbaycan'a bağlanması yatmaktadır. AGİT Minsk süreci adı verilen ve diplomasi ile çözümü öngören bir süreci, Azerbaycan, Dağlık Karabağ ve Ermenistan arasında sürdürmektedir. AGİT, Orta Asya bölgesinde özellikle Kırgızistan Osh bölgesinde meydana gelen olaylar sonrasında, Osh ve Jalalabad bölgesinde toplum destekli projeler hazırlamıştır.

Bu projelerde Özbek ve Kırgızlar arasında muhtemel çatışmaların önlenmesi adına güvenlik birimlerinin de katıldığı toplantılar ve seminerler düzenlenmiştir. Bu toplantıların benzeri, Tacikistan Sugdh bölgesi için 2011 yılında AGİT Kırgızistan Ofisi tarafından tavsiye edilmiştir. 19 Ağustos 2011 tarihinde Sugdh idari bölgesine bağlı Khujand şehrinde AGİT adına, AGİT irtibat görevlisi Khurshed Valiev, AGİT Khujand Saha görevlisi Kelsey Harris-Smith'den oluşan başkanlığımdaki heyet ile Sugdh Vali Yardımcısı Jumaboy Sanginov başkanlığında, Tuğgeneral Bobojonov, Sugdh Bölgesi Sınır Birlikleri Komutan Vekili Binbaşı N. Rajabov'dan oluşan Tacik heyeti ile toplantı yapılmıştır.

⁵⁹ SSCB döneminde, Azerbaycan'a bağlı Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti Ermenistan ile sınırı olmamasına rağmen 20 Şubat 1988 tarihinde Ermenistan ile birleşme kararı almıştır (Ahundlu, 1999, s. 329). Ancak Ermenistan ile birleşme kararı Sovyetler Birliği Yüksek Meclisince, Sovyet Anayasasınının 78. Maddesine aykırı olduğundan kabul görmemiştir. Daha sonrasında Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti Dağlık Karabağ'ı ilhak ettiğini deklare etmiş, ancak bu talepte Sovyetler Birliği Yüksek Meclisince tanınmamıştır. Hem Dağlık Karabağ hem de Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti tarafından yapılan birleşme taleplerinin, Dağlık Karabağ bölgesinde iki halk arasında çatışmalara neden olmasını önlemek amacıyla, bölgeye Kızıl ordu gönderilmiştir. Kızıl ordu çatışmayı önleyemediği gibi Ermenilerin Azerilere karşı hücumlarında gereken müdahalelerde bulunmamıştır. SSCB döneminde, Azerbaycan'a bağlanan Dağlık Karabağ, daha sonra cebri yollarla Ermenistan'a katılmak istemiştir (Hasanlı, 2018, s. 55). Ermenistan, Dağlık Karabağ'ın büyük bir kısmını işgal etmiştir. Dağlık Karabağ'ın enerji koridoru üzerinde bulunması ve birçok aktörün süreçte yer alması barış çabalarını inkıtaaya uğratmıştır. Yaklaşık 22 yıl çatışmazlık süreci yaşayan bölge, 2016 yılı nisan ayında tekrar çatışmalara sahne olmuştur. Uzun süren çatışmazlık sürecinin kesilmesi, Azerbaycan'dan doğal gazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını sağlayacak Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesine bir yanıt olarak değerlendirilmektedir. AGİT'in, bu meselenin çözümünde sağladığı en büyük başarı, taraflar arasında çatışmanın önlenmesidir.

Toplantının ana konusunu, sınır bölgesiyle ilgili yasaların uygulanma seviyesini artırma, Tacik ve Kırgızistan arasında sınır güvenliğinin artırılmasına yönelik ortak eğitim için sınır ötesi işbirliği projesini oluşturma ve uygulama için önerileri tartışmak oluşturmuştur. Tacikistan'da bu proje hazırlık çalışmaları, Kırgızistan'ın müspet yaklaşımına rağmen, Tacikistan Dışişleri Bakanlığı tarafından desteklenmemiştir. AGİT, Orta Asya bölgesinde, uyuşturucu ile mücadele, polis reformu, terörizm ve radikalizm ile mücadele ve bölge ülkelerinde CBM önlemleri ile ilgili faaliyetleri de icra etmektedir.

Orta Asya'da terör faaliyetlerinden yakalanan ve hüküm giyenlerin cezaevinde ıslahı, ailelerin teröre ve radikalizme karşı bilinçlendirilmesi, bu kapsamda eğitimcilerin eğitimcisi kursu için Avrupa destekli projeler yürütülmektedir. AGİT uhdesinde yürütülen projelerden VERLT (Şiddet İçeren Aşırılık ve Radikalleşmeye Karşı Mücadele) projesi bunlardan birisidir⁶⁰.AGİT'in AB güvenlik sütunu olarak kabul edilmesi bölgede daha önemli roller alacağına işarettir.

3.2.3 Şangay İşbirliği Örgütü

ŞİÖ örgütünün kuruluş temelleri, resmi kuruluş tarihi olan 15 Haziran 2001 tarihinden çok önceye dayanmaktadır. Özellikle, SSCB'nin yıkılışına doğru, SSCB-Çin sınırları ile ilgili karşılıklı güvenin tesis edilmesi ve sınır güvenliğinin sağlanması için, Çin ile 1989 yılında başlayan görüşmelere Rusya, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan katılmışlardır.

Devam eden görüşmeler çerçevesinde; 26 Nisan 1996 tarihinde Şangay'da yapılan toplantıya Şangay Beşlisi olarak da adlandırılan Çin, Rusya, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın liderleri katılmışlardır. Bu toplantı ile sınır bölgelerinde bulunan askeri yapılarda karşılıklı güven anlayışının geliştirilmesi için, taraflar arasında bir mutabakat metni imzalanmıştır. Bu mutabakat zaptı ile karşılıklı olarak sınır bölgelerinde askeri güçleri azaltmak ve Çin'in 4 devletle sınırlarını tanımlamak hedeflenmiştir (Douhan, 2013, s. 5).

60 Detaylı bilgi için <https://www.osce.org/secretariat/107807> adresine bakınız.

Şangay beşlisi, 24 Nisan 1997 tarihinde, bu kez Moskova'da bir araya gelerek, taraf devletlerin sınır bölgelerinde bulunan silahlı kuvvetlerin karşılıklı olarak azaltılmasını içeren bir mutabakat zaptını daha imzalamışlardır.

SSCB'nin çöküşü, Orta Asya devletlerinin bağımsızlığını ilan etmesi ve Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile sınır güvenliği ile ilgili yapılan müzakerelerin, taraf devletlerce kurumsal bir yapıya dönüştürülmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu meyanda, ŞİÖ örgütünün kurulmasına dair bildirge, 15 Haziran 2001 tarihinde Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Çin, Tacikistan ve Özbekistan devlet başkanları tarafından imzalanmıştır.

ŞİÖ'nün günümüzdeki üyeleri, Hindistan, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Çin, Kırgızistan, Pakistan, Tacikistan ve Özbekistan'dan oluşmaktadır. Ayrıca, ŞİÖ'de Pakistan, Afganistan, Beyaz Rusya, İran ve Moğolistan gözlemci, Ermenistan, Azerbaycan, Kamboçya, Nepal, Türkiye ve Sri Lanka ise diyalog ortağı statüsünde bulunmaktadır (The Shanghai Cooperation Organisation, 2019).

15 Haziran 2001 tarihinde imzalanan ŞİÖ örgütü kuruluş senedi 26 maddeden oluşmaktadır. ŞİÖ kuruluş senedi girizgâh bölümünde, 1996, 1997 yılları arasında Şangay beşlisi ile yapılan mutabakat zabitlerine ve 1998-2001 yılları arasında devlet başkanları zirvesinde Şangay beşlisi ve Özbekistan ile yapılan görüşmelere de atıfta bulunmaktadır. Bahse konu kuruluş senedinin 1. Maddesinde özetle, taraflar arasında karşılıklı güveni, dostluğu ve iyi komşuluk ilişkilerini güçlendirme, bölgede barışı, istikrarı, şeffaflığı ve akılcı siyaset ile sorunları çözmek ve ekonomik ilişkileri geliştirme isteği ifade edilmiştir.

Taraflar arasında ilişkileri güçlendirme ve geliştirme konuları, maddenin alt başlığı olarak sıralanmıştır. Alt başlıklarda vurgulanan noktalar terörizm, ayrılıkçı faaliyetler ve aşırıcılık/radikalizm, uyuşturucu ile mücadele, silah kaçakçılığı ve düzensiz göç konularının yanında ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi olmuştur. Kuruluş senedinin 2. Maddesinde ise tarafların egemenliğe, toprak bütünlüğü ve sınırlara saygının yanında birbirlerinin iç işlerine müdahale etmeyecekleri, saldırgan politikalar izlemeyecekleri taahhüt altına alınmıştır.

Diğer maddelerinde ŞİÖ'nün sekretaryası, terörle mücadele merkezi, bütçesi, karar alma süreçleri ile organların yapısından bahsedilmiştir. ŞİÖ'nün resmi dili olarak Rusça ve Çince belirlenmiş olup, taraflar arasında ihtilaf çıkması durumunda çözüm yolları olarak müzakerelerin kullanılacağı teyit edilmiştir.

Günümüzde örgütün daimî olarak sekretaryası Pekin'de ve ŞİÖ Bölgesel Terörle Mücadele İcra Komitesi ise Taşkent'te bulunmakta ve hizmet vermektedir. ŞİÖ'nün amaçları ve hedefleri bütün ülkeler için çıkar sağlamaya yönelik olsa da ŞİÖ'nün kuruluşu, Orta Asya'daki Çin'in politik ve ekonomik çıkarları ile örtüşmektedir. Çin bu bölgesel örgüt üzerinden, Orta Asya devletleri üzerindeki etkisini her geçen gün arttırmaktadır.

Orta Asya devletleri üzerinde etkisi azalmaya başlayan ABD ve Rusya'nın yerine Orta Asya devletlerinin teveccühünü Çin'in alması ihtimal dâhilindedir (Khranchikhin, 2012, s. 3). Çin-Orta Asya ilişkileri, Orta Asya'da nüfuz için Çin ile Rusya arasındaki gerilimi hafifleterek, Çin'in Orta Asya sınırlarını da aşan önemli bir role sahip olmasını sağlamıştır (Huasheng, 2013, s. 437).

Rusya, Çin'in artan gücünü dengeleme adına, ŞİÖ örgütü çatısı altında yakın ilişkiler kurma yolu ile Çin'i kontrol altında tutmanın en iyi yol olduğuna inanmaktadır (Facon, 2013, s. 471). ŞİÖ örgütünde gözlemci statüsünde olan İran'ın tam üyeliği, 2010 yılında BM yaptırımlarına uğrayan ülke olması nedeniyle resmen reddedilmiştir. Bu, Çin ve Rusya'nın, İran'ın hassas durumu nedeni ile Batıyla ilişkilerinde daha fazla sorun istemediği görüntüsü vermektedir (Facon, 2013, s. 480).

Bölgede, bölgesel güç Türkiye'nin durumu da üyelik anlamında, İran'dan farklı değildir. Orta Asya bölgesinde etkin olan ŞİÖ örgütüne Türkiye, 2012 yılında diyalog ortağı olarak katılmıştır. Ancak, Türkiye'nin ŞİÖ örgütüne olası bir üyeliği gündemde bulunmamaktadır (Huasheng, 2013, s. 452).

ŞİÖ örgütü, Çin-Rusya işbirliği için benzersiz bir platformdur. Özellikle her iki devlet, Orta Asya devletleri ile olan sınırlarını güven altına almakta ve dini motifli terör örgütlerinden kaynaklı tehditlere karşı koruma sağlamaktadır (Cameron & Domanski, 2005, s. 8).

3.2.3.1 Şangay İşbirliği Örgütü Yapısı

ŞİÖ örgütünün en yüksek karar alma organı, ŞİÖ Devlet Başkanları Konseyidir (CHS). Devlet Başkanları Konseyi, örgütün, çok yönlü işbirliği ve faaliyetlerinin geliştirilmesi için stratejiyi, beklentileri ve örgütün önceliklerini inceleyerek, bu alanlarda örgütün geliştirilmesini sağlamaktadır. CHS yılda bir kere toplanmaktadır.

Zirvede toplantıya ev sahipliği yapan, aynı zamanda örgütün başkanlığını yapmaktadır. Devlet Başkanları Konseyinden sonra ikinci en önemli kuruluş ŞİÖ Hükümet Başkanları Konseyidir (CHG). Bu konsey, örgütün amaçları çerçevesinde çok taraflı işbirliği ve öncelikli alanlarda stratejiyi tartışmak üzere yılda bir kez toplanmaktadır. Bunun yanı sıra, kuruluşun yıllık bütçesini kabul etmek ve ekonomik açıdan temel ve önemli işbirliği konularını çözüme kavuşturmak da bu konseyin görevleri arasındadır.

Bu iki yüksek konsey dışında, Güvenlik Konseyi Sekreterleri, Dışişleri Bakanları, Savunma Bakanları, Acil Durum, Ekonomi, Ulaştırma, Kültür, Eğitim, Sağlık, Kanun Yürütme Ajansları, Yüksek Mahkemeler, Savcılar ve diğer alanlarda toplantılar için mekanizmalar da bulunmaktadır. ŞİÖ örgütü yapısı altında, ayrıca, ulusal koordinatörler konseyi mevcuttur.

Bu koordinatörler konseyi, ŞİÖ'nün günlük faaliyetlerini koordine etmekte ve yönetmektedir. Ayrıca, yukarıda belirtilen diğer konseylerin oturumları için gerekli hazırlıkları yapmaktadır. Bahse konu konseyler dışında iş konseyi ve ŞİÖ Bankalar Birliği gibi mekanizmalar bulunmakta ve ekonomik alanda faaliyet göstermektedirler.

3.2.3.2 Bölgesel Faaliyetleri

ŞİÖ bölgesel güvenlik örgütü anlamdaki ilk icraatını, Özbekistan'da geçici üs hakkı verilen ABD'nin bu üsten çıkarılması ile göstermiştir (Wishnick, 2009, s. 20). ŞİÖ örgütü için diğer bir sınama alanı Gürcistan olmuştur. ŞİÖ örgütüne üye olan Orta Asya Devletleri, Gürcistan konusunda Çin ile hareket etmiştir.

Rusya'nın Çin'le ekonomik ve güvenlik ilişkilerini güçlendirmeye yönelik çabalarına rağmen, Çin Rusya'nın özellikle Gürcistan'daki Batı baskısına karşı, uluslararası desteğe ihtiyacı olduğu dönemde Moskova'yı yalnız bırakmıştır. Ancak, Rusya'yı bu sorundan dolayı bölgede yalnız bırakan sadece Çin değil, aynı zamanda ŞİÖ üyesi Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da olmuştur (Wu Y.-S. , 2010, s. 87).

ŞİÖ, üye tüm devletlerin topraklarında, yıllık ve sezonluk ortak terörle mücadele tatbikatları, büyük ölçekte “Barış Misiyonu” adı altında Rusya-Çin savaş tatbikatları ve üye devlet başkanlarının katılımı ile yıllık zirvelerin yanı sıra diğer komisyon toplantıları marifeti ile çalışmalarını Orta Asya bölgesinde sürdürmektedir (Rozmarin, 2011, s. 308).

2002 yılında ŞİÖ, Bölgesel Terörle Mücadele Merkezini (RATS) Kırgızistan Bışkek'te ihdas etmiştir. 2002 yılında bu merkez kurulmasına rağmen, ancak 2004 yılında işlerlik kazanmıştır. Daha sonra bu merkez aynı yıl, Özbekistan Taşkent'e taşınmıştır. RATS merkezi anti-terörizm ile ilgili rutin olan faaliyetleri halen yürütmektedir (Huasheng, 2013, s. 440).

ŞİÖ özellikle üye ülkeler arasında istihbarat paylaşımı, terörle mücadele ve askeri işbirliğini artırmaya yönelik faaliyetleri icra etmektedir. Bu çerçevede terörle mücadele, barışı koruma ve büyük çapta geleneksel savaş oyunlarına odaklanan 10'dan fazla ortak askeri tatbikat yapılmıştır.

ŞİÖ örgütü tarafından üyeleri ile gerçekleştirilen ilk iki taraflı terörle mücadele tatbikatı, Çin ve Kırgızistan sınırında 2002 yılının ekim ayında yapılmıştır. Çin bu tatbikat ile komşularından biriyle sınır ötesinde ilk defa ortak askeri çalışma yapmıştır. 2003 yılının ağustos ayında “Koalisyon 2003” adlı ilk çok taraflı terörle mücadele tatbikatı, ŞİÖ üyesi Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan'ın katılımı ile gerçekleştirilmiştir (Tian & Jiegiong, 2018).

Rusya Federasyonu ve Çin 2005 yılı ağustos ayında “Barış Misiyonu” adı verilen ve 10.000 askerin katıldığı Rusya'nın Vladivostok ve Çin'in Shandong sahillerinde ortak bir tatbikat düzenlemişlerdir. Tatbikata kara, deniz, hava indirme ve lojistik birimleri iştirak etmiştir.

Ortak tatbikatın konusu olarak, Rusya ve Çin toprakları arasında teröristlerce kontrol altında tutulan bir ülkeden bu unsurların çıkarılması seçilmiştir (Ünsal, 2016, s. 80). Çin ve Rusya Federasyonu tarafından 2005 yılında birlikte gerçekleştirilen “Barış Misyonu” tatbikatına, üye olan 6 ülke 2007 yılında yapılan versiyonuna iştirak etmişlerdir. Çin ve Rusya Federasyonu ortak deniz tatbikatlarını da ŞİÖ çatısı altında düzenlemektedir. 2012 yılına kadar ŞİÖ, bölgede 10 askeri tatbikat yapmıştır.

Barış Misyonları olarak bilinen bu tatbikatlar katılım ve amaçları bakımından diğerlerine göre makro düzeyde güvenlik tehditlerine cevap vermek amacıyla tasarlanmıştır. Diğer askeri operasyonlar, bu büyük operasyonlara nispeten nitelik ve nicelik açısından daha az katılımcı devletlerle icra edilmiştir. ‘Tianshan-2’ gibi bu operasyonlar daha çok rehine kurtarma ve teröristleri etkisiz hale getirmek amacıyla yapılmıştır. ‘Barış Misyonu’ dizisinde yer alan son tatbikat 22-29 Ağustos 2018 tarihinde Rusya’nın Chebarkul kentinde 8 üye devletin katılımı ile gerçekleşmiştir.

Bu ortak tatbikatta, kentsel senaryolar temelinde çok uluslu ve ortak bir ortamda terörle mücadele operasyonlarında, üye ülkelerin askeri kapasitesinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Tatbikat kapsamında, üye ülkelerin askeri personeli arasında profesyonel etkileşim, ortak çalışma ve süreçlerin anlaşılması, ortak komuta ve kontrol yapılarının kurulması ve kentsel terör senaryosunda, terörist tehditlerin ortadan kaldırılması yer almıştır.

Rusya Federasyonu 1700 askeri personel, Çin 700 ve Hindistan 200 personel ile askeri tatbikata katılmıştır. 2017 yılında üye olan Hindistan ve Pakistan ŞİÖ bünyesinde yapılan bu askeri tatbikata birlikte ilk defa katılmıştır (Ministry Defence of Government of India, 2018). ŞİÖ’nün kapsamlı bir şekilde bölge güvenlik ihtiyaçlarına yanıt vermesi KGAÖ örgütü gibi mümkün görülmemektedir.

Büyük güç kategorisinde olan Rusya ve Çin Orta Asya bölgesi üzerinden birbirilerini dengelemektedir. Her iki devlet, ŞİÖ örgütünün bölgesel güvenliğe katkıda bulunacağını ve bunun güvenlik ortamında ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine bir araç olması beklentisi içerisindedir (Çomak, 2009, s. 25).

Ayrıca gerek Rusya ve gerekse Çin, bölgeye diğer güçlerin müdahil olmasını, ikili ilişkiler ve bölgesel güvenlik örgütleri nezdinde engellemektedirler. Türkiye ve İran'ın üyeliğe çeşitli bahanelerle kabul edilmemesi bunun en bariz işaretlerindedir. ABD ve AB'ye yönelik bu iki devletin kısmi rezervi devam etmektedir.

SONUÇ

Jeopolitik ve jeostratejik konumu nedeniyle, Orta Asya bölgesi hem süper güç olan ABD'nin hem Rusya, Çin ve AB gibi büyük güçlerin hem de Türkiye ve İran gibi bölgesel aktörlerin dikkatini çekmektedir. Orta Asya bölgesi, kültür, kimlik ve sahip olduğu hidrokarbon kaynakları açısından da önemiyet taşımaktadır. Bölge genelinde başat konumda olan inanç İslam ve etnik kimlik de Türklüktür.

Orta Asya coğrafyasında, SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlık kazanan devletler genel itibariyle Türk kökenlidir. 160 yıl süren Çarlık yönetimi ve SSCB idaresinin ardından bağımsızlık kazanan, çağdaş dünyada devlet tecrübesi olmayan Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan, yeni dönemde bir yandan “ulus oluşturma”, öte yandan “devlet oluşturma” faaliyetlerini aynı zamanda uygulamaya koymuşlardır.

Bölge devletlerinde, Rus kültürü ve Rusça dilinin etkisi azalarak da olsa günümüzde varlığını sürdürmektedir. Orta Asya'nın eski adı Türkistan'dır. Günümüzdeki beş devletin bulunduğu bölge esas itibariyle, Batı Türkistan olarak adlandırılmaktadır. Doğu Türkistan ise 1949 yılından beri Çin Halk Cumhuriyeti işgali altında bulunmaktadır.

Orta Asya Devletleri kendi aralarında enerji zengini ülkeler, su zengini ülkeler olarak iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Bu sınıflandırmada Kazakistan ve Türkmenistan doğalgaz ve petrol kaynakları bakımından zengin ülkeler kategorisinde yer alırken, Kırgızistan ve Tacikistan'ın su zenginlikleri dikkat çekmektedir. Özbekistan ise bölgedeki tüm devletlerin ortasında bulunmakta ve diğer ülkelerin toplam nüfusu kadar nüfusa sahiptir.

Orta Asya'da yeni aktör olarak sahneye çıkan devletler bir yandan kendi ayakları üzerinde durmaya çaba gösterirken, öte yandan da Rusya ve Çin başta olmak üzere büyük güçlerle, süper güç konumunda bulunan ABD ile İran ve Türkiye gibi bölgesel aktörlerle ilişkilerini yeni parametrelere göre tanımlamaya çalışmaktadır.

SSCB sonrasında, bölge devletleri arasında Orta Asya coğrafyasında barış ve istikrarın sürdürülmesi, güvenliğin tesisi konusunda genel bir konsensüs oluşmuştur. Güvenlik tesisi aynı zamanda bölge ile yakından ilgilenen ülkelerin de öncelikleri arasında yer almaktadır.

Güvenlik kavramının kapsamı geniş biçimde tanımlanmış, olağan sistemin faaliyetini negatif yönde etkileyebilecek her türlü gelişme, güvenlikle irtibatlı hale getirilmiştir. Bu çerçevede, Orta Asya devletleri bakımından güvenliğin tesisi fiili durumun korunması, bölgedeki rejimlerin ayakta kalması ile eşanlı hale gelmiştir. Rusya bölge üzerinde azalan nüfuzunu yeni parametrelerle takviye etmeye çaba gösterirken, Çin Halk Cumhuriyeti bölgeyi yeni ekonomik ve siyasi nüfuz alanı olarak görmektedir. Türkiye ve İran'ın bölge üzerindeki nüfuzu genel olarak kimlik öğelerine, etnisite, din ve tarihe dayanmaktadır. ABD'nin bölgeye nüfuzu ikili ilişkiler ve uluslararası örgütler kanalıyla, AB'nin etkisi ise ekonomi ağırlıklı bir görünüm taşımaktadır.

Bu çalışmanın temel hipotezi, Bölgesel kolektif güvenlik işbirliğinin, güvenlik sorunları temelinde görece kazançların ve aynı coğrafyada gücün başka bir devletin ele geçmesini önlemek amacıyla hegemon bir devletin kurallarını ve gelişimini sağladığı bölgesel örgütler içerisinde gerçekleşmesini öngörmektedir. Bölgede güvenliğin en geniş anlamıyla tesis edilmesi hususunda genel bir uzlaşma vardır. Bununla birlikte güvenlik sorunlarının neler olduğu konusunda, taraflar arasında her zaman görüş birliği sağlanamamıştır. Rusya bakımından güvenlik, bölge ülkelerinin kendi etki alanı altında tutulması demektir.

Benzer şekilde Çin Halk Cumhuriyeti'nin güvenlik kavramından anladığı, bölge üzerinde nüfuzunun artmasını sağlayacak etkinliklerin uygulamaya aktarılması, işbirliği alanlarının ve karşılıklı ilişkilerin bu amaca hizmet etmesidir. Dolayısıyla bölge devletlerinin, Orta Asya güvenliğine yaklaşımları büyük ve bölgesel güçlerin yaklaşımlarından farklılık göstermektedir. Büyük ve bölgesel güçlerin güvenlik politikaları da hem kendi aralarında çatışmakta hem de bölge devletlerinin yaklaşımlarından dolayı farklılık göstermektedir. Bu çerçevede, bölgesel kolektif güvenlik örgütlerinin kurallarının ve gelişiminin hegemon güç tarafından tespitinin güvenliği ne şekilde etkileyeceği önemiyet taşımaktadır.

Bölgesel aktörlerin güvenlikten ne anladıkları ve güvenlik kapsamı içerisinde değerlendirdikleri hususlar farklılık göstermektedir. Bu ifadeyi örneklendirmek gerekirse, bölgede önemli aktörlerden birisi olan Çin, Doğu Türkistan'da bulunan Uygur Müslümanlarını, güvenliği için tehdit olarak görmekte ve sistematik olarak Uygurlara baskı uygulanmaktadır.

Bu yaklaşımın arka planındaki faktörlerden birisinin doğal kaynak olduğu ortaya çıkmıştır. Doğu Türkistan bölgesinde bulunan ham petrol rezervinin, dünya ölçeğinde 13.'ncü sırada yer alması, bölge üzerindeki Çin baskısının süreklilik kazanması ve çeşitlenmesine yol açmıştır. Çin'in, Doğu Türkistan'daki Müslüman nüfusu etkisiz hale getirmesinin zorluklarını aşmak için benzer politikalar uygulayan Rusya ile güvenlik sorunları temelinde ilişkiler geliştirmek ve Orta Asya Devletlerinin bu sürece katılımını sağlamak bir proje olarak gündeme gelmiş ve uygulamaya aktarılmıştır.

Bu bakış açısıyla 2003 yılında, Çin Halk Cumhuriyeti yönetimi güvenliğini tehdit eden siyasal oluşumları terör örgütü olarak ilan etmiştir. Bu örgütler Doğu Türkistan İslami Hareketi, Doğu Türkistan Kurtuluş Teşkilatı (Türkiye merkezli), Dünya Uygur Gençlik Kongresi (Almanya merkezli), ve Doğu Türkistan Bilgi Merkezidir (Almanya merkezli). Bunlardan sadece Doğu Türkistan İslami Hareketi adlı örgüt BM tarafından terör örgütü olarak kabul edilmiştir.

Dolayısıyla Çin Halk Cumhuriyeti, Sincan Uygur Özerk bölgesini kontrol altına alma ve sistematik baskıyı artırmak amacı ile terörizm ve radikalizm temelinde siyaset geliştirmiştir. Bu kapsamda özerk bölge içinde baskıcı politikalar için Han Çinlilerini kullanmakta, terörizm ve radikalizm konularında ise Rusya ve Orta Asya devletleri ile işbirliği yapmaktadır.

Rusya, kendisini SSCB'nin doğal varisi olarak kabul etmektedir. 130 yıl boyunca hâkim olduğu Orta Asya üzerindeki etkisini yitirmek istememektedir. Rusya ve İngiltere, Orta Asya'nın geleceği konusunda XIX yüzyılda büyük bir rekabete girişmişlerdir. Great Game (Büyük Oyun) olarak adlandırılan çekişme aslında Orta Asya'dan daha büyük bir coğrafyayı, içerisinde Hindistan'ın da yer aldığı bölgeyi kapsamaktadır. Ruslar, için aslında ana hedef Hindistan'dır. Orta Asya bölgesi Afganistan'a açılan kapı, Afganistan ise Hindistan'a açılan kapı olarak değerlendirilmiştir.

Ruslar ile İngilizler arasındaki bu çekişme, Japonların Rusları 1904-1905 yılları arasında süren savaşta yenmesi ve deniz kuvvetlerini imha etmesi ile yeni bir aşamaya girmiştir. Savaş sonrasında, Rusların saygınlık ve prestiji uluslararası düzeyde zarar görmüştür. Ayrıca, I. Dünya savaşında müttefik olan Ruslar ve İngilizlerin Büyük Oyunu sürdürmesinin her ikisi açısından anlamı kalmamıştır. Rusların, Orta Asya bölgesine yönelik politikaları, bölgede yaşayan topluluklar arasında ihtilaflar çıkarmak ve gittikleri yerlere arkalarından Rus nüfusunu yerleştirmek şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Böylece zayıflayan kavimleri kolaylıkla kontrol altına almışlardır. Rus nüfustan dolayı da bu ülkeler üzerinde toprak iddialarını her zaman dile getirmişlerdir. Benzer bir durum Ukrayna örneğinde ortaya çıkmıştır. Putin, 2014 yılında Kırım'ın işgal sebebini ve Rusya Federasyonunun, Ukrayna'ya müdahalesini bu bölgede yaşayan Rusların güvenliğinin sağlanması olarak ifade etmiştir.

Benzeri ifadeler, Kazakistan'ın kuzeyinde yaşayan Rus nüfusun bulunduğu bölge için de ileri sürülmüştür. Rusların, Orta Asya'ya ilgileri Birinci Petro döneminden bu yana devam etmektedir. Bu bölge hidrokarbon kaynaklarının nakli yanında Rusya'ya ucuz işgücü imkânı sağlamaktadır. Bununla birlikte özellikle silah ekonomisi için bölge büyük bir pazar niteliğindedir.

ABD ise iki kutuplu dünyanın yıkılması ile süper güç konumuna gelmiş ve bu durumun doğal sonucu olarak da küresel ölçekte politikalar takip etmeye başlamıştır. ABD'nin öncelikleri arasında, Rusya ve Çin'i çevreleme ve enerji güvenliğinin sağlanması ilk sıralarda yer almaktadır. Ayrıca, bölgede siyasal çoğunlukla meydana gelecek bir değişim bölge üzerinde, Amerikan etkisinin devamını sağlayacaktır. AB'nin en büyük enerji ortağı Rusya'dır. Rusya'nın son dönemdeki AB ile uzlaşmazlık temelinde geliştirdiği tavrı ve Ukrayna'daki durumu AB'nin enerji güvenliğinin sağlanması için yeni stratejiler geliştirmesine neden olmuştur.

Bölge devletleri ile ortak din, dil, kültür ve etnik yapıya sahip olan Türkiye Osmanlı İmparatorluğunun ardılı bir ülkedir. Türkiye'nin Orta Asya ile bütünleşmesi ekonomik anlamda güçlenmesi ve potansiyelinin artmasına neden olacaktır.

Bununla birlikte, Türkiye'nin Orta Asya bölgesindeki faaliyetleri, Batı ve ABD'nin politikalarının yansımaları olarak görüldüğünden Rusya, Çin ve İran tarafından doğrudan veya dolaylı olarak engellenmiştir. Günümüzde Rusya, Çin ve İran ile geliştirilen ilişkiler, Türkiye'nin Orta Asya politikasında değişime gidilmesini sınırlandırmaktadır.

Bölge ülkeleri ile Türkiye'nin uzun vadeli ve yakın ilişkileri, Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi aktörler tarafından bir tehdit olarak değerlendirilmektedir. Bir diğer husus, Ortadoğu ve Balkan coğrafyasındaki siyasal gelişmelerin karmaşık ve başka coğrafyalarla ilintili hali, Türkiye'nin dikkatinin Orta Asya üzerinde yoğunlaşmasını engellemektedir.

İran ise Orta Asya coğrafyasında, Fars dili konuşan Tacikistan ile yakın ilişki içerisinde. Ayrıca Orta Asya ve Kafkas coğrafyasında, Şia mezhebine mensup topluluklar İran'ın ilgi alanı içerisine girmektedir. ABD'nin Afganistan'da Taliban'a karşı NATO şemsiyesi altında yürüttüğü faaliyetlerden ve 2003 yılında Saddam yönetimindeki Irak'a karşı operasyonundan avantajlı çıkan İran, bölge ülkeleri üzerinde nüfuz tesis etmeye çaba göstermekte, Sünni eksen olarak kabul ettiği Türkiye'yi kendisine rakip olarak görmektedir. İran, bölge ülkeleri ile ticari ve siyasi ilişkilerini geliştirmede Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) gibi uluslararası örgütleri de kullanmaktadır.

Orta Asya coğrafyası, sadece bölge üzerinde tahakküm kurmak isteyen ülkeler arasında çıkar ilişkisi nedeniyle güvenlik sorunları yaşamış değildir. Bu coğrafyada aynı zamanda sınır sorunları, sınır aşan sular, uyuşturucu ticareti ve diğer organize suç örgütleri ile terörist faaliyetler siyasal istikrarsızlık yaratmaktadır. Bölgedeki devletlerin ve bölge üzerinde etki kurmak isteyen aktörlerin, terörizm konusunda her zaman görüş birliği sağlamaları mümkün olmamaktadır.

Kimi aktörler, terörizmi ve radikalizmi sadece Müslümanlar için kullanmakta ve sufi akide dışında kalanları potansiyel suçlu olarak kabul etmektedir. Batı merkezli analizler ise daha çok insan hakları perspektifinden, bölgedeki gelişmeleri yönlendirmeye çalışmaktadır. Bölgede yaşayan halkların büyük bölümünün Müslüman olduğu ve geleneksel dini öğretiyi esas aldıkları çoğu kez dikkate alınmamaktadır.

Bölge üzerinde etki yaratmak isteyen güçler, bölge devletlerini uluslararası örgütler kanalıyla güvenlik ve istikrar çerçevesinde işbirliğine zorlamaktadırlar. Bölgede bulunan devletlerin, ne ölçüde demokratik olduğu ve halkın tercihleri sonucu şekillendikleri tartışmaya açıktır. Büyük çoğunluğu otoriter nitelik taşıyan Orta Asya yönetimleri, global aktör, büyük aktörler ve bölgesel güçlerle güvenlik temelinde çeşitli kombinezonlar şemsiyesi altında işbirliğine giderken, bir yandan da siyasi rejimi takviye ettiği düşüncesi ile hareket etmektedirler.

Zira halen geçiş döneminde bulunan Orta Asya Cumhuriyetlerinde halen “ulus oluşturma” ve “devlet oluşturma” faaliyetleri birbirine paralel olarak devam etmektedir. Bölge devletlerinin ve bölge üzerinde tahakküm kurmak isteyen Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi güçlerin, güvenlik şemsiyesi altında baskı sistemi ve insan hakları ile uyumlu olmayan politikaları uygulamaya aktarmaları illegal fikirlerin güçlenmesine yol açmaktadır.

Bir başka ifadeyle, klasik askeri güvenliğe paralel olarak bölge devletlerinde yönetimlerin halk üzerinde baskı ve tahakküm tesis etmeleri, güvenlik kavramı ile çelişmektedir. Bölge ülkelerinde istikrarsızlığın ortadan kaldırılması salt askeri veya güvenlik önlemleri ile sağlanamamaktadır. Kısa dönemli bir istikrar tesis edilse bile, anti-demokratik ortam, özgürlüklerin sınırlandırılması uzun vadede radikalizmi ve yasa dışı faaliyetleri güçlendirmektedir.

Orta Asya üzerinde hükümranlık tesis etmek isteyen, Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti ve İran yönetimleri diğerlerini dışlamaktadır. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse anılan güçlerin bölge dışı kabul ettikleri AB, ABD ve Türkiye'nin Orta Asya ile yakından ilgilenmesine karşı çıkmaktadırlar. 2018 yılı ağustos ayında Kazakistan'ın Aktau kentinde Hazar denizine sahildar devletlerin toplantısında üzerinde mutabakat sağlanan anlaşmada, bu eğilimi açık biçimde görmek mümkündür. Hazar denizinin statüsü ile ilgili yapılan anlaşmada da bölgeye yabancı gücün kabul edilmeyeceği anlaşma metnine dâhil edilmiştir. Orta Asya devletlerinin birbirine güvenmemesi ve bölge dışından herhangi bir aktör ile işbirliğine gidilmesi halinde bölgede dengelerin değişeceği öngörüldüğünden, bölge devletlerinin Rusya ve Çin ile zorunlu olarak bir işbirliğine gittikleri görülmektedir.

Dolayısıyla, ABD ve AB gibi güçler doğrudan bölge ile irtibat kurmakta güçlük yaşamakta, bazen Türkiye ile bölgeye gitmekte, güvenlik politikalarını ekonomik politikalarla desteklemektedirler. Ayrıca, Orta Asya devletleri, nüfusun önemli bir kısmının Şia mezhebinin iki büyük fırkasından olan İmamiyye ve İsmailiyye müntesipleri olduğu bilinen Afganistan ve İran gibi komşulara sahiptir. Bölge bir başka açıdan da Şia ve Sünni mezhepleri üzerinden, İran ve Türkiye arasında mücadelelere sahne olmaktadır.

Dolayısıyla bölge ülkelerinde geliştirilen güvenlik temelli yaklaşımlar, daha genelde bölgesel hegemon kabul edilebilecek Rusya ve Çin tarafından yönlendirilen KGAÖ ve ŞİÖ tarafından yürütülmektedir. AGİT'in bu kategoride bölge üzerindeki etkisi daha sınırlıdır. KGAÖ teşkilatının, Rusya güdümünde politikalar geliştirdiği ve Orta Asya devletleri üzerinde Rusya çıkarları doğrultusunda kararlar alınması için kullanıldığı görülmektedir.

KGAÖ teşkilatı üyesi ülkelere karar alma süreçlerinde, Rusya menfaatlerine paralel kararlar alınmadığı durumlarda, Rusya diğer devletlerle ikili ilişkilerini ön plana çıkarmakta ve baskı uygulamaktadır. Bazen Rus azınlık sorunları hatırlatılmakta, bazen de ekonomik ve ticari ilişkiler baskı aracı olarak kullanılmaktadır. Zaten, bölge ülkelerinin üye olduğu KGAÖ de Rusya'nın askeri varlığını ve Orta Asya'daki etkisini korumak için kurulmuştur.

Benzer şekilde ŞİÖ'de hem Rusya'nın hem de Çin'in bölge üzerindeki güvenlik çıkarlarını koruma amacına hizmet etme amacı taşımaktadır. AGİT'in bölge üzerindeki faaliyetleri ise diğerlerine kıyasla daha sınırlı seviyede kalmaktadır. AGİT'e AB devletleri, Rusya, Orta Asya devletleri ile ABD ve Türkiye üyedir. Üye olmayan aktörlerden birisi Çin diğeri de İran'dır. Dolayısıyla güvenlik bakımından AGİT'in bölge üzerindeki etkinliğinin artmasından anılan ülkeler negatif yönde etkileneceklerdir. Orta Asya bölgesinde, anılan bölgesel kolektif güvenlik örgütleri, yönlendirilme ve kontrol edilme açısından dünyadaki diğer bütünleşme örgütleri ile benzerliklere sahiptir. Örneğin, Amerika Devletleri Örgütü, ABD'nin, Arap Birliği, Mısır'ın, Batı Afrika Devletleri Ekonomi topluluğu, Fransa'nın himayesinde gelişmektedir.

Orta Asya coğrafyasında etkili olan bölgesel kolektif güvenlik örgütleri genel olarak sınıflandırıldığında, KGAÖ'nün bir savunma örgütü, ŞİÖ ve AGİT'in ise güvenlik örgütleri kategorisine girdikleri görülmektedir. Bunlardan KGAÖ ve ŞİÖ, genel olarak terörizm ve radikalizmle mücadele alanlarında faaliyet göstermekte ve güvenliğe ilişkin diğer alanlardaki çalışmaları ihmal edilebilecek seviyede kalmaktadır.

Buna karşılık, AGİT şemsiyesi altında yürütülen güvenlik faaliyetleri ise organize suç örgütleri, düzensiz göç, uyuşturucu ile mücadele, su sorunu, sınır sorunu, terörizm ve radikalizm ile mücadele unsurlarını da içermektedir. Bu çalışmanın temel bulgusu, bölgesel hegemon güçler olan Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin kontrolü altında bulunan ve bir çok alanda işbirliği yapan KGAÖ ile ŞİÖ'nün Orta Asya devletlerinin kolektif güvenlik ihtiyaçlarını karşılamış olduğudur.

Orta Asya'da güvenliğin temel belirleyicisi bu iki örgütü yönlendiren Rusya ve Çin Halk Cumhuriyetidir. Bölgedeki yönetimler siyasal istikrar, ekonomik kalkınma ve ulus oluşturma, devlet oluşturma faaliyetlerinin yürütülebilmesi için hegemon güçlerin örgütlediği yapılanmalara dahil olmak zorunda kalmaktadırlar.

AGİT'in bölgedeki faaliyetleri her ne kadar diğerlerine kıyasla daha geniş bir yelpazeye yayılıyor ise de etki alanı sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla güvenlik sorunlarına kendi başlarına çözüm üretemeyen ve esasen bir geçiş döneminde bulunan Orta Asya Devletleri, güvenlik ihtiyaçlarını hegemon bir gücün veya güçlerin bölgesel kolektif güvenlik örgütlerine üye olmak suretiyle karşılamaktadırlar. Bölge devletlerinin güvenlik gereksinmelerini bu şekilde karşılamaları, Neo-realist teorinin temel prensiplerine uyarlık taşımaktadır.

KAYNAKÇA

1. KİTAPLAR

- Aaltola, M., Kärkkäinen, K., Seppänen, M., Pitkäniitty, M., & Kurvi, M. (2014). *The Evaluation on the Framework Agreement between the Government of Finland and the OSCE*. Helsinki: FCG International Ltd.
- Abazov, R. (2005). *Historical Dictionary of Turkmenistan*. Toronto: The Scarecrow Press. Inc.
- Aben, D. (2014). Prospects for International Cooperation in WMD Non Proliferation and Nuclear Security in Central Asia. A. Cheban, & J. Dahnke içinde, *Prospects for International Cooperation in WMD Non Proliferation and Nuclear Security* (s. 60-74). Moscow: Nuclear Security Study PIR Center.
- Ahundlu, Y. (1999). *Karabağ Meselesinin Tarihi Kökleri Hakkında Bazı Kayıtlar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Alkin, K., & Atman, S. (2006). *Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açından Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Amanov, Ş. (2007). *ABD'nin Orta Asya Politikaları*. İstanbul: Gökkube Yayınları.
- Birdişçi, F. (2017). *Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik: Kavram-Teori-Uygulama* (3 b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Blank, S. J. (1995). *Energy, Economics, and Security in Central Asia: Russia and Its Rivals*. Pennsylvania.
- Çalık, M. (2008). *Milli Kimlik, Millet ve Milliyetçilik*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Çomak, H. (2009). Şangay İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye. H. Çomak (Dü.) içinde, *Bölgesel Politikalar* (s. 11-36). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Dağı, Z. (2002). *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika Bağlamında Rusya'nın Dönüşümü*. İstanbul: Boyut Yayınları .
- Dedeoğlu, B. (2008). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları.
- Demir, S., & Varlık, A. B. (2013). Realist ve Liberal Teorilerde Güç Anlayışı. H. Çomak, & C. Sancaktar içinde, *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar* (s. 67-88). İstanbul: Beta Yayınları.
- Demirel, F. (2018). Türkistan'daki İktisadi Sosyalizm Siyasetine Karşı Türkistanlı Aydınların Tepkisi: Önce Ekmek Sonra Pamuk. *20. Yüzyıl Başlarından Günümüze Türk Dünyasındaki Siyasi, İktisadi Ve Kültürel Gelişmeler Uluslararası Sempozyumu* (s. 11-45). Almatı: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

- Doğan, O., & Erdoğan, A. (2017). *Batı Türkistan Hanlıkları (Kuruluştan Yıkılışa)*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Dugin, A. (2007). *Moskova-Ankara Eksenı*. (L. Bohrevski, ev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Dugin, A. (2012). *The Fourth Political Theory : Eurasian Movements*. Moscow: Arktos Media Ltd.
- Dugin, A. (2014). *Eurasian Mission: An Introduction to Neo-Eurasianism*. United Kingdom : Arktos Media Ltd.
- Dugin, A. (2015). *Rus Jeopolitiği :Avrasyacı Yaklaşım* (8 b.). (V. Imanov, ev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Dugin, A. (2017). *İnsanlığın Ön Cephesi:Avrasya* (1 b.). Ankara: Kaynak Yayınları.
- Durch, W. J. (1996). *UN Peacekeeping, American Policy and the Uncivil Wars of the 1990s*. London: Palgrave Macmillan.
- Efegil, E. (2004). Orta Asya Bölgesinin Jestratejik, Askeri, Siyasi, İktisadi ve Doğal Kaynaklar Açısından Önemi. E. Efegil, E. H. Kılıçbeyli, & P. Akçalı içinde, *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği* (s. 19-70). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2011). *Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikaları*. Ankara: SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. şti.
- Farer, T. J. (1993). The Role of Regional Collective Security Arrangements. T. G. Weiss içinde, *Collective Security in Changing World* (s. 234). London: Lynne Rienner.
- Fryer, J. (1975). *The Great Wall of China*. London: A S Barnes& Co.
- Gelot, L. (2012). *Legitimacy, Peace Operations and Global Regional Security, The African Union- United Nations Partnership in Darfur*. New York: Routledge.
- Glaser, C. L. (2017). Realizm. A. Collins içinde, *ağdaş Güvenlik alışmaları (Contemporary Security Studies)* (s. 13-28). Ankara: Rle Akademik Yayıncılık.
- Goetz, P. W., & Kağıtıbaşı, . (1993). *Ana Britanica Ansiklopedisi* (Cilt 10). İstanbul: Ana Yayıncılık A.ř.
- Hayit, B. (1995). *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadele Tarihi* (2 b.). (A. Sadak, ev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu .
- Held, D., & McGrew, A. G. (2003). *The global transformations reader: an introduction to the globalization debate* . Oxford: Blackwell Publishing.

İltebir, A. (2016). *Özgürlük İsteyen Anne* (1. b.). Ankara: 72 Tasarım Ltd. Şti.

2. MAKALELER

Agar, J. (2019). *Science Policy under Thatcher*. London: UCL Press.
www.jstor.org/stable/j.ctv8xnfk4 adresinden alındı

Akhmetkaliyeva, S. (2016). Rogun Dam Project: Challenges and Prospects. (49).
Almaty, Kazakhstan: Eurasian Research Institute of Akhmet Yassawi
University.

Alimahomed, S. A. (2011, June). The Global War on Terror : Race, Gender, and
Empire After 9/11. *Doktora Tezi, University of California Riverside*, s. 1-191.

Allison, R. (2004). Regionalism, Regional Structures and Security Management in
Central Asia. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs
1944-)*, 80(3), 463-483. Mart 10, 2017 tarihinde alındı

Andersen, D. R. (2004). Foreign Policy Decision-Making And Violent Non-State
Actors. *Doktora Tezi, the Faculty of the Graduate School of the University of
Maryland*.

Appiah-Mensah, S. (2001, Summer). SECURITY IS LIKE OXYGEN: A Regional
Security Mechanism for West Africa. *Naval War College Review*, 54(3), 52-
62. December 10, 2019 tarihinde
<https://www.jstor.org/stable/10.2307/26393840> adresinden alındı

Aras, B. (2009). *Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy*. Ankara: SETA Foundation
for Political Economic and Social Research . 01 10, 2012 tarihinde alındı

Arase, D. (2010, July/August). Non-Traditional Security in China-ASEAN
Cooperation : The Institutionalization of Regional Security Cooperation and
the Evolution of East Asian Regionalism. *Asian Survey*, 50(4), 808-833.
December 30, 2013 tarihinde
<http://www.jstor.org/stable/10.1525/as.2010.50.4.808> adresinden alındı

Ashley, R. K. (1984). The Poverty of Neorealism. *International Organization*, 38(2),
225-286.

Baird, V. (2008, November 2). A Brief history of Afghanistan. *New Internationalist
Journal*(417). <https://newint.org/features/2008/11/01/afghanistan-history>
adresinden alındı

Baktiari, B. (2009). The World as Seen from Tehran. P. M. Cronin içinde, *Global
Strategic Assessment 2009 : America's Security Role in Changing World* (s.
496). Washington: Government Printing Office.

Baldwin , D. A. (1997). The Concept of Security. *Review of International Studies*(23),
5-26. Ocak 01, 2017 tarihinde www.princeton.edu adresinden alındı

- Balzacq, T., Guzzini, S., Williams, M. W., Waever, O., & Patomaki, H. (2014). Forum: What kind of theory -if any- is securitization? *International Relations*, s. 1-41. doi:10.1177/0047117814526606
- Baran, Z., Starr, S. F., & Cornell, S. E. (2006). *Islamic Radicalism in Central Asia and the Caucasus*. Sweden: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Program-A Joint Transatlantic Research and Policy Center of John Hopkins and Uppsala Universities. April 25, 2014 tarihinde <http://www.silkroadstudies.org> adresinden alındı
- Barfield, T. J. (2010). *Afghanistan: A Cultural and Political History*. New Jersey: Princeton University Press.
- Barthold, V. (1962). *Four studies on the History of Central Asia* (Cilt 1). (T. Minorsky, & V. Minorsky, Çev.) Netherland.
- Bayülken, Ü. H. (1976). *Collective Security and Defence Organizations in the Changing World Conditions*. Ankara.
- Bechná, Z., & Thayer, B. A. (2016, Summer). NATO'S NEW ROLE: The Alliance's Response to a Rising China. *Naval War College Press*, 69(3), 65-82. December 11, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26397961> adresinden alındı
- Becks, C. W. (2011, February). The Security Situation for Central Asia: Afghanistan, Water, and Uzbek Stability. *Yüksek Lisans Tezi, Faculty of Josef Korbel School of International Studies of University of Denver*, s. 1-90.
- Bellier, C. e. (2013). *Rogun Hydropower Project Seismic Hazard Assessment*. Almaty: Worldbank.
- Bishku, M. B. (2012, November 2). The Relations of the Central Asian Republics of Kazakhstan and Uzbekistan with Israel. *Middle Eastern Studies*, 48(6), 927-940. doi:10.1080/00263206.2012.723628
- Blank, S. (2012, November). Central Asian Perspectives on Afghanistan After the US Withdrawal. *Afghanistan Regional Forum*(2), s. 1-25.
- BMI, B. (2013). *Kazakhstan and Central Asia Defence & Security Report Q4 2013 Includes 5-Year Forecasts to 2017*. London: Business Monitor International.
- Bohr, A. (2004). Regionalism in Central Asia: New Geopolitics, Old Regional Order. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 80(3), 485-502. Mart 10, 2017 tarihinde alındı
- Boonstra, J., & Laruelle, M. (2013). *EU-US Cooperation in Central Asia: Parallel Lines Meet in Infinity?* Brussel and Washington: EUCAM Center for European Policy Studies. Mayıs 12, 2015 tarihinde <http://www.eucentralasia.eu> adresinden alındı

- Boonstra, J., Marat, E., & Axyonova, V. (2013). *Security Sector Reform in Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan: What Role for EU?* 1-21. Joensuu: FRIDE and the Karelian Institute of the University of Eastern Finland. Nisan 9, 2016 tarihinde http://fride.org/descarga/EUCAM_WP14_SSR_Kazakhstan_Kyrgyzstan_Tajikistan.pdf adresinden alındı
- Brown, C. (1995, April). International Theory and International Society: The Viability of the Middle Way? *Review of International Studies*, 21(2), s. 183-196.
- Burges, S. (2018, May 03). *UNASUR's Dangerous Decline: The Risks of a Growing Left-Right Split in South America*. *Americas Quarterly*: <https://www.americasquarterly.org/content/unasurs-dangerous-decline-risks-growing-left-right-split-south-america> adresinden alındı
- Buyoya, P. (2015). The Recurrent Security Crisis in Mali and the Role of the African Union. *Prism*, 5(2), 60-71. November 20, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26470398> adresinden alındı
- Buzan, B., & Waever, O. (2003). Regions and Powers The Structure of International Security. (S. Smith , Dü.) *Cambridge Studies in International Relations*(91), 1-91.
- Cameron, F., & Domanski, J. M. (2005). *Russian Foreign Policy with Special Reference to its Western Neighbours*. European Policy Center. 10 10, 2015 tarihinde alındı
- Capie, D. (2002, May). Power, Identity and Multilateralism: The United States and Regional Institutionalization in the Asia-Pacific. *Doktora Tezi, Department of Political Science, York University*, s. 1-260.
- Caporaso, J. (1998). Regional integration theory: Understanding our past and anticipating our future. *Journal of European Public Policy*(5:1), 1-16.
- Carrera, S. (2007). *The EU Border Management Strategy Frontex and Challenges of Irregular Immigration in the Canary Islands*. Maastricht: Centre for European Policy Studies. Nisan 12, 2016 tarihinde <http://www.ceps.eu> adresinden alındı
- Çağlar, B. (2007). *Weapon of Mass Destruction WMD-Terrorism and Border Security*. Tbilisi: NATO-COEDAT.
- Çetin, H. (2009, 01 23). Dışişleri eski Bakanı Sayın Hikmet ÇETİN, Afganistan'daki NATO operasyonunun durumu ORSAM'a değerlendirdi:. (H. Kanbolat, A. Kuloğlu, & B. B. Özpek, Röportajı Yapanlar)
- Danyi, P. D. (2007, February). Intellectuals, International Relations Theory, and Change in the International System : Anglo-American League Societies and the League of Nations. *Yüksek Lisans Tezi, School of Arts & Sciences of Webster University*.

- Dobner, P., & Frede, H.-G. (2015). Water Governance: A Systemic Approach. R. F. Hüttel, O. Bens, C. B. Bismuth, & S. Hoehstetter içinde, *Society - Water - Technology : A Critical Appraisal of Major Water Engineering Projects* (s. 295). Berlin: Springer International Publishing.
- Doss, A., Herbst, J., & Mills, G. (2013). Towards a Taxonomy of Militaries in Contemporary Africa. *Prism*, 4(3), 126-139. November 13, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26469832> adresinden alındı
- Douhan, A. F. (2013). Evolution, Status, and Main Fields of Activity of SCO. A. A. Rozanov içinde, *The Shanghai Cooperation Organisation and Central Asia's Security Challenges*. Geneva: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces.
- Düzdaban, E. (2013). *Border Security in Central Asia—Looking Forward to 2014*. OSCE Office in Tajikistan, London.
- Düzdaban, E. (2013). *Central Asia Border Security Initiatives (CABSI) Meeting Minutes*. Dushanbe: OSCE Office in Tajikistan.
- Dyck, C. V. (2016). *DDR and SSR in War-to-Peace Transition*. Ubiquity Press, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces. November 15, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/j.ctv6zdb87.6> adresinden alındı
- Dzambic, M. (2011, Summer). NATO's New Strategic Concept: Non-Traditional Threats and Bridging Military Capability Gaps . *Connections*, 10(3), 14-36. December 12, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26326242> adresinden alındı
- Efegil, E. (2008). Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikasının Analizi: Proje Bazlı Yaklaşımdan Stratejik İşbirliği Anlayışına Geçiş. *Akdeniz İ.İ.B.F.*(16). Nisan 17, 2015 tarihinde <http://www.akdeniz.edu.tr/iibf/dergi/Sayi16/04Efegil.pdf> adresinden alındı
- Elman, C., & Elman, M. F. (1997, December). Lakatos and Neorealism. *The American Political Science Review*, 91(4), s. 923-926.
- Evsikov, E., & Shafir, L. (Summer 2011). Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes Joint Security Cooperation or Regional Disintegration? Why the West Should Engage Russia in Central Asia Author(s):. *Connections*, 10(3), 37-58. <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26326243> adresinden alındı
- Facon, I. (2013, May/June). Moscow's Global Foreign and Security Strategy Does the Shanghai Cooperation Organization Meet Russian Interests? *Asian Survey*, 53(3), s. 461-483. 12 30, 2013 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/10.1525/as.2013.53.3.461> adresinden alındı
- Farrel, S. M. (2011). Reflections on International Relations Theory and Its Relevance to the Twenty-First Century: The Need to Incorporate a Complex Approach.

Master's Thesis , Graduate School of Arts and Sciences of Georgetown University.

- Feld, W. J., Jordan, R. S., & Hurwitz, L. (1994). *International Organizations: A Comparative Approach* (3rd b.). Westport: Praeger.
- Garst, D. (1989). Thucydides and Neorealism. *International Studies Quarterly*, 3-27. Ocak 2, 2014 tarihinde alındı
- Golunov, S. (2005). Border Security in Central Asia : Before and After 9/11. A. H. Ebnöther, M. M. Felberbauer , & M. Malek içinde, *Facing the Terrorist Challenge: Central Asia's Role in Regional and International Co-operation* (s. 89-110). Vienna: Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence; National Defence Academy, Vienna and Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva .
- Gomtsyan, A. (2010, November 18). Yüksek Lisans Tezi, Master of Arts in Security Studies of Georgetown University. *IS THE CSTO TRADING DEMOCRACY FOR SECURITY?*
- Hahn, G. M. (2013, January/February). Russia in 2012: From "Thaw" and "Reset" to "Freeze". *Asian Survey*, 53(1), s. 214-223. 12 30, 2013 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/10.1525/as.2013.53.1.214> adresinden alındı
- Green, A. B. (2000, August). IS THERE A CENTRAL ASIAN SECURITY COMPLEX? An Application of Security Complex Theory and Securitization to Problems Relating to Identiy in Central Asia. *Yüksek Lisans Tezi, Department of Political Studies of Queen's University*, s. 1-130.
- Güler, A. (2010). Devrim Sonrası İran Dış Politikası : 1979-1997. *Yüksek lisans Tezi , Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, s. 1-244.
- Gürbüz, Y. E. (2011). Orta Asya'nın Ortasında Bir Ada: Kırgızistan. *HÜTAD Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(15), 1-29.
- Hamilton, A. R. (1991, May). An inquiry into the political thought of Hans J. Morgenthau. *Doktora Tezi, the Graduate Faculty of the University of Virginia*.
- Hanf, D. (2010). *Legal Aspects of the EU's External Relations*. European Legal Studies Department Directorate of the College of Europe . Brugge: College of Europe Intensive Seminar Notes.
- Hasanlı, J. (2018). Formation of Armenia on the Political Map of the Caucasus and Karabakh Issue: 1918-1921. *Review of Armenian Studies*(38), 37-64.
- Hashim, A. S. (2013, February). The War in Mali: Islamists, Tuaregs and French Intervention. *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 5(2), 2-8. November 17, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26351123> adresinden alındı

- Hatipoğlu, E. (2008). Avrupa Birliği-Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Stratejiye Doğru (Mu?). *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, 3(5). Mart 19, 2017 tarihinde <http://www.acarindex.com/orta-asya-ve-kafkasya-arastirmalari-dergisi-oaka/avrupa-birligi-orta-asya-iliskilerinde-yeni-bir-stratejiye-dogru-mu-21628#.Wg9prFWWbIU> adresinden alındı
- Heathershaw, J. (2007). Worlds apart:the making and remaking of geopolitical space in the US-Uzbekistani strategic partnership. *Central Asian Survey*, 26(1), 123-140.
- Herzig, E. (2005). Iran and Central Asia. R. Allison, & L. Jonson içinde, *Central Asian Security : The New International Context* (s. 171-198). Washington: Brooking Institution Press.
- Hettne, B. (2008, Yaz). Teori ve Pratikte Güvenliğin Bölgeselleşmesi. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 5(18), 87-106.
- Hofmann, A., & Wessels, W. (2010). *The Treaty of Lisbon- a Stable and Conclusive Answer to Key Constitutional Questions?* Brugge: Europe College Post Graduate Notes.
- Horsman, S. (2004). Water in Central Asia : Regional Cooperation of Conflict? R. Allison, & L. Jonson içinde, *Central Asian Security : The New International Context* (s. 295). Washington: Brookings Institution Press.
- Hristov, D. (2013). *Border Management Program Central Asia Phase 9*. Ashgabat: EU Delegation to the Kyrgyz Republic.
- Huasheng, Z. (2013, May/June). China's View and Expectations from the Shanghai Cooperation Organization. *Asian Survey*, 53(3), 436-460. December 30, 2013 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/10.1525/as.2013.53.3.436> adresinden alındı
- Hunter, R. E. (2002). *The European Security and Defense Policy: NATO's Companion or Competitor?* Santa Monica, CA; Arlington, VA; Pittsburgh: RAND Corporation. www.jstor.org/stable/10.7249/mr1463ndri-re adresinden alındı
- Huring, E. (2017). Tarihsel Materyalizm. A. Collins içinde, *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları (Contemporary Security Studies)* (s. 43-52). Ankara: Röle Akademik Yayıncılık.
- Ikenberry, G. J. (2008, May-June). The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths, and Models by Richard Little. *Foreign Affairs*, 87(3), s. 140.
- Ikenberry, G. J. (2009, March). Liberal Internationalism 3.0 : America and the Dilemmas of Liberal World Order. *Perspectives on Politics*, 7(1), 71-87. December 30, 2013 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/40407217> adresinden alındı

- James, A. D. (2008, Summer). The Defence Industry and 'Transformation' A European Perspective. *Security Challenges*, 4(4), 39-55. December 13, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/26459805> adresinden alındı
- Jing, A. (2015). *A History of the Great Wall of China*. The Chinese Relics Research Institution. doi:10.1142/z006
- Jonson, L. (2004). Russia and Central Asia. R. Allison, & L. Jonson içinde, *Central Asian Security : The New International Context* (s. 295). Washington: Brooking Institution Press.
- Jowett, B. (1881). *Thucydides Translated into English with Introduction, Marginal Analysis, Notes and Indices* (Cilt 1). Oxford: At the Clarendon Press.
- Koster, A. M. (2013, August). An Institutional Approach to Understanding Energy Transitions. *Doktora Tezi, Arizona State University*, s. 1-195.
- Krambs, T. A. (2012, March 27). Central Asia and Afghanistan in Transition (Central Asia's Role in Regional Security Regarding Afghanistan After 2014. *Yüksek Lisans Tezi, Master of International Security Studies Program George C. Marshall Center for Security Studies*, s. 2-100.
- Krambs, T. A. (2012, March 27). Central Asia and Afghanistan in Transition : Central Asia's Role in Regional Security Regarding Afghanistan after 2014. *Yüksek Lisans Tezi, Master of International Security Studies Program, Universität der Bundeswehr München, George C.Marshall Center for Security Studies*, s. 1-102.
- Krambs, T. A. (2012, March 27). Central Asia and Afghanistan in Transition : Central Asia's Role in Regional Security Regarding Afghanistan After 2014. *Yüksek Lisans Tezi, Master of International Security Studies Program George C. Marshall Center for Security Studies*, s. 2-100.
- Krambs, T. A. (2013, Spring). Central Asia and the Afghanistan Security Dilemma: Amelioration, Retrograde, or Status Quo? Central Asia's Role in Regional Security Regarding Afghanistan after 2014. *The Quarterly Journal*, 1-27. Mart 21, 2016 tarihinde <http://connections-qj.org/article/central-asia-and-afghanistan-security-dilemma-amelioration-retrograde-or-status-quo-central> adresinden alındı
- Krasner, S. (1982). Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables. *International Organization*, 36(2).
- Krebs, R. R. (2008, September). Neorealism, States, and the Modern Mass Army by Joao Resende-Santos. *Perspectives on Politics*, 6(3), s. 647-648. Aralık 30, 2013 tarihinde alındı
- Kreutzmann, H. (2016). From Upscaling to Rescaling: Transforming the Fergana Basin from Tsarist Irrigation to Water Management for an Independent Uzbekistan. R. F. Hüttl, O. Bens, C. Bismuth, & S. Hoehstetter içinde, *Society - Water - Technology A Critical Appraisal of Major Water Engineering*

- Projects* (s. 300). Berlin. Ocak 10, 2017 tarihinde <https://link.springer.com/book/10.1007%2F978-3-319-18971-0> adresinden alındı
- Mir, R., & Watson, A. (2001). Critical Realism and Constructivism in Strategy Research : Toward a Synthesis. *Strategic Management Journal*, 22(12), 1169-1173. Ocak 2, 2014 tarihinde alındı
- Mitroff, I. I., Shrivastava, P., & Udwadia, F. E. (1987, Nov). Effective Crisis Management. *The Academy of Management Executive (1987-1989)*, 1(4), 283-292. September 2, 2015 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/4164770> adresinden alındı
- Mobley, T. (2019, Fall). The Belt and Road Initiative. *Strategic Studies Quarterly*, 52-72. December 18, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26760128> adresinden alındı
- Mollaoğlu, Y. (2016). UNODC Regional Programme for Afghanistan and Neighbouring Countries. *Afghanistan-Kyrgyzstan-Tajikistan Initiative Ministerial Meeting* (s. 10). Bishkek: UNODC.
- Mason, A. C. (1999, May). The End of Cold War Thinking: Change and Learning in Foreign Policy Beliefs and Identities. *Doktora Tezi, Faculty of Graduate School of Yale University*, s. 349.
- Matthews, J. T. (2003). Power Shift. D. Held, & A. G. McGrew içinde, *The global transformations reader. an introduction to the globalization debate* (Second Edition b., s. 624). Polity Press.
- McCray, M. (2014, Fall). Rapid Reaction Capability of the European Union: Taking that Last Big Step. *Connections*, 13(4), 1-24. December 11, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26326375> adresinden alındı
- Mearsheimer, J. J. (2006). Conversations in International Relations: Interview with John J. Mearsheimer (Part II). *International Relations*, 20(2), s. 231-243. doi:10.1177/0047117806063851
- Menga, F. (2018). *Power and Water in Central Asia*. New York: Routledge.
- Mesamed, V. (2007). Iranian-Turkmen Relations in an Era of Change. *Central Asia and the Caucasus*, 4(46), 120-131.
- Monov, L. (2019). NATO Under Pressure. *Journal of Strategic Security*, 12(1), 1-14. December 08, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26623075> adresinden alındı
- Morgan, P. (2017). Liberalizm. A. Collins içinde, *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları (Contemporary Security Studies)* (s. 28-42). Ankara: Röle Akademik Yayıncılık.

Mot, A.-M. M. (2011). Kazakhstan and the 2010 Chairmanship of the Organization for Security and Cooperation in Europe-Progress Toward Democracy? *Yüksek Lisans Tezi, University of North Carolina*, s. 1-77.

Mullen, R. D. (2010, January/February). Afghanistan in 2009: Trying to Pull Back from the Brink. *Asian Survey*, 50(1), 127-138. December 30, 2013 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/10.1525/as.2010.50.1.127> adresinden alındı

Nader, A., Scotten, A. G., Rahmani, A. I., Stewart, R., & Mahnad, L. (2014). *Iran and Afghanistan :A Complicated Relationship. " In Iran's Influence in Afghanistan: Implications for the U.S. Drawdown.* RAND Corporation. July 17, 2019 tarihinde www.jstor.org/stable/10.7249/j.ctt1287mjf.8 adresinden alındı

3. RESMİ YAYINLAR

African Union. (2019, December 07). *Conflict Resolution, Peace & Security*. African Union: <https://au.int/en/conflict-resolution-peace-security> adresinden alındı

African Union. (2019, December 15). *The Peace & Security Council*. African Union: <https://au.int/en/psc> adresinden alındı

Ahmadzai, M. (2015). *Key Groups Attracting Foreign Fighters to Syria and Iraq: Current Situation of Terrorism and Foreign Fighters in Afghanistan*. Kabul: General Analysis Directorate of Counter Terrorism Department of MOI of Islamic Republic of Afghanistan.

Bayantinov, T. U. (2013). *Modernization of Border Control Systems*. Ashgabat: Main Directorate of Border Control Border Guard Service of the National Security Committee Republic of Kazakhstan.

Bozdemir, İ. (2009, Ekim 28). *Avrupa Birliği -Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Ekonomik İlişkileri*. Ocak 13, 2014 tarihinde <http://www.dtm.gov.tr>: <http://www.dtm.gov.tr/dtadmin/upload/EAD/DisTicaretGelistirmeDb/turk-cumhuriyetleri/s.133> adresinden alındı

Brännerud, C. (2008). *Opiate Situation : Hypothesis, Theories and Speculations*. Dushanbe: UNODC Country Office Tajikistan, Central Asia.

Broda, K. (2015). *Threats to Border Security in Central Asia*. Ashgabat: OSCE Center in Ashgabat.

Broda, K. (2015). *Transnational Organized Crime*. Ashgabat: OSCE Center in Ashgabat.

Callahan, J., Demirbuken, H., Van Herk, C., Khaydarov, J., Mili, H., Mansurova, R., & Kurbanov, O. (2007). *Illicit Drug Trends in Central Asia*. Tashkent: Paris Pact Coordination and Analysis Unit of the UNODC Regional Office for Central Asia.

- Callahan, W. A. (2012, July/August). China's Strategic Futures. *Asian Survey*, 52(4), 617-642. Ocak 2, 2014 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/10.1525/as.2012.52.4.617> adresinden alındı
- Central Intelligence Agency. (1951, February). *USSR-Iran Boundary*. <https://www.cia.gov>: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79-00976A000200010003-4.pdf> adresinden alındı
- CIA. (2016, March 23). *International Border Disputes*. Kasım 12, 2016 tarihinde CIA The World Factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2070.html> adresinden alındı
- Coletta, D. (1999, November 2). The Power of Security Doctrine Over the Use of Force in International Crises. *Doktora Tezi, Department of Political Science of Duke University*, s. 1-400.
- Collard-Wexler, S. (2006). Integration Under Anarchy : Neorealism and the European Union. *European Journal of International Relations*, 12(3), 397-432.
- Department of State . (2012). *Report on progress toward security and stability in Afghanistan: United States Plan for sustaining the Afghanistan National Security Forces*. Virginia: Department of Defense of United States of America.
- Devlet, N. (1985). *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi 1905-1917*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Eigenmann, G. (2013). *Waste and Chemicals in Central Asia : A Visual Synthesis*. Bern and Geneva: Swiss Federal Office for the Environment.
- MFA of Islamic Republic of Afghanistan. (2016). *The Heart of Asia Istanbul Process Progress Assessment 2011-2015*. Kabul: Directorate General of Regional Cooperation. June 6, 2016 tarihinde <http://hoa.gov.af/351/progress-assessment-2011-2015> adresinden alındı
- MFA of Tajikistan. (2019, February 12). *Bilateral Relations*. <http://mfa.tj>: <http://mfa.tj/?l=en&cat=33&art=2175> adresinden alındı
- MFA of Uzbekistan. (2019, Jan 15). *Foreign Policy*. <https://mfa.uz>: <https://mfa.uz/en/cooperation/> adresinden alındı
- MFA of Uzbekistan. (2019, April 17). *Foreign Policy*. <https://mfa.uz>: <https://mfa.uz/en/cooperation/> adresinden alındı
- Mine Action Unit. (2015). *Tajikistan: Mine Threat*. Dushanbe: OSCE Office in Tajikistan .
- Ministry Defence of Government of India. (2018, August 24). *Opening Ceremony Exercise SCO Peace Mission 2018*. Press Information Bureau of Ministry of Defence (Government of India): <https://pib.gov.in/newsite/PrintRelease.aspx?relid=183039> adresinden alındı

- Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan. (2019, May 24). *Almaty Hosted Negotiations On Uzbekistan – Kazakhstan State Border Demarcation*. <https://mfa.uz>: <https://mfa.uz/en/press/news/2019/05/19251/> adresinden alındı
- Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan. (2019, January 17). *General Information. Territory*. <https://www.mfa.gov.tm>: <https://www.mfa.gov.tm/en/articles/2> adresinden alındı
- NATO. (2016, December 17). *ISAF's Mission (2001-2014)*. <https://www.nato.int>. adresinden alındı
- NATO. (2017, November 10). *NATO and Afghanistan*. Kasım 15, 2017 tarihinde <https://www.nato.int>. adresinden alındı
- NATO. (2018, July 18). *Resolute Support Mission*. Ocak 10, 2017 tarihinde <https://www.nato.int>: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_113694.htm adresinden alındı
- NATO. (2019, December 05). *What is NATO? NATO*: <https://www.nato.int/nato-welcome/index.html> adresinden alındı
- OSCE Center in Ashgabat. (2015, April 29). OSCE trains Turkmenistan border guards in border management and threat assessment. Ashgabat, Turkmenistan. January 10, 2016 tarihinde alındı
- OSCE Communication and Media Relations Section. (2012, November 20). *Mongolia becomes the 57th participating State of the Organization for Security and Cooperation in Europe*. Mart 2, 2015 tarihinde <http://www.osce.org/cio/97372>. adresinden alındı
- OSCE Secretariat. (2005, December 6). *Border Security And Management Concept*. Vienna, Austria. Mayıs 21, 2015 tarihinde <http://www.osce.org> adresinden alındı
- OSCE Secretariat. (2010). *Astana Commemorative Declaration Towards a Security Community*. Astana: OSCE. Kasım 17, 2016 tarihinde <http://www.osce.org/cio/74985?download=true> adresinden alındı
- OSCE Secretariat. (2013, July 11). *Border delimitation and demarcation topic of OSCE meeting in Central Asia*. <https://www.osce.org>: <https://www.osce.org/secretariat/103496> adresinden alındı
- OSCE Secretariat's Conflict Prevention Centre . (2012). *OSCE Guide on Non-Military Confidence -Building Measures (CBMs)*. Vienna: Organization for Security and Cooperation in Europe.

4. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- Aliyeva, K. (2018, February 19). *General contractor of Rogun HPP receives advance of \$134 million.* <https://www.azernews.az:https://www.azernews.az/region/127445.html> adresinden alındı
- Aris, S. (2013, July 30). *The Foreign and Security Policies of the Central Asian States.* (I. I. Network, Röportaj Yapan) Zurich: ISN. Mart 19, 2014 tarihinde <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?id=167520> adresinden alındı
- Aydınlık. (2017, Nisan 29). *Hikmetyar'a Kıyak.* <https://www.aydinlik.com.tr:https://www.aydinlik.com.tr/turkiye/2017-nisan/hikmetyar-a-jet-kiyak> adresinden alındı
- Azernews. (2019, May 6). *Uzbekistan, Turkmenistan prepare common state border draft demarcation.* <https://www.azernews.az:https://www.azernews.az/region/150230.html> adresinden alındı
- BBC. (2017, August 24). *Profile: Arab League.* [bbc.com:https://www.bbc.com/news/world-middle-east-15747941](https://www.bbc.com/news/world-middle-east-15747941) adresinden alındı
- BBC News. (2018, August 12). *Caspian Sea: Five countries sign deal to end dispute.* <https://www.bbc.com:https://www.bbc.com/news/world-45162282> adresinden alındı
- BBC: Asia-Pacific. (2011, January 13). *Tajikistan cedes land to China.* <https://www.bbc.com:https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-12180567> adresinden alındı
- Chen, M. (2018). *Day Tour from Beijing: Mutianyu Great Wall of China.* December 18, 2018 tarihinde https://www.kkday.com:https://www.kkday.com/en/product/10627?cid=2636&ud1=English_o&ud2=cn_10627&gclid=EAIaIQobChMI_vO8sKSr3wIVhwmRCh1wmAvkEAAyASAAEgLvIfD_BwE adresinden alındı
- Colagrossi, M. (2018, July 8). *How the Medici family created and lost their banking empire.* <https://bigthink.com:https://bigthink.com/mike-colagrossi/how-the-medici-family-created-and-lost-their-banking-empire> adresinden alındı
- Colagrossi, M. (2018, July 8). *How the Medici family created and lost thier banking empire.* <https://bigthink.com:https://bigthink.com/mike-colagrossi/how-the-medici-family-created-and-lost-their-banking-empire> adresinden alındı
- Conference on the Interaction and Confidence Building Measures in Asia. (2020, January 21). *About CICA.* February 02, 2020 tarihinde Conference on the Interaction and Confidence Building Measures in Asia: http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1 adresinden alındı

- Cooley, A. (2019, September 12). *Central Asia: A Political History from the 19th Century to Present*. <http://asiasociety.org>: <https://asiasociety.org/central-asia-political-history-19th-century-present> adresinden alındı
- Cordesman, A. H. (2013, May 16). *Afghanistan Real World Choices Staying or Leaving*. Temmuz 25, 2016 tarihinde <https://www.csis.org/>. adresinden alındı
- Cordesman, A. H. (2013, July 23). *Salvaging the War in Afghanistan*. https://www.csis.org: <https://www.csis.org/analysis/salvaging-war-afghanistan> adresinden alındı
- Cordesman, A. H. (2013, December 4). *The Uncertain Strategic Case for the Zero Option in Afghanistan*. Şubat 12, 2015 tarihinde https://www.csis.org: <https://www.csis.org/analysis/uncertain-strategic-case-zero-option-afghanistan> adresinden alındı
- Countries Asia. (2019, Jan 15). *List of Asian Countries : Turkmenistan*. <http://countriesasia.com>: <http://countriesasia.com/Turkmenistan> adresinden alındı
- Cunningham, E. (2011, September 6). *Ahmad Shah Massoud, assassinated by Al Qaeda but no friend of the US*. <https://www.thenational.ae>: <https://www.thenational.ae/world/asia/ahmad-shah-massoud-assassinated-by-al-qaeda-but-no-friend-of-the-us-1.568461> adresinden alındı
- Doucet, L. (2020, January 3). *Qasem Soleimani: US kills top Iranian general in Baghdad air strike*. January 29, 2020 tarihinde BBC: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50979463> adresinden alındı
- Dugin, A. (2017, Aralık 4). NATO, Türkiye için ana tehdit kaynağıdır. (M. Perinçek, Röportaj Yapan) Aralık 5, 2017 tarihinde <http://odatv.com/nato-turkiye-icin-ana-tehdit-kaynagidir-0412171200.html> adresinden alındı
- Dupree, N. H., Petrov, V. P., Allchin, F. R., Ali, M., Weinbaum, M. G., & Dupree, L. (2019, April 4). *Afghanistan*. <https://www.britannica.com>: <https://www.britannica.com/place/Afghanistan> adresinden alındı
- Duvaklı, M. (2013, Ekim 13). *İran'a El Kaide uyarısı, Türkiye oyunu bozdu*. <https://www.turkiyegazetesi.com.tr>: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/88552.aspx> adresinden alındı
- Dzhumashova, A. (2018, July 18). *Kyrgyzstan plans to complete delimitation of borders with Uzbekistan , Tajikistan* . <https://24.kg/english>: https://24.kg/english/91253_Kyrgyzstan_plans_to_complete_delimitation_of_borders_with_Uzbekistan_Tajikistan/ adresinden alındı
- Encyclopedia Britannica. (2019, Kasım 13). *Russo-Turkish Wars*. Encyclopedia Britannica: <https://www.britannica.com/topic/Russo-Turkish-wars> adresinden alındı

- EU Council, G. (2007, October). *Strategy for a New Partnership European Union and Central Asia*. Nisan 7, 2014 tarihinde <http://www.consilium.europa.eu> adresinden alındı
- European Union External Action. (2019, March 05). *Military and civilian missions and operations*. EU: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/430/military-and-civilian-missions-and-operations_en adresinden alındı
- European Union External Action Service . (2016, December 15). *A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy* . <https://eeas.europa.eu>: https://eeas.europa.eu/topics/eu-global-strategy/17304/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en adresinden alındı
- Fergananeews Agency. (2017, June 2). *Delimitation Protocol signed by Tajikistan and Uzbekistan covered disputable sections of common state border*. <http://enews.fergananews.com>: <http://enews.fergananews.com/news.php?id=3365&mode=snews> adresinden alındı
- Fidan, H. (2010, Mart). Turkish foreign policy towards Central Asia. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(1), 109-121. doi:10.1080/19448950903507560
- Flannery, N. P. (2012, November 30). *Explainer: What Is UNASUR?* Council of the Americas: <https://www.as-coa.org/articles/explainer-what-unasur> adresinden alındı
- France Diplomacy. (2017, February). *A force for integration*. Ministry of Europe and Foreign Affairs of France Republic: <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrangere-de-la-france/securite-desarmement-et-non-proliferation/nos-alliances-et-cooperations/la-cooperation-de-securite-et-de-defense/les-ecoles-nationales-a-vocation-regionale/article/une-force-d-integration> adresinden alındı
- Furniss, E. S. (1959, January). Regional Associations. *Naval War College Review*, 11(5), 21-38. December 06, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/45139622> adresinden alındı
- Gardner, D. (2012, June 7). *Miles out: The Great Wall of China is 13,170 miles long... that's more than twice the length of previous estimates*. December 28, 2018 tarihinde <https://www.dailymail.co.uk>: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2155457/Miles-The-Great-Wall-China-13-170-miles-long--thats-twice-length-previous-estimates.html> adresinden alındı
- Gavrillis, G. (2012). *Central Asia's Border Woes & the Impact of International Assistance*. New York: Open Society Foundations. August 16, 2014 tarihinde <Http://www.soros.org> adresinden alındı

- General Secretariat of EU Council. (2007, October). *Strategy for a New Partnership European Union and Central Asia*. Nisan 7, 2014 tarihinde <http://www.consilium.europa.eu> adresinden alındı
- Geneva Centre for Democratic Control of Armed Forces . (2008). *Stabilising Afghanistan : Developing Security, Securing Development Seminar Report*. Brussels/Geneva: Geneva Centre for Democratic Control of Armed Forces .
- Geneva International Centre for Humanitarian Demining. (2018, November 26-30). Seventeenth Meeting of the States Parties to the Anti-Personnel Mine Ban Convention. *The Anti-Personnel Mine Ban Convention: How Many Countries Have Joined*, 28. Geneva: Geneva International Centre for Humanitarian Demining.
- George C. Marshall Center, E. (2013, August 28-31). *Central Asians meet, discuss transnational threats*. Ocak 10, 2014 tarihinde George C. Marshall Center: <http://www.marshallcenter.org> adresinden alındı
- Gorenburg, D. (2013, May 22). *Energy Concerns Drive China-Central Asia Defence Ties*. Mart 10, 2015 tarihinde <https://russiamil.wordpress.com/2013/05/22/energy-concerns-drive-china-central-asia-defence-ties/> adresinden alındı
- Gorenburg, D. (2013, May 8). *Great Powers vie for sway in Central Asia*. Ocak 19, 2015 tarihinde Russiamil Web Sitesi: <https://russiamil.wordpress.com/2013/05/08/great-powers-vie-for-sway-in-central-asia/> adresinden alındı
- Gorenburg, D. (2013, May 8). *Great Powers vie for sway in Central Asia*. Ağustos 15, 2016 tarihinde <https://russiamil.wordpress.com/2013/05/08/great-powers-vie-for-sway-in-central-asia/> adresinden alındı
- Gorenburg, D. (2013, March 13). *Russia and China vie for influence in Central Asia*. Ocak 21, 2017 tarihinde <https://russiamil.wordpress.com/2013/03/13/russia-and-china-vie-for-influence-in-central-asia/> adresinden alındı
- Gök, M. (2017, Şubat 12). *İstihbarat kaynaklarından çarpıcı idda Hikmetyar İstanbul'da*. <https://www.aydinlik.com.tr>: <https://www.aydinlik.com.tr/turkiye/2017-subat/istihbarat-kaynaklarindan-carpici-idda-hikmetyar-istanbul-da> adresinden alındı
- Griffiths, J. (2017, January 26). *How long is the Great Wall of China, why was it built and how long did it take to build? Here's all you need to know*. December 13, 2018 tarihinde <https://www.thesun.co.uk>: <https://www.thesun.co.uk/news/2711342/great-wall-china/> adresinden alındı
- Gulf Cooperation Council. (2019, December 11). *Objectives of GCC*. Gulf Cooperation Council: <https://www.gcc-sg.org/en-us/AboutGCC/Pages/StartingPointsAndGoals.aspx> adresinden alındı

- Gusev, L. (2016). Territorial Defence Problems of Turkmenistan. (P. Gotowiecki, & J. Zak, Dü) *Ante Portas-Security Studies*, 2(7), 271-277. https://www.academia.edu/32352858/_Ante_Portas_-_Security_Studies_No_7_2016_Territorial_defence_and_its_role_in_contemporary_security_systems adresinden alındı
- Habertürk. (2018, Mart 20). *Suudi Arabistan'ın El Kaide iddiasına İran'dan sert yanıt!* <https://www.haberturk.com>: <https://www.haberturk.com/suudi-arabistan-in-el-kaide-iddiasina-iran-dan-sert-yanit-1884057#> adresinden alındı
- Harmens, S. (2019, May 23). *Tajikistan border crossings*. <https://caravanistan.com>: <https://caravanistan.com/border-crossings/tajikistan/> adresinden alındı
- Havakargo, W. (2012, Mart 30). *Rus Pilotların Başvuruları Reddedildi*. Mart 12, 2015 tarihinde Havakargo Websitesi: <http://havakargoturkiye.com> adresinden alındı
- Hobbing, P. (2005). *Integrated Border Management at the EU Level*. Brussel: Centre for European Policy Studies. Mayıs 19, 2015 tarihinde <http://www.ceps.be> adresinden alındı
- Imiola, B. (2007). *Morality and the national interest a convention based on account to understanding international relations*. Buffalo, United States of America: Faculty of the Graduate School of the State of New York.
- Interfax-Ukraine. (2016, December 8). *Mogherini: Russia undermines European security through its actions in Crimea, Donbas*. May 12, 2018 tarihinde <https://www.kyivpost.com>: <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/mogherini-russia-undermines-european-security-principles-actions-crimea-donbas.html?cn-reloaded=1> adresinden alındı
- International Crisis Group. (2002). *Central Asia: Border Disputes and Conflict Potential*. Brussels/Osh: International Crisis Group.
- Interstate Commission for Water Coordination of Central Asia. (2018, November 17). *Central Asia: background information*. <http://www.icwc-aral.uz>: <http://www.icwc-aral.uz/general.htm> adresinden alındı
- Isamova, H. (2010, June 11). *At least 46 killed in southern Kyrgyz ethnic riots*. <https://www.reuters.com>: <https://www.reuters.com/article/us-kyrgyzstan-violence/at-least-46-killed-in-southern-kyrgyz-ethnic-riots-idUSTRE65A02B20100611> adresinden alındı
- İstanbulu, İ. (2007). *Border Security Problems*. Tiflis: NATO (COEDAT).
- Ivanov, I. S., Kazantsev, A. A., & Sergeev, V. M. (2013). *Working Paper: Assisting Development in Central Asia Strategic Horizons of Russian Engagement*. Moscow: Russian International Affairs Council .
- Izvestia News. (2016, January 22). *Kyrgyzstan terminated the agreement with Russia on the construction of Kambaratinskaya HPP*. <https://iz.ru/news/602267>: <https://iz.ru/news/602267> adresinden alındı

- Jackson, R. (2017). Rejim Güvenliği. A. Collins içinde, *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları (Contemporary Security Studies)* (N. Uslu, Çev., s. 161-172). Ankara: Röle Akademik Yayıncılık.
- Jalali, A. A. (2008). Challenges to Stability in Afghanistan and Key Responses : Security Sector Development and the Rule of Law. *Security Sector Development and the Rule of Afghanistan* (s. 6-12). Brussels/Geneva: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces.
- Kadir, R., & Cavelis, A. (2009). *Ejderha Savaşçısı: Bir Uygur Türkünün Çin'e Karşı Özgürlük Mücadelesi*. (H. Utkan, Çev.) İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Kanzamanov, Z. (2013). *CARICC Capacities to Coordinate Measures to Combat Cross-Border Drug-Related Crime*. Central Asian Regional Information and Coordination Centre for Combating Illicit Trafficking of Narcotics Drugs, Psychotropic Substances and Their Precursors, Asghabat. Ekim 4, 2013 tarihinde <http://www.caricc.org> adresinden alındı
- Karabulut, B. (2015). *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi II Güvenlik "Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek"* (2 b.). Ankara: Barış Kitabevi.
- Karabulut, F. (2019). Cengiz Dağcı'nın ve Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Kolhozlar ve Kolhoz Sisteminin Ruslaştırmadaki Rolü. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat Ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 56-77. Nisan 24, 2019 tarihinde alındı
- Karpat, K. (2014). *Türkiye ve Orta Asya* (1 b.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karrar, H. H. (2006, April). The New Silk Road Diplomacy: A Regional Analysis of China's Central Asian Foreign Policy, 1991-2005. *Doktora Tezi, Department of East Asian Studies of McGill University*, s. 1-374.
- Katzman, K. (2013). *Afghanistan: Post-Taliban Governance, Security, and U.S. Policy*. U.S. Congressional Research Service. 11 10, 2015 tarihinde <http://www.crs.gov> adresinden alındı
- Katzman, K. (2013). *Afghanistan: Post-Taliban Governance, Security, and U.S. Policy*. U.S. Congressional Research Service.
- Kaya, İ. (2005). *Mücadele ve Uluslararası Hukuk*. Ankara: Usak Yayını.
- Kaya, S. (2015). Sosyal İnşacılık (Konstrüktivizm). T. Arı , & E. Toprak içinde, *Uluslararası İlişkiler Kuramları II* (s. 70-90). Eskişehir: T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI.
- Kaye, D. D. (2007). *Talking to the Enemy : Track Two Diplomacy in the Middle East and South Asia*. RAND Corporation. <https://www.jstor.org/stable/10.7249/mg592nsrd.9> adresinden alındı

- Kazantsev, A. (2012, May 16). *Russia and the West : Different Views on the Afghanistan after 2014*. Haziran 20, 2015 tarihinde http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=398#top adresinden alındı
- Kazantsev, A. (2012, May 16). *Russia and the West: Different views on the Afghanistan after 2014*. Russian Council: http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=398#top adresinden alındı
- Kazantsev, A. (2013, April 17). *Five Scenarios for the Future Borders of Central Asia*. Haziran 12, 2015 tarihinde <http://www.russiancouncil.ru>. adresinden alındı
- Kazinform international news agency. (2019, January 9). *Majilis approves bill on Kazakh-Kyrgyz state border regime*. <https://www.inform.kz>: https://www.inform.kz/en/majilis-approves-bill-on-kazakh-kyrgyz-state-border-regime_a3486320 adresinden alındı
- Kechichian, J. A. (1994). *Security Efforts in the Arab World: A Brief Examination of Four Regional Organizations*. California: Rand Institution.
- Keeley, J. F. (1990). Essays in International Relations Theory by Robert O. Keohane. *International Journal Multilateralism: Old & New*, 45(4), 959-962. Aralık 30, 2013 tarihinde alındı
- Kelly. (2018, September 12). *What Was the Great Wall of China Made of?* December 15, 2018 tarihinde <https://www.chinahighlights.com>: <https://www.chinahighlights.com/greatwall/construction-materials.htm> adresinden alındı
- Kennedy-Pipe, C. (2000, October). International History and International Relations Theory: A Dialogue beyond the Cold War. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 76(4), s. 741-754. Aralık 30, 2013 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/2626457> . adresinden alındı
- Keohane, R. O. (1984). *After hegemony: cooperation and discord in the world political economy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Khramchikhin, A. (2012, July 04). *Dushanbe Risks Losing Russian Protection While Hagling Over Base*. Ocak 10, 2017 tarihinde <https://sputniknews.com/analysis/20120704174395680/>. adresinden alındı
- Kiersey, N. J. (2007). *Power & International Relations Theory; Why the 'Debate About Empire' Matters?* Virginia.
- Kim, J. (2011, January 13). Security Externalities Institutional Veto-Points, and Regional Integration, 1945-2004. *Doktora Tezi, Faculty of the Graduate School of the University at Buffalo, State University of New York*, s. 1-328.
- Klevečka, R. (2013). *Experience in the EU: "Effective management of the EU external borders: enhanced cooperation of border protection services and fight against smuggling and fraud"*. Ashgabat: Ministry Foreign Affairs of Lithuania.

- Knegt, D. (2017). *Fascism, Liberalism and Europeanism in the Political Thought of Bertrand deJouvenel and Alfred Fabre-Luce*. Amsterdam: Amsterdam University Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt1zkjzhc.11> adresinden alındı
- Kobieracki, A. (2007, Summer). The Comprehensive Approach: NATO Responses from an Operational Standpoint – The Case of Afghanistan. *Connections*, 6(2), 87-94. March 12, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26323291> adresinden alındı
- Koch, N. R. (2006). Nation-Building, Geopolitics, and the Andijon Uprising : Securitizing Discourses in Uzbekistan. *Yüksək Lisans Tezi, Faculty of the Graduate School of the University of Colorado*, s. 1-246.
- Koch, N. R. (2009). Nation-Building, Geopolitics, and the Andijon Uprising : Securitizing Discourses in Uzbekistan. *Yüksək Lisans Tezi, Faculty of the Graduate School of the University of Colorado*, s. 1-246.
- Koch, N. R. (2009). Nation-Building, Geopolitics, and the Andijon Uprising : Securitizing Discourses in Uzbekistan. *Yüksək Lisans Tezi, Faculty of the Graduate School of the University of Colorado*, s. 1-246.
- Kongar, E. (1997). *Küreselleşme ve Kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Ulusal Kültür*. Ocak 10, 2015 tarihinde Emre Kongar'ın Resmi İnternet Sitesi: https://www.kongar.org/makaleler/mak_ku.php adresinden alındı
- Koparkar, R. (2018, January 2). *Commentary-Uzbekistan and Afghanistan Enhance Cooperation*. <https://www.vifindia.org>: <https://www.vifindia.org/article/2018/january/02/uzbekistan-and-afghanistan-enhance-cooperation> adresinden alındı
- Kucera, J. (2013, August 29). *Security Assistance and Water Conflict in Central Asia*. Kasım 19, 2014 tarihinde <http://securityassistancemonitor.wordpress.com/2013/08/29/security-assistance-and-water-conflict-in-central-asia/> adresinden alındı
- Kugelman, M. (2019, November 05). *The Islamic State Will Outlive Baghdadi. Afghanistan Shows How*. Foreign Policy: <https://foreignpolicy.com/2019/11/05/isis-terrorism-killing-islamic-state-outlive-baghdadi-afghanistan/> adresinden alındı
- Kurmanalieva, G. (2019, February). Kyrgyzstan and Tajikistan: Endless Border Conflict. (4). (S. Heinecke, & J. Schulz, Derleyiciler) Berlin: Institut für Europäische Politik ve The Centre International de formation européenne .
- Kushkumbayev, S., & Kushkumbayeva, A. (2013, June 9). Water and Energy Issues in the Context of International and Political Disputes in Central Asia. *Chinese Journal of International*, s. 211-218. Aralık 26, 2013 tarihinde <http://www.chinesejil.oxfordjournals.org> adresinden alındı

- Landmine&Cluster Muniton Monitor. (2011, October 21). *Kazakhstan Mine Ban Policy*. <http://www.the-monitor.org>: <http://www.the-monitor.org/en-gb/reports/2015/kazakhstan/mine-ban-policy.aspx> adresinden alındı
- Landmine&Cluster Muniton Monitor. (2011, October 24). *Uzbekistan Mine Ban Policy*. <http://www.the-monitor.org>: <http://www.the-monitor.org/en-gb/reports/2015/uzbekistan/mine-ban-policy.aspx> adresinden alındı
- Landmine&Cluster Muniton Monitor. (2012, October 2). *Kyrgyzstan Mine Ban Policy* . <http://www.the-monitor.org>: <http://www.the-monitor.org/en-gb/reports/2015/kyrgyzstan/mine-ban-policy.aspx> adresinden alındı
- Landmine&Cluster Muniton Monitor. (2012, October 5). *Turkmenistan Mine Ban Policy* . <http://www.the-monitor.org>: <http://www.the-monitor.org/en-gb/reports/2015/turkmenistan/mine-ban-policy.aspx#> adresinden alındı
- Landmine&Cluster Muniton Monitor. (2018). *Uzbekistan Mine Action* . Geneva: Landmine&Cluster Muniton Monitor.
- Lankowski, M. (2003). America's Asian alliances in changing world. *Australian Journal of International Affairs*, 57(1), 113-124. 12 8, 2016 tarihinde alındı
- Laruelle, M., Peyrouse, S., & Axyonova, V. (2013, February). *The Afghanistan-Central Asia relationship : What role for the EU*. Mart 12, 2015 tarihinde <http://www.eucentralasia.eu>. adresinden alındı
- Laruelle, M., Rabindranath, A., & Collins, J. (2013). Women and Water in Central Asia and South Asia. *Voices From Central Asia*(14), 1-6. Mayıs 07, 2014 tarihinde <http://www.centralasiaprogram.org> adresinden alındı
- Laumulin, M. (2012, October 7). *Virtual Security of Central Asia*. Mayıs 23, 2014 tarihinde <http://eng.globalaffairs.ru/number/Virtual-Security-of-Central-Asia-15694> adresinden alındı
- Lee, J. (2017, December 1). *Giant oil field discovered in China with over billion tons of reserves*. Aralık 5, 2017 tarihinde <https://www.rt.com/business/411524-china-trillion-oil-deposit-discovered/> adresinden alındı
- Lemon, E., Mironova, V., & Tobey, W. (2018). *Jihadists from Ex-Soviet Central Asia: Where are they? Why did they radicalize? What next?* Belfer Center for Science and International Relations . Newyork: The U.S.- Russia Initiative to Prevent Nuclear Terrorism. January 18, 2019 tarihinde <https://www.russiamatters.org/sites/default/files/media/files/Jihadists%20from%20Ex-Soviet%20Central%20Asia%20Research%20Paper.pdf> adresinden alındı
- Lesser, I. O. (2009). *The New Turkish Lexicon*. Washington DC: The German Marshall Fund of the United States. 03 07, 2015 tarihinde <http://www.gmfus.org> adresinden alındı

- Levinsson , C., & Svanberg, I. (2000, February 16). *Kazakhstan-China Border Trade Thrives After Demarcation Treaty*. AnalyticalArticles .
<https://www.cacianalyst.org>:
<https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/7264-analytical-articles-caci-analyst-2000-2-16-art-7264.html?tmpl=component&print=1> adresinden alındı
- Lieven, D. (1995, October). The Russian Empire and the Soviet Union as Imperial Polities. *Journal of Contemporary History*, 30, 607-636. Mart 10, 2017 tarihinde <http://links.jstor.org/sici?sici=0022-0094%28199510%2930%3A4%3C607%3ATREATS%3E2.0.CO%3B2-E> adresinden alındı
- Lijn, J. V. (2013). *Development Assistance in Afghanistan After 2014 : From the Military Exit Strategy to a Civilian Entry Strategy*. Stockholm International Peace Research Institute . www.sipri.org adresinden alındı
- Lunin, B. (2015). *V.V. BARTOLD ve Rus Oryantalizminde Orta Asya "Bartold'un Çalışmalarının Bibliyografyası İ.İ. Umnyakov-N.N. Tumanoviç"*. (C. Buyar, Çev.) Ankara.
- Lynch, D. C. (2013, July/August). Securitized Culture in Chinese Foreign Policy Debates : Implications for Interpreting China's Rise. *Asian Survey*, 53(4), 629-652. Aralık 30, 2013 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/10.1525/as.2013.53.4.629> adresinden alındı
- Mackintosh, K., & Duplat, P. (2013). *Study of the Impact of donor Counter-Terrorism Measures on Principled Humanitarian Action*. New York: United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs and Norwegian Refugee Council.
- Malashenko, A. (2004). Islam in Central Asia Society. R. Allison, & L. Jonson içinde, *Central Asian Security : The New International Security Context* (s. 1-269). Washington: Brooking Institution Press.
- Malashenko, A. (2004). Islam in Central Asia Society. R. Allison, & L. Jonson içinde, *Central Asian Security : The New International Security Context* (s. 1-269). Washington: Brooking Institution Press.
<http://ebookcentral.proquest.com/lib/gsutr/detail.action?docID=3004294>.
adresinden alındı
- Malashenko, A. (2013). *Russia in Central Asia: Security Challenges-Real and Imagined*. London: Chatham House. www.chathamhouse.org adresinden alındı
- Malek, M. (2008). Post-Soviet Central Asia: Still 'Terra Incognita' in Terms of Security Policy. P. H. Fluri, & M. Malek içinde, *Defence and Security Sector Transition in Central Asia* (s. 9-13). Vienna and Geneva: The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF).

- Maley, W. (2011, January/February). Afghanistan in 2010. *Asian Survey*, 51(1), 85-96. December 31, 2013 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/10.1525/as.2011.51.1.85> adresinden alındı
- Maley, W. (2012, January/February). Afghanistan in 2011 : Positioning for Uncertain Future. *Asian Survey*, 52(1), 88-99. Aralık 31, 2013 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/10.1525/as.2012.52.1.88> adresinden alındı
- Mandelbaum, M. (1994). Introduction. M. Mandelbaum içinde, *Central Asia and the World Kazakhstan, Kyrgystan, Uzbekistan, Tajikistan and Turkmenistan* (s. 248). New York: Council on Foreign Relations Press.
- Marengo, S. (1998). *Exchange Rate Policy for MERCOSUR:- Lessons from the European Union*. Peter Lang AG. December 23, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/j.ctv9hj6nh.9> adresinden alındı
- Markowski, S., & Wylie, R. (2007, June). The Emergence of European Defence and Defence Industry Policies. *Security Challenges*, 3(2), 31-51. December 11, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/26458857> adresinden alındı
- Martynova, S. (2015). *Regional Cooperation and Effective Measures Fight Against Foreign Terrorist Fighters*. Dushanbe: United Nations Counter-Terrorism Committee Executive Directorate (CTED).
- Mashal, M. (2018, September 4). *Taliban Say Haqqani Founder Is Dead. His Group Is More Vital Than Ever*. <https://www.nytimes.com:https://www.nytimes.com/2018/09/04/world/asia/jalaluddin-haqqani-dead-taliban.html?searchResultPosition=1> adresinden alındı
- Matusaik, M. (2012, July 11). <https://www.osw.waw.pl>. Uzbekistan withdraws from the CSTO once again: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2012-07-11/uzbekistan-withdraws-csto-once-again> adresinden alındı
- Matveeva, A. (2006, July). EU Stakes in Central Asia. *Chaillot Paper*(91). Mart 15, 2016 tarihinde https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/cp091_0.pdf adresinden alındı
- Meuser, M. (2014, August 26). *Map of Afghanistan*. Kasım 15, 2016 tarihinde https://mapcruzin.com:https://mapcruzin.com/free-maps-afghanistan/txu-oclc-309295540-afghanistan_pol_2008.jpg adresinden alındı
- Najibullah, F. (2018, November 16). *Tajikistan's Roghun Dam, Which For Years Generated Only Controversy, Begins Producing Electricity*. <https://www.rferl.org:https://www.rferl.org/a/tajikistan-s-roghun-dam-which-for-years-generated-only-controversy-begins-producing-electricity/29604412.html> adresinden alındı
- Nardulli, B. R. (2015). The Arab States' Experiences. G. A. Karl P. Mueller içinde, *Precision and Purpose: Airpower in the Libyan Civil War* (s. 339-372). Rand

- Cooperation. December 12, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/10.7249/j.ctt16f8d7x.18> adresinden alındı
- National Energy Holding Company. (2019, February 19). *Promising investment projects in the field of energy*. www.deik.org.tr: www.deik.org.tr/contents-fileaction-18522 adresinden alındı
- Naumkin, V. V. (2013). *Russia's Interests in Central Asia: Contents, Perspectives, Limitations*. Moscow: Russian International Affairs Council Institute of Oriental Studies, RAS. 8 12, 2014 tarihinde alındı
- News Central Asia . (2018, November 3). *Rogun Dam of Tajikistan – the need to reassess the entire project*. <http://www.newscentralasia.net>: <http://www.newscentralasia.net/2018/11/03/rogun-dam-of-tajikistan-the-need-to-reassess-the-entire-project/> adresinden alındı
- News Central Asia. (2018, November 16). *Situation at Turkmen-Afghan border – fact versus fiction*. <http://www.newscentralasia.net>: <http://www.newscentralasia.net/2018/11/16/situation-at-turkmen-afghan-border-fact-versus-fiction/> adresinden alındı
- Niiniluoto, I. (1991). Realism, Relativism, and Constructivism. *Synthese, Scientific Knowledge and Scientific Practice*, 89(1), 135-162. Ocak 2, 2014 tarihinde alındı
- Nikolsky, A. (2018, August 15). *Caspian Summit Fails To Resolve Issues Between Iran And Nearest Neighbors*. <https://www.rferl.org>: <https://www.rferl.org/a/qishloq-ovozi-caspian-summit-fails-to-resolve-issues-iran-turkmenistan-azerbaijan/29436013.html> adresinden alındı
- Norwegian Afghanistan Committee. (2019, January 12). *Political History*. <http://www.afghanistan.no>: http://www.afghanistan.no/English/Afghanistan/Political_history/index.html adresinden alındı
- Obasanjo, O. (2015). On the State of Peace and Security in Africa: Challenges and Opportunities. *Prism*, 5(2), 8-13. November 13, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26470393> adresinden alındı
- Oduro, A. (2017, May). Building Collective Identity in Africa: The Role of African Regional Organizations. *Masters of Arts, International Relations Department of Koc University*, s. 130.
- Office of the Geographer. (1983, September 15). *Afghanistan-U.S.S.R. Boundary*. <http://www.juldu.com>. adresinden alındı
- Orazalin, Z. (2018, November 17). *Geography of Kazakhstan* . <http://kazakhstan.mit.edu>: <http://kazakhstan.mit.edu/geo.php> adresinden alındı
- Organization of American States. (2019, November 18). *About the OAS*. OAS Websites: http://www.oas.org/en/about/who_we_are.asp adresinden alındı

- Orhun, Ö. (2011, September). Middle East: a Region in Flux Considerations on a Regional Cooperation and Security Process. *TESEV (Turkish Economic and Social Studies Foundation) Foreign Policy Programme*, s. 1-12.
- Ortaylı, İ. (2016). *Osmanlıya Bakmak Osmanlı Çağdaşlaşması*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- Palabıyık, H., Yavaş, H., & Aydın, M. (2010). *Nükleer Enerji ve Sosyal Kabul*. Ankara: International Strategic Research Organization (USAK).
- Palais, G. (2011, May 16). *What is the Renaissance?* <https://www.grandpalais.fr>: <https://www.grandpalais.fr/en/article/what-renaissance> adresinden alındı
- Pariona, A. (2018, March 3). *Which Countries Border Afghanistan?* December 10, 2017 tarihinde <https://www.worldatlas.com>: <https://www.worldatlas.com/articles/what-countries-border-afghanistan.html> adresinden alındı
- Parkhomchik, L., Şimşek, A. H., Kanapiyanova, Z., & Issayeva, M. (2015, May 4). Politics, Foreign Affairs and Security. *Current Presidential Elections And Parliamentary System*. Almaty, Kazakhstan: Eurasian Research Institute. November 20, 2017 tarihinde http://www.ayu.edu.tr/static/aae_haftalik/aae_bulten_en_18.pdf adresinden alındı
- Patnaik, P. (2007, February). The State Under Neoliberalism. *Social Scientist*, 35(1/2), s. 4-15. Ocak 1, 2014 tarihinde alındı
- Paulo, J. S. (2008, Winter). The European Defense Sector and EU Integration. *Connections*, 8(1), 11-57. December 12, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26326158> adresinden alındı
- Peyrouse, S., Boonstra, J., & Laruelle, M. (2012). *Security and development approaches to Central Asia The EU compared to China and Russia*. FRIDE and the Karelian Institute of the University of Eastern Finland. Nisan 19, 2016 tarihinde <http://www.eucentralasia.eu> adresinden alındı
- Phillips, M. (2011, May 2). *Osama Bin Laden Dead*. <https://obamawhitehouse.archives.gov>: <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2011/05/02/osama-bin-laden-dead> adresinden alındı
- Ping, J., Janneh, A., & Kaberuka, D. (2012). *Assessing Regional Integration in Africa V: Towards an African Continental Free Trade Area*. Addis Ababa: The African Union Commission (AUC); African Development Bank AfDB; United Nations Economic Commissions for Africa ;
- Podolskaya, D. (2017, December 25). *Troublous borders of Kyrgyzstan. What has changed in 2017?* <https://24.kg>: https://24.kg/english/71976_Troublous_borders_of_Kyrgyzstan_What_has_changed_in_2017/ adresinden alındı

- Political Map of Central Asia*. (2016, Ocak 10). Mart 21, 2017 tarihinde Jupconline Websitesi: <http://www.jupconline.com> adresinden alındı
- Pop, I. I. (2009, Summer). Russia, EU, NATO, and the Strengthening of the CSTO in Central Asia. *Caucasian Review of International Affairs*, 3(3), s. 278-290. 10 07, 2014 tarihinde alındı
- Purtaş, F. (2004). Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu (1991-2004). *Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı*, s. 316.
- Putz, C. (2019, January 17). *How Concerned Is Turkmenistan About Its Afghan Border?* <https://thediplomat.com>: <https://thediplomat.com/2019/01/how-concerned-is-turkmenistan-about-its-afghan-border/> adresinden alındı
- Quataert, D. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu, 1700-1922* (7. b.). (A. Berktaş, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rasmussen, S. E. (2017, October 24). *Kabul welcomes the Afghan warlord who once shelled its citizens*. <https://www.theguardian.com>: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/24/kabul-welcomes-the-afghan-warlord-who-once-shelled-its-citizens> adresinden alındı
- Ray of Hope Foundation. (2018, December 11). *A Brief History of Afghanistan*. <https://raziasrayofhope.org>: <https://raziasrayofhope.org/a-brief-history-of-afghanistan.html> adresinden alındı
- Regional Office for Central Asia of UNODC. (2015, April 24). *Programme for Central Asia: A partnership framework for impact related action in Central Asia*. (UNODC, Prodükör) <https://www.unodc.org>: https://www.unodc.org/documents/centralasia/MOU/programme_for_central_asia_2015-2019_en.pdf adresinden alındı
- Regional Office for Central Asia of UNODC. (2017). *Emerging Threats & Challenges of Drugs, Transnational Organized Crimes and Terrorism*. Tashkent: UNODC.
- Riesen, T. J. (2006). Terrorism: A Continuation of Politics by Other Means? *Doktora Tezi, Faculty of Claremont Graduate University*, s. 1-195.
- Ripley, B. (1993). Psychology, Foreign Policy, and International Relations Theory. *Political Psychology*, 403-416. Aralık 30, 2013 tarihinde alındı
- Rosenblum, M. R., Bjelopera, J. P., & Finklea, K. M. (2013). *Border Security: Understanding Threats at U.S. Borders*. Washington: Congressional Research Service. <http://www.crs.gov> adresinden alındı
- Roy, D. (1993, November). Neorealism and Kant : No Pacific Union. *Journal of Peace Research*, 30(4), s. 451-453.

- Rozanov, D. (2015, January 30). *The problem of the construction of the largest hydroelectric power plant in Central Asia*. <https://eurodialogue.eu:https://eurodialogue.eu/problem-construction-largest-hydroelectric-power-plant-central-asia> adresinden alındı
- Rozmarin, L. (2011). Is Russia Balancing China : If not now, When? *Doktora Tezi, Boston University Graduate School of Arts and Sciences*, s. 395.
- Rozmarin, L. (2011). Is Russia Balancing China: If not now, when? *Doktora Tezi, Boston University Graduate School of Arts and Sciences*, s. 395.
- Rubin, B. R. (2009). Afghanistan: The Quest for Stability and Legitimacy. P. M. Cronin içinde, *Global Strategic Assessment 2009: America's Security Role in a Changing World* (s. 215-219). Washington: Institute for National Strategic Studies.
- Rumer, B. E. (2009). The Shanghai Cooperation Organization: The Lowest Common Denominator. P. M. Cronin içinde, *Global Strategic Assessment 2009: America's Security Role in a Changing World* (s. 256-260). Washington: Institute for National Strategic Studies.
- Sabonis-Helf, T. (2009). Energy and Central Asia. P. M. Cronin içinde, *Global Strategic Assessment 2009: America's Security Role in a Changing World* (s. 81-84). Washington: Institute for National Strategic Studies.
- Safi, K. (2014). *Heart of Asia- Istanbul Process*. Kabul: Director General of Regional Coordination of MFA of the Islamic Republic of Afghanistan.
- Sageman, M. (2008, July). A Strategy for Fighting International Islamist Terrorists. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 618, s. 223-231. Aralık 30, 2013 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/40375787> adresinden alındı
- Sakiev, A. (2011, December). Presidential Leadership Styles and Forms of Authoritarianism in Post-Soviet Central Asia. *Doktora Tezi, Syracuse University*, s. 1-256.
- Saliyev, S. (2001). Central Asian Security Policy After the Disintegration of Soviet Union. *Yüksek lisan Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Marmara Üniversitesi*, s. 1-122.
- Sanchez, W. A. (2011, August 19). *An Amoral Relationship: Uzbekistan's Islam Karimov and the People's Republic of China*. Aralık 10, 2015 tarihinde <http://wasanchez.blogspot.com:>
<http://wasanchez.blogspot.com.tr/2011/08/amoral-relationship-uzbekistans-islam.html> adresinden alındı
- Sanderson, T. M., Kimmage, D., & Gordon, D. A. (2010). *From the Ferghana Valley to South Waziristan : The Evolving Threat of Central Asian Jihadists*. Washington: CSIS Centre for Strategic & International Studies. <http://www.csis.org> adresinden alındı

- Schmid, A. (2004). Terrorism - The Definitional Problem. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 36(2), 375-419. Mayıs 10, 2016 tarihinde <http://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol36/iss2/8> adresinden alındı
- Schmid, A. P., & Jongman, A. J. (2005). *Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories and Literature* (2 edition b.). New Brunswick: Transaction Publishers.
- SCO Secretariat. (2019, April 18). *The Shanghai Cooperation Organisation*. <http://eng.sectsco.org>: http://eng.sectsco.org/about_sco/ adresinden alındı
- Seeberg, P. (2016, Kasım 29). *The EU and the international sanctions against Iran: European and Iranian foreign and security policy interests, and a changing Middle East*. doi:10.1057/palcomms.2016.80
- Serafim, A. (2006). *Terrorism a Cultural Phenomenon*. Oberammergau: NATO School .
- Sevim, T. V. (2013). "Mearshimer ve Waltz'in Realist Bakışı". H. Çomak, & C. Sancaktar içinde, *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar* (s. 34). İstanbul: Beta Yayınları.
- Shaffer, B. (2002, October 11). *A Border Conflict Resolved? Without War*. <https://www.belfercenter.org>:
<https://www.belfercenter.org/publication/border-conflict-resolved-without-war> adresinden alındı
- Shalizi, H. (2019, March 20). *Afghanistan presidential election postponed to September*. <https://www.reuters.com>: <https://www.reuters.com/article/us-afghanistan-election/afghanistan-presidential-election-postponed-to-september-idUSKCN1R11X1> adresinden alındı
- Shanghai Cooperation Organisation. (2017, September 1). *The Shanghai Cooperation Organisation*. <http://eng.sectsco.org>: http://eng.sectsco.org/about_sco/ adresinden alındı
- Sharip, F. (2018, November 1). Language-Motivated Emigration of Russians Causes Shortage of Qualified Workers in Kazakhstan. *Eurasia Daily Monitor* , 15(156), s. 2. <https://jamestown.org>: <https://jamestown.org/program/language-motivated-emigration-of-russians-causes-shortage-of-qualified-workers-in-kazakhstan/> adresinden alındı
- Sharlandjieva, R. (2002). Changing Balkans Regional Security in the Balkans and the Role of the Balkan Political Club. *International Conference, 29-31 March 2002, Skopje (Balkan Political Club)*, (s. 1-60). Skopje.
- Shaw, C. (2013). Friendship under lock and key: the Soviet Central Asian border, 1918–34. M. Reeves içinde, *Movement, Power and Place in Central Asia and Beyond : Contested Trajectories* (s. 209). Routledge.

- Sheehan, M. (2017). Askeri Güvenlik. A. Collins içinde, *Çağdaş Güvenlik Yaklaşımları (Contemporary Security Studies)* (N. Uslu, Çev.). Ankara: Röle Akademik Yayıncılık.
- Shimko, K. L. (1992). Realism, Neorealism, and American Liberalism. *The Review of Politics*, 281-301. Ocak 02, 2014 tarihinde alındı
- Shoinbekova, M. (2013, Mart 19). Osce Trains Tajikistan Border Officials In Crime Prevention Risk Management. Dushanbe, Tacikistan. Ocak 15, 2015 tarihinde <http://www.osce.org/tajikistan/100218> adresinden alındı
- Shoinbekova, M. (2013, March 2013). OSCE trains Tajikistan border officials in crime prevention risk management. Dushanbe: Organization for Security and Cooperation in Europe.
- Shoinbekova, M. (2015, February 26). *OSCE convenes first workshop in Central Asia on countering phenomenon of foreign terrorist fighters*. <https://www.osce.org>: <https://www.osce.org/tajikistan/142826> adresinden alındı
- Shughart II, W. F. (2018, December 17). *How Did Afghanistan Receive Its Current Borders*. <http://hnn.us>: <http://hnn.us/roundup/entries/964.html> adresinden alındı
- Simpson, C. (2011, Winter). Assessing the Arab Spring in Libya and Syria: A Compilation of Varying Statements from Key Actors . *Connections*, 11(1), 55-68. December 12, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26326264> adresinden alındı
- SIPRI, S. (2017). *SIPRI Yearbook 2017: Armaments, Disarmament and International Security*. Solna: Oxford University Press. Kasım 7, 2017 tarihinde <https://www.sipri.org> adresinden alındı
- Sir, J., & Horak, S. (2016). Turkmenistan's Afghan border conundrum. H. R. Apunen içinde, *The regional security puzzle around Afghanistan: bordering practices in Central Asia and beyond* (s. 107-129). Berlin: Leibniz Association.
- Slaughter, A.-M. (2001). An International Relations Theory Approach. *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, 95(APRIL 4-7), 25-26. Aralık 30, 2013 tarihinde alındı
- Smee, T. (2018, November 17). *The Rise and Fall of the Medici – Renaissance Italy's Most Powerful Family*. <https://www.thevintagenews.com>: <https://www.thevintagenews.com/2018/11/17/the-medici/> adresinden alındı
- Smith, J. (2016). Old Habits, New Realities: Central Asia and Russia from the Break-up of the USSR to 9/11. H. Rytövuori-Apunen içinde, *The Regional Security Puzzle around Afghanistan: Bordering Practices in Central Asia and Beyond* (s. 340). Opladen, Berlin, Toronto: Verlag Barbara Budrich. www.jstor.org/stable/j.ctvbkjzm0. adresinden alındı

- Snyder, J. (2009, October 26). *One World, Rival Theories*. March 3, 2017 tarihinde Foreign Policy Web sitesi. adresinden alındı
- Sohn, I. (2006, August 31). Learning to Cooperate : Chinese Foreign Financial Policy and Asian Regional Cooperation, 1990-2005. *Doktora Tezi, the Faculty of Columbian College of Arts and Sciences of the George Washington University*, s. 1-219.
- Sovacool, B. K., & Vivoda, V. (2012, September/October). A Comparison of Chinese, Indian and Japanese Perceptions of Energy Security. *Asian Survey*, 52(5), 949-969. December 30, 2013 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/10.1525/as.2012.52.5.949> adresinden alındı
- Sözen, E. (1995). Kimlik Kavramının Yeniden Tanımlanması. *Türkiye Günlüğü*(33).
- Spykman, N. J. (1938, February). Geography and Foreign Policy. *The American Political Science Review*, 32(1), 28-50. <http://links.jstor.org/sici?sici=0003-0554%28193802%2932%3M%3C28%3AGAFPI%3E2.0.CO%3B2-9> adresinden alındı
- Star, S. F. (2005). *A Greater Central Asia Partnership' for Afghanistan and Its Neighbors*. Uppsala: Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program.
- Statement by Delegation of the Republic of Uzbekistan. (2018, July 2). Statement by the delegation of the Republic of Uzbekistan at the open briefing of the Counter-Terrorism Committee. 6. New York, USA. <https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2018/06/Statement-by-the-delegation-of-the-Republic-of-Uzbekistan.pdf> adresinden alındı
- Stephen, G., & Bacher, I. (2001). *Politics in the European Union*. New York: Oxford University Press.
- Stone, A. (1994). What is Supranational Constitution? An Essay in International Relations Theory. *The Review of Politics* , 56(3), 441-447. December 30, 2013 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/1407964> adresinden alındı
- Storey, M. (2010). *Mine and Borders Central Asia*. Dushanbe.
- Stratfor Global Intelligence. (2010). *The Geopolitics of Turkey: Searching for More*. Austin: Stratfor Global Intelligence. 02 12, 2014 tarihinde <http://www.stratfor.com> adresinden alındı
- Stratfor, C. (2018, December 17). *Launched 42 years after start, can Rogun Dam fulfil Tajik dreams?* <https://www.aljazeera.com:https://www.aljazeera.com/news/2018/12/launched-42-years-start-rogun-dam-fulfil-tajik-dreams-181217061911658.html> adresinden alındı
- Studneva, Y. (2011, December 13). *The Ministry of Foreign Affairs and the Public Chamber Discuss "Soft Power Resources"*. <http://www.interaffiars.ru:https://www.interaffiars.ru/read.php?item=8129> adresinden alındı

- Stutte, C. T. (2009). An Examination Of Central Asian Geopolitics Through the Expected Utility Model: The New Great Game. *Doktora Tezi, the College of Health and Public Affairs at the University of Central Florida Orlando*.
- Sulaimanova, S. (2004). Migration Trends in Central Asia and the Case of Trafficking of Women. D. Burghart, & T. Sabonis-Helf içinde, *In the tracks of Tamerlane: Central Asia's Path to the 21st Century* (s. 500). Washington: National Defense University Center for Technology and National Security Policy.
- Sun, Y. (2000, July). New China Lobby : China's Encounter With the U.S. Congress. *Doktora Tezi, the Graduate School of the University of Notre Dame*, s. 1-223.
- Sütalan, Z. (2006). *Global Terrorism and Threats to International Borders*. Tbilisi: NATO Centre of Excellence Defence Against Terrorism.
- Taşçıkâr, D. (1998). Orta Asya'daki Ekonomik Reformlar ve Yeni Büyük Oyun. A. Yalçınkaya içinde, *Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları* (s. 233-255). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Taylor, I. (2016). Africa's place in international relations: domestic politics, global linkages. M. Carbone içinde, *The European Union in Africa: Incoherent policies, asymmetrical partnership, declining relevance?* (s. 77-98). Manchester University Press.
- Tesch, N. (2019, December 12). *Arab League*. Britannica: <https://www.britannica.com/topic/Arab-League> adresinden alındı
- The Economist. (2015, June 18). *Aid-addicted Tajikistan Papa's Purse*. Ocak 6, 2017 tarihinde The Economist Website: www.economist.com adresinden alındı
- The Ministry of Foreign Affairs Republic of Kazakhstan. (2018, January 10). *Delimitation and Demarcation of State Border*. <http://mfa.gov.kz>: <http://mfa.gov.kz/en/content-view/delimitatsiya-i-demarkatsiya-gosudarstvennoj-granitsy> adresinden alındı
- The Nuclear Threat Initiative . (2018, April). *Kyrgyzstan*. <https://www.nti.org>: <https://www.nti.org/learn/countries/kyrgyzstan/> adresinden alındı
- The Shanghai Cooperation Organisation. (2019, Temmuz 17). *About the Shanghai Cooperation Organisation*. Shanghai Cooperation Organisation: http://eng.sectsc.org/about_sco/ adresinden alındı
- Thies, C. G. (2004, April). Are Two Better than One? A Constructivist Model of the Neorealist-Neoliberal Debate. *International Political Science Review*, 25(2), s. 159-183.
- Tian, L., & Jieqiong, J. (2018, 06 07). *Infographic: A quick guide to SCO and its military cooperation*. China Global Television Network: https://news.cgtn.com/news/3d3d414d7967444f77457a6333566d54/share_p.html adresinden alındı

- Tickamyer, A. R. (2004). Between Modernism and Postmodernism: Lenski's "Power and Privilege" in the Study of Inequalities. *Sociological Theory*, 22(2), 247-257. Ocak 2, 2014 tarihinde alındı
- Togan, A. Z. (1941). *Moğollar, Cingiz ve Türkler*. İstanbul: Arkadaş Matbaası.
- Togan, A. Z. (1965-1966). *XVI Asırdan Günümüze Kadar Müstemleke Devrinde Asya Tarihi*.
- Topolski, J. (1980, Autumn). Methodological Problems of Applications of the Marxist Theory to Historical Research. *Social Research, Theory and Social History*, 47(3), s. 458-478.
- Tow, W., & Rigby, R. (2011, January). China's Pragmatic Security Policy: The Middle-Power Factor. *The China Journal*(65), 157-178. December 30, 2013 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/25790562> adresinden alındı
- Travellers, C. (2018). *What is the Great Wall of China made of?* December 16, 2018 tarihinde <http://www.chinatravellers.com>: http://www.chinatravellers.com/Article_Show.asp?id=164 adresinden alındı
- Tresa, K. J. (2015, May 12). *China-Central Asia Defence Relations*. <https://www.c3sindia.org>: <https://www.c3sindia.org/archives/china-central-asia-defence-relations-by-k-jennie-tresa/> adresinden alındı
- Trumble, J. (2008). *Nuclear Smuggling*. Tbilisi: OSCE Mission to Georgia.
- Tsai, Y.-t. (2009, Autumn/Winter). The Emergence Of Human Security: A Constructivist View. *International Journal of Peace Studies*, 14(2), s. 19-33.
- Tsereteli, M., Laruelle, M., Sherr, J., Stoner, K., Kuchins, A. C., Malat, E., . . . Cooley, A. (2013). Book Review Roundtable for Alexander Cooley's *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*. *Asia Policy*(16), 161-191. <http://www.asiapolicy.nbr.org> adresinden alındı
- Tuyakbayev, S. (2003, October 3). Security Issues in Central Asia and Foreign Security Policies of Kazakhstan and Uzbekistan. *UNISCI Discussion Papers*, s. 1-10.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2019, February 12). *Orta Asya Ülkeleri ile İlişkiler*. <http://www.mfa.gov.tr>: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa> adresinden alındı
- Tüysüzoğlu, G. (2009). *AB'nin Orta Asya'ya İlğisi Artıyor*. Mart 15, 2014 tarihinde <http://uik.blogcu.com>. adresinden alındı
- Tynan, D. (2017, December 7). *What does Kazakhstan's new military doctrine reveal about its relations with Russia?* Eurasianet: <https://eurasianet.org/what-does-kazakhstans-new-military-doctrine-reveal-about-its-relations-with-russia> adresinden alındı

- UN. (1945). *The United Nations Charter and the Statute of the International Court of Justice in Turkish*. UN Web sitesi: <http://dag.un.org/handle/11176/387361> adresinden alındı
- UNAMA, H. R. (2017). *The 2017 Mid-Year Report on the Protection of Civilians in Armed Conflict in Afghanistan*. Kabul: United Nations Assistance Mission in Afghanistan (UNAMA). September 15, 2017 tarihinde https://unama.unmissions.org/sites/default/files/protection_of_civilians_in_armed_conflict_midyear_report_2017_july_2017.pdf adresinden alındı
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2016). *World Drug Report*. Vienna: United Nations Publication, Sales No. E.16.XI.7.
- United States Department of State . (2018). *Country Reports on Terrorism 2017-Turkmenistan*. United States Department of State . <https://www.refworld.org/docid/5bc1f7613.html> adresinden alındı
- United States Department of State. (2017). *Foreign Terrorist Organizations: Islamic Jihad Union (IJU)*. United States Department of State.
- United States Department of State. (2018). *2018 Trafficking in Persons Report-Turkmenistan*. Washington: United States Department of State. <https://www.refworld.org/docid/5b3e0a4da.html> adresinden alındı
- University of Texas Libraries. (2018, May 21). *Afghanistan Maps*. <https://legacy.lib.utexas.edu>: https://legacy.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/txu-pclmaps-oclc-814380561-afghanistan_country_profile_2012-01.jpg adresinden alındı
- UNODC. (2016). *Global Report on Trafficking in Persons 2016-Eastern and Central Asia*. Vienna: UN Office on Drugs and Crime. <https://www.refworld.org/country,,UNODC,,AZE,,585ba2ed4,0.html> adresinden alındı
- UNODC. (2018). *Global Study on Smuggling of Migrants 2018*. New York: United Nations.
- UNODC. (2018). *World Drug Report 2018*. Vienna: United Nations publication, Sales No: E.18XI.9.
- UNODC, U. (2004). *United Nations Convention Against Transnational Organized Crime And The Protocols Thereto*. New York. Mart 10, 2016 tarihinde <https://www.unodc.org>: <https://www.unodc.org> adresinden alındı
- Ülger, İ. K. (2006, Mayıs). SSCB Sonrası Orta Asya ve Avrupa Birliğinin Bölgeye Bakışı. *Jeopolisar*, 2(6). Nisan 6, 2015 tarihinde <http://www.uiportal.net/sscb-sonrasi-orta-asya-ve-avrupa-birliginin-bolgeye-bakisi.html> adresinden alındı
- Ünsal, Ş. (2016). *Avrasyaya Yönelmek: Politik, Ekonomik, Askeri Konular*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

- Viotti, R. P., & Kauppi, V. M. (1999). *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. California: Allyn and Bacon.
- Voloshin, G. (2012, August 6). *US-Tajik relations : a dangerous liasion*. Şubat 11, 2016 tarihinde Geopolitical monitor: <http://www.geopoliticalmonitor.com/us-tajik-relations-a-dangerous-liaison-4711/> adresinden alındı
- Walt, M. S. (1998). International Relations: One World, Many Theories. *Foreign Policy Special Edition: Frontiers of Knowledge*(110), 29-46.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. Newyork: McGraw-Hill.
- Waltz, K. N. (1997). Evaluating Theories. *The American Political Science Review*, 91(4), 913-917. Ocak 02, 2014 tarihinde alındı
- Wan, W. T. (2013). Institutional Change and the Nuclear Non-Profleration Regime. *Doktora Tezi, University of California*, s. 1-314.
- Weiffen, B., Wehner, L., & Nolte, D. (2013). Overlapping regional security institutions in South America: The case of OAS and UNASUR. *International Area Studies Review*, 16(4), 370-389. doi:10.1177/2233865913503466
- Weinreich, P., & Saunderson, W. (2004). *Analysing Identity Cross-Cultural, Societal and Clinical Contexts*. New York.
- Wheeler, T. (2017). *Other Features*. December 13, 2018 tarihinde <https://www.lonelyplanet.com:https://www.lonelyplanet.com/china/the-great-wall/background/other-features/a/nar/e738e9bc-6ffa-40f7-96b1-db1ab4fca048/356115> adresinden alındı
- Williamson, J. E., & Moroney, J. D. (2002). Security Cooperation Pays Off: A Lesson from the Afghan War. *The DISAM Journal*(Spring), 79-82.
- Winrow, G. M. (2005). Turkey and Central Asia. R. Allison, & L. Jonson içinde, *Central Asian Security : The New International Context* (s. 199-218). Washington: Brooking Institution Press.
- Wishnick, E. (2001, September/October). Russia and China. *Asian Survey*, 41(5), s. 797-821. 01 02, 2014 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/10.1525/as.2001.41.5.797> adresinden alındı
- Wishnick, E. (2009, February). *Russia, China, and the United States in Central Asia : Prospects for Great Power Competition and Cooperation in the Shadow of the Georgian Crisis*. Mayıs 16, 2014 tarihinde <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/> adresinden alındı
- Woldemariam, Y. (2007, February). A Critical Assessment of International Theories for Managing Transboundary Water Resources: The Case of the Nile Basin . *Doktora Tezi, Graduate School of the University of Massachusetts Amherst*, s. 1-203.

- Wood, T. J. (2005, May). The Formation of Kyrgyz Foreign Policy 1991-2004. *Doktora Tezi, The Fletcher School of Law and Diplomacy of Tufts University*, s. 1-397.
- Wu, G. (2011, January/February). China in 2010. *Asian Survey*, 51(1), 18-32. December 30, 2013 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/10.1525/as.2011.51.1.18> adresinden alındı
- Wu, Y.-S. (2010, January/February). Russia and the CIS in 2009: Pillar of the System Shaken. *Asian Survey*, 50(1), s. 76-88. 12 30, 2013 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/10.1525/as.2010.50.1.76> adresinden alındı
- Wu, Y.-S. (2011, January/February). Russia and the CIS in 2010. *Asian Survey*, 51(1), s. 64-75. 12 31, 2013 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/10.1525/as.2011.51.1.64> adresinden alındı
- Xiao, F. (2004, August). China and Constructivism. *Doktora Tezi, the Faculty of the University of Miami*, s. 1-320.
- Yakubova, A. (2013). *Addressing Border Challenges and Promoting Legitimate Movements of People and Goods*. Ashgabat: Organization for Security and Cooperation in Europe.
- Yalçınkaya, A., & Süleymanlı, C. (2019). Hazar'ın Hukuki Rejimi İle İlgili Tartışmalar ve Uzlaşma. A. Yalçınkaya, & D. Tuğlu içinde, *Avrasya Stratejileri* (s. 365-391). Ankara: Astana Yayınları.
- Yapıcı, M. İ. (2007). Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği . *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 9(3), 130-157.
- Yazıcı, O. (2002). Birinci İngiliz-Afgan Savaşı ve Sonuçları. A. Ahmetbeyoğlu içinde, *Afganistan Üzerine Araştırmalar* (s. 51-82). İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı.
- Yordan, C. L. (2003). Towards Critical Theories of Conflict Analysis: What the "Critical Turn" in International Relations Can Teach Conflict Analysis. *Journal of International and Area Studies*, 10(1), 59-74.
- Yuldoshev, A. (2015, June 17). *Four Tajik soldiers return home after six-month captivity in Afghanistan*. October 10, 2018 tarihinde <https://news.tj:https://news.tj/en/news/four-tajik-soldiers-return-home-after-six-month-captivity-afghanistan> adresinden alındı
- Zakhirova, L. (2013, December). The International Politics of Water Security in Central Asia. *Europe-Asia Studies*, 65(10), 1994-2013. doi:10.1080/09668136.2013.848647
- Ziegler, C. E. (2013, May/June). Central Asia, the Shanghai Cooperation Organization, and American Foreign Policy From Indifference to Engagement. *Asian Survey*, 53(3), 484-505. 12 30, 2013 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/10.1525/as.2013.53.3.484> adresinden alındı

Ziganshina, D. (2014, July 1). *UN Watercourses Convention in Central Asia-The Current State and Future Look* . <https://www.internationalwaterlaw.org:https://www.internationalwaterlaw.org/blog/2014/07/01/un-watercourses-convention-in-central-asia-the-current-state-and-future-outlook/> adresinden alındı

ÖZGEÇMİŞ

1. KİŞİSEL BİLGİLER	
SOYADI	DÜZDABAN
ADI	ERDAL
DOĞUM YERİ	İSTANBUL
CEP TELEFONU	0 (505) 351 7982
E-MAIL ADRESİ	eduzdaban@yahoo.com

2. EĞİTİM BİLGİLERİ
Anıttepe Lisesi, Ankara, 1991
Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Lisans, Ankara, 1996
Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yüksek Lisansı, Kocaeli, 2001
Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Doktora, Kocaeli, 2020

3. YURT DIŞI EĞİTİMLER, KURSLAR
Avrupa Koleji, Belçika, 2010
Avrupa Kamu Yönetimi Enstitüsü, Hollanda, 2011

4. İŞ BİLGİLERİ

1	Birleşmiş Milletler	Kosova Barışı Koruma Misyonu, 2001-2002
2	AGİT	Gürcistan Misyonu, 2004-2009
3	AGİT	Kosova Misyonu, 2010-2010
4	AB Bakanlığı	Bakan Müşaviri, 2009-2011
5	AGİT	Tacikistan Misyonu, 2011-2015
6	AGİT	Türkmenistan Misyonu, 2015-2015